

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041 - 4255

BELLE TEN

Cilt : I

Sa. 2

Nisan 1937

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A

1 9 9 5

BELLETEN

ISSN-0041-4255

Birinci baskı : 1937
İkinci baskı : 1995

Mustafa Kemal ve Lutfi Müfit Şam'da

BELLETEN

Cilt: 1

Sayı: 2

1 Nisan 1937

ATATÜRK'Ü dınlerken:

VATAN VE HÜRRİYET

*Âfet**Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı***Şamda, Hamidiye Çarşısında, üç Türk zabiti :**

Osmanlı İmparatorluğu devrinde Beşinci Ordunun merkezi Şam'dı. Oraya Askeri Akademisinden yüzbaşı çıkmış iki adam sürülmüştü: Biri Mustafa Kemal, diğeri Müfit [1] Bunlar Şamda 29 uncu ve 30 uncu Süvari Alaylarında stajiyer idiler. O devirde her sene Havranda binbir mesele icat olunurdu. 1905 te Havran meselesi «Emvali Mağsube» [2] adiyle ortaya atılmıştı. Oraya bir ordu gidecekti. Hakikatte böyle bir mesele var mıydı, yok muydu, bunun izahını ve muhakemesini şimdilik bırakalım.

Müfidin Mustafa Kemale müracaati :

Şamın iki odalı, basit bir evinde oturan Mustafa Kemale, çok sevdiği kahraman arkadaşı Müfit müracaat ediyor :

— Haberin var mı, gidiyorlar ?

Mustafa Kemal soruyor :

— Kim ? Nereye ?

— Bizim staj yapmakta olduğumuz alaylar....

— Nasıl olur ? Benim bundan haberim yok, ve bu olamaz.

— Gidiyorlar, hem bu akşam.....

[1] Kırşehir sayılavı Bay Müfit Özdeş .

[2] Talan edilmiş mallar .

İki arkadaş atlarına biniyorlar; evvelâ Mustafa Kemal'in staj yaptığı 30 uncu Süvari Alayı kumandanının yanına gidiyorlar. Mustafa Kemal alay kumandanına soruyor:

— Alayınız bir vazife almış gidiyor. Bu alay içinde kumanda etmekte olduğum bir bölük var; benim de beraber gitmekliğim tabii değil mi? Niçin bana haber vermediniz?

Kumandanın cevabı:

— Siz bu Alayda stajiyersiniz. Kumanda ettiğiniz bölüğün asıl kumandanı bölüğün kumandasını almıştır. Siz Erkânıharp zabitanı; böyle çetin işlere gelemersiniz. Ben sizin Şamda kalıp istirahat etmenizi tercih ettim. Maaşınız verilecektir, merak etmeyiniz.

Mustafa Kemal'in aldığı bu cevap, pek tabii olarak, Müfidin 29 uncu Süvari Alay kumandanından alacağı cevabın aynı olacaktır.

İki arkadaş, boynu bükük, çıkıyorlar:

Müfit şu mutaleada bulunuyor: Süvari Fırkası kumandanına şikâyet etmek Mustafa Kemal buna lüzum görmüyor:

— Müfitçğim, diyor, bunlar o kumandanla beraberdirler. Ona müracaatten bir şey çıkmaz. Ordu kumandanına gidelim. Belki ondan da birşey çıkmaz; fakat hiç değilse şikâyetimizi umumileştirmiş oluruz.

İki arkadaş mutabık kalıyorlar.

Ordu kumandanı Müşir Hakkı Paşadır.

Müracaat usulsüzdür:

İki erkânıharp yüzbaşısı, doğrudan doğruya, Müşir Hakkı Paşanın resmî makamının kapısına gidiyorlar ve yaveri vasıtasile Müşir paşayı görmek istediklerini arz ediyorlar. Hiç vaki olmamış bu hareketi Müşir Paşa çok küstahane telâkki ediyor ve onları kovuyor. Sokak ortasında kalmış gibi bir vaziyette iki arkadaş artık birbirleriyle konuşmıyacak kadar müteessirdir. Nihayet Mustafa Kemal, Müfide:

— Biz de gideriz,
diyor. Müfit soruyor:

— Nasıl?

— Olduğumuz gibi Yani şimdi atlarımıza binmiş bulunuyoruz; emirber neferlerimiz de var. Havrana giden kuvvete, olduğumuz gibi, iltihak ederiz.

— Bu olur mu?

— Niçin olmasın?

Ve, Mustafa Kemal'in dediği gibi, gidiyorlar.

Şam — Şemiskin yolu üzerinde:

İki süvari alayı, birçok topçu bataryaları ve esterli piyade taburları, büyük bir kuvvet halinde, yürüyorlar. Bu kuvvetlerin kumandanı Bay Lûtfidir. Mustafa Kemal ve Müfit, ellerinden alınmış olan bölüklere iltifat etmiyerek, atlarını bu kuvvetlerin başının yanına sürüyorlar ve: “biz de beraberiz efendim,, diyorlar. Henüz bu iki adamı tanımamış olan kumandan onların yüzüne bakmakla ve sadece selâmlarını iade etmekle iktifa ediyor. Başka konuşma yoktur.

Kuvvetler, o günün akşamı Şemiskinde çadırı ordugâhda, son neferine kadar yerleşiyor. Yalnız açıkta ve aç kalmış iki adam var: Mustafa Kemal ve Müfit. Onlarla kimse meşgul değildir. Yalnız gece yarısına doğru onların emirber neferleri büyük bir âlicenaplıkla bu iki arkadaşa kendi evlerini teklif ediyorlar. Bu ev, neferlere tahsis olunmuş çadırıdır. Neferler: “biz açıkta kalalım, ziyarı yok, siz çadıra buyurunuz,, diyorlar. Biraz sonra da daha büyük bir ülvvicenap ile bu iki arkadaşa, içerilerine saman doldurulmuş iki çuval getiriyorlar ve bunları yatak diye yere seriyorlar.

Ertesi gün Süvari 30 uncu Alayın bölük kumandanlarından bir yüzbaşı geceyi aç geçirmiş olan Mustafa Kemal ile Müfidi kendi çadırına davet ediyor, onlara bir çay ziyafeti veriyor.

Bu yüzbaşı vaziyeti ve bunu icap ettiren ve idame ettirmekte olan adamların gizli noktâ nazarlarını senelerdenberi devam eden tecrübesi sayesinde biliyordu. O, Mustafa Kemal ve Müfide şu teklifte bulunuyor:

— Arkadaşlar, görüyorsunuz ki size asla kumandanlık vazifesi vermeyeceklerdir. Bunun sebepleri vardır. Fakat bana hususî bir vazife verilmiştir. Eğer siz bu vazifemde bana kontrolör olmak isterseniz ben bunu temin ederim. Yalnız şimdiden söylemeliyim ki bu kontrol neticesini kimseye bildirmeyeceğinize dair bana namusunuz üzerine teminat vermeniz lâzımdır.

Mustafa Kemal, Müfidin yüzüne baktı ve kendi kendine, şöyle bir muhakeme yaptı: «Bu adamın yapacağı şey, belli ki netice itibarıyla söylenmemek icap eden hicaplı bir şeydir. Hiç bir şey yapmaktan ise bu insana hicap veren meselenin mahiyetini anlamak kendisi ve arkadaşı için bir kazançtır. O, bu tecrübeyi yapabilmek için en nihayet bir adamı kusurlarından dolayı affetmiş olacaktır. Bir adamı kusurlarından affetmek bin adamın kusurunu ele geçirmek için yapılabilir bir fedakârlıktır.

Mustafa Kemal bu mülâhaza ile ona söz verdi; Müfit de kendisine iltihak etti.

Havran köylerinde gasp:

Şamdan çıkan mürettep büyük kuvvet, sanki bütün Havranı sömürecek gibi, tertibat almıştır. Havran muhtelif mıntakalara ayrılmış, her muntakaya bir kuvvet tahsis olunmuştı; bunların vazifesi o mıntakadaki köyleri soymaktı.

İlk Havran köyünde Mustafa Kemal ve Müfit, bölük kumandanının misafiri olmuşlardır. Köy odasında, piliç kızartmaları ve diğer nefis yemekler yeniyor. Ertesi sabah Mustafa Kemal, yüzbaşıya şu teklifte bulunuyor: "Seyahatimiz esnasında müşterek masraftan hissemize düşeni hemen mi verelim? Yoksa en sonunda tediye etmek üzere bir defter mi tutarsınız?,"

O, defter tutmak usulünü tercih etti ve öyle yapıldı.

Havranlı köylüler, hergün ve her gece, birtakım insanlar ve bu insanların bindiği hayvanlar tarafından, yiyecek itibariyle, mahvediliyor, bu kâfi değilmiş gibi o insanlardan on senelik vergi isteniliyor, herkes kudretine göre bir veya beş mecediye, bir veya iki lira vererek kendini kurtarıyordu. Bölük kumandanı bu işte son derece meharetli bir adamdı. Havranlıların Osmanlı İmparatorluğuna asi olduklarını ve bu adamları mahıv ve kahretmek lâzım geldiğini bir hüküm olarak tatbik ediyordu. Mustafa Kemal ve Müfit bu hükmün yanlışlığını, yerinde ve gözleriyle, görüyorlardı.

İki ayrı düşünce: biri para toplamak ve bu parayı paylaşmak düşüncesi, diğeri bu para toplama mezalimine isyan etmek düşüncesi. . . .

Kuneytara'da:

Mustafa Kemal ve Müfit, Osmanlılık namı altında yapılan bu büyük haydutluğun ne olduğunu anlamışlardır. Bunu yapanlar hakikaten haydut insanlardı. Bu hakikati anladığı dakika, Mustafa Kemal, Müfide şu sözleri söyledi:

— Hatırlar mısın Müfit, Şamdan bu kuvvete iltihaka karar-verdiğimiz dakikada karşıma bir süvari mülâzımı çıkmıştı, - bana: "beyim, size büyük hürmetim vardır. Bu sefere gitmemenizi tavsiye ederim," demişti. Ben sormuştum: Niçin? Süvari mülâzımı şu cevabı vermişti: "hayatınız tehlikeye girebilir de, onun için,". Ben bu adama tekrar: Niçin? dedim. O bana "seni öldürürler. Bilemezsiniz ve düşünemezsiniz beyim; bugün bütün Suriye ordusuna şamil bir müşterek menfaat vardır; Siz bu menfaate mâni olacak gibi görünüyorsunuz; bunu kimse kabul etmez, hayatınız mevzuubahstir., cevabını vermişti.

İşte Mustafa Kemali bu seyahate sevkeden amil o adamın musırrane sözleri olmuştur.

Kuneytara ordugâhı:

Kuneytara, Osmanlı Türkleri tarafından Türk Çerkezlerinin oturup yerleşmelerine tahsis edilmiş bir köydür. O köy ve civarında bir ordugâh kurulacaktı. Mustafa Kemal ve Müfidin nasıl adamlar olduğu anlaşılıyordu. Ordugâhın kurulması kendilerinden rica edildi; iki arkadaş bu vazifeyi yapmağa gittiler.

Kuneytara ordugâhında heyecan :

Ordugâh Kuneytara'nın yanında kurulmuştu. Oranın Çerke Türkleri o kadar misafirperver davrandılar ki her gece davetle yapıyorlar, misafirlere Çerkez tavuğu yediriyorlardı. Birgün, kuvvetler kumandanına şöyle bir haber geldi: Etraftaki Çerkezler ordugâhı basacaklar... Bu haber Mustafa Kemale kadar intikal etti. O, şu kararı vermişti: vaziyeti gidip kendi gözile görmek. Bunun üzerine Müfide: «benimle beraber gel» dedi ve iki arkadaş, yanlarında birer emirber neferi olduğu halde, dört nala sürdükleri atlarıyla Garp istikametinde yol almağa başladılar. Bir aralık bir tepeye geldiler; atlardan indiler; Mustafa Kemal o tepenin üstünden karşıdaki vaziyeti tesbit etti, ve gece vakti Türk ordugâhına baskın yapacak olan bir cemmi gafirin orada toplu olduğunu gördü. Tam bu esnada idi ki karşı taraf kuvvetleri Mustafa Kemali görmüşler ve beş on misli süvari kuvvetleriyle onun üstüne saldırmak üzere harekete geçmişlerdi. Mustafa Kemal sükûnetini bozmaksızın Müfide şunu söyledi: atına bin ve beni takip et... Mustafa Kemal, Müfit ve emirber neferler atlara bindiler; Mustafa Kemal delâlet ettiği istikametlerde dört nala yol aldılar, bu suretle düşmanı şaşırtarak karargâha geldiler. Mustafa Kemal düşman vaziyetini izah etti. Artık ordugâhta onun sözü dinleniyordu. Kumandan Lûtfi bu izaha göre tedbirler aldı ve Çerkezlerin hücumu vaki olamadı.

Kuneytara Şarkında bir köyde:

Birgün Mustafa Kemal, arkadaşı Müfitle beraber Kuneytara Şarkında bir Çerkez köyüne gidiyor. Köylü bu gelenleri ilk önce iyi görmüyor; iyi karşılamıyor, bunları da soyuculardan sanıyor. Buna rağmen Mustafa Kemal ve Müfidi alelusul evlerine kabul ediyorlar. Mustafa Kemal bir müddet bu köylülerle konuşuyor ve

çok geçmeden onlar Mustafa Kemalden hoşlanıyorlar, ona söz veriyorlar : «siz, diyorlar, ne dersiniz yaparız, fakat devlet diye şimdiye kadar kafamızı ezen bu idarenin emrettiğini yapmayız».

Namuskârane bir anlaşma:

Kuneytara civarındaki Osmanlı kuvvetleri oradaki köylerden birini imha etmek için yukardan bir emir alıyorlar. Bu köyün üzerine sevk edilen kuvvetin kumandanı Bay Lûtfi'dir. Mustafa Kemal ve Müfit bu harekette sâkittirler. Tam köyün karşısına geldiği zaman inanılmıyacak bir manzara görülüyor : Bu tek köy o gelen bütün Osmanlı kuvvetini mağlup edebilecek tertibat almıştır. O vakit kuvvet kumandanı (Bay Lûtfi) Mustafa Kemale müracaat ediyor, "ne yapalım?," diyor. İtiraf etmek lâzımdır ki Mustafa Kemal bu köyü mahvetmek istemiyordu ; çünkü o bu köy halkını inkılâp ve ihtilâl namına kazanmış bulunuyordu.

Şimdi emir ve kumanda Mustafa Kemale intikal etmişti. Mustafa Kemal bir kısım kuvvetleri Müfidin emrine vererek onu bir istikamette köye sevketti ve diğer bir kısım kuvvetleri de Çerkez Kolağası Bay Mehmed'in kumandasında olarak merkezden hücumu kaldırdı. Mustafa Kemal, Müfidi öyle bir cepheye sevk etmişti ki Müfit buradan hücum edemezdi ve esasen hücum etmemesi lâzımdı ; çünkü o köyün halkı daha evvel Mustafa Kemale bağlılık sözü vermişti. Çerkez Bay Mehmed aldığı emir üzerine merkezden hücum etti. Mustafa Kemal, daha ziyade bu Bay Mehmed'i takip için, onun peşi sıra giderek köyün içine girdi.

Burada Mustafa Kemalin gördüğü manzara şu idi : köylüler Çerkez Bay Mehmed'i kuşatmışlar, taş ve topaçla öldürmek üzere idiler. Bu sırada idi ki Mustafa Kemal köye girdi ; köylüler kendisini görünce etrafını aldılar ve : "sen ne dersin o olsun," diyerek Bay Mehmed'i Mustafa Kemale bağışladılar ve affettiler.

O köyde bir seans:

Muhtarın odasında. . . Mustafa Kemal. Müfit, Kumandan Lûtfi ve köyağası.

Mustafa Kemal söylüyor : "bir hedefe, bir emele yürüyeceğiz. Birbirimizi tanımayan kuvvetleriz. Bu hedefte, bu emelde beraber kalacak mıyız? Hep birden "evet," diyorlar. Bu "evet," sözü bir mühür ve imzadan daha yüksek bir namus sözü olarak alınmıştır. Bugün dahi onlar Mustafa Kemale vermiş oldukları sözü, ve Mustafa Kemal onlara verdiği sözü tutmaktadırlar.

Ordugâhta bir âdilik:

Müfit, Mustafa Kemalın yanına geliyor ve şunları söylüyor :

— Bütün bu seyahatte çok para kazanılmış, benim hisseme oldukça altın isabet etmiş. Dün akşam bu altınları bana getirdiler; vermek istediler. Ben tereddüt ettim. Bu tereddüdün sebebini soranlara: “çünkü bu, bizim alışmadığımız şeydir; arkadaşım Mustafa Kemal bunu terviç ediyor mu?,” diye sorduğum zaman bana: “Mustafa Kemale senin aldığının birkaç misli verilecektir dediler; ben de “müsaade buyurunuz, bir kere kendisinden sorayım,” cevabını verdim.

Müfidin bu sözlerini dinliyen Mustafa Kemal, arkadaşının bir hataya düşmüş olmasından ürkerek: “sakın, paraları almış olmanızın?” diyor ve Müfidin derhal “hayır,” diye cevap vermesi üzerine ona şu sözleri söylüyor :

— Müfit, sen bugünün adamı mı olmak istiyorsun yoksa yarının adamı mı ?

Müfit, zaten teklif edilen parayı kabul etmemiş olmanın verdiği bir gururla ve pek samimi bir ifade ile :

— Elbette yarının adamı olmak isterim. diyor. Mustafa Kemal kendisini takdir ediyor «elbette alamazsın; ben de almadım ve alamam» hükmünü veriyor.

Sahtekârların orduca teşhiri:

Bir gece Mustafa Kemalın ordugâhtaki çadırı sarılıyor. Kendisi ölümle tehdit ediliyor, hesap ve kitaplara mâni olmak istediği için....

Mustafa Kemal bunlara şu sözleri söylüyor :

— Arkadaşlar, ben gerçi mekteplerde riyaziye okuyup öğrendim fakat bu sizin hesaplarınızdan bir şey anlamam. Tabii sizin hesaplarınız en doğru olmak icap eder; fakat bunu ordu merkezinde kontrol ettirmekten çekiniyor musunuz ?

Buna «hayır» cevabı alınca :

— O halde, diyor, mesele yoktur; müsaade ederseniz yarın bir arkadaşımızı Şama göndeririz; orada en yüksek muhasip kim ise bu işi ona hallettiririz. Benim riyaziyeciliğim bu hesap meselesine akıl erdirmeye kâfi gelmiyor. Efendiler ben namuslu bir adamım. Benimle arkadaş olanların da namuslu olmaları gerektir. Sizin bana bahsettiğiniz hesaplara benim aklım ermiyorsa ve bunu Şama gönderip tetkik etmeği teklif ediyorsam buna bir şey demeğe hakkınız olmamalıdır. Yarın Müfidi Şama göndereceğim.

Mustafa Kemal kuvvetçe ve muhitçe öyle tedbirler almıştı ki bu hesap sahtekârları ona mukavemet edemeyeceklerdi.

Kuneytara-dan Şam'a : Müfit

Mürettep kuvvetler hırsızları çok dikkatli idiler. Onlar Mustafa Kemali imha etmeği düşünmüşlerdi; fakat Mustafa Kemal bunu anlayıp tedbirli bulundu ve arkadaşı Müfidi Şama gönderdi.

Dürzü sınırlarında Mustafa Kemal:

Artık Mustafa Kemal, akılda tutulması lâzımgelen adam olmuştur. Osmanlı kuvvetleri Cebelidürüz'la karşı karşıyadır. Osmanlı kuvvetlerinin merkezi «Busrulharir» dir. Osmanlı devrinde bu «Busrulharir,, , dürzülerin daima muvaffak oldukları bir merkezdir. Mustafa Kemal orada bir Türk kumandanının mezartaşında şu yazıyı okudu :

«Hüsnü Bey Karrase'de kurban gibi oldu şehit»

Karrase, Mustafa Kemalın mensup olduğu kuvvetlerin bulunduğu Basrulharirin yakınında bir yerdir.

Busrulharir merkezinde toplanmış olan Osmanlı kuvvetleri talim ve terbiye ile meşguldürler. Onun yukarısında Dürzüler gayet kuvvetli süvari ve piyade kıtaatle, birgün, bu Osmanlı kuvvetine taarruz ediyorlar. Taarruz eden kuvvetler çok faiktir. Talimhane-de bulunan Osmanlı kuvvetlerinin kumandanı derhal Mustafa Kemale müracaat ediyor: ne yapalım? diyor. Mustafa Kemal cevap veriyor: «talim ve tatbikatınıza devam buyurunuz.»

Kumandan telâşla: fakat görmüyor musunuz, hücum ediyorlar demesi üzerine Mustafa Kemal şu cevabı veriyor: «evet görüyorum, ancak ben onları bilirim; onlar namuslu adamlardır kendilerine silâh kullanmıyanlara karşı silâh atmazlar.»

Nitekim öyle oluyor. Osmanlı kuvvetlerine hücum edenler mukabele görmeyince şaşırıyorlar, konuşacak adam arıyorlar.

Onlarla Mustafa Kemal konuşuyor, kendilerini o gece misafir ediyor, şeflerle arkadaş oluyor ve ertesi gün hepsini yerlerine iade ediyor.

Bir sahtekârlık:

Bu hâdisenin ertesi günü Şam jandarma kumandanı olan bir miralay, mürettep kuvvetin bulunduğu yere gelmişti. Kumandan Bay Lûtî ile görüşüyordu. Mustafa Kemal de bu içtimaa davet olunmuştu. Şam jandarma kumandanı Dürzülerin püskürtülmesin-

Dr. Mustafa Şam'da
(Çorum Saylavı Dr. Mustafa Cantekin)

den dolayı Bay Lûtfi'yi tebrik ediyordu. Çok namuslu bir adam olan kumandan: hayır, diyor, biz püskürtmedik; onlar gittiler.

Jandarma kumandanı ısrar ediyordu: hayır bu meseleyi Zatişahaneye arzederken behemehal püskürtüldü diye yazmak lâzımdır mütaleasında bulunuyordu. Şam Jandarma Kumandanı Zatişahaneye yazılacak telgrafın müsveddesini kaleme almasını Mustafa Kemalden rica etti. Mustafa Kemal'in cevabı şu olmuştu:

— Ben böyle bir sahtekârlığa alet olamam. Esasen ortada galip mağlûp ta yoktur. Fakat hakikati söylemek lâzımsa onlar kazandılar.

Şam Jandarma Kumandanı: Sen henüz cahilsin; Zatişahaneyi anlamamışsın dedi. Mustafa Kemal bu sersem adama şu cevabı verdi: Ben cahil olabilirim, fakat Zatişahane olan zatın cahil olmaması ve sizin gibilerin mahiyetini anlıyabilmesi lâzımdır.

Netice:

Bu yazının başındaki ilk cümleye dönelim: Şam'da, Hamidiye çarşısında, üç Türk zabiti. Bu zabitler Mustafa Kemal, Müfit ve Lûtfi'dir. Bu Lûtfi Havran harekâtını idare etmiş olan kumandandır. Çarşıda yürürlerken Mustafa Kemal dikkat ediyor: Bay Lûtfi'nin ayağında çizme pantolonu var; fakat kundurası bir çizme değil, alelâde bir ayakkabıdır. Bu, eğer bir yanlışlık eseri değilse, muhakkak bir sefalet manzarasıdır. Mustafa Kemal bunun sebebini Bay Lûtfi'den soruyor. O, şu cevabı veriyor:

— Kemal, hakikat gördüğün gibidir. Bundan başka pantolonum yok.

Üç arkadaş çarşıda yürüyerek bir köşede, içine ancak iki üç adam sığabilecek, hücre kabilinden bir dükkânın önüne geliyorlar. Burası tüccar Mustafanın [1] ticarethanesidir. Dükkânın önünde duruyorlar. Ayağında ayakkabı yerine nalın bulunan bir adam takır tukur yürüyerek kendilerine doğru geliyor ve dükkânda oturacak yer olmadığı için dükkânın önüne birkaç sandalya koyduruyor. Mustafa Kemal meraklıdır: dükkânın içini görmek istiyor, giriyor, raflarda birtakım hafif eşya var. Ortada uzun bir masa duruyor. Bunun üstünde felsefeye, inkılâba, sosyalizme tubba ait fransızca kitaplar var. Mustafa Kemal bunları karıştırıyor ve ticarethane sahibine soruyor:

— Siz tüccar mısınız, filozof musunuz, doktor musunuz nesiniz?

Tüccar Mustafa şu cevabı veriyor: tüccarım, bu kitaplar eskiden kalmış şeylerdir. Unutmamak için arasına okurum.

[1] Çorum Sayılavı Dr. Bay Mustafa Cantekin.

Aradan günler geçiyor. Bir gece Mustafa Kemal, Müfit, Doktor Mahmut [1] ve Lûtfi, Tüccar Mustafanın evine gidiyorlar. Şamın çıkmaz karanlık bir sokağında bir evin kapısını çalıyorlar. Tüccar Mustafa, elinde bir lâmba ile kapıyı açıyor, "buyurunuz," diyor.

Şamda dünya karanlıktır; bu ev de karanlıktır. o gece, yalnız, Doktor veya Tüccar Mustafanın elindeki lâmba ışık vermektedir.

Toplantı Doktor ve Tüccar Mustafanın evinin bir odasında oluyor.

— İhtilâl yapmalı, inkılâp yapmalı.

Bunu söyleyen Doktor veya Tüccar Mustafadır; devam ediyor: — Ben tıbbiyenin son sınıfında iken bu emeli takip ettiğim için evvelâ mehterhanede yatım, sonra sürüldüm. Çok kıymetli arkadaşlarımız vardır, inkılâbı yapmalıyız.

Müfit ayağa kalkarak bağıyor: Behemehal yapmalıyız.

Bu kadar ciddiyet ve kat'iyet karşısında Bay Lûtfi: Ben, diyor, çoluk çocuk sahibiyim. Namuslu bir adam olduğum için size tâbi olurum, fakat benden bir şey beklemeyiniz.

O dakikaya kadar arkadaşlarını sadece dinleyen Mustafa Kemal: o halde, diyor, siz buradan derhal gidiniz; bizim bundan sonra konuşacağımız şeyleri sizin dinlemeniz caiz değildir.

O gittikten sonra orada kalanlar inkılâptan, inkılâp yolunda ölmekten bahsettiler. Mustafa Kemal: mesele ölmekte değil, ölmekten idealimizi yaratmak, yapmak ve yerleştirmektedir.

Bundan sonra Doktor Mustafa, bütün hararetile Mustafa Kemale bağlandı.

O gece orada inkılâp yolunda çalışmak üzere bir cemiyet kurulmuş ve buna *Vatan ve Hürriyet* adı verilmişti.

Suriye - Makedonya:

Mustafa Kemal Suriyede mümkün olanı yaptıktan sonra Makedonyaya geçiyor ve Şamdaki eserini Makedonyada da kuruyor.

Evrensel ve tarihî işin, 1908 inkılâbının esasını Şamda, Doktor Mustafanın evinde aramak lâzımgelir.

[1] Mustafa Kemal'in müfrit inkılâpçı arkadaşlarından biri.

En écoutant ATATÛRK :

LA SOCIÉTÉ "PATRIE ET LIBERTÉ,,

Âfet

Vice présidente de la Société d'Histoire Turque

Damas, le Bazar de Hamidié, trois officiers turcs :

Sous l'Empire ottoman, Damas était le quartier général de la 5ème armée. Deux militaires sortis de l'Académie de Guerre avec le brevet de capitaine d'état-major, y étaient en exil: l'un s'appelait Moustafa Kemal, l'autre Mufit [1]... Ils y faisaient un stage au 26ème et au 30ème régiments de cavalerie. A cette époque, on créait chaque année à Havran mille complications. En 1905, ce fut l'affaire dite des «Propriétés pillées». On doit y envoyer un corps expéditionnaire. Cette affaire existait-elle en réalité? Laissons-là pour le moment les explications et les discussions.

Mufit s'adresse à Moustafa Kemal :

Moustafa Kemal habitait alors à Damas une petite maison de deux pièces. Mufit, son ami intime et plein de bravoure, lui dit:

— Tu sais qu'ils partent?

— Qui ? Et où cela ? demande Moustafa Kemal.

— Mais les régiments dans lesquels nous faisons notre stage.

— Comment cela? Mais je n'en sais rien. D'ailleurs c'est impossible.

— Ils partent, ce soir même....

Les deux camarades montent sur leurs chevaux. D'abord ils se rendent chez l'officier commandant le 30ème régiment, où Moustafa Kemal accomplissait son stage. Moustafa Kemal lui dit:

— Votre régiment a reçu une mission et le voilà qui part. Or, il y a dans ce régiment une compagnie que jé commande. N'est-il pas naturel que j'aïlle avec vous? Pourquoi ne m'avez-vous pas prévenu?

[1] M. Mufit Özdes, actuellement député de Kirchéhir.

Le commandant :

— Vous êtes stagiaire dans le régiment. L'officier en titre de la compagnie en a assumé le commandement. A vous qui êtes officier d'état-major, de telles expéditions, difficiles et fatigantes, ne conviennent pas. J'ai préféré que vous restiez à Damas pour vous reposer. On vous paiera votre solde, soyez sans inquiétude.

Tout naturellement Mufit devait recevoir la même réponse du commandant du 29 ième régiment.

Deux amis déçus :

Mufit propose d'aller se plaindre à l'officier commandant la division de cavalerie... Moustafa Kemal n'en voit pas la nécessité. «Cher Mufit, dit-il, ces gens sont d'accord avec le commandant de la division. On n'obtiendra rien en s'adressant à lui. Allons plutôt voir le général. Peut-être qu'on n'obtiendra rien de celui-là non plus. Mais au moins nous aurions donné plus d'ampleur à notre plainte.

Les deux amis tombent d'accord. A la tête de l'armée, se trouve le Maréchal Hakki Pacha.

Une démarche irrégulière :

Les deux copitaines d'état-major se rendent directement au quartier général du Maréchal Hakki Pacha et par l'intermédiaire de l'aide de camp ils lui font dire respectueusement qu'ils désireraient le voir. Le Maréchal considère cette démarche insolite comme impertinente et il les renvoie. Les deux amis désemparés, sont affligés et gardeent le silence. Enfin Moustafa Kemal dit à Mufit :

— Nous allons y aller nous aussi.

— Comment cela ? demande Mufit.

— Comme nous voilà... C'est-à-dire nous sommes déjà à cheval; nous avons aussi nos ordonnances. Nous allons rejoindre le corps expéditionnaire qui part pour Havran, tels que nous voilà.

— Est-ce possible ?

— Pourquoi pas ?

Et, les voilà partis, comme l'avait dit Moustafa Kemal.

Sur le Chemin de Damas-Chemiskine :

Deux régiments de cavalerie, plusieurs batteries d'artillerie et des bataillons d'infanterie montés sur des mulets avancent en formation imposante sous les ordres d'un officier du nom de Lutfi.

Moustafa Kemal et Mufit, sans s'intéresser aucunement à leurs propres compagnies dont on leur avait retiré le commandement, golopent j'usqu'auprès du commandant en chef et lui disent : «Nous sommes aussi avec vous». L'officier qui ne les connaissait pas encore se contente de les regarder en face et de leur rendre leur salut. Et la conversation s'arrête là.

Le soir, le corps expéditionnaire s'installe, au grand complet, au Camp de Chemiskine. Deux hommes seulement restent sans abri et sans vivres : Moustafa Kemal et Mufit. Personne ne s'occupe d'eux. Vers minuit leurs ordonnances leur offrent, avec une grande générosité, leur propre place de cantonnement. Ce n'est qu'une tente assignée aux simples soldats. «Nous, nous pouvons camper dehors, disent-ils, ça ne fait rien. La tente est pour vous». Un peu plus tard ils ont encore l'amabilité d'apporter deux sacs pleins de paille et ils les disposent sur le sol en guise de lit.

Le lendemain, un capitaine du 30ième régiment de cavalerie, invite dans sa tente Moustafa Kemal et Mufit qui avaient passé la nuit sans rien manger et leur offre du thé.

Ce capitaine, grâce à sa longue expérience, était très au courant de la situation; il connaissait les gens qui avaient suscité ces difficultés et les entretenaient, et il savait aussi leurs dessins secrets. Il fit à Moustafa Kemal et à Mufit la proposition suivante :

— Camarades, vous voyez qu'on ne vous confiera jamais de commandement. Il y a des raisons à cela. Mais à moi, on m'a confié une mission particulière. Si vous vouliez accepter un rôle de contrôleur dans cette mission, je pourrai vous l'assurer. Mais je dois vous dire dès maintenant que vous devez me donner votre parole d'honneur de ne communiquer à personne le résultat de contrôle.

Moustafa Kemal regarde Mufit et se dit à part lui qu'évidemment le rôle de cet individu consiste finalement en quelque chose de honteux qu'on ne doit dire à personne. Plutôt que de ne rien faire, son camarade et lui auraient sans doute avantage à apprendre ce qui était cette affaire déshonorante. En fin de compte, lui, il n'aurait qu'à pardonner ses fautes à quelqu'un. Et pardonner à quelqu'un ses fautes, on peut bien le faire, si, de cette façon, on doit apprendre les fautes d'un millier de gens.

Sur ces réflexions Moustafa Kemal lui donne sa parole d'honneur et Mufit se joint à lui.

Le Pillage des villages du Havran:

Le corps expéditionnaire qui était parti de Damas avait pris des mesures comme pour dévaster tout le Havran. Ce dernier fut divisé en divers secteurs, et un détachement assigné à chacun avec mission de piller les villages et de dépouiller les villageois.

Au premier village du Havran Moustafa Kemal et Mufit furent les hôtes du capitaine de la compagnie. Dans la maison du village réservée aux visiteurs on servait des poulets rôtis et d'autres plats de choix. Le lendemain Moustafa Kemal demande au capitaine si son camarade et lui devaient payer tout de suite leur quote - part des frais communs de l'expédition ou bien si on en tiendrait un compte qu'on réglerait à la fin.

Le capitaine préféra tenir un compte, et c'est de cette façon qu'on procéda.

Les villageois du Havran se ruinaient, chaque jour et chaque nuit, à nourrir un tas de gens et leurs montures. Comme si ce n'était pas encore suffisant, on leur demandait les impôts de dix années, dont chacun s'acquittait en payant, selon ses moyens, d'un à cinq médjidiés, d'une à deux livres. Le capitaine de la compagnie montrait dans cette affaire une habileté exceptionnelle. Il avait la conviction que les habitants du Havran s'étaient révoltés contre l'Empire Ottoman et qu'il fallait les ruiner et les anéantir, et il agissait en conséquence. Moustafa Kemal et Mufit, d'autre part, constataient eux-mêmes sur place que cette opinion était erronée.

Deux idées différentes: percevoir de l'argent pour se le partager; ou se révolter contre ces impôts tyranniques.

A Kuneitara:

Moustafa Kemal et Mufit se rendirent compte de la nature du brigandage que l'on commettait sous le couvert de l'Empire Ottoman. D'ailleurs ceux qui le faisaient étaient de véritables brigands. Dès le moment où Moustafa Kemal s'en aperçut, il dit à Mufit:

— T'en souviens-tu, Mufit? Quand nous avons décidé de rejoindre le corps expéditionnaire, un jeune lieutenant de cavalerie s'était présenté à moi. Il m'avait dit: «Mon capitaine, avec tout le respect que je vous dois, je vous souhaite de ne pas prendre part à cette expédition». Je lui avais demandé pourquoi. Il avait répondu que je pourrais y risquer ma vie. Je lui avais demandé de nouveau pourquoi. Et il avait répliqué: «On vous tuera. Vous ne le savez

pas, Mon capitaine, et vous ne pouvez pas vous en rendre compte non plus. Aujourd'hui, toute l'armée de Syrie a un intérêt commnn. Vous, vous avez l'air d'aller à l'encontre de cet intérêt. Personne ne l'admettra, et votre vie sera en danger».

Ce qui avait poussé Moustafa Kemal à rejoindre l'expédition, c'était précisément l'insistance de cet officier.

Le Camp de Kuneitara:

Kuneitara était un village assigné comme résidence par les turcs ottomans aux turcs circassiens. Aux environs de ce village on devait établir un camp. On sait déjà quels hommes sont Moustafa Kemal et Mufit.

Or, on les avait prié d'ériger le camp. Les deux camarades partent pour accomplir cette tâche.

L'émotion au camp de Kuneitara:

Le camp était érigé près de Kuneitara. Les turcs circassiens de cette région étaient si hospitaliers qu'ils organisaient des festins chaque soir et offraient du Tcherkes Tavuğu[1] à leurs hôtes. Un jour, le commandant des forces expéditionnaires reçut l'information suivante:

«Les Circassiens des environs attaqueront le camp...» Cette nouvelle était arrivée aux oreilles de Moustafa Kemal. Il prit la résolution d'aller voir la situation par lui-même. Là-dessus il dit à Mufit: «Viens avec moi», et les deux camaradas, accompagné chacun d'une ordonnance, galopèrent dans la direction de l'ouest. Chemin faisant, ils arrivèrent à une colline; ils mirent pied à terre; Moustafa Kemal examina de cette colline la situation d'en face et constata qu'une grande masse d'hommes y était concentrée, dans l'intention d'attaquer par surprise le camp turc. Au même moment, il fut aperçu et un détachement de cavalerie, cinq à dix fois supérieur en nombre, se dirigea sur lui. Sans perdre son sang froid Moustafa Kemal dit à Mufit: «Monte sur ton cheval et suis moi»... Moustafa Kemal, Mufit et leurs ordonnances montent sur leurs chevaux et s'élancent à bride abattue dans la direction désignée par Moustafa Kemal; et de cette façon ils déroutent l'ennemi et arrivent au camp. Moustafa Kemal explique la position de l'ennemi. Au camp, on tenait déjà compte de ce qu'il disait. Le commandant du corps expéditionnaire

[1] Du poulet avec de la sauce de noix.

Lutfi prit les précautions nécessaires et l'attaque des circassiens n'eut pas lieu.

Un village à l'est de Kuneitara :

Moustafa Kemal se rendit un jour avec son ami Mufit, dans un village circassien à l'est de Kuneitara. Au premier abord, les villageois les regardent de travers; ils leur font mauvais accueil, les prenant eux aussi pour des pillards. Néanmoins pour se conformer aux usages ils offrent l'hospitalité à Moustafa Kemal et à Mufit dans leurs maisons. Moustafa Kemal s'entretient quelques temps avec les villageois, et bien vite ceux-ci sympathisent avec lui et lui promettent de faire tout ce qu'il voudra. Ils ajoutent toutefois qu'ils ne peuvent exécuter les ordres de cette administration qui les écrase sous le nom d'état.

Un accord honorable :

Les forces ottomanes qui se trouvent dans les environs de Kuneitara reçoivent de l'autorité suprême l'ordre d'anéantir l'un de ces villages. C'est Lutfi lui-même qui commande le détachement. Moustafa Kemal et Mufit se taisent. Quand on arrive devant le village, on aperçoit une scène invraisemblable: Ce village avait pris ses dispositions pour vaincre, à lui seul, le détachement expéditionnaire ottoman qui s'y était rendu. C'est alors que Lutfi, commandant des forces s'adresse à Moustafa Kemal et il lui avoue son embarras. Il faut dire que Moustafa Kemal ne voulait pas anéantir ce village, parce qu'il avait déjà gagné les habitants à la cause de la révolution.

Le commandement venait d'être transmis à Moustafa Kemal. Celui-ci plaça une partie des forces sous les ordres de Mufit qu'il envoya dans une direction déterminée, vers le village, tandis qu'il fit attaquer le village au centre par une seconde partie, placée sous les ordres de l'adjudant-major Mehmet le Circassien. Moustafa Kemal avait envoyé Mufit à un endroit d'où il ne pouvait s'élancer à l'assaut. D'ailleurs, il n'avait pas à le faire non plus, car les habitants de ce village avaient promis auparavant à Moustafa Kemal leur dévouement. Mehmet le Circassien attaqua au centre, conformément aux ordres reçus. Moustafa Kemal ne voulant pas rester loin des opérations, suivit Mehmet et entra dans le village.

Et voilà la scène qui se présenta à ses yeux :

Les villageois avaient entourré Mehmet le Circassien et s'apprêtaient à le tuer avec des pierres et des outils agricoles. Juste

à ce moment Moustafa Kemal entra dans le village. Aussitôt que les villageois l'aperçoivent ils l'entourent et lui disent : «Nous ferons tout ce que vous voudrez». C'est ainsi qu'ils gracièrent Mehmet par égard pour Moustafa Kemal.

Une réunion dans le même village:

Dans la chambre du préposé de village Moustafa Kemal, Mufit, le commandant Lutfi et le notable du village.

Moustafa Kemal leur dit : «Nous allons marcher au même but. Nous sommes des inconnus les uns pour les autres. Resterons-nous d'accord pour atteindre le but et pour chérir le même idéal?» Les autres répondent «oui» d'un seul coeur. Ce «oui» était plus qu'un sceau ou qu'une signature, c'était une parole d'honneur. Aujourd'hui encore ils sont fidèles à la parole qu'ils avaient donnée à Moustafa Kemal, et Moustafa Kemal est fidèle à la sienne.

Une indécatesse dans le Camp:

Mufit vient trouver Moustafa Kemal et lui dit :

— On a fait de gros bénéfices au cours de cette expédition, et pour ma part j'aurai pu avoir pas mal d'or. Hier soir on m'a apporté cet or; on voulait que je l'accepte. Moi, j'ai hésité. J'ai répondu à ceux qui me demandaient la raison de mon hésitation que c'était quelque chose à quoi nous ne sommes pas habitués. Et quand j'ai demandé à mon tour si mon ami Moustafa Kemal approuvait cela, on m'a dit qu'on lui en donnera encore beaucoup plus qu'à moi. Moi, leur ai-je répondu de le lui demander, moi-même.

En entendant ces mots Moustafa Kemal a peur que son ami n'ait été en faute et il lui demande s'il n'aurait pas, par hasard, accepté cet argent, et comme Mufit répond spontanément que non il ajoute :

— Mufit, veux-tu être l'homme d'aujourd'hui ou de demain ?

Avec la fierté de n'avoir pas accepté l'argent proposé Mufit répond avec sincérité :

— Bien sûr que je veux être l'homme de demain.

Moustafa Kemal l'en estime davantage et il ajoute d'un ton tranchant : «Naturellement tu ne pouvais pas l'accepter; moi non plus, je ne l'ai pas accepté et je ne le pourrai pas.

Les falsificateurs de comptes sont dénoncés à l'armée:

Un soir on cerne la tente de Moustafa Kemal dans le camp. On le menace de mort, parce qu'il veut s'opposer à la manière dont on fait les comptes...

Voici ce que dit Moustafa Kemal à ses agresseurs:

— Camarades, bien que j'aie étudié et appris les mathématiques à l'école, je ne comprends rien à vos comptes. Naturellement ils doivent être des plus justes, mais éprouveriez-vous quelque difficulté à les faire contrôler par le quartier général de l'armée?

On lui répond que non. Il continue:

— Alors nous sommes d'accord. Si vous permettez nous enverrons demain un de nos camarades à Damas, et nous y ferons régler cette affaire par le plus habile comptable. Ma propre capacité de mathématicien ne me permet pas de comprendre ces problèmes de comptes. Messieurs, je suis un honnête homme. Ceux qui sont mes amis doivent être honnêtes eux aussi. Si je ne vois pas clair dans les comptes dont vous me parlez et si je propose de les envoyer à Damas pour les faire vérifier, vous n'avez pas à vous opposer. J'enverrai Mufit demain à Damas.

Moustafa Kemal avait pris d'importantes mesures de force si bien que les falsificateurs des comptes n'auraient su lui tenir tête.

Mufit fait le voyage de Kuneitara à Damas:

Les voleurs qui se trouvaient dans le corps expéditionnaire étaient très prudents. Ils avaient pensé à tuer Moustafa Kemal; mais celui-ci, ayant deviné leurs dessins, prit des mesures de précautions et envoya son camarade Mufit à Damas.

Moustafa Kemal et les Druses:

Voici Moustafa Kemal devenu un personnage considérable. Les troupes ottomanes étaient parvenues dans le Djebeldruse. Leur camp se trouvait à Basrulharir. Cette localité était aux jours de l'Empire Ottoman un endroit où les Druses remportaient toujours des succès. Moustafa Kemal y avait lu sur la pierre tombale d'un commandant turc l'épithète suivante:

«M. Husnu a trouvé la mort à Karrasse, victime de son devoir».

Karrasse était près du Basrulharir où se trouvaient les troupes dont Moustafa Kemal faisait partie.

Les troupes ottomanes concentrées à Basruhlar se livraient à des exercices militaires. Les Druses qui occupaient les hauteurs, disposant de très grandes forces d'infanterie et de cavalerie, attaquent un jour le corps expéditionnaire ottoman. Les assaillants jouissent d'une grande supériorité numérique. Le commandant des troupes ottomanes qui se trouvait au champ de manœuvres s'adresse tout de suite à Moustafa Kemal et lui dit: «Qu'allons-nous faire?» Celui-ci répond: «Continuez vos exercices.»

Le commandant ayant repris avec précipitation: «Ne voyez-vous pas qu'ils nous attaquent?» Moustafa Kemal lui fait cette réponse: «Oui, je le vois, mais je les connais; ce sont d'honnêtes gens, ils ne font pas feu sur ceux qui n'utilisent pas leurs armes contre eux.»

Et c'est ce qui arrive. Les assaillants ne trouvant pas de riposte sont déroutés et demandent à entrer en pourparlers.

Moustafa Kemal cause avec eux, il leur offre l'hospitalité pour la nuit, lie amitié avec leurs chefs et le lendemain il les renvoie chez eux.

Une falsification:

Le lendemain de cet événement un colonel, commandant la gendarmerie de Damas, vint au quartier du corps expéditionnaire. Il s'entretenait avec le commandant Lutfi. Moustafa Kemal avait été lui aussi convié à cette entrevue. Le chef de la gendarmerie de Damas félicitait Lutfi d'avoir repoussé les Druses. Le commandant du corps expéditionnaire qui était un très honnête homme répondit: «Non, nous ne les avons pas repoussés, ils sont partis d'eux-mêmes.»

Le commandant de la gendarmerie insiste et émet l'avis que dans le communiqué à Sa Majesté, on emploie le mot repoussé. Il prie Moustafa Kemal de rédiger le brouillon du télégramme qu'on enverra à Sa Majesté. Moustafa Kemal lui fit cette réponse:

— Je ne peux pas être l'instrument d'une telle falsification. Il n'existe pas, en réalité, de vainqueurs et de vaincus. S'il fallait avouer la vérité, ce sont eux qui ont gagné.

Le Commandant de la gendarmerie de Damas dit à Moustafa Kemal: «Tu es encore ignorant; tu n'as pas compris ce que veut Sa Majesté». Moustafa Kemal répond à cet homme stupide: «Il se peut que je sois ignorant, mais il faut que la personne qui est Sa Majesté ne soit pas ignorante et comprenne la vraie valeur de ceux qui vous ressemblent».

Conclusion :

Revenons maintenant à la première phrase de cette narration: Damas, le Bazar de Hamidié, trois officiers tures. Ces officiers sont Moustafa Kemal, Mufit et Lutfi. Ce Lutfi est l'officier qui avait dirigé les opérations du Havran. En marchant dans le Bazar Moustafa Kemal s'aperçoit que Lutfi a un de ces pantalons que l'on porte avec des bottes; et n'a que des souliers ordinaires. A ses pieds A moins d'une erreur, c'était sans nul doute un signe de misère. Moustafa Kemal en demande la raison à Lutfi :

— Kemal, lui dit-il c'est comme tu le vois. Je n'ai pas d'autre pantalon.

Les trois amis continuent à marcher et ils arrivent devant une boutique située dans un coin, une espèce de cellule si petite qu'elle pouvait à peine contenir deux ou trois personnes. C'est le magasin du marchand Moustafa[1]. Les officiers sont devant la boutique. Un individu, en sabots, vient vers eux en marchant avec beaucoup de tapage et comme il n'y avait pas de place à l'intérieur, il fait apporter quelques chaises devant la boutique. Moustafa Kemal est intrigué. Il veut voir l'intérieur de la boutique et il y entre. Il y a là quelques marchandises de peu de valeur. Une longue table est au milieu. Dessus se trouvent des livres en français sur la philosophie, la révolution, le socialisme et la médecine. Moustafa Kemal les feuillète et demande au propriétaire :

— Est-ce que vous êtes marchand, philosophe ou médecin ?

— Je suis marchand, répond-il, ces livres sont de vieux souvenirs. Je les lis de temps en temps pour ne pas oublier.

Les jours passent. Une nuit Moustafa Kemal, Mufit, le docteur Mahmout[2] et Lutfi vont chez le marchand Moustafa. Ils sonnent à la porte d'une maison dans une impasse obscure. Le marchand-Moustafa ouvre la porte, une lampe à la main et les prie d'entrer.

Tout est obscur à Damas, comme l'est cette maison. Cette nuit, c'est seulement la lampe que tient le docteur-marchand Moustafa qui donne de la lumière.

La réunion a lieu dans une chambre du docteur-marchand Moustafa.

— Il faut faire une révolution, une modification radicale.

[1] M. le Dr. Moustafa Djantekin, actuellement député de Tchoum.

[2] Un des amis de Moustafa Kemal, un des plus dévoués à la révolution.

Le docteur-marchand Moustafa qui vient de prononcer ces paroles continue :

— Quand je faisais ma dernière année à l'Ecole de Médecine je poursuivais ce but, et c'est pourquoi on m'a emprisonné d'abord à Mehterhané et puis on m'a exilé. Nous avons des amis très précieux, nous devons faire la révolution.

Mufit se lève et crie : «Nous devons absolument la faire».

Devant une attitude si grave et si catégorique, Lutfi dit : «Moi j'ai une famille et plusieurs enfants. Etant un honnête homme je suis avec vous. Mais il ne faut rien attendre de moi».

Moustafa Kemal, jusqu'à présent, écoutait ses amis. «En ce cas, dit-il, il faut que vous partiez d'ici tout de suite. Il n'est pas possible que vous entendiez ce dont nous parlerons par la suite».

Après son départ ceux qui étaient restés là parlèrent de faire la révolution et de donner leur vie pour cette cause. Moustafa Kemal leur dit : «Ce dont il s'agit ce n'est pas de mourrir, mais d'atteindre notre idéal avant de mourir, de le réaliser et de l'établir solidement».

A partir de cette nuit le Dr. Moustafa fut un ardent partisan de Moustafa Kemal.

La même nuit une société fut fondée afin de travailler à la cause de la révolution. On l'intitula «Patrie et Liberté».

La Syrie - La Macédoine :

Moustafa Kemal, après avoir fait ce qui était possible en Syrie, passe en Macédoine, et y établit aussi son oeuvre de Damas.

Il faudrait chercher le début de l'histoire de la révolution en général et l'origine de la Révolution de 1908, à Damas, dans la maison du Dr. Moustafa.

BELLETEN

Atatürk, fondateur et protecteur de la Société d'Histoire Turque, a donné le nom de **Belleten** à la série des diverses études d'ensemble qui constitueront l'organe de la Société.

Pourquoi ?

Voici comment l'explique la Société Linguistique Turque :

Belleten est le mot qui a donné naissance au mot **Bulletin**.

Recherchons dans les dictionnaires français le sens de ce mot :

Le *Petit Larousse illustré*, après avoir spécifié que ce mot vient de l'italien **bulletino**, en énumère les différentes significations :

- 1 — Billet qui sert à exprimer un vote.
- 2 — Rapport qui publie quelque chose d'officiel.
- 3 — Récit officiel des opérations d'un corps de troupes.
- 4 — Etat de conduite, de travail.
- 5 — Recueil de lois, d'actes.

Le fameux dictionnaire de Littré donne les définitions que voici :

- 1 — Feuille de papier sur lequel on exprime un vote.
- 2 — Ecrit bref qui informe le public sur un sujet auquel il s'intéresse.
- 3 — Communiqué sur une bataille, une opération militaire.
- 4 — Recueil de lois, recueil officiel de lois et règlements.
- 5 — Billet constituant un document.

Pour ce qui est de l'étymologie du mot, Littré nous apprend que le mot «Bulletin» vient de l'italien «Bulletino», lequel à son tour vient de «bulleta», qui signifie billet. Le mot vient lui-même de «Bulle», signifiant «sceau».

Le *Larousse du XXème siècle*, qui est le plus neuf des dictionnaires français, donne les mêmes définitions que ci-dessus, précise que le mot vient de l'italien **Bulletino** qui vient lui-même de **bulle**, et ajoute cette autre définition :

- 6 — Nom donné aux recueils ou gazettes scientifiques, littéraires, politiques, etc, publiés par les sociétés scientifiques pour y résumer leurs travaux.

Le *Dictionnaire étymologique de la Langue française* d'Oscar Bloch et W. von Wartburg signale que le mot **Bulletin** est entré dans la langue française en 1539, et fournit sur l'étymologie du mot les renseignements suivants :

«Dérive du vieux mot français **Bulle**, qui vient du mot **Bulle**, employé au seizième siècle. Il est probable que le sens de «certificat» que contient le mot ait été emprunté à l'italien **Bulletino**.

On voit donc que toutes ces sources ramènent le mot **Bulletin** au mot italien **Bulletino**, qui lui-même remonte à **Bulla** et **Bulle**.

Du mot **Bulle**, le *Dictionnaire étymologique de la Langue française* dit ce qui suit :

«Signifie sceau ou document scellé. Est entré dans la langue au XIIe siècle. Vient du mot latin médiéval «Bulla».

Le même ouvrage définit le mot **boule** : «vient du latin **bullā**, qui est à l'origine de **bulle**; **bola** en vieux provençal; **bollo** en italien.

Et, en ce qui concerne mot latin **bullā**, que nous fournissent les sources françaises, consultons le **Dictionnaire étymologique de la langue latine** d'A. Meillet et A. Ernout. Nous trouvons, à la page 116, le sens primitif du mot : «bulles d'air qui se forment à la surface de l'eau»; puis, nous y lisons qu'il signifie aussi «tout ce qui est de forme ronde», que son origine première est inconnue et qu'elle est probablement étrusque, qu'enfin il se rattache aux sens de «source», «son» et «bruit».

On voit donc que les documents et ouvrages linguistiques occidentaux, tout en nous fournissant tous les sens du mot qui nous occupe, ne sont pas en mesure de nous éclairer ni sur l'idée, la notion originelles d'où dérivent ces sens, ni sur la forme première de ce mot.

Analyse étymologique des mots «Bulletin,, et «Belleten,,»

Avant de rechercher la position du mot dans les langages turcs, procédons à une analyse par la méthode de la Langue-Soleil du mot **Bulletin** afin d'en dégager la valeur phonétique et sémantique.

Mais, pour ne pas laisser ce mot seul dans l'analyse, nous mettrons, au dessous, le mot turc «Belleten» que nous connaissons tous, et nous comparerons les éléments phonétiques et sémantiques des deux vocables :

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Bulletin	=	üğ	+	üb	+	üğ + ül + et + iğ
Belleten	=	eğ	+	eb	+	eğ + el + et + eğ

1 — **Üğ, eğ**: Racine mère. Son sens, ici, est «clarté», «lumière», «éclat», caractéristiques du soleil, et transposé dans l'ordre abstrait, «intelligence», «science».

2 — **Üb, eb**: Racine principale. Manifeste, incarne en elle le sens contenu dans la racine mère et remplace celle-ci en se confondant avec elle.

3 — **Üğ, eğ**: Dans les formes phonétiques et morphologiques actuelles du mot, ces éléments apparaissent en **ül** et **el**. Mais ces consonnes **l** sont un **ğ** à l'origine, et ne se sont transformées en **l** que par une modification phonétique en s'amalgamant avec «V. + L» qui les suit. Du reste le mot français **bulletin** se lit non pas **Bülleten** mais **Büğltenğ**. La racine mère incarnée par les racines principales **üb, eb** ci-dessus, est l'élément qui complète le sens et le détermine.

La forme phonétique et morphologique acquise par ces trois éléments à la suite de la disparition de la racine mère et de la voyelle de la racine principale est **büğ, beğ**, qui signifie grandir, se manifester, rayonner.

4 — **Ül, el**: est l'élément qui généralise le sens contenu dans **büğ, beğ**, l'élargit et lui confère plus d'extension.

5 — **Et**: l'élément «V. + t-d» exprime un principe actif dynamique, et indique le sens de la racine mère, dont le rôle, ici, est fort vaste et général, se porte sur un objet ou sur un sujet.

6 — **İğ, eğ**: les consonnes **n** de ces derniers éléments, qui apparaissent dans les mots sous la forme **in, en**, sont, à l'origine, des **ğ**. C'est ainsi de reste que la lettre **n** placée à la fin du mot français se lit du gosier. Désigne le caractère le plus vaste et le plus général du sens contenu dans la racine mère ainsi que le sujet ou l'objet sur lequel il porte.

Si nous disons de ce dernier élément qu'il est un sujet, le mot **bulletin** ou plus exactement **belleten** signifiera instituteur, professeur, qui enseigne. Que si nous disons qu'il est un objet, on aura désigné tout livre ou brochure remplissant le même office.

Bel:

Examinons, maintenant, dans les vocabulaires et les sources de la langue turque les mots formés à l'aide des syllabes **bel, bil, bul, bül**.

Dans *l'Encyclopédie Turque* (p. 300), Şemsettin Sami écrit ce qui suit au sujet du mot turc **Bel**:

«BEL (vieux turc): apparence, évidence, état de ce qui est clair. Bien que délaissé aujourd'hui chez nous, il constitue un mot essen-

tiel dont on emploie les dérivés tels que «belli», «belirmek», «bellemek», «bellétmek».

Enumérons, en les empruntant à différents dictionnaires turcs, les sens de ce mot **bel**, que Şemsettin Sami considère comme essentiel, et de ses dérivés :

Bel: clair, évident, visible (*Grand Dictionnaire turc*, dialecte ottoman).

Bel: signal, signe (fiches de la cueillette des mots: Avanos, Kirşehir)

Bel: manifeste (*Grand Dictionnaire turc*, dialecte ottoman).

Beldek: Signe (Radloff. vol. IV, dialectes Teleut et Koman).

Belet: preuve (fiches de la cueillette des mots: Erzurum, Van, Sivas, Ahlat).

Belet: guide (Radloff. vol. IV, dialecte turkmène; fiches de la cueillette des mots: Erzurum, Ahlat, Van, Sinop).

Belge, belgi, belgü: Signe, preuve, document, acte écrit, signe distinctif, rapprochement, marque, acte signé (Radloff, vol. IV, dialectes Kirghize, Karaim, Tchagatay, de Kazan; Divanı Lugat-it-Türk; traduction du Coran en ouïgoure; *Kıyası Rabguzi*, Index ouïgoure).

Belgüülü: ce qui peut être observé (Index ouïgoure).

Belgülük: évident, connu (*Kutadku - Bilik*; Radloff, vol. IV, dialecte ouïgoure; traduction du coran en ouïgoure).

Belgürmek: Se manifester, surgir (Index ouïgoure).

Belgürtmek: Manifester, exposer (Textes ouïgoures; *Mukadde-metüledep*).

Belgüülüğ: apparent (*Kutadgu-Bilik*; Radloff, vol. IV, dialecte ouïgoure).

Belik: Signe (fiches de la cueillette des mots: Tekirdağ).

Bellek: Mémoire (Dictionnaire de la langue turque; recherches diverses, fiches de la cueillette des mots: Kayseri, Amasya).

Belli, bellik, bellü, bellüg, bellük: Apparent, manifeste, évident, déclaré, argument, déterminé, clair, manifeste (*Encyclopédie turque*; traduction de l'Encyclopédie; dictionnaire de la langue; *Kutadgu Bilik*; Radloff, vol. IV; dialecte ouïgoure; *Tefsiri Surei Mülk*; traduction du Coran en ouïgoure; textes ouïgoures; textes Karayim; fiches de la cueillette des mots: Kayseri, Amasya, İsparta).

Belüren: Qui se manifeste (fiches de la cueillette des mots).

Belleten:

Les significations, énumérées ci-dessus, du mot **Bel** et des mots dérivés, suffisent à expliquer quelles sont les idées et notions primi-

tives qui ont donné naissance aux sens de «feuille sur laquelle on exprime un vote», «écrit bref définissant un objet», «rapport sur une opération militaire», «feuille de conduite», «recueil de lois», «sceau», «document muni d'un cachet», «journal périodique ou scientifique».

Arrêtons-nous maintenant à nouveau sur le mot **Belletmek** que nous connaissons tous :

L'Encyclopédie turque donne (page 302) à ce mot la signification suivante :

Belletmek : faire connaître, enseigner, apprendre, dénoncer, rendre clair, mettre en évidence.

Nous connaissons aussi le mot **Belleten** dérivé de ce mot turc, et qui signifie «qui fait savoir, qui enseigne, met en évidence».

Rien que cette explication ne contient-elle pas tous les sens attribués à **Bulletin** ?

Mais, quoi qu'il en soit, adressons-nous aussi aux dialectes Yakoute, Çuvaş, Altay-Aladağ où nous retrouvons les formes les plus anciennes de la langue turque :

Dialecte Yakoute :

Nous emprunterons au très précieux *Dictionnaire de la langue Yakoute* de Pekarski les trois mots suivants ainsi que leur définition :

I. **Belleten** : s'inscrire, être marqué, être marqué d'un signe; être observé; être vu; se manifester; être signalé, être rappelé: «Bu tiállan ot-mas muçuktata sebirdehtere belietene barar» soit: «ce vent laisse ses traces sur les feuilles et ces feuilles chargées d'épines» [1].

II. «Bil = connaître, savoir, apprendre, entendre, distinguer, apprendre çà et là, s'enquérir auprès de quelqu'un, poursuivre, connaître quelqu'un, se connaître, être des connaissances, prendre l'habitude de quelque chose ou de quelqu'un, se familiariser, savoir quelque chose, comprendre, saisir, résoudre, voir, deviner etc. [2]. .

III. Nous rencontrons dans ce précieux dictionnaire dialectal turc un mot destiné à éclairer aussi le sens contenu dans l'origine latine du mot qui nous occupe: «bulle d'air qui se forme à la surface de l'eau». Il s'agit de **Bültey**.

Dans la langue Yakoute, ce mot signifie aussi: gonfler, être gonflé, enfler, être enflé [3].

On voit que cette signification - également du mot dit latin

[1] Pekarski, *Dictionnaire de la Langue Yakoute*, p. 430.

[2] *Id.*, p. 461.

[3] Pekarski, *op. cit.*, p. 585.

Bulla n'excède pas le vaste domaine de la langue turque,— vaste au point d'embrasser toutes les richesses culturelles des langues mondiales.

Nous devons toutefois préciser sans plus tarder que ce sens-là n'a aucun rapport avec le mot **Bulletin**. Le mot **Bulletin** n'est rien d'autre que les mots turcs Bel - Bül - Belge - Bilgi - Bülğü - Belleten - Billeten - Bülleten - Belletmek.

Dialecte Çuvas:

Nous trouverons dans le *Dictionnaire des racines de mots Çuvaş* de Zolotnitsky le mot suivant:

Pallâ: Signe, insigne, timbre (**pülğü**) [1].

Dialecte Altay - Aladağ:

Le *Dictionnaire des dialectes turcs Altay-Aladağ* contient ce mot-ci:

Peldek: signe, signal, preuve [2].

Il existe encore dans les dictionnaires de dialectes turcs un très grand nombre de mots figurant comme dérivés de ces mots. Mais nous trouvons inutile de les transcrire tous les uns après les autres. Car les «témoins» que nous avons cités dans les pages précédentes suffisent à montrer de quelle façon les sources de la langue turque éclairent les mots dont la linguistique occidentale ne parvient pas à déterminer ou expliquer l'origine.

Conclusions

Tous les sens du mot **Bulletin** dans la langue française se groupent autour de l'idée d'apprendre ou enseigner une chose, de faire connaître, de mettre à jour, de dévoiler: c'est aussi en quoi consiste le sens du mot turc **Belleten**.

Lorsqu'on a constaté que ces deux mots de forme différente ont une formation et une signification communes, il n'y a plus lieu de rechercher l'origine du mot **Bulletin** ailleurs que dans la langue turque et que dans le mot **Belleten**.

Une fois établies les vérités réitérées par la féconde lumière de la théorie de la Langue-Soleil, nous pouvons déclarer au monde de la linguistique, en acceptant toutes les responsabilités scientifiques et historiques de notre affirmation:

«Pour connaître votre langue il vous faut apprendre la mère de votre langue, qui est la langue mère turque, laquelle n'est pas morte et ne mourra jamais».

[1] Zolotnitsky, *Dictionnaire des racines de mots Çuvaş*, p. 46.

[2] Verbitsky, *Dictionnaire de Dialectes Turcs Altay-Aladağ*, p. 250.

BİR TÜRK AMİRALI

XVI ıncı asrın büyük Geografı : Piri Reis

Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Bayan Âfet, 1937 senesi başlangıcında Cenevre Coğrafya Cemiyeti konferans salonlarında "XVI ıncı asrın Türk coğrafyacısı, Amerikanın eski haritasını yapan Türk Amiralı: Piri Reis,, adlı bir konferans vermişti. İsviçrenin ilim ve tarih muhitinde büyük bir dikkat ve alâka uyandıran bu konferanstan İsviçre matbuatı takdîrkâr bir lisan ile bahsetmişlerdi. Türk tarihi bakımından çok kıymetli bir etüd teşkil eden bu konferansı (Belleten) in okuyucularına aynen sunuyoruz.

Dünya ilk sakinleri için çok esrarengizdir. İnsanların, üstünde yaşadıkları toprak hakkında doğru bir fikir edinebilmeleri için aradan uzun zamanlar geçmesi lâzımgeldi. Beşeriyetin uzak menşeleri (coğrafya) çok az malûmdur. Bu hususta bütün bildiklerimiz kablettarihin yeni araştırmaları arasında farkedebildiklerimizden ibarettir. Bir toprağı keşfetmek seyahat alışkanlığına ihtiyaç gösterir. Öyle anlaşılıyor ki beşeriyet daima yollar araştırmış, ilk insanlar müşkillere rağmen bu umumî kaideye tâbi olagelmıştır. Bununla beraber insanların oturdukları veyahut dolaştıkları yerlerin grafiklerini tesbit etmeleri pek eski bir fikir olduğu da anlaşılmaktadır. (Bayan Âfet konferansının bu noktasında, dünyayı tasvir eden bir taş üzerine yapılmış haritanın resmini göstererek :

"İşte Sumerlilerde dünyayı tasvir eden en eski harita,,

Bu konferansımda size haritacılığın eski tarihini anlatacak değilim ; bu, benim ihtisasım haricindedir ; bunu yapabilmek için uzun araştırmalara, ve bu hususta mütehassıs olarak yetişmiş olmağa ihtiyaç vardır. Ben, sadece, Türkiyede yapılan araştırmalar neticesinde keşfedilen bir haritadan bahsetmek istiyorum ki o da coğrafyacı bir Türk Amiralının yaptığı ve Kristof Kolomb'un haritasından da istifade ederek tamamladığı en eski Amerika haritasıdır. Bu keşfin tarihçesi ve Büyük Amiralın hayatı konferansımın mevzuunu teşkil edecektir.

Yeni Türkiye Devleti, 1923 te imzalanan Lozan muahedename- siyle, kendisine Osmanlı İmparatorluğunun bıraktığı harpler devrini, zaferle, bitirmiş bulunuyordu.

Osmanlı İmparatorluğunun enkazı üzerinde kurulan devletler arasında Türkiye, Büyük Kurtarıcısı Atatürk'ün nazirsiz gayretleri sayesinde tam istiklâlini kazanmış ve Cumhuriyet şeklinde teessüs etmiştir.

Diğer bütün sahalarda olduğu gibi ilmi sahada da aynı geniş ve müspet hamlelerle yürüyen yeni rejim, memlekette dağınık bir halde bulunan ve o vakte kadar ya unutulmuş, ya toprak altında, kilit arkasında bırakılmış olan tarihi kıymetleri de meydana çıkardı. Bu maksatla İstanbul'un sarayları birer ilim mekezi haline konuldu.

(Bayan Âfet, konferansının bu noktasında dinleyicilere :

Saray - burnunda yükselen ve XV inci asırdan XIX uncu asra kadar her devrin mimarî tarzlarının karakteristik işaretlerini taşıyan Eski Topkapı hazinelerinden bazı röprodüksiyon'larını projeksiyon ile gösterdi. Bu röpsodüksiyonlar şunlardı :

1 — Osmanlı Sultanlarının eski ikametgâhı olan Topkapı Müzesinin umumî manzarası.

2 — Topkapı Müzesinin umumî plânı.

3 — Topkapı Müze ve Sarayı. «Denizden görünüşü.»

4 — Müzenin büyük ve muhteşem giriş kapısı «Orta Kapı».

5 — Müzenin iç odalarından biri.

6 — Müzede zengin çini koleksiyonu.

7 — Topkapı Sarayı ve Müzenin manzarası.

8 — Müzenin başka bir panoraması.

9 — Topkapı Sarayından bir manzara.

Filhakika Topkapı Sarayı, paha biçilmez kıymette hazineleri ihtiva etmektedir. Bir zamanlar Sarayın küçük bir camii olan yer bugün en değerli kitaplarla zengin bir kütüphanedir. Bu kütüphaneye tahsis olunan kitapları tefrik ve tasnif ederken o devirde (1929) Müzeler Umum Direktörü ve şimdi Türk Tarih Kurumu İkinci Reisi olan Bay Halil Edhem, bu eserler arasında fevkalâde değerli bir harita, daha doğrusu bir portulan (= sahilleri ve limanları anlatan eser) buldu. Bu portulan, o zamandan itibaren birçok âlimler tarafından tetkik edildi. Bu keşfi takiben müteaddit etüdler neşrolundu. Türk Tarih Kurumu, Atatürk'ün emriyle, bu haritanın kopyesini bastırdı.

(Bayan Âfet burada, dinleyicilerine şunları gösterdi :

1 — Portulanın röprodüksiyonu. (Portulan'ın tarihi 1513 tür Kemal Reis'in yeğeni Piri Reis'in imzasını taşıyor).

2 — Cumhuriyet Hükümetinin, haritayı müteakip Devlet Matbaası delâletiyle neşrettiği Kitabı Bahriye-ki Piri Reis'in en mühim eseridir -, Türklerin gemicilik ilminde olduğu gibi denizcilik ilmindeki istidat ve kabiliyetlerinin en büyük bir delilini teşkil eder.

3 — 1528 tarihli olan ve Şimalî Amerikayı gösteren başka bir dünya haritasından bir parça. Bu röprodüksiyon elle yapılmıştır. (Hakikî büyüklüktedir).

Osmanlı İmparatorluğunun deniz hakimiyeti

ve

bu hakimiyetin XV inci asır sonlarına doğru hudutları

Türkler, XV inci asırda, İstanbul'u fethettikten sonra Karadeniz ve Akdeniz'de hükümranlıklarını temin için Venediklileri, Cenevizleri ve bunların müttefiki olan Sen-Jan Şövalyelerini bir çok defalar yenmişlerdi.

XVI inci asırda, Türkler, hakimiyetlerini garpta Viyana'ya, Şarkta ve Cenupta Kafkasya, İran, Mezopotamya, Suriye, Arabistan, Yemen, Mısır, Cezayir ve Tunus'a kadar genişletmişlerdi. Böylece muhtelif birçok denizlerle alâkalanan Türkler için Karadeniz bir Türk gölü halini almıştı, Akdenizin cenup, şark sahilleriyle hemen bütün adaları ve Adriyatik'in şark kıyıları onların tasarrufuna geçmiş bulunuyordu. Türk bayrağı sadece Kızıldeniz ve Umman denizinde görünmekle kalmıyor, Türk donanması onu hattâ Hint adaları sahillerine kadar götürüyordu.

(Bayan Âfet şu projeksiyonları gösterdi :

1 — XVI inci asırda Osmanlı donanması Karadenizde, hemen bütün Akdenizde, ve Kızıldenizde, Basra Körfezinde ve Hint Okyanosunun bir kısmı üzerinde hüküm sürüyordu.

2 — Meçhul bir Portekiz haritacısının 1517 de yapılmış haritası (Hint Denizindeki Osmanlı hükümranlığı burada sarahaten işaret edilmiştir).

Burak Reisler, Kemal Reisler, Barbaros'lar Turgud Reisler, Kılıç Ali Reisler ve daha niceleri gibi Piri Reis de XV inci ve XVI inci asırlarda uzak denizlerde Türk hükümranlığı tesis etmiş ve Türk donanmasını zaferden zafere götürmüş olan Türk amirallerinden biridir.

Piri Reisin tercümei hali

Piri Reis 1468 de Gelibolu'da doğmuştur. Türk müverrihi İbni Kemal bu şehir hakkında şunları söylüyor: "Mevlidi darülgazvei Gelibolu idi ki oldiyarın doğan oğlanları timsah gibi su içinde büyürler. Beşikleri ecel tekneleridir. Sabah ve akşam gemilerin selsiresi avazesıyla uyurlar,,.

Piri Reis'in deniz hayatının ana hatlarını bizzat amcası Kemal Reis'in hayatında aramak lâzımdır. Zira bu mesleğe on iki yaşında giren Piri Reis, fasılasız on dört yıl amcasının yanında yaşamış ve onun bütün deniz savaşlarına iştirak etmiştir.

Daha çok genç iken, Piri Reis, Kemal Reisin gemilerinde hemen bütün Akdeniz kıyılarını dolaştı, muhtelif vesilelerle İspanya, Tunus, Fransa ve Adriyatik limanlarında durdu, bu seyahatler esnasında o mıntakaların coğrafi ve bahri şeraiti hakkında fevkalâde değerli bilgiler ve müşahedeler topladı. Müstahkem şehir ve limanlara karşı mücadele ve taarruzlarda, amcasının yanında geçirdiği on dört yıllık hür hayattan sonra, Piri Reis Amcasının Osmanlı Padişahı Bayazıt II. nin daveti üzerine devlet hizmetine girdiğini gördü. Kemal Reisi yeni vazifelerinde de takip etti. Osmanlı hükûmeti, Venedik Cumhuriyetine karşı harbe karar vermiş bulunuyordu (1498). Osmanlı bahriyesinde yüksek bir vazife alan Kemal Reis, yeğeni ile birlikte harp için hareket etti. Bu andan itibaren, Piri Reis, Osmanlı deniz savaşlarının hepsine iştirak etmiştir.

Piri Reisin, amcasından uzak ve mes'ul şef sıfatıyla iştirak ettiği ilk deniz muharebesi, Osmanlı ve Venedik bahri kuvvetlerini Navarin ve Lepant körfezleri arasında çatıştıran karşılaşma oldu. Aynı ayrı dört çarpışmadan tereküp eden bu muharebe esnasında Piri Reis bir donanmaya bilfiil kumanda etti, ve kazandığı zafer sayesinde, Lepant kalesinin kapılarını zorladı. Bu zaferi, Venedik donanmasının imhisiyle biten Modon zaferi takip etti. Kemal Reisin talebesi, cesareti ve hüneleri sayesinde, Osmanlı İmparatorluğuna Adriyatikin ve Yunan denizinin Lepant, Modon, Koron, Draç gibi en ehemmiyetli sevkulceyş noktalarını kazandırdı.

Bundan sonra Kemal Reis, Sen-Jan şövalyelerine karşı bir muharebeye memur edildi. Piri Reis bu yeni seferde de amcasına refakat etti. Fakat, şiddetli bir fırtınaya tutulan Amiral gemisi battı ve Kemal Reis böylece dalgalara karışarak öldü.

Artık Piri Reis, büyük koruyucusundan mahrumdur. Fakat; amcasının mektebinde kazanılmış bilgiler, uzun gemicilik yıllarında biriktirilmiş tecrübeler ona mümtaz bir mevki temin etmişti. Bu tarihten sonra Piri Reisi Geliboluya çekilmiş görüyoruz; şimdi inzivagâhında (*Denizcilik Kitabı*)nı vücade getirmek, ve -kendi tabiri veçhile- meşhur haritasını hazırlamakla meşguldür.

Osmanlı tahtında o zaman Yavuz Selim bulunuyordu. Yavuz 1516-17 de Mısır seferine çıkınca Piri Reise bir kumandanlık verdi. Piri, Mısırlıların üssü bahrisi olan İskenderiyeyi ele geçirdi. Bu muvaffakiyet Piri Reisi padişaha tanıtmağa ve Geliboluda tamamladığı haritayı takdime vesile olmuştur.

Mısır seferi bitince Piri Reis tekrar Geliboluya döndü, bilgi ve tecrübelerini kâğıt üzerinde tesbite koyuldu. Geliboluda geçirdiği bu sükûn ve rahat devri «Bahriye Kitabı»nın yazılmasına imkân verdi. O aralık Osmanlı tahtında Kanunî Sultan Süleyman bulunuyordu; Piri Reis eserini yeni padişaha takdim etmek fırsatını henüz ele geçirememişti.

O tarihlerde Mısırdaki bir karışıklık zuhûr etmiş ve Piri Reis, buna memur edilen fırkaya rehber sıfatıyla iltihaka davet olunmuştu. Piri Reis, Geliboluda yazdığı kitabını Sadrazam İbrahim Paşaya takdim için bu fırsattan istifade etti. İbrahim Paşa, kitabın ehemmiyetini kavradı ve sultana arz olunmak üzere istinsah edilmesini istedi. Piri Reis işe koyuldu ve 1526 da kitabını hükümdara sundu ve çok takdir edildi; bunun üzerine muharrir yeni bir harita çizip sultana takdim etti.

1541 de Kızıldenize giren Portekiz'ler Süveyşi ele geçirmek için askeri bir sefer tertip ve iki yıl sonra (1543) Aden kalesine hücum etmişlerdi. Bu hücumlar her nekadar püskürtüldü ise de bir zaman sonra, o havalide Portekizlerle ittifak akteden bir Arap şeyhi Adeni ele geçirmişti. Portekizler, bu fırsattan istifade ederek, Hintteki filolarını oraya getirmeği temin ettiler.

Aden şehri, Babülmendep Boğazındaki münakalâta hâkim bir nokta ve binnetice Yemenin anahtarı mesabesinde olduğundan Osmanlı Hükûmeti Piri Reise «Hint Kaptanı» unvanını vererek kendisini Adenin istirdadına memur etti. (1547).

Bunun üzerine Piri Reis, 25 Şubat 1548 de Adene hücum ederek kaleyi istirdat etti. Piri Reisin bu muzafferiyeti, Yemenin ve Kızıldenizin emniyeti bakımından pek büyük bir ehemmiyeti haizdi; PiriReis bu zaferi kazandığı zaman (80) yaşında bir ihtiyardı.

Portekizlileri Kızıldenizden ve umumiyetle Türk sularından koğmak maksadiyle bir filo teşkil eden Piri Reis 1552 de Portekizlerin elinden Maskat müstahkem şehrini de zaptetti.

Hürmüz Boğazına en yakın bir mahal olan bu müstahkem şehir, Basra körfezindeki ticari ve askerî münakalâtı kontrola müsait vaziyeti hasebiyle, fevkalâde ehemmiyetli bir sevkulceyş noktası teşkil ediyordu.

Piri Reisin bu seferi hakkındaki tarihî vesikalar bize, Hürmüz Adası önünde vukua gelen deniz muharebesi esnasında Piri'nin düşman donanmasının adeden ona üstün bulunması sebebiyle hayli mühim zayiata uğradığını gösteriyor. Fakat buna rağmen, o, düşmanı kaçıрмаğa ve Hürmüz Kalesini muhasara etmeği muvaffak oluyor. Ancak, Hintte bulunan bütün Portekiz donanmasının Hürmüz üzerine yürüdüğünü haber alınca muhasaradan vaz geçiyor; Hürmüzü bırakarak Basraya gidiyor. Böylece, fasılasız dört veya beş sefer yapmış, efrat ve gemi bakımından hayli zayiata duçar olmuş olan bu büyük donanma, mühim mesafeler katettikten sonra Basraya dönen Piri Reis, ehemmiyetsiz sebeplerden dolayı bu Türk limanından uzaklaşmağa mecbur ediliyor; Şahsını istihdaf eden ehemmiyetli tehditler karşısında, Hintten gelen Portekiz donanması Hürmüz Boğazını kapamadan yola çıkmak mecburiyetini hissediyor, teslih edebildiği üç gemi ile yola çıkıyor, yolda gemilerden biri batıyor, ve Piri Reis, elinde kalan iki gemi ile 1553 te Süveyşe ulaşmağa muvaffak oluyor.

1554 te ölüme mahkûm ediliyor ve Basra Valisi Kubat Paşanın bir hilesi neticesinde idam olunuyor.

Hayatını yukarda hulâsa ettiğim Piri Reis, denizcilik, gemicilik ve coğrafya ilmi meselelerinde en geniş nazari ve ilmi bilgilere sahipti. Arapça, yunanca, italyanca ve ispanyolcayı ana diline çevirecek kadar biliyordu. Dünya haritasını vücude getirmek için yunanca, italyanca, ispanyolca ve portekizce birçok eserleri tetkik ettiğini yazmıştı.

Piri Reisin eserleri

Evvelce de söylediğim gibi, Piri Reis, "Bahriye,, isimli bir kitapla iki dünya haritası bırakmıştır.

Kitabı Bahriye "Denizcilik Kitabı,,

Bu kitap, denizcilik ilmi sahasında bir şaheser addedilir. Bu kitabı okuyunca, muharririn tahlil ve müşahede melekelerinin enginliği kolayca farkolunur.

Piri Reis, bu eserini vücade getirmeğe sevkeden amilleri şu suretle ve kendi üslûbiyle anlatıyor.

“Sebebi telifi kitap budur kim Hazreti Padişahı âlempenahın âsitanei devlet aşyanına ve deri saadetbahşına tavaifi dehr kâ-milleri envai funundan tuhfeler getürmüşlerdir ki devletlû Huda-vendigârın himmeti bihemtasiyle âlemde vücut bulup namü nişan sahipleri olalar. Bu ez’afülibâdi bimiktar biraderzadei merhum Reis Gazi Kemal, Piri Reis bini elhaç Muhammet hakir dahi ol ümidel Hazreti Padişahın dergâhı felek iştibahına alâkaderittaka tuhfe olmak için derya ilminden ve mellâhlar san’atından bir ya-digâr kitap telif eyledim ki ilmi mezkûrda ta bu zamana gelince kimesne bu misalde müfit yadigâr eylememiştir. İşbu üslûp üze-rine Akdeniz kenarlarının ve cezirelerinin mamurların ve harap-ların ve limanların ve surların ve deryada olan taşların vasıfların sabıka merhum Kemal Reisle vesair gaziler ile deryayı mezburu ilmelyakin ve aynelyakin tettebbü eylediğim üzerine bikusur be-yan eyledim. Zira bu zikrolunan kaziyeler hartı içinde kaydo-lunmağa kabil ve müyesser değildir. Gayet ve nihayette müc-meldir. Bu ecildendir ki hartı dedikleri nesne bu fennin mahirleri pergâr ile mil hesabı üzerine bağlamışlardır. Rast bir deriye yazup öyle olsa on mil hesap olunacak yerlere hartı içinde an-cak üç nokta sığar. İmdi yerler vardır ki on milden eksiktir, bir an takdir otuz mil olup dokuz nokta sığar imiş. Bu itibar üzerine anın gibi mahallerde vaki olan kenarların ve cezirelerin mamurları ve harapları ve limanları ve suları ve deryada olan taşları vasıfları mezkûr limanların kangı canipte idüğü ve ne rüzgâra muvafık ve kangısine muhalif idüğü vüs’ati darlığı ve ne miktar sefinelere mütehammil idüğü ve dahi bunlara benzer nice türlü alâmetler hartı içinde kaydolunmağa kabiliyet ihtimali mu-haldir. Eğer hartı bir nice deriye yazılmak caiz değil mi denilirse meğer ol deri şol miktar büyüye kim anı gemilerde hizmetlen-meğe kabil olmya. Ol sebepten üstatlar anı bir deriye yazarlar ki anınla deryanın vâsi olan kenarlarında ve azim cezirele-rinde amel edebilürler, lâkin vüs’at olmyan yerlerde bilâşek kılavuza ihtiyaçları olmak mukarrerdir. Bu fakir dahi mukad-dema bir hartı bünyat edip şimdiden olan hartılardan ez’afı muzaaf ziyade türlü tasarruflar gösterip Hint ve Çin bahirlerinin taze çıkan hartılar ki diyarı Rumda kimesne anı bu zamanedek malum edilmemiştir. Anları da bile kaydedip Merhum ve Mağfur Sultan Selim Han tâbe serahü ve cealel cennete mesvâhü Hazret-

lerinin babı seadet meabına nefsi Mısırdı verilüp makbul olmuştu. Amma zikrolunan icmal anda da mukarrer idi. İmdi bu istimal olan hartılar ilmi ile deryanın vâsi olan kenarlarında ve azim cezirelerde amel edebilirler. Lâkin anın gibi vâsi yerlerde bazı alâmetler mehmâemken yazılıp farkolmaz. Bizzarur mücmel yazılır amma bu fakir bir tarik üzerine asan eyledim ki bu fennin ehl olan kimesnelerden mezbur yerleri görmeden ve bilmeden bu kitapta yazılanını amele götürmekle biinayetillah her işleri âsân olup kılavuza ihtiyaçları kalmaz. . .”

Piri Reisin 1520 de (Hicri 927 yılında) tamamladığını söylediği eseri, gemicilik hakkında bazı malûmatı ihtiva eden manzum bir mukaddeme ile başlıyor; sadece bu malûmat, muharririn denizcilik ilmindeki derinliğini kâfi derece gösterir. Aynı mukaddemede bütün dünya denizleri hakkında bildiklerini ve işittiklerini anlattıktan sonra muharrir eserin başlıca mevzuu olan Akdenize geçiyor.

Bu mukaddeme, büyük Türk gemicisi, deniz haritalarının ne kadar doğru olması lâzımgeldiği hususundaki fikirlerini şu suretle anlatmaktadır.:

“Bil ki, bir harita yapmak için hususi bir vukuf gerektir, ve rasgele bir adamın onu yapabileceğini sanma; çünkü bir hartıda her şey en ince teferruata kadar doğru olmalı ve hakikate tevafuk edebilmeli, hiç bir fark görülmemelidir. .”

En küçük bir harita hatasından çıkabilecek fena neticeleri Piri Reis, bakınız, nasıl anlatıyor :

“Bir haritada en küçük bir şey noksan olursa bu harita hiç bir şeye yaramaz. Âlimler hattâ en küçük bir hata yapsalar harita üzerinde bütün burunların yerleri altüst olacak mesafeler ölçülemez ve böyle bir haritayı kullananlar yanılacaklardır. .”

753 sahife tutan Bahriye (Denizcilik Kitabı) nın en mühim kısmı Akdenize ait olanıdır. Bu kısmın ilk fasılları tarih ve coğrafya malûmatını, sonra mesleki bakımdan bir tasviri ve her fasılda sahillerin ve denizlerin arzettiği manialar hakkındaki işaretleri ihtiva etmektedir; muharrir, böylece deniz rehberlerinin yazılışında daima nazarı dikkate alınmış olan usulleri vaz’etmiş bulunuyor.

Bu kısım, Rumeli ve Anadolu sahilleri ve Adriyatik, İspanya Tunus, Cezayir ve Mısır sevahili hakkında malûmatı da ihtiva etmektedir. Piri Reisin bu büyük ve güzel eseri aynı devirde tertip edilmiş benzeri eserler arasında birinci safı işgal eder.

Esasen İngiliz, İtalyan, İspanyol, Fransız ve Hollanda deniz rehberleri bu kitabın koyduğu usuller sayesinde yazılmıştır. Binaenaleyh Piri Reis'in eseri, Garpta yazılan bütün rehberlerin ana kaynağını teşkil eder. Bahriye'nin ilmi değerini takdir edebilmek için onu aynı tarzda yazılmış başka bir eserle karşılaştırmak muvafık olurdu; ancak Bahriye bu nevi eserlerin ilki olduğundan böyle bir karşılaştırma yapmanın imkânı yoktur.

(*Bayan Âfet, konferansının bu noktasında, atideki projeksiyonları gösterdi.*)

1 — *Bahriyenin mukaddemesi.*

2 — (*Dardanelles*) *adiyle tanınan Çanakkale Boğazının - Bahriye röprodüksiyon'una nazaran - plâni.*

3 — *Venedik plâni. (Bahriye röprodüksiyonu).*

4 — *Sardunya adasının plâni. (Bahriye röprodüksiyonu).*

5 — *Marsilya'nın plâni. (Bahriye'ye nazaran).*

Piri Reis'in haritalarını tetkika geçmeden önce size, bu hususta muhtelif birçok tezler olsa da, Amerika'nın keşfi hakkında bazı noktaları kısaca hatırlatmak isterim.

Portulan denilen ve sahil kılavuzları için yapılmış olan harita ve rehberler XIV üncü asırda Brazil adasını, 1424 tenberi de, bazan Sipangu (Japonya) ile karıştırılan Antilya adasını haber veriyorlardı. 1474-1482 tarihleri arasında Toskanelli, Kristof Kolobm'a bugün elde olmıyan ve esasen mevcudiyeti de mucibi tereddüt bulunan bir mektup yazmış ve bu mektuba bir de harita iliştilmiş imiş. Bu mektup, Garp yolunun, - bu yoldan gidip gelmiş birçok adamların şahadetine göre - , Asyaya tehlikesizce isal ettiğini bildiriymiş. Kolomb bu mektupla haritayı yanında götürmüş diğer taraftan (Dö la Ponsier), Kristof Kolomb'un kullandığı haritayı bulduğunu iddia ediyor. Bu Portekiz haritası 1488-1493 arasında yapılmıştır.

Amerika'nın mevcudiyeti, Avrupa'da 1507 den önce hiç tahmin olunmadı. O yıl Floransalı gemici Amerigo Vespucci, o vakittenberi birçok dillere tercüme edilmiş olan mektuplarının birinde cesim bir topraktan, Avrupanın garbında keşfolunmuş Novus Mundus (Yeni Dünya) dan bahsediyordu. Aynı yıl, St Dié adlı bir matbaacı - belki de neşrettiği Vespucci mektuplarını teyit için - Amerigo'nun mevcudiyetini bildirdiği kıt'aya Amerika adının verilmesini teklif ediyordu. Fakat Vespucci, ölümüne kadar (1512) Amerika isminin yayılmağa başladığını öğrenmedi.

Öte taraftan, bu ismin Nikaroga'nın, yerliler tarafından Amerika denilen bir noktastan çıktığı da iddia edildi.

Bayan Âfet, konferansının bu noktasında Amerikanın o devre ait XVI inci asır haritalarından alınmış olan bazı klişeleri gösterdi. Bu klişeler şunlar idi :

1 — *Toskanelli haritası denilen harita. (Kreçner'in yenilediği hal ile).*
2 — *Kristof Kolomb haritası denilen harita. (Dö la Ponsier, Kristof Kolomb'un projesini 1491 de katolik krallara bu harita ile anlattığını iddia ediyor).*

3 — *Valdsemüller'in 1507 de yapılmış dünya haritası. (Burada Afrika kıtası şekilsiz bir vaziyet gösteriyor.)*

5 — *Jan Severs'in 1514 te (Leyde) de basılmış haritası. (Bu harita, kıtaların gösterilişi ve onları birbirinden ayıran mesafeler bakımından Piri Reis'in haritası yanında ehemmiyetli yanlışlıklar arz etmektedir).*

6 — *Lopo Hamen'in 1519 da yapılmış haritası. (Bu haritada, cenup nisif küresi kıta olarak gösteriliyor.)*

7 — *Meçhul bir Portekiz'li tarafından 1520 de yapılan harita (Bu haritanın şekil ve mesafeleri doğru değildir.)*

Bu harita hakkında, merak verici bir müşahedeyi bildirmek istiyorum. Görüyorsunuz ki, bu haritanın muhtelif yerlerine muharrir muhtelif ihtarlar kaydetmiştir. Brezilya arazisi üzerindeki ihtar şunu söylüyor: «Bu memlekette nebatlar ve kuşlar bizimkinden farklıdır». Sadece İsdore (etimoloji; kitap 14, fasıl 5) bu topraktan şu şekilde bahseder: «Dünyanın üç kıtasından maada bir de Okyanus'un ötesinde, çok cenupta dördüncü bir kıta vardır ve orada güneş, memleketimizdekinden çok kırgındır.»

Mevzuubahs adam, (639) da, binaenaleyh Amerika'nın Kristof Kolomb tarafından keşfinden sekiz asır önce ölmüş İspanyol âlimi İsdore de Sevil'dir.

Bayan Âfet burada Sebastian Müster'in 1550 de yazdığı kozmografya kitabına neşrolunan Amerika haritasını projeksiyonla göstermiştir.

* * *

Piri Reis, 1513 de, dünya haritasını «Gelibolu» da hazırladı ve çizdi. Onu dört yıl sonra Mısır fatihi Birinci Sultan Selim'e bu memleketteki ikameti esnasında bizzat sundu.

Zaten Türk Amirali (Bahriye) isimli eserinde, o zamana kadar mevcut olanlardan çok daha mufassal bir harita hazırladığını ve oraya «Hint ve Çin denizlerine» müteallik malûmatı da kaydetti-

ğini yazmıştı. Hartanın kenarında bulunan kayıt, bunun, Bahriye mukaddemesinde bahsedilen haritanın bir parçası olduğunu ispat ediyor.

Dikkat edilirse, haritanın şarka tekabül eden kenarına yazılı notların ortadan kesilmiş olduğu anlaşılır; ve bundan, bu haritanın heyeti umumiyesinin dünyanın o devirde malûm aksamını ihtiva ettiği istidlâl olunabilir. İlk nazarda anlaşılır ki, haritanın elimizde bulunan parçası, tam haritanın ancak üçte birini teşkil etmektedir. Yırtılan parça, bütün araştırmalara rağmen, bulunmamıştır.

Müellif, haritasının bir derkenarında, kendininkini vücade getirirken tetkik ettiği haritalardan bahsediyor ve Antil'lere tahsis ettiği başka bir notta, Antil adaları ve sahillerile alâkalı bahislerde Kristof Klomb'un haritasından istifade ettiğini söylüyor.

Piri, derkenarlar yardımile, haritayı ne tarzda tertip ettiğini anlatıyor ve ilâve ediyor:

İşbu harti misalinde harti asır içinde kimesnede yoktur. Bu fakirin elinde telif olup şimdi bünyat oldu. Hususan yirmi miktar hartiler ve Yappamondolardan - yani İskenderi Zülkarneyn zamanında telif olmuş hartidir ki rubu meskûn anın içinde malûmdur; Arap tayfası ol hartiyeye Caferiye derler - anın gibi sekiz Caferiden ve bir Arabî Hint hartisinden ve dört Portukalın şimdi telif olmuş hartilerinden kim Sint ve Hind ve Çin diyarları hendese tariki üzerinde ol hartilerin içinde mesturdur ve bir dahi Kolombunun garp tarafında yazdığı hartiden bir kıyas üzerine istihraç edip bu şekil hâsıl oldu; şöyle ki bu diyarın hartisi bahriler içinde nice sahîh ve muteber ise mezbur harti de dahi yedi derya öyle sahîh ve muteberdir.

Bahriye'nin mukaddemesinde, Piri Reis, diğer söyledikleri arasında, Antillerin Kristof Kolomb tarafından keşfini zikir ve şunu ilâve ediyor:

“Haritası bize vâsıl olmuş bulunuyor.”

Kristof Kolomb haritasının Piri Reis'in elinde bulunmasına hayret edilebilir. Fakat bunu şu şekilde izah etmek mümkündür: “XV inci asrın sonunda ve XVI ncı asrın başında, Piri Reis, amcası Kemal Reis'in refakatinde, İspanya sahillerindeki deniz muharebelerine iştirak etmişti. Filhakika, kitabında Kemal Reisle müştereken yedi İspanyol gemisini esir ettiklerini yazıyor. Diğer taraftan, Antiller'den ve Antil yerlilerinin kıyafetlerinden bahsederken bir muharebe esnasında, bu yerlilerin giydikleri - papağan tüyleriyle süslü - bir başlığın, hattâ demiri bile kestiği söylenen

siyah ve sert bir nevi taşın ellerine geçtiğini hikâye ediyor. Dünya haritasının derkenarlarından birinde de; Kristof Kolomb'a Amerika seyahatlerinde üç defa refakat etmiş ve bilâhare Kemal Reis'e esir düşmüş olan bir gemicinin Kemal Reis'e bu mevzu üzerinde şayanı dikkat ifşaatta bulunduğunu okuyoruz.

Bu İspanyol gemicisinin, "Antiller," den gelen eşyanın ele geçirildiği aynı muharebede Kemal Reis tarafından esir edilmiş olması mümkündür. Ve bu izahattan şu çıkıyor ki Piri Reis'in elinde bulunan Kristof Kolomb haritası 1498 de çizilmişti. Kemal Reis ve Piri Reis İspanyolları 1501 de mağlûp ettiklerinden, Türk Amirallarının bu haritayı o muharebeler sırasında ele geçirmiş bulunmaları çok mümkündür.

Dünya haritasının elimizde bulunan parçası; Avrupa ve Afrikanın garp sahillerinin bir kısmı ile Atlas Okyanusu ve Merkezi Amerika ile Cenup Amerikasını ihtiva etmektedir.

Harita, ceylân derisi üzerine muhtelif renklerle çizilmiştir. O devrin bütün haritaları gibi, tul ve arz daireleri taksimatını havi değildir. Orada, biri şimalde biri cenupta olmak üzere iki tane rüzgâr gülü görülür. Güllerden her biri otuz iki kısma ayrılmış ve taksimat hatları gül muhitinin dışına kadar uzatılmıştır. Her rüzgâr gülünün bir mili bahri mikyası bulunuyor.

Harita birçok nakışlarla süslenmiştir. Denizlerde ve sahillerde bir çok gemi resimleri buluyoruz. Haritanın muhtelif yerlerinde bazen resimlerle alâkah, bazen de onlarla alâkası olmıyan muhtelif haşiyeler görüyoruz. Bir kaçını zikrettiğim bu notlar çok kıymetlidir.

Bu haritalarda dağlar resmolunmuş ve nehirler kalın hatlarla gösterilmiştir. Piri Reis, bu haritasında, Bahriye kitabınının 28inci sayfasında işaret ettiği remzi işaretlere dair kaideleri de tatbik ediyor ve böylece kayalık yerleri siyah noktalarla, kum kademelerini ve sığ suları kırmızımtırak noktalarla, denizin içinde ve gemilerin göremiyeceği yerlerdeki kayalıkları da saliplerle gösteriyor.

Garbi Afrika sahillerini çizerken elindeki me hazler sadece Portekizlerin vücade getirdiği haritalar değildi; Türk gemicilerinin kitaplarından ve bunların aynı sahillere yaptıkları seyahatler esnasında topladıkları malûmattan da istifade etmişti. Filhakika haritasının Garbi Afrikaya taallûk eden kısmında, Babadağı, Akburun, Yeşilburun, Altınırnak gibi Türk ismi taşıyan birçok yerler görülüyor.

Bu sahillerin harita üzerindeki vaziyetine gelince, bu cihet büyük bir sıhhatle gösterilmiştir, Cenubi Amerikaya dair olan kısımda yine görüyoruz ki, Piri Reis Portekizlerin yeni haritalarından istifade etmiş ve Amerigo Vespucci, Pinzon ve Jan dö Solis tarafından 1508 e kadar Cenubi Amerika sahilleri hakkında tesbit edilen mütaaleaları dünya haritasına aynen geçirmiştir.

Kara kısmı Plata'nın cenubunda şarka doğru fasılasız uzanıyor. Hartanın bu kısmının, Batlamyus telâkkisine göre vücutte getirilmiş kürei musattahaya imtisalen çizildiği anlaşılıyor.

Fakat sekiz yıl sonra, Bahriyeyi yazdığı sırada, Piri Reis eserin mukaddemesinde La Plata'nın cenubunda kara değil deniz bulunduğunu yazmağı ihmal etmemiştir. Bu şekilde, Türk coğrafyacısı, daha sonraki keşiflerden haberdar bulunuyordu.

Coğrafi keşiflerin, tarihi bakımından, âlimlerin dikkatini en çok merkezî Amerika çekiyor. Dünya haritası üzerinde, hakiki Antil adaları, ada olarak değil de - Kristof Kolomb'un da zannettiği gibi - bir kıt'a olarak gösterilmiştir. Filhakika Piri Reis, Merkezî Amerikayı «Antil Eyaleti» ve cenup Amerikası sahillerini «Antil Kıyıları» tesmiye ediyor.

Atlas Okyanus'u üzerindeki bir haşiyede Piri Reis 1494 de aktolunan Tordesillas muahedesinden ve dünyayı İspanyollarla Portekizler arasında taksim eden hattı fasıldan bahsediyor.

Piri Reis, dünya haritasına Kristof Kolomb haritasını - ki bu da, daha önce çizilmiş bulunan Toskanelli haritasındaki malûmatı ihtiva ediyordu - alıp geçirmekle bize Amerikanın en eski haritasından bahşetmiş oldu. Ve böylece, keşifler tarihinin en ehemmiyetli safhalarından birinin müteaddit noktalarını aydınlattı.

Hulâsa, bu harita, coğrafi keşifler tarihinin en kıymetli vesikalardan birini teşkil eder.

Piri Reis'in dünya haritasının ikincisi

Piri Reis Gelibolu'da, onbeş yıl sonra, 1528 de, ikinci bir dünya haritası yapmıştı. Bu da, birincisi gibi, imzasını taşıyor. Onun maalesef ancak bir parçasına sahibiz. Orada, Atlas Okyanusunun şimal kısmını, Şimalî Amerika'nın ve Merkezî Amerika'nın yeni keşfolunmuş sahillerini buluyoruz. Bu parça dört rüzgâr gülü ve 20 kısma taksim olunmuş iki mikyasa ihtiva ediyor. Nisbetler birincidekinden daha büyüktür. Şimalde Groenland ve Cenuba doğru Asor adaları görülüyor.

Groendlandın cenubuna doğru iki büyük kara parçası farko-lunuyor ki, bunlardan şimaldeki Bakala tesmiye olunuyor. Harita-da, Bakala'nın Portekizler tarafından keşfedildiği yazılıdır. Daha aşağıda Arzi Cedit yakınındaki haşiyede; bu sahillerin Portekizler tarafından keşfolunduğunu, fakat heyeti umumiyesinin henüz ma-lûm olmadığını ve sadece keşfedilmiş bulunan kısmın resmedildi-ğini okuyoruz.

Daha cenupta, hakikî şekline çok yakından benzeyen Florida yarım adası görülüyor. Dünya haritasının bu ikincisinden Piri Re-is'in o zaman yapılan keşifleri ihtimamla takip ettiğini anlıyoruz. Türk Amiralı ikinci haritası üzerinde - yeni keşiflere dayanarak - inceden inceye tashihler yapıyor; haritalarda sahihliğe büyük ehemmiyet veren Piri Reis, hakkında hiç malûmata sahip bulun-madığı dünya kısımlarını haritasında beyaz bırakmağı tercih et-miştir. Esasen, haritasındaki bir haşiyeye bize öğretiyor ki, keşfe-dilmemiş kısımlar-henüz meçhul oldukları için-beyaz bırakılmıştır. XVI ıncı asrın Türk haritacı Amiralının nasıl bir ilmi zihniyetle hareket ettiği bu izahatten anlaşılır.

Bayan Âfet projeksiyonla şunları göstermiştir:

1 — *Piri Reis tarafından 1513 de yapılan birinci harita.*

2 — *Amiralın 1528 de yaptığı ikinci harita.*

3 — *Piri Reis'in bize kadar gelen ilk haritası; küreiarzın hemen dörtte birini teşkil eden kısımları ihtiva ediyor. Amiralın, daha büyük bir mkyas üzerine yapılmış olan ikinci haritasına gelince; bu, dünyanın ancak sekizde birini teşkil eden kısımları ihtiva ediyor.*

4 — *Bir tarihî haritanın devrimiz atlaslarından birile mukayeseli tetkiki bize Piri Reisin eserinin ehemmiyet ve şumulünü kolayca ispat eder. Bununlaberaber işaret etmek lâzımdır ki, yalnız cenup nısıf küresi memleketleri sıhhatle tesbit olunmamıştır. Türk haritacısı, mesaisini, 50 derece cenup arzına kadar götürdü.*

5 — *Türk Amiralının haritası, eb'at ve mesafeler cihetinden XVI ıncı asırdaki muasırlarının bastırdıkları haritaların hepsinden çok daha doğ-rudur. Şu noktayı kaydetmeli ki; kıt'aların birbirlerine nazaran vaziyeti, Afrikayı Cenup Amerikasından ayıran mesafe hakikate tamamen uygundur. Sadece kıt'aların gösterilişi bizim modern bilgimize tekabül etmiyor. Bununlaberaber unutmamak lâzımdır ki, Türk haritacısı, mesaisinde; Kristof Kolomb'un ve - XVI ıncı asırda mütemadiyen yayılmakta olan - Batlamyus coğrafyasının meydana koydukları ilmi mu'talardan mülhem olmuştur.*

6 — XVI nci asırda gemicilik, Atlas Okyanusu aşmak için, büyük rüzgâr ve deniz cereyanlarından istifade ediyor, büyük gemiler - bilâhare Amerikaya doğru yönelmek üzere - ilkin Cenubî Afrikaya doğru ilerliyorlardı. Türk haritacısı, yeni dünya ile tesis edilen temas sayesinde eserini tamamlamağa ve kşiflerini genişletmeğe muvaffak oldu.

Netice

Piri Reis'in dünya haritaları, birbirini karşılıklı tamamlayan ve binnetice coğrafi keşifler tarihinin belki de en mühim bir safhasını tetkik için elzem olan iki vesikadır.

Bu vesikalar dünya medeniyet ve kültürüne Türklerin yardımının bariz birer misalini teşkil ederler.

Bu tetkikatta, Türkiyenin çok değerli bulduğum mühim bir çalışma beraberliği gösterdiğini düşünmekle mesudum. Bu çalışma beraberliği; bütün devirlerin gemicileri tarafından yapılan mütevali dünya fütuhatını izah etmek istiyecek kimselerin hiç biri tarafından ihmal edilmeyecektir.

Konferansımı bitirirken, size, Piri Reis'in yaşadığı XVI nci asırdaki Türk san'at eserlerinin bazıları hakkında - natamam olsa da - bir fikir verebilecek bazı projeksiyonları göstermek isterim.

Bayan Âfet, yine projeksiyonla şunları göstermiştir:

1 — XVI nci asırda İstanbulda bir rasathanenin içinde çalışmalar ve o devrin heyet aletleri.

2 — O devrin Türk donanması (bir deniz harbi esnasında.)

3 — Tezyinatı çok ince bir çalışma mahsulü olan ve istilize çiçekler arzeden bir Türk kalkanı.

4 — Osmanlı Türklerinin hemen daima abidelerini süsledikleri Türk çinilerinden bir nümune. Bu çininin güzelliğinin bir hususiyeti de bilhassa orijinal mavi ve kırmızıdadır ki, bu, çok ince bir zevkin yarattığı Türk renkleridir.

5 — Nakışları fevkalâde mütenevvi olan bir Türk kumaşı modeli. Bu kumaşın bir parçasına dikkatle bakılırsa, nakışların - umumiyetle bütün kumaşlarda görüldüğü veçhile yeknesak olmak şöyle dursun - birbirinden tamamen farklı olduğu görülür. Yaprak veya çiçeklerden her birinin hususî bir şekli ve rengi vardır.

6 — İstanbul müzelerini ve kütüphanelerini dolduran san'at eserlerinden çok güzel bir minyatür.

Piri Reis öyle bir asırda yaşadı ki Türk Kültürü her sahada en verimli idi. Onun yalnız Türk Kültürüne değil, bütün dünya ilmine hediyesi çok büyüktür.

Bibliyoğrafya

- 1 — *Piri Reis* “Kitabı Bahriye,”
İstanbul 1935
- 2 — *Piri Reis* “Piri Reis haritası,” (1513 919).
İstanbul 1935
- 3 — *Piri Reis* “Amérique du Nord,” fragment de carte
mondiale.
Bibliothèque de Topkapu
İstanbul No. 2754/49357.
- 4 — *Kâtip Çelebi* “Keşfüzzunun,”
Bibliothèque de Topkapu
İstanbul No. 233/35362
- 5 — *Kâtip Çelebi* “Cihannüma,” (1065)
İstanbul 1659
- 6 — *Kâtip Çelebi* “Tuhfetülkibar,” (1066)
İstanbul 1660
- 7 — *Société turque
d'histoire* Histoire générale
İstanbul 1933.
- 8 — *Lionel Bataillon* La découverte de l'univers par l'homme.
L'image du monde (Evolution Humaine).
Paris 1934.
- 9 — *Ch. de la Roncière* La carte de Chr. Colomb.
Paris 1924.
- 10 *A. E. Nordenskjöld* Facsimile - Atlas to the Early history of
Cartography. With reproduction of most
important maps printed in the XV and
XVI centuries.
Stockholm.

UN AMIRAL, GEOGRAPHE TURC DU XVIe SIÈCLE
PIRI REIS, AUTEUR DE LA PLUS ANCIENNE
CARTE DE L'AMÉRIQUE

Mademoiselle Âfet, au commencement de l'année 1937, avait donnée aux salons de la société de géographie de Genève, une conférence sur : « Piri Reis, le géographe Turc du XVI. S. et sa carte d'Amérique,,.

La presse Genevoise avait longuement vantée les mérites de cette conférence parlée de :

Très goûtée dans les milieux intellectuel.

Nous avons le plaisir de donner en extense, d'étude si intéressant du point de vue Turc.

Le monde a été bien mystérieux pour ses premiers habitants. Il a fallu beaucoup de temps à ceux-ci pour se faire une juste idée de leur domaine. Les lointaines origines de l'humanité (la géographie) sont très mal connues et on ne les aperçoit qu'à peine à travers les récentes recherches des préhistoriens. Découvrir un territoire suppose une certaine habitude des voyages. Or il semble que l'humanité ait toujours été itinérante et que les premiers hommes, en dépit des difficultés qu'ils rencontraient, aient déjà obéi à cette règle générale.

Mais l'idée de fixer graphiquement la forme des pays habités ou parcourus semble avoir été très ancienne.

1 — Voici le plus ancien graphique représentant le monde chez les Sumeriens.

Je n'ai pas à rappeler ici l'histoire ancienne de la cartographie. Elle nécessite de très longues recherches et une formation de spécialiste qui n'est pas la mienne.

Je veux simplement vous signaler que les recherches effectuées en Turquie nous ont permis de découvrir une des plus anciennes cartes de l'Amérique, dressée par un amiral géographe turc qui a pu terminer son oeuvre en utilisant la carte de Ch. Colomb. Vous faire le récit de cette découverte et, du même coup,

la biographie de ce savant amiral, sera l'objet de cette conférence.

Par le traité de Lausanne, signé en 1923, le nouvel Etat Turc terminait victorieusement la période des guerres que lui avait léguée l'ancien Empire Ottoman.

Parmi les Etats qui se sont constitués après l'effondrement de l'Empire Ottoman, la Turquie obtint son indépendance et s'érigea en république grâce aux efforts incomparables de son sauveur Atatürk.

Le nouveau régime républicain progressa dans le domaine scientifique avec le même élan vaste et positif que dans tous les autres domaines. Il mit aussi au jour les richesses historiques éparses dans le pays, jusque là laissées dans l'oubli, enfouies sous terre ou tenues sous clé. Dans ce but, les palais d'Istanbul furent convertis en musées et en centres scientifiques.

Voici quelques reproductions des trésors du vieux palais de Top-Kapu, qui s'élève à la pointe du Sérail et porte les marques caractéristiques des styles de chaque époque depuis le XVème siècle jusqu'au XIXème.

2 — *Vue générale du musée de Top-Kapu, ancienne résidence des sultans ottomans.*

3 — *Plan général du musée de Top-Kapu.*

4 — *Le palais et musée de Top-Kapu. Vue prise de la mer.*

5 — *Porte d'entrée monumentale du musée (Orta-Kapu).*

6 — *Une des salles intérieures du musée.*

7 — *Une autre salle intérieure du musée.*

8 — *Vue du palais et musée de Top-Kapu.*

9 — *Un autre panorama du musée.*

10 — *Une troisième vue du palais de Top-Kapu.*

Le palais de Top-Kapu contient en effet des trésors d'une valeur inestimable. Le lieu qui, jadis, était une petite Mosquée de palais, est aujourd'hui une riche bibliothèque dotée des ouvrages les plus précieux. Au cours des travaux de triage et de classement des livres destinés à cette bibliothèque, M. H. Etem (Eldem) qui était encore à cette époque (1929) directeur général des Musées, et qui est maintenant vice-président de la Société d'histoire turque, découvrit parmi ces ouvrages une carte ou

plutôt un portulan extrêmement précieux. Ce portulan a été étudié, dès lors, par plusieurs savants. Plusieurs études ont été publiées à la suite de cette découverte. Par ordre d'Atatürk, la Société d'Histoire turque a édité cette carte en fac-similé.

I. Voici cette reproduction. Le portulan date de 1513. Il porte la signature de Piri Reis, neveu de Kemal Reis.

II. Le Traité de la Marine (Bahriye) que le Gouvernement de la République a fait publier après la carte par les soins de l'Imprimerie de l'Etat et qui est l'ouvrage le plus considérable de Piri Reis, constitue une preuve capitale des aptitudes et des capacités des Turcs en matières de sciences maritimes comme de navigation.

III. Un fragment d'une autre carte mondiale, datée de 1528 et qui présente l'Amérique du nord. Cette reproduction est faite à la main.

La souveraineté maritime de l'Empire Ottoman et ses limites vers la fin du XVe siècle

Au XVe siècle, après avoir conquis Istanbul, les Turcs avaient combattu les Vénitiens et les Génois ainsi que les chevaliers de Saint-Jean, alliés de ceux-ci, à plusieurs reprises, pour assurer leur suprématie dans la Mer Noire et la Méditerranée.

Au XVIe siècle, les Turcs étendirent leur domination sur l'Europe centrale jusqu'à Vienne à l'ouest; à l'est et au sud sur le Caucase, la Perse, la Mésopotamie, la Syrie, l'Arabie, le Yemen, l'Egypte, l'Algérie et la Tunisie. Ainsi ils prirent des intérêts dans plusieurs mers différentes. La Mer Noire était devenue un lac turc, tandis que le littoral méridional et oriental de la Méditerranée avec presque toutes ses îles et la côte orientale de l'Adriatique se trouvaient en leur possession. Le drapeau turc n'avait pas seulement paru dans la Mer Rouge et la Mer d'Oman, mais la flotte turque l'avait même porté jusqu'au littoral des Indes.

11 — Au XVIe siècle, la flotte ottomane exerçait sa maîtrise sur la Mer Noire, et sur presque toute la Méditerranée, ainsi que sur la Mer Rouge, le Golfe Persique et une partie de l'Océan Indien.

12 — Carte d'un cartographe portugais inconnu faite en 1517. (La suprématie ottomane dans les mers des Indes y est nettement indiquée).

Piri Reis est un des grands amiraux turcs qui, à l'exemple des Burak, Kemal, Barbaros, Turgut, Kılıç Ali et autres, avaient, à la fin du XVe et au XVIe siècles, conduit la flotte turque de

victoire en victoire, établissant, ou sauvegardant, la suprématie turque dans les mers lointaines.

Biographie de Piri Reis

Piri Reis naquit en 1468 à Gallipoli. L'historien turc Ibni Kemal s'exprime au sujet de cette ville en ces termes : « Les enfants qui naissent à Gallipoli grandissent dans la mer, comme les alligators. Les navires, qui sont des vaisseaux de la mort, sont leur berceau. Matin et soir, ils sont bercés par les sifflets de ces navires ».

C'est dans la vie même de Kemal Reis, son oncle, qu'il faut rechercher les lignes directrices de la vie de marin de Piri Reis. Car, entré dans cette carrière à l'âge de douze ans, il vécut quatorze années de suite près de son oncle, prit part à toutes les campagnes navales de celui-ci.

Très jeune encore, Piri Reis parcourut à bord des vaisseaux de Kemal Reis presque toutes les côtes méditerranéennes, s'arrêta à différentes occasions dans les ports espagnols, tunisiens, algériens, français et adriatiques, recueillit au cours de ces voyages des informations et des observations extrêmement précieuses sur les conditions géographiques et maritimes de ces régions. Après quatorze ans de vie libre passée avec son oncle en combats et en attaques contre ports et villes fortifiés, Piri Reis vit son oncle entrer au service de l'Etat sur l'invitation du Sultan ottoman Beyazid II. Il suivit Kemal Reis dans ses nouvelles fonctions. Le gouvernement ottoman venait de décider la guerre contre la République de Venise (1495). Kemal Reis, ayant reçu une haute charge dans la marine ottomane, partit, accompagné de son neveu, pour la guerre. A partir de ce moment, Piri Reis prit part à toutes les campagnes entreprises par l'Etat.

La première bataille navale à laquelle Piri Reis participa loin de son oncle et en qualité de chef responsable, fut la rencontre qui opposa les forces navales ottomanes et vénitienes entre les golfes de Navarin et de Lépante. Au cours de cette action qui se compose de quatre batailles distinctes, Piri Reis exerça le commandement effectif d'une escadre et força, grâce à la victoire qu'il remporta, les portes de la citadelle de Lépante. Cette victoire fut suivie de celle de Modon, ce qui acheva la destruction de la flotte vénitienne. Et l'élève du grand amiral turc assura à l'Empire Ottoman, grâce à son courage et à ses mérites, la possession des points stratégiques les plus précieux de

l'Adriatique et des mers de Grèce, tels que Lépante, Modon, Coron et Durazzo.

Par la suite Kemal Reis fut chargé d'une action contre les chevaliers de Saint-Jean. Piri Reis accompagna son oncle dans cette nouvelle campagne. Mais le vaisseau amiral, pris dans une violente tempête, fit naufrage et Kemal Reis y trouva la mort.

Voilà Piri Reis privé de son grand protecteur. Mais les connaissances qu'il a acquises à l'école de son oncle, les expériences accumulées au cours de longues années de navigation lui assurent une situation privilégiée. Retiré désormais à Gallipoli, il s'occupa de composer son "*Traité de la Marine*," et de préparer, comme il le dit lui-même, sa fameuse carte.

Le trône ottoman était alors occupé par Yavuz Sélim. Lorsque celui-ci entreprit en 1516-1517 la campagne d'Egypte, Piri Reis reçut un commandement. Il s'empara d'Alexandrie, base navale des Egyptiens. C'est par cet exploit que Piri Reis se fit connaître à Yavuz Sélim, auquel il présenta la carte qu'il venait de compléter.

La campagne d'Egypte terminée, Piri Reis retourna à Gallipoli où il se remit à consigner sur le papier la masse de ses connaissances et de ses expériences. La période de calme et de repos qu'il vécut à Gallipoli lui permit d'achever la rédaction de son "*Traité de la Marine*,". Mais il ne trouva point l'occasion de présenter son ouvrage au nouveau Sultan Suleyman le Législateur (Le Magnifique).

Sur ces entrefaites, il fut invité à se joindre en qualité de guide à un corps d'expédition chargé d'apaiser les troubles survenus en Egypte. Pendant cette expédition, Piri Reis profita de l'occasion pour amener le grand vézir Ibrahim Pacha à prendre connaissance de son livre. Ibrahim Pacha saisit toute l'importance qu'offrait l'ouvrage de Piri et demanda que des copies en fussent faites pour être présentées au Sultan. Piri Reis se mit au travail, et présenta en 1526 son livre au souverain, qui l'apprécia grandement; sur quoi l'auteur dessina une nouvelle carte qu'il offrit au Sultan.

En 1541, les Portugais pénétrèrent dans la Mer Rouge, se livrèrent à une action militaire pour s'emparer de Suez et deux ans plus tard (1543) s'attaquèrent à la citadelle d'Aden. Ces attaques furent repoussées; mais à quelque temps de là, Aden fut prise par un Cheikh arabe de la région, qui conclut une alliance

avec les Portugais. Ces derniers, profitant de cette occasion, entreprirent de faire venir sur les lieux leur flotte des Indes. Comme Aden commande les communications dans le détroit de Bab - el - Mandeb, et par là est considéré comme la clef du Yémen, le gouvernement ottoman accorda à Piri Reis le titre de "Capitaine des Indes,, et le chargea de reprendre la ville (1547).

Le 25 février 1548, Piri Reis Se lança à l'attaque et reprit la citadelle d'Aden. Cette victoire de Piri Reis était d'une importance capitale du point de vue de la sécurité du Yémen et de la Mer Rouge ; à cette époque il était déjà un vénérable vieillard de quatre - vingts ans.

Il avait organisé une flotte pour chasser les Portugais de la Mer Rouge et en général des eaux turques. En 1552, il s'empara de la ville fortifiée de Mascate occupée par les Portugais.

Cette ville, qui était la place forte la plus rapprochée du détroit d'Ormuz, constituait un point stratégique extrêmement important en raison du fait que sa position lui permettait de contrôler les transports commerciaux ou militaires dans le golfe de Basra (Golfe Persique).

Les documents historiques sur cette campagne de Piri Reis nous apprennent qu'au cours de la bataille navale qui eut lieu devant l'île d'Ormuz, la flotte de Piri eut à subir des pertes assez graves, car la flotte ennemie lui était numériquement supérieure. Mais elle ne parvint pas moins à mettre l'ennemi en fuite et à assiéger la citadelle d'Ormuz. Piri Reis ne leva le siège que lorsqu'il eut appris l'arrivée de tous les vaisseaux portugais se trouvant aux Indes. Piri Reis se rendit alors à Basra. Ainsi donc cette grande flotte qui avait, sans relâche, fait cinq ou six campagnes, subi des pertes assez graves en hommes et en unités, revenait dans un port national après avoir parcouru des distances considérables. Mais Piri Reis fut, pour des raisons futiles mis dans l'obligation de s'éloigner de ce port turc. Devant la menace de graves mesures qui le visaient, il se vit dans la nécessité de se mettre en route avant que le détroit d'Ormuz ne fût bloqué par la flotte portugaise venant des Indes. Il partit donc avec trois vaisseaux qu'il avait pu armer. L'un d'eux fit naufrage en cours de route et Piri Reis réussit en 1553 à atteindre Suez, avec les deux navires qui lui restaient.

Il fut en 1554 condamné à mort et exécuté à la suite d'une intrigue de Kouhat Pacha, gouverneur de Basra.

* *

Piri Reis, dont je viens de résumer la vie de marin, possédait les connaissances théoriques et pratiques les plus vastes en matière de science navale, de navigation et de géographie. Il possédait assez l'arabe, le grec, l'italien et l'espagnol pour les traduire en sa langue maternelle. Il a écrit que pour mener à bien sa fameuse carte du monde, il avait étudié un grand nombre d'ouvrages et de cartes rédigés en grec, en italien, en espagnol et en portugais.

Les oeuvres de Piri Reis

De Piri Reis, nous possédons, comme je l'ai déjà dit, un livre intitulé "Bahriyé,, et deux fragments de cartes mondiales.

"Traité de la Marine,, : Bahriyé

Ce traité est considéré comme un chef-d'oeuvre dans le domaine des sciences navales. A la lecture de ce livre, on embrasse sans peine l'étendue des facultés d'analyse et d'observation de son auteur.

Maintenant, laissons - le exposer lui - même les raisons qui le déterminèrent à composer son traité :

"Moi, Piri Reis, qui suis le neveu de Kemal Reis, j'ai élaboré cet ouvrage dans le désir de présenter à mon très auguste Souverain à titre d'hommage, un souvenir des connaissances navales et de l'art de la navigation. Nul, jusqu'ici, n'a rédigé un ouvrage aussi utile. Ce livre est basé sur les études et observations que j'ai faites avec Kemal Reis et d'autres marins sur les îles et les côtes de la Méditerranée, ses régions prospères ou en ruines, ses ports et ses eaux ainsi que sur les rochers dispersés dans ses mers. Il était impossible de faire figurer tout cela sur la carte. Les personnes habiles en science cartographique peuvent dessiner les choses que je décris à l'aide de compas et de calculs sur un cuir bien lisse et peuvent par exemple désigner sur la carte par trois points seulement une étendue d'une largeur de 10 milles. Mais il est impossible d'indiquer sur une carte les lieux prospè-

res ou en ruines se trouvant sur les côtes et les îles ; les ports et les eaux, la nature des rochers dans les mers, la position des ports, et quels sont les vents favorables et les vents contraires, la largeur ou l'étroitesse des ports et le nombre de vaisseaux qu'ils peuvent recevoir ainsi qu'un grand nombre d'autres renseignements du même genre. C'est pourquoi les cartes dressées par les maîtres cartographes ne sont valables que pour ce qui concerne les littoraux de vaste étendue et les grandes îles. Pour les espaces étroits, il est nécessaire de disposer d'un guide. J'avais, moi aussi, dressé jadis une carte. Cette carte comprenait un nombre de renseignements de beaucoup supérieur à ceux fournis par les cartes existant à l'époque. J'y ai ajouté des renseignements relatifs aux mers de Chine et des Indes figurant sur les cartes récemment dressées et inconnues dans notre pays. Mais cette carte, également, ne contenait que des renseignements fort abrégés. Par le présent ouvrage, j'ai mis fin à ces difficultés. Grâce aux renseignements qu'il contient, les personnes versées dans cette science peuvent voyager facilement dans les lieux où elles désirent se rendre sans qu'elles aient besoin de connaître préalablement ces lieux et de prendre des pilotes. »

L'ouvrage de Piri Reis, que l'auteur déclare avoir achevé en l'an 927 de l'Hégire (en 1520), débute par une préface en vers, qui contient des renseignements sur l'art de la navigation, renseignements qui suffisent à témoigner amplement de la profondeur de la science à laquelle l'auteur était parvenu. Après avoir fait dans cette même préface un exposé de ce qu'il sait et de ce qu'il avait entendu dire au sujet de toutes les mers du monde, l'auteur passe à la Méditerranée, le sujet principal du livre.

Voici quelques extraits de la préface en vers où le grand marin turc fait ressortir combien il importe que les cartes maritimes soient précises :

« Sache, dit il, qu'il faut une compétence particulière pour dessiner une carte, et ne crois pas que quiconque peut le faire ; parce que tout doit être minutieusement juste dans une carte et confronté avec la réalité, aucune différence ne doit apparaître. »

Voici comment Piri Reis relève que la moindre faute sur une carte maritime aurait des résultats néfastes :

« Sache que si la moindre chose manque sur une carte, celle-là ne servira à rien. »

Et encore :

“Si les savants commettent même la moindre faute, tous les caps sur la carte seront mal situés, on n’y peut plus mesurer les distances, et tous ceux qui s’en servent seront trompés.,,

(Bahriyé, pp. 24 et 25).

La plus grande partie du Bahriyé (“De le Marine.,), soit 753 pages, a trait à la Méditerranée. Les chapitres du début de cette partie contiennent d’abord des renseignements historiques et géographiques, puis une description du point de vue professionnel, avec, dans chaque chapitre des détails et indications sur les obstacles que présentent les côtes ou les mers; l’auteur se trouve avoir, par là, posé les méthodes qui sont toujours observées dans la rédaction des guides maritimes.

Cette partie contient également des renseignements sur les côtes de Roumélie et d’Anatolie, ainsi que sur le littoral de l’Adriatique, de l’Espagne, de la Tunisie, de l’Algérie et de l’Egypte.

Ce grand et bel ouvrage de Piri Reis tient le premier rang parmi les ouvrages similaires composés à la même époque.

C’est d’ailleurs grâce aux méthodes posées par ce livre qu’ont été rédigés des guides maritimes anglais, italien, espagnol, français et hollandais. L’ouvrage de Piri Reis constitue donc la source mère de tous les guides rédigés en Occident. Pour pouvoir mesurer la valeur scientifique de *Bahriyé* il conviendrait de le confronter avec un autre ouvrage du même ordre. Le *Bahriyé* étant le premier des ouvrages de cette sorte, la confrontation est impossible.

13 — *Le préambule de Bahriyé.*

14 — *Le plan du Déroit de Çanakkalé connu sous le nom de Dardanelles, d’après une reproduction de Bahriyé.*

15 — *Le plan de Venise. Reproduction de Bahriyé.*

16 — *Le plan de l’île de la Sardaigne. Reproduction de Bahriyé.*

17 — *Plan de Marseille. Selon le Bahriyé.*

Avant de passer à l’étude des cartes de Piri Reis, je voudrais vous rappeler brièvement quelques points de la découverte de l’Amérique, bien qu’il y ait à ce sujet plusieurs thèses différentes.

Les cartes ou les guides, nommés portulans, dressés à l’usage des pilotes côtiers, signalaient au XIVe siècle, l’île de Brasil, et depuis 1424, l’île d’Antilia avec laquelle on confondit parfois Cipangu (le Japon). De 1474 à 1482, Toscanelli aurait, en y joignant

une carte, écrit à Colomb une lettre, aujourd'hui perdue et dont l'authenticité a été contestée. Il y affirmait que la route de l'ouest menait en Asie, sans dangers "au témoignage de beaucoup de gens qui l'ont fréquentée,, disait-il. Colomb aurait emporté avec lui cette lettre et cette carte. D'autre part, De la Roncière prétend avoir trouvé la carte dont se serait servi Christophe Colomb. Cette carte portugaise a été exécutée entre 1488 et 1493.

L'existence de l'Amérique ne fut guère révélée, en Europe, avant 1507. Cette année-là, le navigateur florentin Amerigo Vespucci parlait dans une de ses lettres, traduites dès lors en plusieurs langues, d'une terre immense, Novus Mundus, nouvellement découverte à l'ouest de l'Europe. La même année, et peut-être pour appuyer les lettres de Vespucci qu'il publiait, un éditeur de St. Dié aurait proposé le nom d'Amerika pour le continent dont Amerigo affirmait l'existence. Mais Vespucci, jusqu'à sa mort (1512), ignora que le nom d'Amérique commençait à se répandre.

On a prétendu, d'autre part, que ce nom proviendrait d'un point du Nicaragua que les indigènes nommaient América

Maintenant je vais vous donner quelques clichés sur les cartes de l'Amérique relatives à cette époque (XVIe siècle):

18 — *La carte dite de Toscanelli (d'après la reconstruction de Kretchner).*

19 — *Voici la carte dite de Ch. Colomb. De la Roncière prétend que c'est avec cette carte que Colomb exposa son projet aux rois catholiques en 1491.*

20 — *Cartr mondiale de Waldseemüller faite en 1507.*

21 — *Carte mondiale par Glareanus faite en 1510 (le continent africain présente ici un aspect informe).*

22 -- *Carte de Jean Severs imprimée à Leyde en 1514. Cette carte marque au regard de celle de Piri Reis de graves inexactitudes en ce qui concerne la configuration des continents et la distance qui les sépare.*

23 — *Carte de Lopo Hamem faite en 1519 (l'hémisphère méridional figure sur cette carte comme continent).*

24 — *Carte d'un portugais inconnu faite en 1520 (la forme et les distances sont inexactes).*

Sur cette carte, je veux signaler une curieuse observation. Vous voyez qu'en différents endroits de cette carte, l'auteur a

inscrit des remarques diverses. Celle qui se trouve sur le territoire du Brésil dit ceci : "Dans ce pays, les végétaux, les oiseaux diffèrent des nôtres. Seul Isidore (Etymologies, Liv. 14, ch. 5) mentionne cette terre, disant : "Outre les trois parties du monde il en est une quatrième au delà de l'Océan, loin dans le sud, où le soleil est d'une ardeur inconnue chez nous,,. Il s'agit d'Isidore de Séville, savant espagnol mort en (639), donc huit siècles avant la découverte de l'Amérique par Colomb.

25 — *Carte de l'Amérique publiée dans le précis de Cosmographie de Sebastian Münster en 1550.*

* * *

C'est à "Gelibolu,, qu'en 1513 Piri Reis élaborait et dessina sa carte mondiale. Il la présenta personnellement, quatre années plus tard, au Sultan Sélim I er, conquérant de l'Egypte, pendant son séjour dans ce pays.

L'amiral turc écrit d'ailleurs dans son livre (Bahriyé) qu'il avait élaboré une carte beaucoup plus détaillée que celles existant jusqu'alors et qu'il y avait consigné des renseignements relatifs aux "Mers des Indes et de Chine,,. L'indication qui figure en marge de la carte prouve que la carte est un fragment de celle dont il est question dans la préface de Bahriyé.

Un examen attentif permet de constater que les annotations marginales du bord de la carte correspondant à l'Est, sont coupées par le milieu, ce qui permet d'induire que l'ensemble de cette carte renfermait les parties du monde connues à l'époque. Malgré toutes les recherches effectuées, la partie déchirée n'a pu être retrouvée.

L'auteur parle dans une note marginale de sa carte, des cartes qu'il a étudiées en dressant la sienne, et dans une autre note consacrée aux Antilles, il dit avoir tiré parti de la carte de Ch. Colomb, pour ce qui a trait aux îles et côtes Antillaises.

Dans les notes concernant le littoral de l'Amérique du Nord, Piri Reis déclare avoir pris connaissance d'une carte récemment dressée par quatre Portugais.

Piri Reis expose au moyen des notes marginales la manière dont il composa la carte, et il ajoute : "Nul dans le siècle présent ne possède une carte semblable à celle-ci. Elle a été élaborée et dressée par l'humble soussigné. La présente carte est le produit

des études comparatives et des déductions faites sur vingt cartes et mappemondes.» Comme il s'agissait d'une grande carte mondiale l'auteur étudia un certain nombre de cartes de l'ancien monde.

Dans la préface de Bahriyé, Piri Reis mentionne entre autres la découverte des Antilles par Christophe Colomb et ajoute ce qui suit :

“Sa carte nous est déjà parvenue,,

(Bahriyé, p. 82).

On peut s'étonner de voir la carte de Christophe Colomb dans les mains de Piri Reis! Mais on peut bien se l'expliquer par le fait qu'à la fin du XVe siècle et au début du XVIe, Piri Reis s'était engagé, en compagnie de son oncle Kemal Reis, dans des combats navals sur les côtes d'Espagne. En effet, il cite dans son livre qu'ils y avaient capturé en commun avec Kemal Reis sept vaisseaux espagnols. D'autre part, en parlant des “Antilles,, et du costume des indigènes des Antilles, il raconte qu'au courant d'une bataille navale un couvre-chef orné de plumes de perroquet tel qu'en portent ces indigènes, ainsi qu'une sorte de pierre noire et dure qui pourrait même trancher le fer, étaient tombés en leurs mains. Nous lisons également dans l'une des notes marginales de sa carte mondiale qu'un matelot qui avait accompagné Christophe Colomb trois fois lors de ses voyages en Amérique et qui plus tard fut fait prisonnier par Kemal Reis, avait fait à celui-ci des révélations remarquables à ce sujet.

Il est possible que ce matelot espagnol ait été capturé par Kemal Reis au cours de la même bataille où il s'était emparé des objets provenant “des Antilles,,. Or il ressort des explications suivantes que la carte de Christophe Colomb se trouvant entre les mains de Piri Reis avait été dessinée en 1498. Kemal Reis et Piri Reis ayant combattu les Espagnols en 1501, il est fort probable que les amiraux turcs se soient emparés de cette carte lors de ces batailles.

Le fragment que nous possédons de la carte mondiale contient une partie des côtes occidentales de l'Europe et de l'Afrique avec l'Océan Atlantique ainsi que l'Amérique centrale et l'Amérique du Sud.

La carte est dessinée en plusieurs couleurs sur peau de gazelle. Comme toutes les cartes de l'époque elle ne contient pas les di-

visions en méridiens et parallèles. On y trouve deux roses des vents, l'une au nord et l'autre au sud. Chacune de ces roses est divisée en 32 parties dont les lignes de division sont prolongées au delà de la circonférence du cercle. Près de chaque roses des vents trouvent une échelle en milles marins.

La carte est ornée d'un grand nombre de dessins. Nous trouvons dans les mers et sur les côtes plusieurs images de vaisseaux. En plusieurs endroits de la carte, on voit des annotations, parfois se rapportant aux illustrations et parfois indépendantes d'elles. Ces notes dont j'ai cité quelques - unes sont d'une grande valeur.

Les montagnes y sont dessinées et les rivières sont représentées en lignes épaisses. Piri Reis applique aussi dans cette carte les prescriptions qu'il avait indiquées à la page 28 de son livre Bahriyé concernant les signes symboliques, et ainsi il représente les endroits rocheux par des points noirs, les eaux basses avec des bancs de sable par des points rougeâtres, les rochers dans la mer, invisibles aux vaisseaux, par des croix.

En traçant les côtes de l'Afrique occidentale Piri Reis n'avait pas seulement à sa disposition les nouvelles cartes dressées par les Portugais mais il avait tiré profit aussi des ouvrages des marins turcs ainsi que des renseignements que ceux - ci avaient recueillis lors de leurs voyages sur les mêmes côtes. On voit en effet, sur la partie de sa carte concernant l'Afrique occidentale, beaucoup de lieux ayant des noms turcs, comme Babadagi, Akburun, Yeşilburun, Altınirmak.

Quant à la situation de ces côtes sur la carte, elle est indiquée avec une grande précision.

En ce qui concerne l'Amérique du Sud, nous y voyons également que Piri Reis a profité des nouvelles cartes des Portugais et qu'il a transcrit dans sa carte mondiale les données établies par Amerigo Vespucci, Pinzon et Juan de Solis jusqu'en 1508 sur les côtes de l'Amérique du Sud.

La terre ferme un peu au sud de La Plata s'allonge sans interruption vers l'Est. On comprend que cette partie de la carte fut dessinée à l'instar de la mappemonde dressée selon la conception de Ptolémée. Mais huit ans plus tard, lors de la rédaction de son Bahriyé, Piri Reis n'a pas manqué d'écrire, dans la préface de l'ouvrage, que l'on trouve la mer et non la terre ferme au

sud de La Plata. Ainsi le géographe turc se tint au courant des découvertes ultérieures.

Au point de vue de l'histoire des découvertes géographiques, c'est l'Amérique centrale qui attire le plus l'attention des savants. Sur la carte mondiale, les véritables îles des Antilles sont représentées non comme des îles mais comme un continent, ainsi que Christophe Colomb le croyait. En effet Piri Reis nomme l'Amérique centrale "la Province des Antilles,, , et les côtes de l'Amérique du Sud "Les côtes des Antilles,, .

Dans une note se trouvant sur l'Atlantique, Piri Reis parle du traité de Tordesillas conclu en 1494 et de la ligne de démarcation qui divisait le monde entre les Espagnols et les Portugais.

En transcrivant sur sa carte mondiale le contenu de la carte de Colomb, laquelle à son tour contenait les données de la carte Toscanelli dessinée précédemment, Piri Reis nous a conservé la plus ancienne carte d'Amérique et a ainsi éclairé plusieurs points, de l'une des plus importantes périodes de l'histoire des découvertes.

En résumé, cette carte constitue un des plus précieux documents de l'histoire des découvertes géographiques.

La deuxième carte mondiale de Piri Reis

Piri Reis avait dressé à Gallipoli, quinze ans plus tard, en 1528, une deuxième carte mondiale. Celle-ci porte aussi comme la première sa signature. Nous n'en possédons malheureusement qu'un fragment. Nous y trouvons la partie septentrionale de l'Océan Atlantique, les côtes nouvellement découvertes de l'Amérique du Nord et l'Amérique centrale. Le fragment contient quatre roses des vents et deux échelles divisées en vingt parties. Les proportions sont plus grandes que dans la première carte. Au nord se présente le Groenland et vers le sud les îles Açores.

Vers le sud du Groenland on remarque d'abord deux grands morceaux de terre, celui qui est au nord étant dénommé Bakala. Il y est écrit que ce dernier fut découvert par les Portugais. Plus bas, nous lisons dans l'annotation près de Terre-Neuve que ces côtes furent découvertes par les Portugais, que l'ensemble toutefois n'en était pas encore connu et que l'on a seulement dessiné la partie déjà découverte.

Plus au sud, on voit la presqu'île de Floride, ressemblant de façon très proche à sa forme réelle.

Nous constatons dans cette deuxième carte mondiale que Piri Reis avait soigneusement suivi les découvertes qui ont été faites en ce temps. L'amiral turc a corrigé avec précision sur sa deuxième carte, en se basant sur des découvertes nouvelles; comme Piri Reis attachait une grande importance à la précision, il a préféré laisser en blanc les parties du monde sur lesquelles il n'avait pas des notions précises. D'ailleurs une note marginale figurant sur sa carte nous fait savoir que les parties non découvertes étaient laissées en blanc vu qu'elles étaient encore inconnues. On voit avec quelle mentalité scientifique se comportait l'amiral-cartographe turc du XVIe siècle.

26 — *Première carte géographique établie par Piri Reis en 1513.*

27 — *La deuxième carte géographique faite par l'amiral en 1528.*

28 — *La première carte géographique de Piri qui nous est parvenue comprend les contrées formant presque le quart du globe terrestre. Quant à la seconde carte de l'amiral, qui est établie sur une échelle plus grande, elle contient les contrées formant à peine le huitième du globe.*

29 — *Une étude comparative de cette carte historique avec un atlas de notre époque nous démontre aisément l'étendue et l'importance de l'oeuvre de Piri. Il est cependant à remarquer que seules les contrées situées dans l'hémisphère austral n'ont pas été indiquées avec précision. Le cartographe turc a poussé ses travaux jusqu'au 50ème degré de latitude sud.*

30 — *La carte de l'amiral turc est de beaucoup plus exacte en ce qui concerne les dimensions et les distances, que celles éditées par ses contemporains du XVIe siècle. Il est à remarquer que la position des continents l'un vis-à-vis de l'autre, ainsi que la distance qui sépare l'Afrique du Sud, sont d'une réalité parfaite. Seule la configuration des continents ne répond pas à nos connaissances modernes. Il ne faut cependant pas oublier que le cartographe turc s'est inspiré dans ses travaux, des données scientifiques fournies par Christophe Colomb et par la géographie de Ptolémée qu'au XVIe siècle on ne cessait de remettre à jour.*

31 — *Au XVIe siècle, la navigation utilisait les grands courants des vents et des mers pour la traversée de l'Atlantique, les grands navires faisaient d'abord voile vers du Sud pour se diriger ensuite vers l'Amérique. C'est grâce au contact établi avec le Nouveau Monde que le cartographe turc a su compléter son oeuvre et élargir ses découvertes.*

Conclusion

Les deux cartes mondiales de Piri Reis se complètent mutuellement, et partant, elles constituent des documents indispensables pour étudier la phase peut-être la plus importante de l'histoire des découvertes géographiques.

Tous ces documents constituent un exemple frappant de la contribution des Turcs au développement de la civilisation et de la culture du monde.

En terminant ma conférence, je voudrais vous présenter quelques projections donnant une idée, quoique incomplète, de certaines oeuvres d'art turc du seizième siècle où vécut Piri Reis.

32 — *Le travail à l'intérieur d'un observatoire à Istanbul au XVIe siècle et les instruments d'astronomie de l'époque.*

33 — *La flotte turque de cette époque pendant une bataille navale.*

34 — *Voici un bouclier turc dont l'ornementation est le produit d'un travail très fin et qui représente des fleurs stylisées.*

35. — *Et maintenant voici un spécimen de faïence turque dont les Turcs Ottomans ornaient presque toujours leurs monuments. Une particularité de la beauté de cette faïence réside surtout dans le rouge original qui constitue une nuance turque d'un goût bien raffiné.*

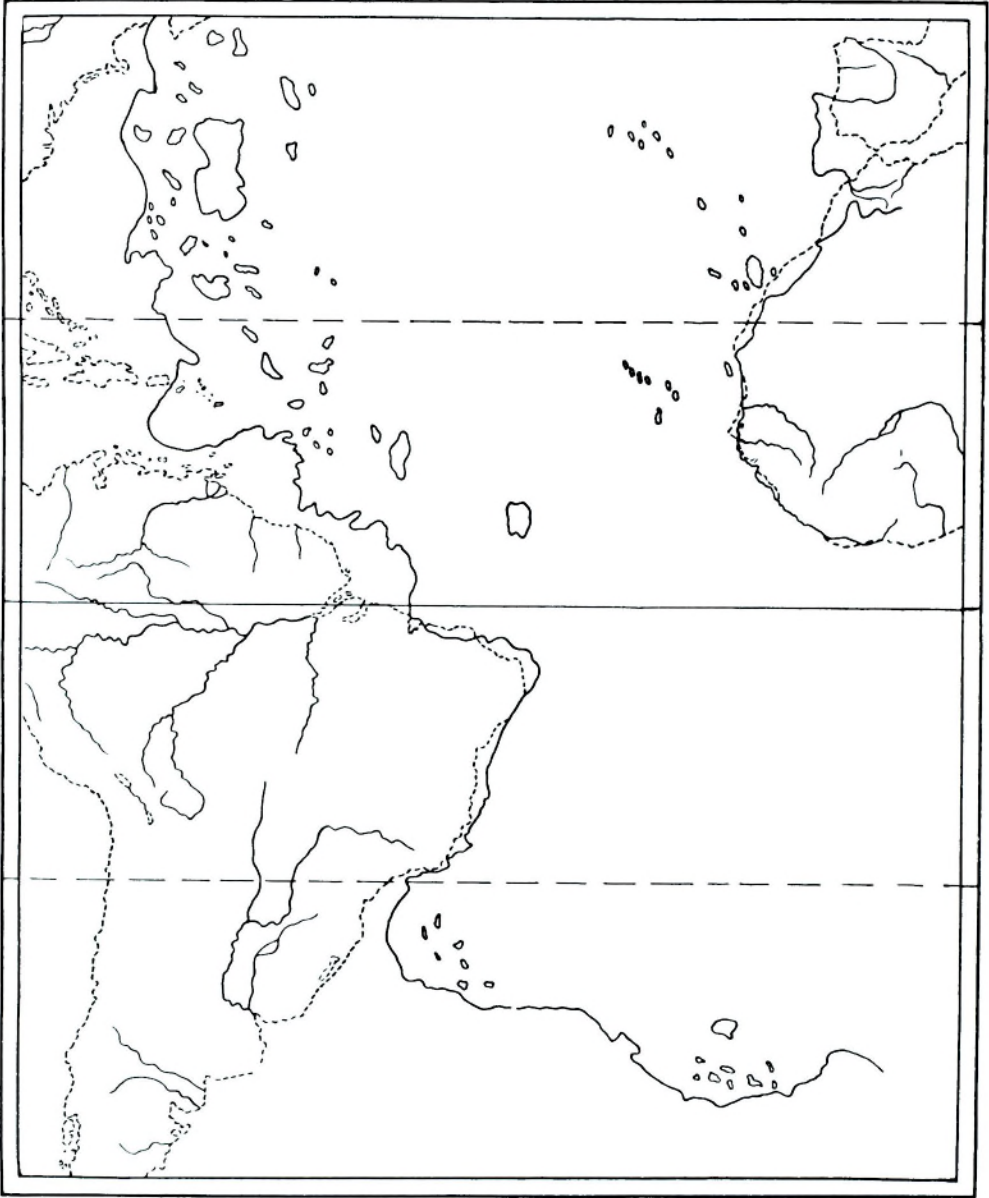
36 — *Voici un modèle d'une étoffe turque dont les dessins sont extrêmement variés. Si l'on jette un regard attentif sur un fragment de ce tissu, on pourra bien remarquer que les dessins, loin d'être monotones comme, en général, dans toutes les étoffes, diffèrent totalement les uns des autres. Chacune des feuilles ou des fleurs a une forme et une couleur tout à fait distinctes.*

37 — *Parmi les oeuvres d'art turc remplissant les musées et les bibliothèques d'Istanbul, on trouve aussi de très belles miniatures.*

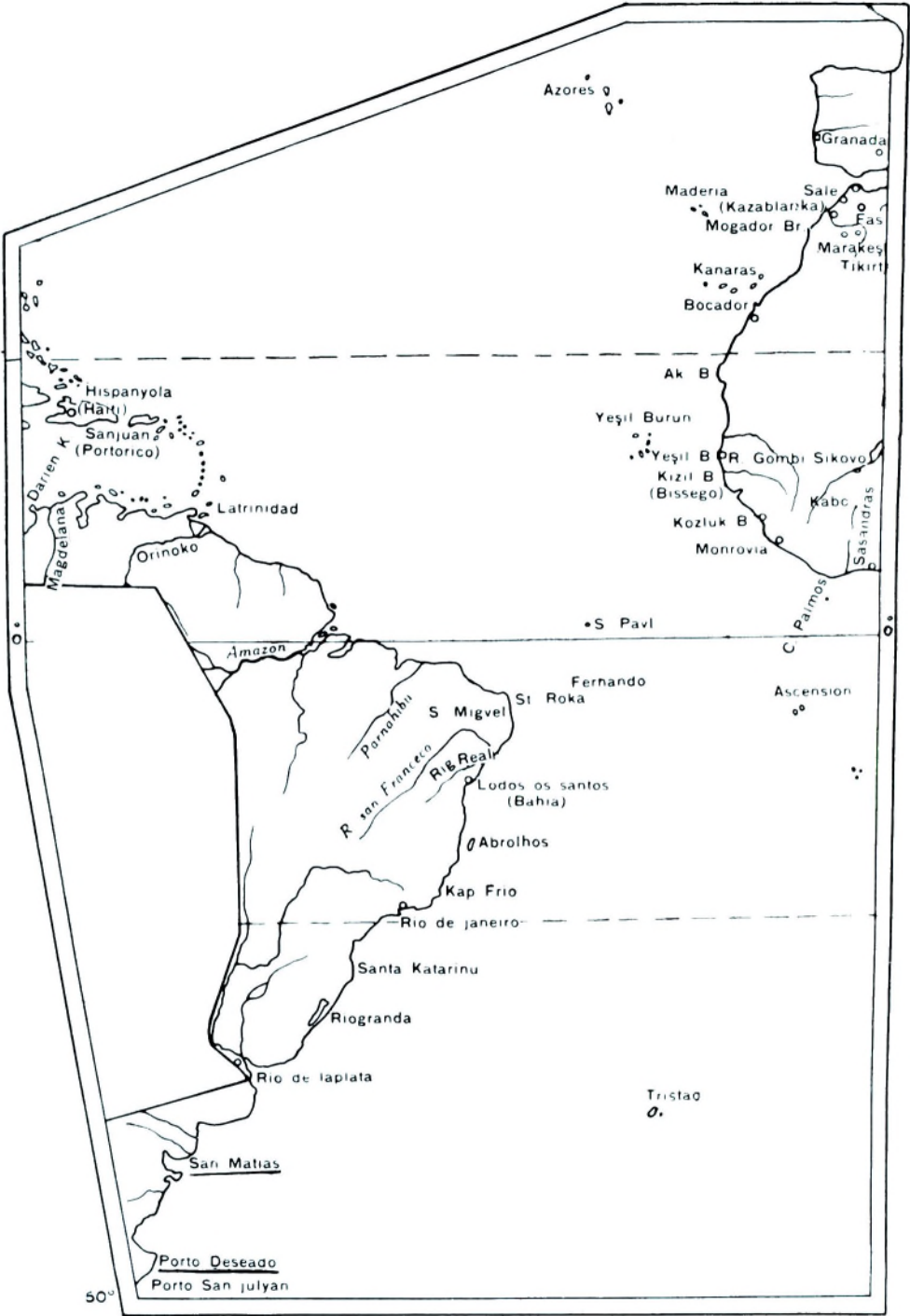
Vous voyez à présent une de celles-là.

Bibliyografya

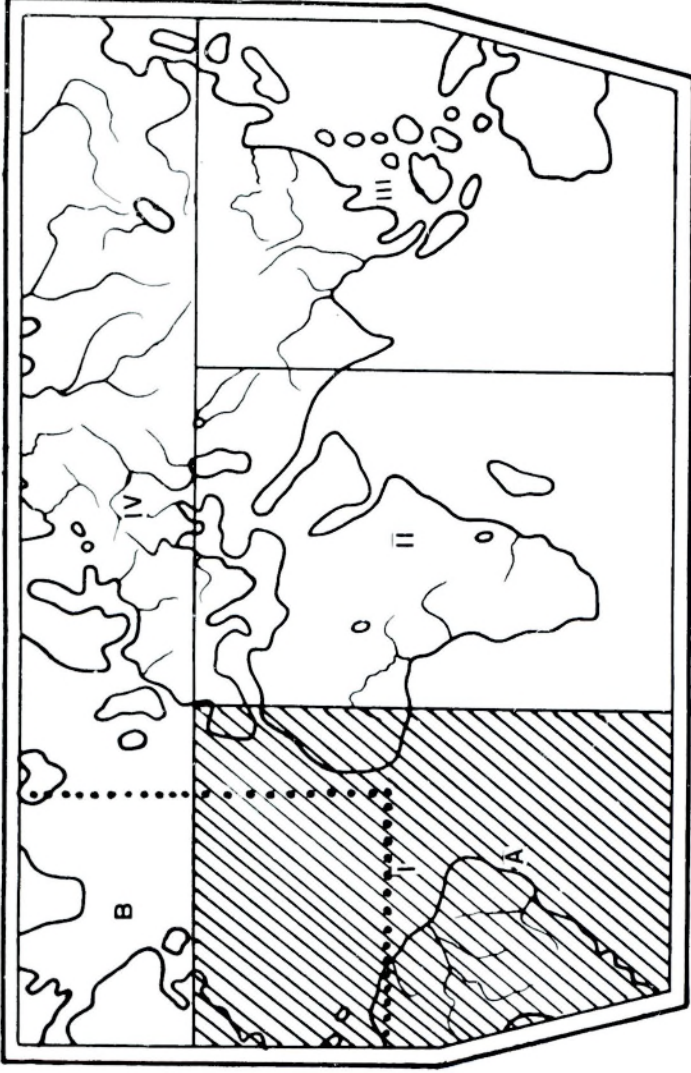
- 1 — *Piri Reis* "Kitabı Bahriye,,
İstanbul 1935
- 2 — *Piri Reis* "Piri Reis haritası,, (1513-919).
İstanbul 1935
- 3 — *Piri Reis* "Amérique du Nord,, fragment de carte
mondiale.
Bibliothèque de Topkapu
İstanbul No. 2754/49357.
- 4 — *Kâtip Çelebi* "Keşfüzzunun,,
Bibliothèque de Topkapu
İstanbul No. 233/35362
- 5 — *Kâtip Çelebi* "Cihannüma,, (1065)
İstanbul 1659
- 6 — *Kâtip Çelebi* "Tuhfetülkibar,, (1066)
İstanbul 1660
- 7 — *Société turque
d'histoire* Histoire générale
İstanbul 1933.
- 8 — *Lionel Bataillon* La découverte de l'univers par l'homme.
L'image du monde (Evolution Humaine).
Paris 1934.
- 9 — *Ch.de la Roncière* La carte de Chr. Colombe.
Paris 1924.
- 10 *A. E. Nordenskjöld* Facsimile - Atlas to the Early History of
Cartography. With reproduction of most
important maps printed in the XV and
XVI centuries.
Stockholm.

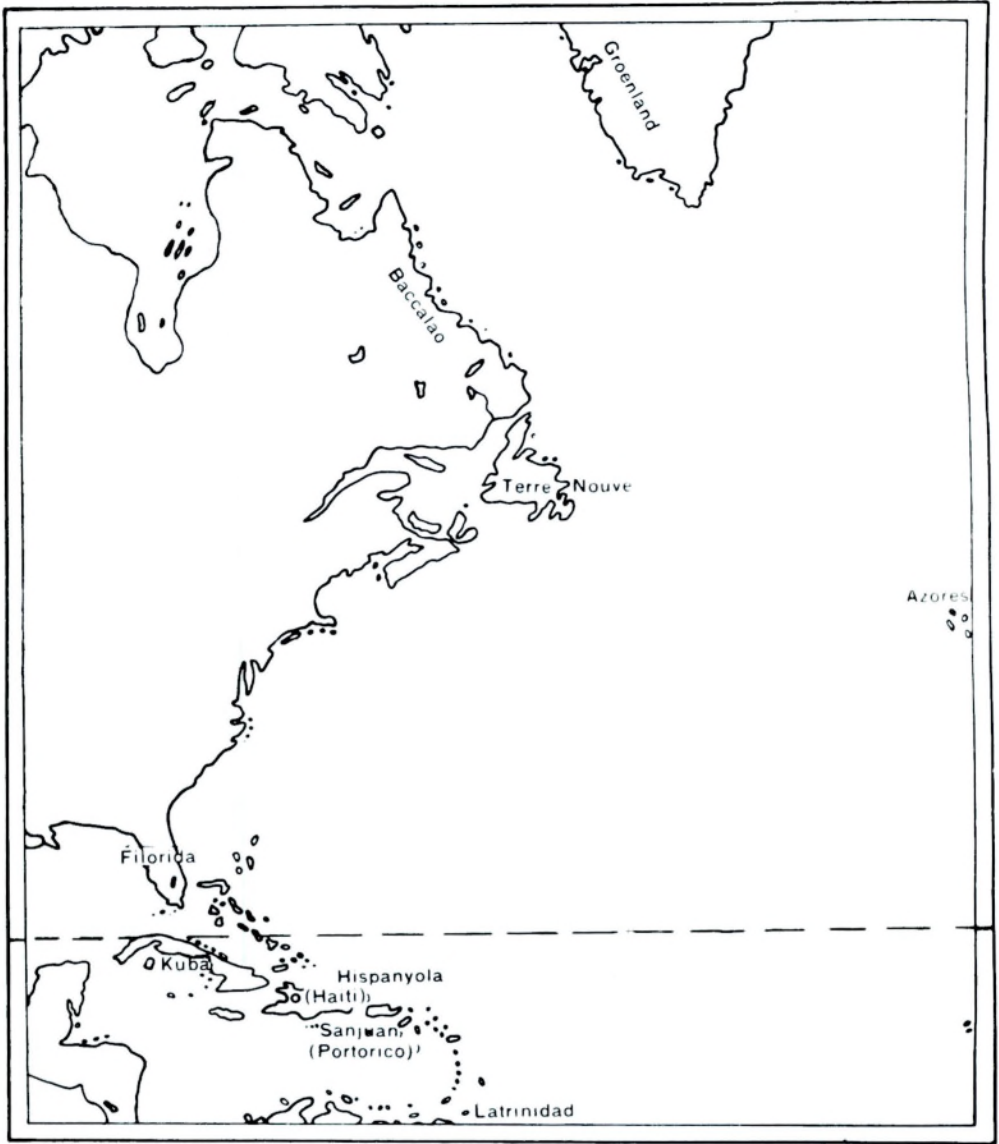
Piri Reis Haritasının bu günkü bir harita üzerine tatbiki

Birinci haritanın ihtiva ettiği saha

Piri Reis Haritasının elde mevcut parçası

İkinci haritanın ihtiva ettiği saha

ÂMEDÎ GALİB EFENDİNİN MURAHHASLIĞI

ve

PARİS'TEN GÖNDERDİĞİ ŞİFRELİ MEKTUPLAR

İ. Hakkı Uzunçarşılıoğlu
Balıkesir Saylavı

On sekizinci asır sonlarında siyasî hayata atılarak Türkiyede yetişen Devlet Adamları arasında iyi görüşü ve düşünüşü, cerbeze ve ihatası, ecnebi mehafilde yaptığı sempati ile yüksek bir mevki sahibi olan Mehmed Said Galib Efendi [Paşa] nin hayat ve icraatını burada uzun uzadıya yazacak değilim; kendisinin oldukça etraflı surette tercümei halini 1925 te (Karesi Meşahiri) isimli eserimin ikinci cildinde neşretmişim; bu makalemde Galib Efendi'nin nasıl yetiştiğini kısaca anlattıktan sonra anın Paris murahhaslığına âit şimdiye kadar neşredilmemiş olan bazı mühim vesikaları neşrediyorum; Bu vesikalar, hazinei evrak dosyaları arasında bulunup Galib Efendinin Fransa siyasetiyle Fransız siyasilerine, Hariciye Nazırı Taleyran'a ve ozaman baş konsül olan Bonapart'a ve anınla görüşmelerine dair mühim malûmatı ihtiva etmektedir. Galib Efendinin şifreli tahriratları, Fransanın şarkta ve bilhassa Osmanlılar üzerinde yaptığı tesiri, Fransanın oynadığı rolü ve Taleyranın kararsızlığıyla âllaklığını, Bonapartın vaziyetini ve hülâsa o zamanki Fransız siyasetini dikkate şayan bir şekilde izah etmektedir. Galib Efendinin şifreli yazılarının ekserisi eski kullandığımız rakam iledir ki son zamana kadar mevcut idi; şifrelerin bir kısmı da hufu cifriye ile yazılmış olup anın da bir fotoğrafı makalenin sonuna konulmuştur.

Galib Efendinin gönderdiği bu şifreler hükümet merkezinde açılıp yazıya çevrilerek Sadrazam tarafından hükümdar Selim III. e arz ve takdim edilmiş ve icabedenlerinin üzerinde hattı hümayun ile işaret olunup direktif verilerek yine geldiği yere yani Sadaret vasıtasile Divanı Hümayun Kalemine iade olunmuştur.

* * *

Mehmed Said Galib Efendi, Sadaret [Başvekâlet] Mektubi Kalemi Başhalifesi iken 1774 te vefat eden Ahmed Efendinin oğludur. Babası öldüğü zaman on yaşında idi; kıymetli devlet adamlarından olup Reisülkitap, Sadaret Kethüdalığı gibi mühim Devlet hizmetlerinde bulunmuş olan Abdullah Berrî Efendi tarafından himaye olunarak tahsil ettirilip babasının kalemine devamı temin olundu; Galib Efendi daha sonraları terakki ederek 1798 de Âmetçi oldu; ordunun Mısır seferine hareketi üzerine Galib Efendi Ametçi vekili yani Rikâbihümayun Âmetçisi olarak İstanbulda kaldı ve beş sene kadar Âmetçilik yaptı.

Galib Efendi bu hizmette iken makalemize esas olan Fransa ile Türkiye arasında Muahede aktetmek üzere Paris'e gönderildi [1802 Nisan] . bu Muahedeyi imzaladıktan sonra İstanbula avdet edince büyük tezkereci ve Vasıf Efendinin yerine 1806 da Reisülküttab oldu; bu hizmeti devletin buhranlı zamanına tesadüf etmişti; Ruslar ile mükâlemeye memur edildi; Selim III. ün ıslahatına taraftar olduğundan bu hükümdarın saltanattan ıskatı üzerine Alemdar Mustafa Paşanın himayesi sayesinde mürteciler tarafından öldürülmekten kurtuldu; 1808 de ikinci defa Reisülkitap olup daha sonra Sadrazam Kethüdalığına tayin edildi ve 1812 de Bükreş Muahedesini imzaladı; 1814 iptidasında üçüncü defa Reis oldu: Daha sonra kendisini istirkap eden meşhur Halet Efendinin darbesiyle azl ve nefyedildi ve arası biraz geçince İstanbula gelmemesi için vezirlikle vali tayin olundu.

Mehmed Said Galib Paşa: devam etmekte olan Mora isyanının, askerin intizamsızlığı yüzünden uzun müddet bastırılmaması üzerine Sadrazam tayin olunarak Mora işinin halledilmesi kendisine havale olundu; Avrupadaki siyasi cereyanlara vâkıf olan Galib Paşa Devletlerin bir müdahale kapısı açmalarının önünü almak için bu işi Mısır Valisi Mehmed Ali Paşanın başına doladı; Mısır valisinin Avrupa talimi görmüş olan muntazam Cihadiye Askeri vardı; bu sayede Mora işi bir müdahaleden evvel halledildi; bu ise Yunanlıları teşvik ve tahrik eden devletlerin işlerine gelmedi. Maskeyi atmaları üzerine tarihte meşhur olan Navarin vak'ası meydana geldi.

Galib Paşa 1824 Sonunda sadrazamlıktan azledildi ve son olarak Erzurum vali ve saraskerliğinde bulunup Rusya harbi sebebiyle 1828 de Hükûmeti ikaz yollu yazdığı mütalealar hoş görülmediğinden azlolunup vezirliği de ref'olunarak Balıkesire nefyedildi. Galib Paşa buraya geldikten az sonra 1829 senesinde altmış beş yaşında vefat etti.

Galib Paşa, kısa boylu, güler yüzlü, terbiyeli, halim ve müdekkik olup kalemi ve idaresi güzeldi. Memuriyet hayatını pek temiz ve lekesiz olarak geçirmiştir, en karışık siyasi meselelerde bile kat'iyen telâş göstermiyerek vakıfâne ve vakurâne hareket ederdi, devletçe yapılan ıslahat yüzünden iki defa ölüm tehlikesi geçirmiştir.

Galib Paşa Türkiyede yarım asırdan fazla süren Mustafa Reşid Paşa Siyasi mektebinin banisidir. Galib Paşa, Dahiliye Nazırı meşhur Pertev Paşayı ve o da Mustafa Reşid Paşayı yetiştirmiştir ki Âli ve Fuad Paşalar bu mektebin zamanına göre en müm-taz iki siyasisisidir.

Galib Paşa uzun uzadıya söz söylemez fakat söylediğini ve-ciz söylerdi; hattâ bir mükâleme meclisinde Rusya ve Avusturya murahhaslarının iki, üç sahifeyi ihtiva eden sözlerine muciz (موجز) ve mukni مقنع müdafaalar yaparak on beş kelime ile bu murahhas-ları ilzam edivermiştir ki bu, ihata ve zekâsına delâlet eder.

Son Osmanlı Sadrazamlarından küçük Said Paşa merhum Av-rupaya murahhaslık veya sefaretle giden devlet adamları içinde en ziyade Galib Efendiyi beğenip sefaretnamesinin müdekkikane yazıldığını ve kendisinin siyasi ve edebi tarihimizde mümtaz bir mevki sahibi olduğunu söylemektedir. [1]

Kalemine, zekâ ve iktidarına mağrur ve adam beğenmekte pek müşkülpesent olan Said Paşanın, Galib Paşa hakkında takdiri tam ye-rinde olup tarihi vak'alar, siyasi hâdiselerde bunu teyit etmekte-dir.

Osmanlı Hükûmeti, Avrupa cemiyeti düveliyesine (جمیعت دوله) gir-mededen evvel zaman zaman Avrupaya fevkalâde sefirler göndermiş tir. Bunların mecmuu on sekiz olup on dördü sefaretname yazmıştır. Bu sefaretnamelerin içinde en kıymetlisi ve vâkıfane yazılmışı Galib Efendinin sefaretnamesi isede maalesef noksandır. Henüz tam bir nüsha elde edilmemiş veyahut merhum Galib Paşa sefa-retnamesini tamamlamağa muvaffak olamamıştır. Bu noksan sefa-retname (Sefaretnamei Amedi Galib Efendi) başlığıyle Edebiyatı Umumiye Mecmuasında neşredilmiştir. Benim hazinei evrak ka-yıtlarından çıkardığım şifreli vesikaların siyasi olmayıp sırf Parise kadar olan seyahate teallûk eden noktaları Galib efendinin nok-san kalan sefaretnamesini ikmal edebilir.

* * *

Şimdi Galib Efendinin murahhaslıkla Parise gönderilmesinin sebebine gelelim :

Malûm olduğu üzere 1798 de Bonapart anî olarak Mısırı işgal

[1] Edebiyatı Umumiye Mecmuası No. 8. Said Paşanın bir mektubu.

etmiş ve daha sonra Suriyeye yürüyüp Akkâ (كع) önünde muvaffak olamıyarak Kahireye avdet etmişti; Osmanlı Devleti Mısırı geri almak için kara ve denizden kuvvet sevkettiği sırada Fransızların hasmı olan İngiliz ve Ruslarla da ittifak etmiş ve Neticede Fransızlar Mısırı tahliyeye mecbur kalmışlardı.

Fransızların Mısırı işgali İngiliz Fransız muharebesi icabı idi. Mısırın Fransızlar tarafından tahliyesinden sonra yorgun düşen ve birbirlerine galebe çalmaktan ümitlerini kesen her iki Devlet müsâlâhaya yanaştılar. Maamafih Bonapart, İberik ve İtalya yarımadalarındaki muvaffakiyetleri dolayısıyla Avrupa muvazenesinde galip mevkiinde bulunmakta idi; nihayet Londrada iki Devlet arasında sulh akdi esasları kat'î surette takarrür ettikten sonra maddelere ait teferruatın sonra ayrıca başka bir yerde tesbiti kararlaştırılmıştı.

İşte bu suretle 1801 teşrinievvel başlarında Londra'da muahedenin esası imza edilmişti. Bu esas maddelerden birisi de Mısırın Osmanlılara terki ve Türkiye arazisinin harpten evvelki halde kalması idi [1] bundan sonra teferruata ait kısımların da (Amyen) şehrinde toplanacak mükâleme meclisinde görüşülmesi tensip edilmişti.

Ahitnamenin (Amyen) de müzakeresi esnasında İngilizler, Türkiyenin de Murahashlığını yapmak istedilersede Türkiye buna muvafakat etmedi ve Murahashğa dört, beş seneden beri Pariste Sefir bulunan ve Mısır meselesi üzerine İstanbulda tevkif edilen Fransa elçisine mukabil göz hapsine alınan Esseyid Ali Efendiyi tayin etti.

Halbuki Türkleri İngilizlerden ayırmak isteyen Bonapart, Londra sulh maddeleri görüşülmeden evvel Esseyid Ali Efendiye yine eskisi gibi Sefir muamelesi yapmış ve hattâ 1801 senesi Teşrinievvelinin dokuzunda yani Londra esasının takarrurundan bir hafta sonra Ali Efendi ile Fransa Hariciye Nazırı Taleyran arasında Londra esasından ayrı olarak Pariste mustakil bir muahedenâme imzalanmıştı.

[1] İngiliz Sefiri tarafından Londra esaslarını havi şartname Babıâliye takdim edildiği zaman Sefir, takririnde Osmanlıları minnettar bırakmak maksadiyle gúya İngiliz Kralının hayırhah (خيرخواه) Müttefiki olan Türkiyenin mülki mesalihini iltizam ve Mısırın tahliyesi için sair yerlerde zaptettiği memleketleri bile iádeye muvafakat eylediğini beyan etmişti [Hazinei Evrak dolapı sandık 40] halbuki İngilizlerin şimdilik Bonaparta kat'î galebeden ümitlerini kestikleri için muahede akteyledikleri malúmdur. İngilizler bu muahede ile Fransa İspanya ve Felemenk'ten aldıkları yerleri iade ve Maltayı da Şövalyelere terketmekte idiler.

Bu yeni Muahede mucibince Mısır kıtası tamamen Osmanlı Devletine iade olunacak ve Türkiye arazisi harpten evvelki halde bulunacak, Devletialiyeye her hangi bir devlet hakkında müsaadekârlıkta bulunursa Fransa hakkında da aynı müsaadekârlığı yapacak, yediada (Cezairi Seb'a جزائر سيبه) Cümhuriyetinin mevcudiyeti Fransa tarafından tasdik olunarak bunun nizamının muhafazasını Fransa tekeffül edecek ve Garp ocaklarının Fransa Tüccar gemilerine taarruz etmemeleri için bu ocaklarla Fransa arasında mukavele imza edilecekti.

İngilizler, Türk davasının kendileri tarafından deruhte edilmesinin reddi ve Paris şehrinde Türkiye sefiriyle Taleyran arasında imzalanan münferit muahedeye itiraz ile Mısır Cezair ve Yediada işinin zaten Londra Ahitnamesinde mevcut olduğunu söyliyerek ayrıca bir murahhas tayinini ileri sürdüklerinden yukarda yazdığımız gibi Amyen Mükâlemesine Paris Sefiri Ali Efendi memur edilmişti.

Bonapart, Türklerle İngilizleri birleştirmemekte ısrar ile Ali Efendinin murahhaslığını kat'iyen tanımadığı gibi anın (Amyen) e gitmesine bile mümaneat etmişti, hattâ Taleyranın Reisülküttab'a gönderdiği mektupta, Fransa Cümhuriyetinin Devletialiyeye ile başkasının tavassutu olmaksızın musaleha talebinde olmasına mebni münferit Paris Muahedesinin tasdikı isteniyor ve hükümet tehdit ediliyordu[1]. İngilizler ise Londra kararının esas tutulmasında ısrar eyliyorlardı [2].

Türkiye hem müttefiki olan İngilizlerle Rusları gücendirmek — Çünkü İskenderiyye henüz İngilizlerin elinde ve yediada-

[1] Taleyran Reisülküttab'a gönderdiği bu mektupta (Elhaletühazihî الحلة حمزة Konsolosu müşarünileyh[Bonapart] Ali Efendiyi Amyen meclisinde kabul eylememesi mücerret devleteyn beyninde tam ve halis bir musalehanın akdi matlubu olup mademki emrimusaleha Devletialiyeye ile bizzat ve ecnebi bir devletin nüfuzu dahil olmıyarak tanzim olunmağa tam ve halis addolunmadığındandır) demiş ve bundan başka Bonapartın ağzından da eğer münferit muahede yapılmazsa Fransanın Sicilzeteyn memleketindeki Askerinin Boğazı geçip Rumeliyi veyahut Türkiyenin ahar tarafını zaptedebileceğini söyliyerek Devleti tehdit eylemişti (Hazinei evrak vesikaları) hattâ Sefir Ali Efendi 15 Eylül 1216 [1802 Mart iptidası] tarihli tahriratında Bonapart ile yaptığı bir mükâlemede Amyen'e varıp orada müttefiklerin rey ve imzalarıyla işe başlamak lâzım geldiğini söylediği zaman Bonapart : (Sizin Amyen'e gitmenize hacet yoktur; biz Devletialiyenin şanının âlâ olduğunu isteriz musalehanın müstakillen müzakere ve tanzimi bu tarafta olmalıdır) demiş. Ali Efendi ise (benim usulü memuriyetim müttefikler marifetleriyle Amyende musalehayı tanzim etmektir) diye ısrar eylemiş ve nihayet bu iş Galib Efendiye havale olunmuştur (Hazinei evrak vesikaları dolap 2 sandık) 35.

[2] Cevdet tarihi C. 7 S. 139 ilâ 142.

da Ruslarlarda idi — ve hem de Avrupada siyasi mevki ve nüfuzu artan ve İtalyadaki kuvvetleriyle Rumeliye taarruz etmesinden korkulan Fransayı elden kaçırmamak istiyordu. Padişah, Askeri islahat için bilhassa Fransızlara mütemayildi. Bundan dolayı hükümetçe her iki tarafı memnun bırakacak surette birmuahede akdi için işgüzar bir devlet adamının murahhas olarak gönderilmesi lâzım geldi ve bunun için de o tarihte Rikâbı Hümayun Âmetçisi [1] bulunan Galib Efendi bizzat بالتذات Selim III. tarafından Murahhas tayin edildi [2] bundan bir iki gün sonra Hükümdar Babıâliye gelip harici siyaset hakkında tekrar görüşüldükten sonra Galib Efendi'ye huzurunda hıl'at giydirmişti [3].

Galib Efendi (Zilkade 27 Sene 1216) da yani 1802 Mart ayının sonunda kara tarikiyle İstanbuldan hareketetmiştir; Galib Efendi İstanbuldan itibaren Peşteye kadar yollardaki haller, görüştükları

[1] Âmedi, veya Âmetçi; Divanı Humayundan hükümdara arz edilecek tahriratı Sadrıâzam veya vekilinin mühürle mühürledikten sonra Saraya göndermeğe memurdur. Emri altında Âmedi kalemi vardı. Âmetçi devlet esrarına vâkıf olup Sadrıâzam sefere memur olsa Âmetçi de beraber gider ve yerine Rikâbı Hümayun Âmetçisi denilen bir vekil tayin edilirdi. Galib Efendi, Murahhas tayin edildiği zaman vekil idi; ordunun Mısır seferinden avdeti ve İstanbula yaklaşması üzerine asâleten Âmetçi oldu. Âmedi kalemi devletin gizli tahriratını sakladığından Selim III. ün koyduğu nizam üzerine buraya memur edileceklerin tayinleri bizzat hükümdarın müsaadesine mütevakıftı.

[2] Edebiyatı umûmiye mecmuası N. 8 S. 145

[3] İngiliz Elçisi Paris Sefiri Ali Efendinin Pariste imzaladığı münferit muahedeyi tanımyarak Londra esasına göre muahede akdini istiyor ve Babıâliyi tehdit eyliyordu; hattâ Elçi bir gün Babıâliye gelip bir takrir vermiş ve bunda: (Eğer Devletialiiye Paris esasını tasdik ederse; İngiltere Kralı kendisini ukudu, ittifaktan âzadebileceğini ve kendisi dahi müttelik Elçiliği suretinden istifa edeceğini) bildirmişti. Bunun üzerine Sadaret Kaymakamının riyasetinde [Sadrazam Mısır seferinde idi] Bu mesele uzun uzadıya görüşülerek her iki tarafı tatmin için müstakil bir murahhasın gönderilmesi kararlaştırılmış ve bu müzakere neticesi hükümdara arz olunmuştur. Selim III. bu arz tezkeresinin üstüne şunu yazmıştır:

(Kaymakam Paşa; vakıâ واقعا) adam gitmekten gayri tedbir yoktur; geçen gün Atif Efendinin [Sabık Reisülküttab] gitmesini lisana almıştım, sonradan mülâhaza eyledim münasip görmedim uymaz; imdi Âmedi Efendi [Galip Efendi] aslından mükâlemelerde bulundu ve hâlâ maslâhat içindedir, dirayetli Âdemdir, gayet münasiptir murahhas tayin eyledim; münasip paye ve harcirah verilüp üç gunedek azimet eylesün, Hakteâlâ حق تعالی tevfik versin; maddenin ne kadar cesim [Ehemmiyetli] olduğunu ve nezaketini kendi bilür, göreyim anı; İngilterelu, biz varınca musalihaları teknil ederler ise mülâhazasıyle tasdikname ve ruhsatname misillu iktiza eder zannolunur senedat var ise hafiiyen Galib'e verilse iktiza eder ise ibraz eder idi.) [Hazinei evrak dolap 1 sandık 40 hat numarası 24].

kimseler ve gezüp gördüğü yerler ve seyrettiği Tiyatrolar hakkında noksan kalan Sefaretnamesinde pek veciz malûmat veriyor. Galib Efendi'nin hükûmet merkezine gönderdiği ilk mektupların - Siyasi kısmı hariç - bir çok yeri seyahatinden bahs etmekte olup Sefaretnamesindeki noksanlığı doldurabilir..

Neşrettiğimiz mektuplarda gerek Türkiye ve gerek Avrupa ahvaline ve o zamanki Fransa siyasetine dair çok şayanı dikkat şeyler yazılmış olduğundan bunlar hakkına ayrıca izahat vererek mektup mündericatını tekrar etmek istemiyorum.

MEKTUPLAR

I

Türkiyenin Nemçe hududundan Peşte, Beç [Viyana] tarihiyle Istrazburga hareket:

Kâğıdın üstünde sol tarafta Sadrazamın kırmızı mürekkeple derkenarı :

[Pariste olan Âmedi Efendi kullarının “Beç,, e ve andan Parise vürudunu müş’ir mukaddem tahrir edüp bu defa gönderdiği hurufi mahude ile [Şifre] kaimenin قامه [tahrirat] mealidir emir ve ferman menlehülemir من الامر hazretlerininindir] .

Müsteinen billâhitealâ Asitaneden مستيناً بالله تعالى آستانه دن beru saharı ve feyafide devan دوران و فیاقده حصارى olarak şehri Zilhic-cetüşşerifenin yirmi dördüncü günü [1802 Nisan sonuna doğru] Nemçe Devleti hududuna vüsul ve ferdası(Sebin) kasabasına duhul ile acâleten azimet için menzil bargirleri tedariki esbabının istih-saline sarfı makderet olunmuş ise dahi postalarda bargir gayet kalil ve kariyelerden cem’i murad olunsa her bir postada ikişer, üçer saat tavakkufa muhtaç olacağı ve bazı mahalde arabalara öküz koşulmak dahi icap edüp teenni iktiza edeceği Sebin Cenaralı tarafından ihbar olunmaktan nâşi mebaliği külliye ile kira araba ve bargirleri isticârına mecbur olduğuma binâen buna dahi Ceneral ve gayri kimesne müdahale edemeyüp rıza رضا pazarı olduğundan iki günden evvel tedarik ve tehiyyesi bir veçhile mümkün olmadığı ve bu suretle Sebin’den dahi hareket olunduğu mukaddemce tahrir ve iş’ar olunmuştu. İşbu Sebin kiracılarının hayvanları indlerinde عندلرند nefislerinden muhterem olduğundan çok sıkmamak ve günde bir kaç kerre Şa’ir شعر ve kiyah كياه vermek ve hılâfı mutadyem üzerine yolda su bulunan yerlerde durup sulamak misillü teahhuru mucip harekâtlarından ve cebir ve tehdit elden gelmeyüp dile-dikleri gibi hareket ve yem ve su mahalleri bulduğu gibi bilâ suâl dilhahları دلهوا üzre tevkife mübaderetlerinden alimallahütealâ

ile عذاب دون و هزار تکالیف çektiğim azabı derûn ve hezar tekellüfat علم الله تعالى iki konağı bir edince vaki olan miheni عن گûna gûn derecei tariften birun olmağın Sebinde alınan defteri muteber mucebince yüz otuz saatlik mahal olup altı bargirli Hinto ile bazen seri gidilmek mümkün oldukça on saatlik mesafesi altı saatte alınmak kabil olan ve ekseri saati saatine mukabil gelen rehirast رهراست ile (Peşte) kasabasına ledelvürut لدى الورد Sebin kiracıları andan ileri gitmeyüp mukavele ol mahalle kadar olduğundan Peşteden (Beç) e kadar yine posta bargirleri bulunmamak cihetiyle kira araba ve bargirlerinin ol tarafta dahi tebdil ve tedariki, zaruri bir az vakte muhtaç olup Sebin kiracıları gibi yolda eza ve tehir olmamak için eyyamı azimetin mukavelesine ikdam olundukta Hinto[Araba]saati olmak üzere Peşteden Beçe kadar otuz altı saatlik mahalli dört günden evvel katedememekte posta kiracıları ısrar eylediğinden naçar olveçه ile tanzime ibtidar ve Beçte, bu madde için Sebin ve bu Peşte'den ziyade tevakkuf iktiza edeceği haber alınmak hasebiyle Beçte olan maslahatgüzarı devletiâliyye Tibalto'ya ileri kâğıt tisyar ve ne veçhile olur ise, Beçten hududa menzil ile azimetimiz suretini istihsal ve menzil bargirleri ol taraflarda dahi bulunmak mümkün olmadığı halde naçar kira ile tanzim idüp lâkin gayet çabuk götürmek üzere kiracıları itma ile mi olur gayrı güne mi olur Beçe vurudumuza kadar tehiyye hususuna sâyi bihümal eylemesi tahrir ve iş'ar olunmuş ise dahi tanzime muktedir olamadığından çakerleri Beçe ledelvürut menzil hususuna ihtimam edip Beçden sonra dahi her postada bargir bulunmayacağı haber alındığından لایلآچ لاملج yine kiraya mecburiyet hasıl olundukta Beç kiracıları, Beçten Fransa hududu olan İstrazburg'a on altı günden evvel götürmeyeceklerini kat'i ifade etmeleriyle çakerleri ise Amyen Musalâhasının hitamı takribiyle bir dakika evvel Parise vusule mümkünü olsa Tayeran طیران etmek derecesinde kemali acele üzere olduğundan Beçte Umuru Hariciye Nazırı Kopenzel marifetiyle sürati azimete vesile bulmak suretine teşebbüs olunup postalarda bargir cem ettirilmek üzere hududa kadar tenbih olunmak maddesini kemali iltizam ile iltiması havi Tibalto tarafından mahsus takrir ita ve Asitaneye sefaretle memur olan İstermer'e, (استمر) dahi mahsus haber isra اسرا olduğuna esnada mersum İstermer mülâkat için canibi çakeriye gelmekle Beçe vusulü bendegiden bir kaç gün [evvel] Nemçe İmparatoru Brazburg cemiyyetine gitmiş olduğundan mezbur Kopenzel, çakerlerinin Beçe duhlüm hilâlinde ol tarafa gitmiş olmak hasebile bazı mültemesatım olur ise tanzim etmesini mersum İstermere sipariş etmiş olduğunu

ledelbeyan çakerleri dahi menzil bargiri maddesini ifade ile bundan gayrı iltimasım olmayıp bunun tanzimi mucibi memnuniyet olacağını beyan ettiğine mebni mersum İstermersai می edeceğini inha ve bizim devletimizde bazı mahallerde geçit resmi âdeti vardır ve gümrükçüler eşyaya müdahale eder; galiba size yolda bunlar zahmet vermişlerdir bundan ileride böyle nesne olmaması dahi tenbih olunacaktır deyu inba etmekle hele güçle posta bargirlerle gidilmesine karar verilip lâzım olan arabalar tarafı çakeriden iştirâ ve bunlar için Beçte iki günden ziyade kalmayıp muharrem'in on yedinci günü hareket olundu.

Çakerlerinin Beçe vusulüm günü Fransalunun celbi hatırına mukaddime olmak üzere Beçte mukim Fransa elçisi Şampani ile mülâkatı ihtiyar edip beynessüfera, kaidei ikramiyeden olduğu veçhile iptida maiyyeti çakeride olan kâtip kulları tarafı Devleti-aliyyeden maslahatı hayriyye için Parise memuriyetimizi ihbar zeminiyle resmen elçii mesfura tisyar ve kendisile mülâkata hahişimiz izhar olunup badehu elçii mersum dahi resmen serkâtibini tarafımıza irsal ile ferdası hanesinde team etmek yahut kahve ve dondurma tenavül eylemek üzere azimetimizi iltimas etmekten naşi teamdan itizar birle ertesi gün mersumun hanesine varıldıkta kahve ve dondurma ve günagün şekerleme ve meyva çakerleri için mahsus tehiyye etmiş olduğundan kemali mahzuziyetle vafir ikram ve sizin memuriyetinizi havi tahrirat ile Parise giden terceman Aleksanın Parise bugünlerde vüruduna binaen sizin zuhurunuza müterakkip oldukları cümhur tarafından bana yazılmıştır: bir an akdem vusulünüzden mahzuz olurlar diyerek dostluğa dair biraz kelimat bast ve ifham itmekle çakerleri dahi acâleten azimete niyetimizi ve beyneddevleteyn zuhûr eden münafese bürudetten madut olmayıp ârizai cüz'iyeye kabilinden olmak hasebiyle saffeti canibeyn muktezası üzre evvelkiden muhkem olacağı cevaplarından sonra huduttan Parise kaç günde varılmak mümkün olacağı sualleri ve biraz dahi âfakî sohbet esnasında Elçii mersum, hanem küçük olduğundan uymadı yoksa sizi burada misafir edüp Beçten gidinceye dek ikram eder idim; olduğunuz Lostaryede bir müddet ben dahi oturdum sıkıntılı olduğunu bilirüm, lâkin hanemin tahammülü olmadığından burada dahi zahmet çekmenizi mülâhaza ettim demekle çakerleri dahi teklifimiz yoktur, Beçte çok eğlenecek değilim bir an akdem mahalli memuremize varup maslahatımızı itmam arzusundayım; Elçi Beyin bu veçhile izharı mevalatından memnun oldum diyerek avdet birle ferdası Elçii Mersum dahi resmen ol-

duğum Lostariya'ya gelüp icrai resmi mukabele etmek cihetiyle kendusunin tarafı çakeriye tekellüf üzere ikramına filcümle mukabele olmak üzere Asitanede cari olan resim gibi mevcut olan mücevher hokka ve zarflar ile tatlı ve kahve ve şerbet ve buhur resmi (ile) yolcunun ikramı bu miktarla olabilür deyu itizar ile icra ve Beçten hareket üzere olduğumdan kendusile veda olunmağla Elçii mersum çakerlerinin muamelemden memnun olduğundan hareketi bendegi hilâlinde dahi tekidi ikram için İkinci Sır Kâtibini tarafı çakeriye gönderüp tekrar istifsarı hatır ve Fransa Cümheriyetinin mevalatına dair bir az kelimat beyan etmekle canibi acizanemden dahi iktizasına göre ecvibeî lâyika ile iade olunduktan sonra yine mukabele zımnında maiyyeti çakeride olan Fransa tercemanı Frankini vesatatile Elçii Mersumun bu güne ikramından kemali mahzuziyet haberi kenduye tesyir kılındı; ve Beçte oldukça rükûb için Hintu lâzımdır deyu Elçii Mersum mahsus kendu Hintu yını [Hintosını] tarafı çakeriye tayin edüp Beçten harekete kadar anınla keştüğüzar كشت و كندار ve badehu hanesine iade olundu.

Fransa Elçisi Mersum ile hasbeliktiza mülâkata mebni müttelik devletler olan Rusya ve İngiltere devletlerinin Beçte olan Elçilerile dahi mülâkat hususî mesfur Tibaltonun Beç kaidesini bilmesi cihetile kendusile müzakere olunduktan bu tarafın kaidesi muktezasinca anın ile mülâkat yahut haber irsaline mecbur değilsiniz zira siz Beçe memur olmayup mahalli ahara gitmek üzere buradan mürur cdecek olduğunuzdan iktiza etmez; Françe Elçisile mülâkatınız Françe Cümhuruna memuriyetinize mebni lâzımdır; bu hususta bir güne kal ve kıyl olmaz, olur ise ben mes'ul olayım deyu Tibalto söylemiş ise dahi müttelik Elçileri olduğundan hariç ez resim خارج از رسم tatyip için mülâkata karar verilüp kendulere varılacağı beyaniyle Rusya ve İngiltere Elçilerine haber gönderildikte ikisi dahi hanelerinde bulunmayup Beç haricinde birer mahalde ziyafette oldukları haberi varid olduktan İngiltere Elçisi hanesine vürud ile agâh olduktan canib çakeriye badelasır بعد العسر ademini gönderüp çakerlerinden haber verudunda hanesinde bulunmadığı itizarından sonra kendusu olduğum mahalle gelmek üzere ertesi gün bir vakit tahsis olunmasını iltimas etmekle tayin olunan vakitte gelüp mülâkat olunduktan mersum, bu bendeleri Asitanede iken Beçte olan İngiltere Elçisi müstakar olmayup anın avdetiyle yerine gelmiş olan Paze nam Elçi olduğu [iki kelimelelik yer açık] ve zatında sadedil kimesne idügi hasebiyle nezdi bendegiye gelüp oturduğu gibi suali hâtır etmeksizin ve kahve içüp

meclis tahliye olunmaksızın heman def'aten Amyen Muahe-desini ifadeye başlayup İngiltere Devleti Devletialiyeye maslâ-hatını terk etmiyerek Amyen şurutunda şöyle yazmıştır. Françaluya böyle demiştir diyerek etba جمع müvacehesinde alenen beyana başladıkta maiyyeti çakeranemde olan Françe ter-cemanı Frankini dahi Elçii mersumun vürudunde nezdi benedeğide bulunmuş olduğundan Elçii mersumun ademi mülâhaza ile Fran-salu hakkında bir şey söylemesinden ihtirazen odadan çıkup çä-kerleri dahi etbai defi birle tahliyei meclis edüp Bükreşten hare-ketimde Amyen şurutu tercemesine vakit olmadığından Eflak Voy-voda'sına gelen gazeteden tercemesini çıkarup canibi acizaneme iriştirmesi Voyvodai mumaileyhe sipariş olunmak takribiyle Bükreş-ten çıktığımdan üç gün sonra Veradan eriştirmiş olmakla keyfi-yet malûmî benedeği olduğundan Elçii mersuma cevaba başlayup Am-yen şurutunu görmüş olduğumdan malûmdur: Vakîâ Devletiâliyye maslahatının dahi idhalini İngiltere devleti iltizam ile icrayi mukte-zayı ittifak eylemiş. Devletialiyenin bâisi باعت mahzuziyeti olacağı zahir; biz dahi maslahatı hayriyye için Parise memur olduğumuzdan bimennihitaâla بمسئالت Devletialiyeye Ahitnamesini dahi azvakitte itma-meylememiz memuldur, kaldı ki Devletialiyeye ile İngiltere Devleti beyninde mütegayyir dergâr olan mevalât kadimî olduğundan başka ittifak hasebile dahi müekked olmakla elyevm dostluk ber-kemal idükini Elçi Beye tarife hacet yoktur yollu bir az kelimat bast olundukta Elçii mersum izharı mahzuziyet ile heman yalnız Amyen maddesini söylemeğe gelmiş olduğundan çok oturmayup vesair sohbeta girmeyüp avdet eyledi; ve

Beçte olan Rusya elçisi Razokovski ol gün tarafı çakeriye Sır Kâtibini gönderüp tahrirat ile meşgul olduğundan görüşmeğe vakti olmamağla çakerlerinin Paristen avdetimde mülâkat etmek üzere itizar haberi irsal etmiştir. Kaldı ki Beçe vürudum tarihi ve andan dahi hareket ile sekiz günde hududa varmak tertibinde olduğumu Taleyran'a ihbar eylesini ve maslahat ne surette ise evvel bilmek için etrafiyle yazup yolda tarafı çakeriye eriştirmesi recasını muhtevi Pariste olan Saadetlu Ali Efendi kullarına Beçten hurufî mâhude معهود ile bir kaime معتمد تهریر ve kuriyer ile gön-de-rilmek üzere Fransa Elçisi mersuma ita kılınmıştır.

Kaldı ki Beçten hareketimde canibi acizanemden dahi her bir postadan ileru postaya vürudimi ihbar için mahsus akçe ile istafına [استاف] irsal olunarak vakîâ postalarda bargir bulup beklemiyerek Beçten, İstirazburg'a on menzil saati mesafe olan (mahalli) şitap

üzre tay طى ile Beçten hareketimin sekizinci günü haddifâsıl olan Ren nehri berusinde vaki İstirazburg şehrine leylen dühul olundu.

İrtesi sabah olduğum Lostarya'ya Fransa zabiti tarafından yüz elli miktarı muallim gönderüp Lostarye pişgahında talim iraesiyile Fransada mutat olan ikram kaidesi ifa olunmak hasebile kaide-den ziyade külliyetlu bahşış ile icrası şanı Devletialiyye olduğundan maada İstirazbug'da mevcut olan dörtbin miktarı Askerin iki ceneralı ve anlardan rütbeli olarak ol memleketin Prefeto [Prèfet = Vali] namiyle müdiri olan İzmir Konsolosu esbak, müteakiben tarafı acizaneme gelup mülakat ve çakerlerinin dahi kendühanesine azimet ile mukabele eylememi kablelvurût قبل الورد müdiri mesfur iltimas ve geldikte baş konsolosun [Bonapart'ın] tasviri mürtesem iki kıt'a sim سیم parçası hediye suretiyle ita etmekle müdiri mersum badelavde بعد العوده çakerleri dahi hanesine gidüb duhan dan haz ettiğini mukaddemce ihbar ve işrabı cihetile bir miktar duhan ve gülyağı ve tenzuk suali hâtır suretiyle mesfura ita ve olgün İstirazburgdan çıkmak niyetinde olduğumdan mukaddemce iltimas eylediğim menzil bargirleri tanzimi maddesini tekrar ve biraz mevalâta dair sohbet ile olduğum mahalle avdet eyleyüp menzil bargirlerine terakkup olundu.

Vesulinhina olan İstirazburg şehrinin mecmu مجموع ahalişi temaşa için olduğum Lostarya'nin derun ve birunına dolduklarından odadan taşra çıkmak ve geçmek mümkün olmamak takribile asker ceneralı tekrar tarafı çakeriye gelüp ahaliî merkume, Osmanlı görmemiş olduklarından temaşaya inhimaklerini beyan ve itizar ve Lostarya kapusu önüne bir kaç nefer suvari katana, arabalarımıza yolaçmak için tayin eylediğini ihbar itmegin çakerleri dahi sebinden beru seyirci cemiyetine alışmış olduğumu ve dostların temaşaya gelmesinde beis olmadığını kendüye beyan idüp menzil bargirleri vürudiyle Lostaryadan hareketime kadar zikrolunan katana-ların kapu önünde keştü güzarından başka ceneralı mersum dahi bekleyüp hinihareket حين حرکت te elimden tutup halkı açarak Hintoyuna isal ve irkâp eyledikten sonra veda etmekle yevmi merkumda vakti asırda İstirazburg'dan dahi mütevekkilen alallahülmün على الله المعين hareket ve azimet kılındı.

Müdiri Mersumun İstirazburg'a vakti vürudımdan mukaddemce haberi olmayıp mahalli merkume dühulümü telgraf ile Parise ihbar etmiş olduğunu Frankini inha eylediğinden başka İstirazburgun bir miktar kal'ası mevcut olduğundan çakerleri Hinto ile kal'a kapusundan harice çıkar iken ikramen Françalu top endahtına başlayıp müteakiben on dokuz top endaht ve ceneralı mesfur önü-

müze beş altı katana tayin idüp şehrin haricinde vafir mahalledek isal ile avdetlerinde anlara dahi bahşış itasiyle mürur olundu.

İstirazburg'dan Parise dahi altmış bir posta olup saat hesabıyla kâh bir posta bir saat ve kâh bir posta bir buçuk saat menzil saati olmağla bu hesap üzere seksen menzil saatinden mütecaviz olan tarik beş günde tay olundu şöyle ki:

Parise âzım iken İstirazburg'dan iki buçuk posta berude yani Parise nısıf tarikte bir miktar az kalmış olan متذبره نام mahalde Ali Efendinin cevapnamesiyle terceman Aleksan vürud idüp cevapnamei mezkûre kendüye Beçte'n yazdığım kaime müktezası üzere, gelmek üzere olduğumu Ministro Taleyran'a ihbar ve ol dahi suali hatırımızı işar eylesmesini Eefendii mumailleyhe sipariş eylediği ve kendüsünün olduğu haneye dühulümüz suretini tarafından Ministro Taleyran'a ifade idüp ol dahi istihsan eylediği ve istikbal için terceman tantan memur olmak gerek idüğü ve maslahat hali üzere durup bir an akdem Parise vüsulümüz lâzım olduğu ve Eflak ve Buğdan havadisi bedaheten zuhûr idüp kendüsi Taleyrandan sualinde resmen tekzip etmekle vesvese kalmadığı hususları icmali muharrer ve tafsili Aleksan'ın takririne muhavvel olmağla Aleksandan ledesual havadisi merkumenin şuyunu kendisi Lökzini'ye gidüp istifsar eyledikte bir vesvese olmayacağını beyan etmiş ise dahi şafi cevap olmadığını İngiliz elçisi bubapta ihtirazi احترازی müstelzim olur biraz şey söylediğini tefhim etmekle çakerlerine helecan arız olup mersum Aleksan'a akşama karip bir postada tesadüf olunmuş olduğundan bargir tebdilile beraberce hareket ve leylen ileru azimet olunduktan sonra üç buçuk posta berude taam için tevakkuf olunan (Ditr yahud diter) دتر نام mahalde Fransalu tarafından mihmandar olmak üzere Paristen gönderilmiş olan Röya روى نام Ceneralile terceman Tantan'a tesadüf birle İstirazburg'a irişup ande çakerlerini istikbal ve Parise isal etmek ve yol masrafını rüyet etmek üzere başkonsolos tarafından memur olduğunu Ceneral mersum ifade ve mefhum mezkûrı şamil olduğu tenbihnamesini dahi irâe اراء birle zikrolunan Ditr'iye henüz gelmiş olduğunu ve eğer mahalli mezburde tesadüf etmese İstirazburga kadar gideceğini inhadan başka şehri seferülhayrın üçüncü cuma günü Pariste parde [Parade = Geçit resmi] cemiyeti yani on beş günde bir saray havlısında icra olunan Asker talimi resmi günü olmağla yevmi merkumdan evvel Parise vürudumdan Başkonsoles mahzuz olacağını inba itmeğin bazı düvelden Asitaneye gelenlere hududa mihmandar tayini ve yol masarifinin rüyeti derkâr ise

dahi Asitanede süfera tayinatı metruk olduğundan bundan sonra ol maddeyi Devletialiyeden iddiaya serrişte olmamak mülhaza-sıyla rüyet masarif maddesinden itizar münasip görülmek cihe-tile beyneddevleteyn teklif yoktur masarif barını بار ihtiyarınızı tecviz idemem; hem Parise şunda iki günlük mahal kaldı, tarafımızdan idare olunur ol tekellüfü terk eylemeniz mucibi mahzuziyet olur zemininde buna mümasil vafir kelâm tercü-man vesitasiyle ifade ettirildikte ceneralı mersum mücap معاب olmayup ben böyle memurum hem İstrazburg'dan buraya kadar her ne mas-rafın olmuş ise anı dahi hesap edüp verneğe mecburum eğer Parise kadar tarafınızdan akçe sarf olunursa sonra ben tedip olunurum, posta masrafını bilirim lâkin sair levazımın bir defteri verilsun eşyayı ita اعطاء ederiz, yine sizin aşcınız tabh طبخ eylesün deyu israr etmek hasebiyle tekrar iktizasına göre itizar olundukta bir-veçhile mülzem olmadığından tenfirden ihtirazen naçar kabul olu-nup defter verilmeyerek heman mekûlât ahzına muayyen olan kulları akçe ile aldığından noksan eşya haber verilmesi tenbih ve İstrazburgdan beru vaki olan masarif itası kabul olunmıyarak hesabı bizim dahi malûmumuz değildir gibi makalât ile hüsnü müdafaa ile defi دفع olundu.

Ceneralı mersumun tesadüfü şehri muharrem'in yirmi sekizinci pazar gününün yani akşamı yirmi dokuzuncu gecesı olmagla ba-detteam Ali Efendiye yevmi vurudumuzu ihbar zımında bir kâ-ğıt tahririyle Aleksan iade ve Ministiro Taleyran'a haber vermesi tenbih olunduktan sonra verasından çakerleri dahi ol gece saat altıda ol mahalden hareket edüp mihmandarı mersum Tantan ile bir arabaya rakip olarak önümüze düşüp şıtab üzre azimet olunarak şehri muharremın gayeti olan salı günü badelasır بعدالمصر Parise dühül kılındı.

Çakerlerinin gûya Beçe vürudum haberi vasıl olduğu gibi kaide üzre hududa mihmandar tayin olunacak iken Asitanden Rûf'en, [İstanbul'da Fransa Maslahatgûzarı] terceman Frankiniyi maiyyeti çakeriye mihmandar olmak üzere tayin etmiş olduğunu yazmış idüğünden hududa mihmandar irsali tehir olunup sonra terceman Tantan, Frankin'i mihmandardan madut olamaz, hem Asitaneden maslahatgûzar tayin etmiş, asıl mihmandar mutat üzre buradan hududa gönderilmektir deyu söyliyerek nihayet ceneralı mersumun tayinine karar verilüp acele çıkarıldığını ve biraz geç kalması buna mebni edüğünü mahremane olmak üzere bilâsual بلاسؤال yine kendisi çakerlerine inha eylediğinden başka Paris'te

diğer terceman bir gün kenduliğinden bu maddeyi açup çakerlerine sureti diğerde söylemekle ikisine dahi bunlar tekellfatı resmiyye kabilindendir, ben bu daiyelerde değilim maslahata bakalım yollu iktizasına göre cevap ile sadedi ahara tahvil olundu, ferman hazreti menlehül emrindir.

15 Safer Sene 1217

II

Galib Efendinin yine Őfre ile gönderdiği diğer tahriratı:

Sadrazam'ın hükümdar'a kırmızı kalemle Arz عرض derkenarı:

(Paris'te olan Âmedi Efendi kullarının Paris'e vrudunu ve Taleyran ile mülâkatını mübeyyin mukaddem tarih ile ve bu defa hufu mahude ile muharrer gönderdiği kaimenin mealidir; emru ferman menlehül emir hazretlerindir.)

akerlerinin Paris'e duhulm günü Saadetl Ali Efendi Hazretleri harici Şehirde bir hanede terakkup ile hanei mezbur piŐeghından mrurumda bu bendelerini ol tarafa indirp mülâkat ve ahmal ve etba arabalar ve kavuksuz olan[gayri resmi] hademe ilerü irsal olunduktan sonra efendii mumaileyhin çakerleri için tedarik etmiş olduğu bir aded Hintova[Hintoya, Arabaya] kendusiyle ve mihmandar ceneral ile beraber suvar olup maiyyeti çakeride olanlar ve kavuklu etba dahi gerek çakerlerinin mstashibim olan yol Hintolarına ve gerek efendii mumaileyhin vürudundan beru sakin olduğu cumhur tarafından bilkira tahsis olunmuş konağa vusul birle mibmandarı mersum haber vermek için derhal Ministro Taleyran ve andan Baş konsolos'a gitmiş olduğundan gayri canibibendegnemden dahi biraz mukaddemat ile resmen vurdımı ihbar zımın da maiyeti çakeride olan Morozi Bey zade [Galib Efendinin maiyyetindeki Fenerli Rum Terceman] Taleryana tesyir ve kendusile mülâkat için ertesi gün vakit tahsisi iltimas olunmağla mersum cevabında suali hatırdan sonra ertesi gün saat yedide mülâkata vakit tayin etmeğin gidilmeğe karar verildiği esnada efendii mumaileyh kendi memuriyeti ne veçhile olduğunu tarafı bendegiden sual etmekle çakerleri dahi kendusu Asitaneye avdete mezun olup izin nameili tarafı çakeride ise dahi vakti azimeti sonra müzakere olunacağı suretinde cevap ita eylediğimde izin namenin kenduya itasını ve Taleyran'a akerlerle gidup avdete mezuniyeti merkume söylenmesini talep ve iltimas etmek hasebile Efendii mumaileyh beraber olduğu halde Beyzade ile mersum Taleyranın cumhur tara-

findan muayyen olan Ministroluk hanesine gidilüp her kim varsa, Ministronun Gabinatosu yani yazu odası taşrasında vaki misafir odasında bir miktar beklemek mutat olduğundan ol mahalde tevakuf esnasında gelenleri kenduya haber vermeğe memur olan oda kapucusu çakerlerinin vürûdumu merkuma ihbar ettikten sonra sekiz, on dakika mürurunda Gabinatoya davet olunup Ministro Gabinato kapusını küşat ile çıkup mahalli mezbure isal ve hatır sualinden sonra çakerleri kelâma ibtidar ile bazı mukaddematî lâzime temhit idüp badehu beyneddevleteyn kadimi dergâr olan müvalâta tetarruk eden âriza tarafeynin rağbetiyle bertaraf olduğundan evvelki dostluğu tekit maslahatı hayriyesiçün tarafı Devletialiyeden memuriyetle vurduma mebni mükâlemeye şurûa hazır olduğumu ve Baş Konsolos'a bir kıt'a namei mahsusı hümayunu hamil ve lisanen bazı ifadeye memur olduğuma binaen mülâkat iltimasında idüğimi ledelişar دى الاشمار iptida Ministro ruhsatı kâmiliniz var mıdır deyu sual etmekle tarafı saltanatı seniyyeden murahhas olduğum cevabı verilecek [وريلجك = ويريلجه] ruhsatınız neden müsbet olacaktır dimekle çakerleri dahi ruhsatnamei hümayunu hamilim mükâlemei uhûda (مكائنة عهوده) mübaşerette kaide üzre ibraz olunur dediğimde Baş Konsolos'a teslim edecek itimatnameniz var mıdır deyu istifsar birle çakerlerinde sefaret payesi var mıdır anı anlamak murat eylediği münfehim olduğundan cevabında ikamete memur elçi olmadığımın âdeti sefaret itimatnamesi olan namei hümayunu hamil değilim lâkin yedime ita buyurulan ruhsatnamei hümayundan başka Baş Konsolos cenaplarına teslim etmek üzre demin beyan eylediğim namei mahsusı hümayunu hamilim; işbu namei hümayun bu nevi itimat namei âlidir dediğimde Ministro dahi yarın değil ol bir gün parade [Parade] yani asker taliminden sonra vakti mecmu süfera Fransız Kralı sarayı olan (Tüleri) nam mahalde cem olup Baş Konsolos ile görüşdüklerini mukaddemce tahkik ve ol güne irişmekten Baş Konsolos mahzuz olacağını mihmandar mukaddem söylemesi bunun için olduğunu fehm eylemiş olduğum [dan] maada ماعداء Fransalu ve hususa Bonaparta esâsın [Amyen sulh esasının] ademi tasdikından ve cihati saireden gayet mugber olduğunu tashih eylediğime ve bitahsis Eflâk ve Buğdan havadisi [Vidin Valisi Pazvand oğlu isyanı dolayısıyla hasıl olan karşıklık] için Ministronun Ali Efendiye resmen tekzip cevabı tecrübeye göre mugni مغني olamadığına mebni ve cemiyeti merkumede Bonaparta ile münferiden mülâkat ile biraz şey söylemek iktiza eylediğinden çakerleri Minis-

troya cevaba mübaderet ile parede günü galibâ süfera cemiyeti vardır; ol mecliste Baş Konsolos ile mülâkat birle Namei Hümayunu münferiden teslim eylemem münasip olur; zira bazı husus dahi ifade olunacaktır diyerek münferiden mülâkata vesile tahsil ve hemde ademi sefaret takribile Süfera resminde bulunmamak hususunun def'i ve hususa namei hümayunun ol mecliste alenen itası uymadığından başkaca teslimi suretine teşebbüs olundukta Ministro, parede resmi günü Baş Konsolos ile mülâkat edüp sair nesne söylemiyerek heman sureti memuriyetinizi ifade edersiz; badehu münferiden mülâkatınıza bir gün tahsis olunur demekle arası uzamamak için çakerleri dahi pek güzel böyle olur, lâkin cemiyet savuştuktan sonra münferiden tekrar mülâkat olunup Namei Hümayunun teslimi dahi icra olursa güzel olmaz mı dediğimde Ministro dahi ol gün vakit yoktur, başka güne muhtaçtır, Baş Konsolos'a ifade edüp size ihbar ederim dedikten sonra, Efendii mumaileyhin beş sene miktarı Paris'te ikametiyle iyal^{۱۲} ve evlâdından mehcuriyetine mebni Derisaadet'e avdete mezun olduğu beyan olundukta hemen gidecekmisiz deyu Ministro dostane sual itmekle çakerleri cevap verüp elbette hazırlanup çıkıncaya kadar beş on gün bundadırlar yollu inba veda ve avdet olundukta tâifei Efrençin âdeti, misafirin ardınca teşyi etmek olduğundan veradan Gabinatosunun taşrasına kadar teşyi itmegin adet üzre tekrar veda ile hanei çakeriye gelindi. 19 (Sefer) sene 1217

III

[Hattı Hümayun]

Manzurum olmuştur bir sâat akdem Musalehayı kesüp itmamına sal ۴ eylemesini yazasın.

Sadrâzâmın mufassal arzıderkenarı :

(Âmedi Efendi kullarından hurufı mâhude ile muharrer varid olan kaimenin mealidir, Amyen Müsalehasına iltihakı havi irsal olunan senediâli tarafına vasıl olmağla Musalehâi mezkûre Ahitnamesinde Devletialiyeye müteallik olan mevaddın tasdikı maddesini Efendii mumaileyh kaleme alup Taleyrana irae etmiş olduğu ve Fransalunun musalehaya hahişi derkâr idüğü münfehm olup Karadeniz Ticareti mukaddem İngiltereluye vait olunmuş olup lâkin Fransaluya verilmesi muzır olduğu beyaniyle Fransaluya verilmemek için İngilterelu ticareti mezkûreden fariğ oldukları ve mümkün olmadığı surette hem İngiltereluya ve hem Faransaluya

müsaade olunması ifade olunmuş olduğundan bu bapta Fransalunun ısrarı zuhurunda iktizasına göre hareket eylemesi mukaddem, Efendii mumaileyhe tahrir ile bu hususta her ne kadar terhis olunmuş ise dahi Fransalunun işbu Ticaret Maddesinde kemâli ısrarları cezm olunmağla vakit ve hale nazaran işi uzatmayup heman Karadeniz Ticaretine dahi ruhsat itasiyle tekmili maslahatı hayriyye eylemesi Efendii mumaileyhe bu defa dahi te'kit olunduğu ve İnşaallahütaâla bu defa gönderilen tahrirat vusulüne kalmayup hüsnü suretle tetmimi musaleha haberi bu günlerde varit olması Eltafilahiyyeden الطایف الامیه دن mes'ul ve mütemenna idüğü malûmî âlileri buyuruldukta emru ferman menlehülemir hazretlerindir)

Asitanei Seadetten müsteinen billâhiteâla مستعیناً بالله تعالی hareketimin altmış ikinci günü Asitaneye beş yüz elli saatten mütecaviz mesafe olan Paris şehrine saadetli Ali Efendinin sâkin olduğu haneye vasıl oldumki derisaadette elli günde varid olmak üzere vaki olan ifademden on iki gün ziyade olmasının esbabı bundan sonraca takdim edeceğim maruzatı mufassaladan malumîâli buyurulur; elhâletühazihi الحالة معذرة mesâlihi haliyenin mucib olduğu efkârı amikadan ve Fransalu takımı ve gerek Paris'te olan süferâyı müteaddideye sual ve cevap tedarikinden ve gûnâ gün es'ilelerine (اشهره) mukabelei lâyika mülâhazasından leylan ve neharen tahrirata müsaadei vakit değil, Alimallahüteâla علم الله تعالی nevme dahi aralık olmamağla şimdiki halde mingayri tekellüfin şu miktar iş'ar idebilirümki, Fransa hududunda nısf tarik olan mahalde Bonaparta'nın mihmandar tayin etmiş olduğu Ceneral ile Terceman Tantan'a tesadüf edüp on beş günde bir cuma günü Pariste Parade tabir olunur Asker talimi olmak cihetiyle cuma gününden evvel Paris'e varid olur isem memnun olacağını Baş Konsolos cenabı ifade etmiş olduğunu Ceneralı merkurum beyan etmekle çakerleri dahi re'si راساً hudut olan İstrazburg'dan Parise yüz yirmi saat mahalli beş günde kat ile Salı günü vakti asırda Parise duhul ile ferdası mülâkatı Resmiyye olarak Ministro Taleyran cenabiyle ve ertesi Perşembe günü hanei çakeriye gelen Kolonel Sebastiyân ve Prusya Elçisi Lükzini ile ve Cuma günü zikrolunan Parade cemiyeti savuştuktan sonra kral sarayında mutat olduğu veçhile süferai sairei mütenevvia سفراء سامرة متنوعه ile beraber Baş Konsolos cenabıyla mülâkat ve ol gün kendilerinin inhasına mebni Baş Konsolos cenabının Madama ve Validesi ve Birader ve akrabası dahi dolaşulup yine yevmi merkurumda cümle adetleri Bonaparta ile beraber taam etmesi mutat olduğu veçhile çakerleri dahi med'uv مدعو olduğumdan vakti mev'udda yine sarayı mezbure azimet ve Mersu-

mun sairilere itmediği muamele olmak üzere ikramen kendü yanında oturtup iki saate karip taam resmi hitaminadek çakerleriyle âfaki sohbet etmek hasebiyle hanei bendeğiye ba'delavde ferdası Cumar-tesi günü dahi kampanya tabir olunur yazlık mahalli yani Parise iki saat mesafede [Malmezon] namiyle müsemma bir kariye (قرية) de vaki ha-nede Taleyran dahi mevcut olmayarak yalnızca Bonaparta ile tekrar mülâkat ve hamil olduğum namei mahsusı hümayunı mukaddematı kesire ile teslim eyledigimde Mersum derhal küşat ve tercemesini kıraat eylediğinden başka musalehada ticarete müteallik bazı mev-vaddı matlubesi ve hususa Bahrisiyaha seyrisefain maddesi derç olunmadıkça imzayı müsaleha mümkün olmamak üzere musır مصر ol-duğunu mukaddemce etraftan ve bitahsis Prusya Elçisi Lükzini'den tashih etmiş olduğumdan canibi çakeriden Bonapartanın celbi hatı-rına ve teshili maslahata dair vafir mukaddemat bast [ile] iki üç saat miktarı mükâleme olundu. Bervechi meşruh iptida Taleyran ile bâdehu Mamazonda [Malmezon] Bonaparta ile görüştüğümde bir an akdem maslahata şuru شروع için mükâlemeye vakit tayinini tarafı bendeğiden ifade idüp Bonaparta dahi vakit tayin etmişken iki gün miktarı zuhur etmediğinden başka bir devletin Parise varit olan memuru, Taleyrandan mada Ministro tabir olunur yedi nefer vü-kelâyı ve cümle düvelin süferasını evveli emirde dolaşmak kaidei mer'iyeye olduğu ve hususa Rusya murahhası Markof yine tavassut iddiasında olup [Çarın ölümünden sonra Ruslar Fransız'larla barış-mışlardı] Bahrisiyah maddesini dahi kaleme getürmüş ve çaker-lerinin kendusiyle muhaberemde lâbüt olduğunu Parise vusulümden evvel Aleksan'a söylemiş idüğü ve Paris'e vusulümden müttelik elçilerine dahi birer haber irsali icap eylediğinden Panayot Beyzade gönderilmiş olmagla ana dahi Markof biraz şey söylemiş ve Mersum, Bonaparta'nın menfuru iken şimdi manzuru ve Rusya İmparatoriyele Bonapartanın beyni pek uygun idüğü haber alınmış olduğu hasebiyle maslahatı ifsâat etmemek ve Rusya tarafından bâdezin بعدازین Devleti-aliyye tasdi تصدیح olunmamak ve Markof'un tavassut iddiası reddo-lunmak için anınla mülâkata mecburiyet olduğundan Bonaparta'nın mülâkatı ferdası hanei çakeriye gelen İngiltere elçisi Meri nam âriyet elçi (Elçi vekili) ile görüştükten sonra Markof'un hanesinde ve ferdası ol dahi tarafı çakeriye gelmekle hanei bendeğide tulüdiraz طولودواز mükâleme ve hayli iddiayı musırnaneye teşebbüs etmiş ise dahi baavni hazreti müyesserülumur باعون حضرت ميسر الامود hüsnü suretle iddiaları دفع ve mükâleme için Taleyran'a bir vesile ile haber irsali tasmiminde iken daveti zühuruna mebni gidilüp vafir mü-

kâleme ve müsteînen billahilmuyn مستعيناً بالله الامين maslahata mubaderet ve zuhura gelen hileleri biavnihî teala ref kılındı.

Mahasalı mükâlemeler şudur ki: kulunuzun Paris'e vusulümden evvel Fransanın matlubu olduğu Ali efendiden mesmu olan ve ber minval Muharrer Markof tarafımdan dahi mukaddemce Kale كة ke-türilen Bahrisiyahda Fransa sefayini seyri maddesini Bonaparta ile mülâkatımdan evvel Mersum Lükzini söyleyüp bunda musır olmuş ve Rusyayı dahi irza etmiş olduklarını badelbeyan Bonaparta dahi bu madde Rusyaya olduğu vechile dercolumnadıkca müsaleha bit-miyeceğini ve Rusya ile bu husus zımında muhabere eyleyüp irza eylediğini ve eğer bu husus tanzim olunur ise kendusi Devletialiy-ye memâlikine zaman زمان ve kefalet edup kangî devlet sefer ider ise Fransa dahi ol devlete ilanı muharebe eyliyeceği şartını mu-kavele senedine idhal ideceğini sarahaten kulunuza ifade eyle-dikte çakerleri dahi لا ve neam لاونعم suretlerinin birinden serrişte vermiyerek başka sohbeta girüp Taleyran ile mükâlemeye mübade-retimizi tenbih eylesesini badeliltimas بعدالاتماس tas'ibi تعقيب maslahat ider halat zuhura gelmiyerek gayriuz muhdesat غير اوز عدمات suhuletle itmamı maslahat memûl Devletialiyeye olduğu kelâmîyle itmamı meclis eyledim herifin [Bonapart'ın] derecei nahveti ve elhaletü hazihi Avrupada rütbei nüfuz ve istiklâli tarif kabul etmez; her Devlete kelâmî müessir ve her tarafta dilhahını icraya muktedir olup Rusya İmparatoriyle dahi hayli uyuşmuşlar; bundan başka şimdiyedek mesmu âli olduğu maznunum olan Eflak ve Buğdan ve Bosna havadisi hatırhıraş ve İtalyada olan Fransa asakiri avdet idecek iken itmeyüp Ankonaya gitmekle Mora ceziresi tarafına gideceği sohbetleri rütbei tevatürde olup Parise vürudum-dan evvelce yolda işitmiş olduğumdan zihnim perişan olarak Parise vürudum saatinden beru bunun ardını aramakta ve tahkik ve def'i esbabına çalışmakta olduğumdan Bonapartayı telif taraflarına ikdam eyledim.

Ezcümle Amyen Müsalehasında Devletialiyeye müşterek iken Bonaparta ol sureti mukır olmayup hâlâ Devletialiyeye ile mu-harip suretindeyiz deyu sarahaten söylemesi manayı mutazammın olduğundan başka kulunuzun namei hümayunda mübeyyin olduğu vechile ruhsatı kâmile ile memuriyetimden mahzuziyet izhariyle maslahata aharn müdahalesini birveç ile kabul etmiyeceğini dahi ifade etmekle çakerleri dahi ol zaman Markof'un henüz ağzını an-lamamış olduğumdan Bonapartaya bu hususta dahi kat'i cevab vermiyerek ikisi ortası cevapla tebdili sadede dikkat ve muharip

sureti birveçhile ısga ^{اصفا} olunmayup Devletialiyenin Musalehası Amyen'de makut ^{مكوت} olduğunu ve şimdi fakat müteferriatı söyleşilüp Devletialiyenin dahi ahitnamesi itmam olunacağını ifhama müsareat eyledim.

Bonaparta bunda eğerçi sükût muamelesi gösterdi, lâkin yine bildiğinden kalmadığı Taleyran ile şürû müzakere meclisinde Amyen Muahedesini bayağı cerh ve ifsa mukaddematını mebdei kelâm eylediğinden zahir oldu; her ne ise bililzam ^{بالاازام} sonra kabul etti: kaldı ki gelen muharriş havadisi merkumeyi, münasebetle Bonaparta'ya kulunuz hemen söyleyüp ol dahi kat'a aslı olmadığını ve elhaletühazihi Avrupada Memaliki Devletialiyeye muzır olacak tedbir olmayup bir sene sonra olabileceğini ikrar ve Rusya ve Nemçenin hem hudut olduğundan düşmanı tabii olduklarını ve Nemçenin Nehri Tunaya kadar zapt ^{خبط} dâyesini badelizhar ^{بمدااظهار} şimdiki Rusya İmparatoru hayırhah olduğundan şimdilerde andan vesvese olmadığını beyan ile zamanı âtide dahi bir taraftan mazarrat olmamak için Devletialiyeye Fransa ile evvelki ittifakı tabiisini iadeye mühtaç olduğunu aşikârca söyledi.

Kulunuz dahi havadisi merkume gazetede münderiç olduğundan resmî gazete ile tezkibini Bonaparta'ya vadettirdim; vakıa ol günedek her gün gazetelerde havadisi merkume münderiç iken andan sonra görülmeyüp iki gün sonra zuhûr eden bir gazete ki [Monitör Gazetesi] asıl resmî olmayup nisîf resmî itibar olunan gazetedir; anda nevama ^{نوما} tekzip muharrer olmakla evvel ve ahır tercemesiyle zikrolunan gazetenin aslı takdim kılındı.

Kaldı ki Markof'un iddiaları bâ avni Hazreti Huda badeddef ^{باعددفع} Bahrisiyah maddesini kale ^{كاه} getürdükte taraî çakeriden bu husus kabul olunamayacağı cevapları iktizasına göre verildikçe verilse ne zararı var ve Fransaya verildikte İngiltereye dahi iktiza eder yollu kelâmlar ile herif Rusyanın rızasını zımnen ikrar eyledi.

Taleyran ile mükâlemede dahi iptida bu maddeden başlayup kulunuz dahi muhdes madde kabul edemeyeceğim suretini gösterüp İngilterenin ve Amyen Müsalehasının hiç tezkir olunmamasında bayağı ısrarı sebebiyle meclis bu muarazadan ibaret olup kulunuz dahi ol sureti kabul etmemekte delâîliyle musır olduğum hasebile nihayet sureti tevafuk göstermiş ise dahi müttefikı Devletialiyeye olan İngiltere tabirinin tezkirini birveçhile istemiyerek ve yalnız Amyen Müsalehasının on dokuzuncu maddesi iradına rıza göstererek iktizasını mütalea ve bir gün sonra tekrar mükâlemeye tehir eyledi ki Bonaparta ile müzakere edecektir.

Mersum Taleyran gayet mütekebbir ve kalilülkelâm قلیل الکلام olduğunun zıddi olarak gayet kezzap كذاب olup sözünden nükûlden dahi ar ۱۰ itmiyor; lâkin Bonaparta'nın cümletülmülkü ve Fransa'nın Baş Müdürü olup Bonaparta bunun ağzına bakıyor.

Bonaparta'dan başka Fransanın İkinci ve Üçüncü namile iki konsolos'u mevcut olup ikisi dahi kulunuzu ziyafete davet etmelerile Taleyran mükâlemesinden avdette ikinci konsolosun vakti daveti olmak cihetile gidilüp gayet ikram etmiş olduğundan başka Taleyran dahi işbu tarihi arıza günü mahsus kampan'yasına taama lisanen davet ve badehu tezkere dahi irsal etmiş olmagla gidilecek ve bimennihitealâ بمنه تعالى yarın yine mükâleme olunacaktır.

Taleyran şimdi daima kampanya'sında olup gündüz fakat saat altıdan ona kadar Paris'te maslahat mahallinde bulunur, andan maada vakitte kimesne görmek ve iş rü'yet etmek mümkün değil; elçiler, dâiresine varup Gabinatosu yani yazıhanesine ya çağırması[na] yahut kendusi taşra çıkmasına vafir intizar ediyorlar; iki defadır kulunuzu çokluk bekletmeyüp Gabinatosına ithal eyledi.

Hasılıkelâm kulunuz kaleme alup başka başka kâğıda tahrir eylediğim mukaddime ve mevaddan fakat mukaddime ve evvelki ve ikinci madde olmak üzere esas maslahat olan hususat suretini meclisi mezkûrde Taleyrana verüp böylece kabul ederim deyu ifade ile ol dahi mütaleasına tevkif eyledi.

Bahrisiyah maddesinin reddine bulabildiğim delâil ile çalışacağım; lâkin fariğ olacaklarını aklım kesmiyor; anladığıma göre bundan gayrı ilişik yoktur Derisaadet'de es'ileyi اسئلهی havi takdim ettiğim takrimimde mastûr ماستور hususatın birisi bu madde olup meclisi şu rada, madem ki sair bazı devletler var ve İngiltereye dahi verilecek, elhaletühazihi tekarrür üzere olan Fransa dahi elbette ister denilerek bu bapta katı irade buyurulmayup nihayet eğer zuhur ederse Rusyanın rızasına tevakkuf eder, sonra Asitane'de söyleşilecek nesnedir deyu def'i sohbet ile kalmıştı; Bonaparta ise bunu peşince mülâhaza edüp Rusyayı irza eylemiş; ol özre عذر mahal kalmamış; ancak İngiltere elçisi bu hususu kulunuza yadedüp Fransa Bahrisiyah'tan kereste ve levazım celbiyle teksiri donanma eylemesi ve İngiltere ile hengamı muharebede bile bahri Baltıktan imrar edemeyeceği levazımı donanmayı Bahrisiyahtan celbedeceği cihetlerle hususı merkurum İngiltereye muzır olacağını mültezimâne irat eyledi; her ne ise kulunuz delâil ve mevani موانع tedarikiyle defi دفع sarfı makderet ve nihayet olmaz ise badelmüsaleha Asitane'ye talika

sâyi namahsur سى نامصود edeceğim; lâkin ahırkâr mufit olmazsa ne yapacağım hâlâ bilmem; maslahatı uzatmak bu esnada Devleti-aliyyeye pek muzır olduğunu ve tacili vacip idüğini cezmeyle didim heman cenabı müsehhilülesbap مسهل الاسباب her halde teshili[ni] inayet ve ihsan eyleye amin.

Ali Efendinin izinnamesi verilüp avdete mezun olduğu kendu talebine mebni Taleyran'a dahi söylenmekle beş on güne kadar avdet niyetindedir; bunun esbabı dahi bundan sonra tafsilten terkim olunur.

Fransa'da ve husûsâ Zatı Şevketsimatı Hazreti Cihandariye sıtku safvet iddiasında olan Bonaparta'da müsâlâhaya hahiş görünüyor ancak muktezayı teferrüdüne mebni meramını icra etmedikçe akdi müsâlâha etmekte dahi kenduye mahzur olmadığını, Amyen Müsalâhasını işten addetmiyerek ima ابا eder.

Parise, vürudı çakeriden beru ihtilâsı vakit ve cemi hatır ile ifadei hal edebilecek tahrirata başlamak mümkün olamadığından heman icmalî işbu arizai çakeri, aralık buldukça birer ikişer satır yazılmakta iken Amyen Müsalâhasına dair Fi. 8 M. (8 Muharrem) tarihile bir takım ve Taleyran mükâlemesinden avdetim gününün akşami gice saat dördte iltihak senedile Fi. 14 M. tarihiye muahharan diğer bir takım tahriratı seniyeleri dahi varit olmağla işbu senede İstratonun Elçisi gibi ısrarı Bıca'sı عیاسی olmamış olsa güzel olacak imis; zira Fransa'nın bunda dahi münakaşa edeceği Taleyran'ın mükâlemesinden zahirdir. Bu tarafta İngiltere Elçisinin bir güne memuriyeti yok, bir büyük elçi tayin etmişler hâlâ gelmemiş her ne ise işbu senet maddesinde dahi iktizasına göre hareket ve itmamı maslahat vesaili istikmaline sarfı makderet olunmak üzredir. Emrü ferman menlehülemir hazretlerininindir.

Sefer 8 Sene 1217

IV

Türk Murahhası Bonapart'ın sofrasında :

Galip Efendinin 15 Sefer 1217 tarihli Tahriratı :

Sadriazam'ın arz derkenarı :

Pariste olan Amedi Efendi kullarının Bonaparta ile mülâkatını mübeyyin mukaddem yazı ile bu defa varit olan kaimesi meâlidir; emrü ferman menlehülemir hazretlerininindir.

Çakerlerinin Parise vürudumun üçüncü yani şehri seferülhayrın üçü olan cuma gecesi Paris'te saray Prefetosu namile rusumat icrasına memur olan baş Prefeto [Teşrifatçı] tarafı bendegiye gelüp ertesi gün saat altıda çakerleri için altı bargirli bir hinto ve etba için ikişer bargir üç hinto kendusi getürüp Tüileri sarayına irsal edeceğini ve bendeniz ile beraber kendusi dahi hintosuvar olup Baş Konsolos tarafından davetçi olmak cihetile kenduye lâzım olacak ikramdan tekellüf ve ittira etmekle tarafı çakeriden dahi bilâ tereddüt muvafakat olunup ferdası vakti merkumda zikrolunan hintolar ile mersum ledelvürût kenduye sureti ikram ifa ve vakti azimet duhulüne terakkuben biraz tevakkufdan sonra gidilmeği teklif etmekle Bonaparta'nın resim meclisine süferanın kâtip ve terceman götürülmek mutat olmadığı ve maiyyeti çakeride olan kâtip götürülse meclisi mezkûrdan hariçte kalup münasip olmayacağı mukaddemce tashih birle bendeniz lisana aşına olmadığından terceme için fakat Beyzadenin istishabına karar verilmiş olduğundan gayrı bendeniz Asitane'den azimetimde tekellüfatı resmiyye olmak için Horaasni [bir nevi kavuk] ve resim kürkü istishap etmiyerek yolcu heyetiyle rabıta vermek üzere fakat Baş Konsolos mülâkatında iktisa için kaput nevinden katlı sofdan bir adet kerrake کراکه ve şaliden diğer bir adet kerrake götürmüş olduğum cihetten zikrolunan sof kerrake iltibas التباس birle çakeriniz sağda ve mezkûr Prefeto solda ve Beyzade dahi Biniş ile karşımızda olarak altı bargirli hinto'ya rüküb ve altı nefer kaputlu etba ائباع dahi diğer üç hinto'ya ikişer irkâp olunup terceman Tantan ve bu tarafta terceman namına olan filcümle Arabi ve Türki bilür Rober nam terceman bir hinto ile önümüze düşüp azimet olunmagin Paris şehri derunundan Sonra (Sen nehri) nam nehri cesim cari ve bir taraftan canibi diğere mürur için nehri mezbur üzerinde sekiz on cisri ahcari olup sarayı mezbure karip bir adet köprü mevcut olduğundan cisri mezkûrdan mürur olunur iken Paradeden avdet eden suvarı muallem Askere tesadüf birle saray havalisi derununa kadar Askeri mezbur yanlarından ubur ve sarayı mezburun binası yanına kadar hinto ile vüsul birle nerdiban önünde hintodan inilüp mesfur Prefeto önümüzde olarak bendenizi Beyzade ile beraber süfera cem olduğu tahtani bir odaya isal ve mevcut olan sandalyelerden kanepa tabir olunan ve odanın yukarısında olan bir neşimene kuudumuzu işaret etmekle ol odaya vardığımızda Elçilerden bazısı gelmiş bulunup maadası dahi birer birer vürut ile henüz mülâkat olunmamış olan Rusya

ve İngiltere Devletleri elçileri ve sair bazıları yanımıza gelüp suali hatır eylediler. Düvel ve Cemahir ve Herseklerin Elçileri ve bazı devletten gelmiş ofiçyal misillü kimesneler olarak vafir cemiyet peyda ve cümlesi tamam olduktan sonra mersum Prefeto cümleyi davet ve ileru giderek sarayın canibi fevkanisine isal etmekle askeri takımından ve sairden iki sıra Fransa hademesi istade olarak aralarından mürur ve bir divanhane ve iki oda misillü mahal-den mürur ile ikinci odada mihmandar Ceneral tesadüf edüp önümüzce azimet ve Avrupada oda perdesi kapu olduğundan Baş Konsolosun olduğu odanın babı باب kapalı olmak cihetiyle cümle süfera ikinci odaya müçtemi olduğu esnada zikrolunan kapu açılıp içerye dühul olunurken Ministro Taleyran kapunun içerusunda bendenizi istikbal ve Baş Konsolos odanın sedir tarafında orta yerde ve İkinci Konsolos sağ tarafta ve Üçüncü Konsolos sol canibinde ayakta olduğundan Baş Konsolosun muvacehesinde kapuya karip bir mahalde Ministro iptida bendenizi tevkif ve gidüp Baş Konsolos'a ifade ettikten sonra dönüp ileru vürudumuzu işaret etmekle mecmu cumhur Ministroları ve cümle süfera vesairi odanın iki tarafında durdukları halde Baş Konsolosun hizasına varılır iken durduğu yerden üç, dört hatve ileru çıkup Taleyran Devletialiyeye murahhasıdır deyu Baş Konsolos'a badelinha bunların beyinlerinde yalnız baş ile aşinalık mutat olarak aşinalık keyfiyetine vakit olmaması mahzi isabet olmak cihetiyle bendeniz sol elimi yalnız uzatmak veçhile diyanete muhalif olmıyan! suretle indî bir aşinalık [1] yaptıktan sonra kelâma başlayup :

“Tevfikî Hazreti Bari ile Devletialiyeyi ebediyyüd devam ve Françe Cümhuru beyninde kadimi veçhile dostî ve saffet revabitının halisane tanzim ve itmamı için şevketlû, mehâbetlû, kudretlû azametlû veli nimetim Padişah dara derban Sultan Selim Han Efendimiz Hazretleri tarafı vazihüşşereflerinden Haşmetlû Menziletlû Baş Konsolos canibi meknet calibine hassatan tayin buyurulmuşmudur » ibaresiyle Amyen'de merbut olan sulhun müteferriatı rü'yet olacağı manasına bir makalei adiyeye ifade edüp çakerleri Türki söylerken nam meali ittisamı hazreti şehriyarinin tezgârında Bonaparta serfuru eyleyüp Baş Konsolos tabirinin iradında dahi bir miktar baş eğüp hitamı makalede Beyzade terceme ve kenduye tefhim ettikte Baş Konsolos dahi namîâli übbihet me-nakıbı hazreti cihandariyi tasrih ederek «sizi bu tarafa irsal buyur-

[1] Galib Efendi mutaassıp olmadığından bu mutaleası ve diğer bazı sözleri merkeze böyle görünmek lüzumundan ileri gelmiştir.

duklarından mahzuz oldum Devletialiyye ile kadimî olan dostluğuniadesi baisi memnuniyet olacak halettir., yollu hüsnü muamele ile cevabını Tantan ve marülbeyan tercüman Rober bendeniz ile beraber gitmiş olduğundan Tantan'a söyleyüp ol dahi bendenize tefhim eyledikten sonra Baş Konsolos yerine çekilüp bendenizi dahi mesfur Profeto Baş Konsolosun durduğu mahal sağ tarafında filcümle kenduye karip bir mahalde süfera arasına ikame itmegin ol mecliste kuut **نورد** olmadığından mevcudun cümlesi ayakta olduğu halde Baş Konsolos yerinden çıkup birer birer mecmu süferanın yanına gelüp kimisiyle az ve kimisiyle bir miktar ziyade sohbet ederek her biriyle söyleşmek kaide olduğundan nezdi çakeriye geldikte :

Yolda zahmet çektinizmi deyu sual edüp bendeniz dahi elbette yol hali meşakkatten hali değildir; lâkin elhaletühazihi Devletialiyyenin dostu memleketine gelinüp rahat olunmuştur cevabını verdikte Paris'te Opera denilen mahal ki hikayati salifeye dair bazı menakıp taklit olunan ve operacıya senevi cümhur tarafından vafir akçe verilen ve ekser süferanın vesairin mahsus aylıklı yerleri olup olmayanın tarafından dahi bazen bir mahal isticar olunan yer olup Baş Konsolos dahi bazen gider; oraya gidüp gitmediğimi Baş Konsolos istifsar edüp bendeniz dahi bu makule temaşaya henüz vakit olmadığını beyan eyledim.

İki Konsolosun esvabı âdeta çuhadan efrenc libası ise dahi resmî libas olmak üzere etrafı sırmadan işleme olup Bonaparta'nın esvabı sade çuhadan olarak fakat miyani **بندى** bendi olan meçin yalcağı çent adet kebirce elmas ve filasıl **قلاصل** kral başına takılan bir adet yarımlik cirminde büyücek ve ziyadece, kimi saf elmas ile müzeyyen olduğu halde mevcut olan süferayı dolaşup sağ taraftan çıkmış olduğundan sol canibden kendu yerine varmıyarak süfera hitamında geru avdet birleşüfera odasında olanlardan bazısı ile dahi sohbet ederek yine sağ taraftan kendu yerine varup durdukta cümle mevcut olanlar veda etmekle çakeriniz dahi vedâ **بىع** birle avdet eylediğimde işbu resim günlerinin bazısında taam **طعام** dahi mutat olup yevmi merkumda mevcut olduğundan mesfur Profeto, bugün saat dokuz buçukta Baş Konsolos sizi taama davet eder demiş olduğundan gayrı Baş Konsolosun Madamasiyle dahi başkaca mülâkatımı iltimas eylediği mukaddem Profeto söylemiş olduğundan yine önümüze düşüp geldiğimiz hinto'ya irkâp ve kendusi dahi beraber olduğu halde sarayı mezburun bir köşesinde olan daire önünde indirup canibi fevkaniye doğru Madamanın yanına isâl

eyledikte oturduğu sandalyeden kıyam ve kendu yanında bir sandalyeye bendenizi ik'at ile suâli hatır ve Paristen hoşlandınız mı deyu istifsar etmekle elbette dost memleketinden hazzolunur cevabile biraz dostluğa müteallık muhabbet ile avdet olunmak hasebiyle Tüileri'ye gittiğim veçhile hintolar ile mesfur Prefeto hanei çakeriye götürmegin zikrolunan altı bargirli hinto'yı Baş Konsolosun iki arabacısile üç nefer hizmetkârı getürmüş olduğundan iktizasına göre ziyadece bahşişleri mesfur Prefeto vesatatiyle tevzi olunmak üzere çent ruz sonra irsal olundu.

Kaldiki yevmi merkumda taam daveti vakti hulûlünde biniş iltibas ve kendu Hinto'ma mutat üzere iki bargirli olmak üzere rükûb ve Beyzade ile beraber Tüileriye azimet olundukta Tantan kaideyi tefhim için bulunmuş olduğundan Tüileri sarayının yukarısına muzika tabir olunan saz çalınmakta olan bir odaya çıkarup avdet etmekle odai mezkûrda süfera cem olmuş ve bazı inas ile Baş Konsolos Madaması sandalyede oturmuş bulunup Avrupada iptida sahibi meclisin Madamasına aşnalık etmek kaide olmak cihetiyle biz dahi Madamanın yanına varup aşnalık ettiğimizde yine kendu yanında bir sandalyeye kuudumuzu işaret edüp olveçhile biraz sohbetten sonra olmecliste bulunan İkinci ve Üçüncü konsoloslar ve Ministrolar ve Ceneraller ve Süferanın cümlesi ayakta gezinmek hasebiyle bendeniz dahi kalkup bir pencerenin yanından aşağı avluya nezaret olunmakta iken durduğum pencereyanına tesadüf etmiş olan kapu açılıp Baş Konsolos çıkup iptida bendenizi gördüğünden aşnalık ile ileru savuşup oda ortasında bulunanlardan bazısına aşnalık eylediği esnada taam hazır olduğunu haber verdiklerinden Avrupada taama giderken mevcudun rütbelisi, sahibi meclisin Madamasının elinden [tutup] taama götürmek kaidei meriyyeden olmaktan naşı Baş Konsolosun madamasının elinden ikinci konsolos yapışıp zikrolunan kapıdan duhulden sonra Baş Konsolos dahi geçerken çakerinizin oltarafa azimetimi elile işaret etmekle olkapıdan girilip içerisinde tuli طولى bir odada uzun bir efreñç sofrası kurulmuş ve etrafına sandalyalar vazolunmuş olduğana binaen bendeniz ne tarafa varacağımı bilmiyerek işareti muktezası üzere Baş Konsolosun verasından gitmekte iken kendusi dönüp yanına varmamı tekrar işaret etmeğin yanına ledelvürut sofranın duhul itibariyle sol tarafında vasatı olan mahalde bir sandalyeye oturup ittisalinde sağ canibinde olan sandalyeye bendenizi ve sohbeve vesatet için Beyzadeyi oturtup Madaması karşusunda sofranın öte tarafında ve zükûr ve inastan sofraya oturan yüz elli miktarı cevanibi

erbaada ve sofranın kimi bendenizin olduğum tarafta ve kimi karşuda ve Mısır Kölemenî heyetinden iki nefer gulâmın birisi Bonaparta'nın arkasında ve diğeri Madaması verasında tabak de-ğişilmek hizmetinde olarak taama mübaşeret ve lâhmi mahut karış- mıyan ve temiz olan et'ime اطعمه tetkik olunarak! tenavül olunarak kaidei Efrenciye üzere bir buçuk saat miktarı sofrada oturulduğu halde Bonaparta alelittisal على الاتصال çakeriniz ile sohbet itmeğin Sofrada Rusya elçisi Markof karşuda huddamdan aşağı bir mahalle tesadüf etmek hasebiyle daima bizim tarafa dikkatten hali olmadı; ve Bonaparta'nın sohbetleri اسئله es'ileden ibaret olup iptida sinni سن şerifi hazreti şehinşahı meali intima ve veliyyei nimeti enam mehdi ulya على المهدى ve münferiden tenavülü taamı cihandarı de'bi dirini ebed kıyam (طاب ديرين ابد قیام) olduğunu istifsar etmekle bilihtiram iktiza eden ecvibesi ifham kılındı; Hak- tealâ hazretleri ilâ âhırüz zaman kemali sefa ve afiyet ve fervü şevket ile serirarayı iclâl ve devlet ve revnak efzayı erikei aliyyei ikbal ve saltanat eyleye amin.

Badehu Cenabı Sadriazamî ve Kapdanı derya efendilerimizi ve elyevm netarafta olduklarını sual edüp orduyu hümayun ile avdet birle esnayı rahde oldukları ve Kaptan Paşa efendimizin Deriseadette idükleri ifade olunduktan sonra sabıka Mısır Valisi Ebubekir Paşanın [Bonapart'ın Mısır'ı işgalinde vali olan Lokmacı Ebubekir Paşa] ne tarafta olduğu ve devletlü Cezzar Paşanın ve Tepedelenli Ali Paşa ve semahatlü Şeyhulislâm efendimizin ismi âlilerini ve Mısırdaki Kazasker tayin ettikleri Mısır Kadısı Esbak efen- diyi ve Köse Mustafa Paşa merhumun kethudasını istifsar etmekle canibi çakeriden dahi müşarünileyh Ali Paşa hazretleri Rumeli Valisi oldukları [1] ve müşarüleyhima efendimizin namı samileri ve Mısır kadıları mevalii izamdan مرالى عظامدن idükleri badelbeyan Şev- ketlü Mehabetlü efendimizin bizzat memaliki mahrusalarını keşti- güzar ve lâzımüttedip olanları tenkil ile tathiri bilât suretini irat edüp canibi bendegiden dahi resim ve kaide olmadığı iktizasına göre yât olundukta, olsa güzel olur idi dedikten sonra Mısırdaki vaki cevamii şerifeden ve Mısır ulemasından bahsedüp Asitane'de olan cevamii şerife eşkâlî münifesi ledessual lâyıkyı veçhile ce- vabı verildiği hitamında makamı riyasette bulunan zevatı kiramın Rikâbı hümayun ile başkaca muhaberesi ve huzuru faizünnurı

[1] Bonapart Mısır, Suriye, seferleri dolayısıyla bunların bazılarını tanyo ve yediada işgali sebebiyle de Tepedelenli Ali paşayı biliyordu. Bu tarihte sadriazam Yusuf Ziya Paşa idi.

hazreti tacidariye münferiden duhuli olup olmadığını istifham etmekle muhabere yalnız makamı Sadareti uzmada olan efendimiz marifeti aliyyeleri ile olduğu ve riyasette bulunan zevatı kiramın hakipayı kimyasayı خاکپای کیمیا ساء hazreti şehriyariye duhulü dahi maiyeti seniyei Sadaret penahi ile olageldiği beyan olundu.

Badehu بادهو bendenizin sinnimi sual edüp [1] miktarı beyan ve kendisinin sinni 31 olduğunu mukaddemce işitmiş olduğumdan evvelce tashih etmiş olduğum ifadesile miktarı sinni tezkâr kılındıkta mahzuziyet izhar edüp efrenç sofralarında herkesin önünde bir iki nevi şarap şişesi ve kadehi mevcut olarak taam arasında içmek mutaları olduğundan bendenizin pişgâhıma dahi Rozele tabir olunan efrenk üzümü şerbetinden ve sübye ve limonatadan üç şişe eşribe vaz olunmuş olmak mülâbesesiyle Bonaparta Rozele şerbetini işaretle bendeniz dahi nuş eylediğimi takiben efrenç beyninde birinin namına dolu içmek ikram olduğundan kendü için dolu içmeği yât eylediğinden zikrolunan Rozele şerbetinden tekrar doldurup nuş eylediğimden izharı mahzuziyet eyledi.

Hasılı biraz dahi afaki es'ile ve evcibe ile taam olunup iptida Madama kalkmak âdet olduğundan Madama sandalyesinden kalktığı gibi bendeniz dahi Bonaparta ile taamdan hareket birle taam odasından evvel vardığımız odaya ve andan diğer odaya mürür olunmagla sandalyelere oturup Bonaparta ve sairî ayakta gezmekte oldukları halde bendenize ve saire şekerli kahve verdiler.

Bonaparta öte ve beru gezerek tesadüf ettiği kesân ile sohbet edüp Fransada olan Nemçe elçisi Kotizel mukaddemce mülâkat resmi için balâda beyan olunan tahtani odada içtimada bendenizi uzaktan temaşa etmiş olup işbu kahve odasında galiba Bonaparta'nın muamelesini müşahadededen naşi Ceramonya (Seramoni) için yanına vürüt ile tarafeynden istifsarihatır olunduğunu takiben devletin Devletialiyeye safvetinden bahs arasında husûsa elhaletühazihi Rusya İmparatoru'nun Devletialiyeye hayırhah olması dahi baisi tekidi mevalâttr [yollu] bir kelâm irât birle zimnen Eflak ve Buğdan havadisini tekzip murat idicek bendeniz dahi Devletialiyeye ile Nemçe Devleti beyninde olan musafat Rusya Devletine kıyas ilemidir, Beyneddevleteyn başkaca müvalât derkârdır elhaletü hazihi Devletialiyenin hem civarı olan Nemçe Devletine saffeti tammesi olup Nemçe Devletinden dahi öyle memul eder deyu mesfurun kelâmına cevap irât eylediğimde mersum sureti itiraf irât ederek [sözü] afaki sohbeta tebdil etmiştir. Kaldı ki Markof

[1] Galib Efendi o tarihte 39 yaşında idi.

dahi nezdi çakeriye gelüp böyle sofrada bulunduğunuz olma-
mak gerek; çok oturduğunuzdan zahmet çekdiniz deyu Bona-
parta ile çok sohbet ettiniz demek muradında olmagla bendeniz
dahi, böyle sofralarda bulunup çok oturduğum vaki olmamıştı, lâkin
zahmet çekmedim cevabını yad eyledim;

İşbu mecliste veda mutat olmayup herkes istediği zaman
avdet etmek kaide olduğu tashih olunmagla biraz dahi gezinip
akşam olduğundan avdet ve mevcut olan Hinto'ma rükûp ile
hanei çakeriye vürut olundu; ferman hazreti menlehül emrin-
dir. 15 S. 217

V

Galib Efendinin ikinci ve üçüncü konsüllerle vekilleri ve
Bonapart'ın kardeşlerini ziyareti:

Çakerlerinin Paris'e vürudunun dördüncü Pazar günü Bona-
parta ile mülâkatımdan sonra yevmi merkurda Bonapartanın taa-
minna gidilecek vakte kadar Mersumun birader ve akrabası dola-
şıldığı ve badehu yedi nefer vükelâya dahi varıldığı bundan akdem
iş'ar olunmuştu. Şu veçhile de mersumlar ile görüşülmek lâzım
olduğunu ifade etmelerine binaen Bonaparta ile mülâkattan hanei
çakeriye avdetimde kendu hinto'mla mesfurun iki nefer karındaşı
Yozef Bonaparta ve Lüsiyen[Lucien] Bonaparta'nın ve Ammilerinin
başka başka hanelerine varılıp bulunmadıklarından Avrupada
yekdiğere mülâkata varıldıkta bulunmaz ise Belyato tabir olunan
bir kâğıt yani varanın kim olduğu muharrer küçük bir kâğıt bira-
kılıp geçmek ve bunun görüşmüş gibi olup bulunmayan dahi
mukabeleye mecbur olmak ve bazan birisi diğerine varup görüşmek
mültezemi olmadığı halde hanesi önünden geçerken zikrolunan kâ-
ğıdı bırakıp savuşmak yahut kâğıdı mezburi göndermek suretiyle
resmi mülâkatı icra etmiş olmak mutat olduğundan bendeniz dahi
bulamadığım mersumların hanelerine birer kâğıt verüp avdet etmiş
olduğumdan gayri yevmi mezkûrun ferdası Bonaparta ile Kampan-
yadan mülâkattan avdetimde iptida Tüileri sarayına karip bir
hanede mukim olan İkinci Konsolos Kambaseres'e [Cambacérès]
varılıp bendenizi odanın ortasından istikbal ve yanında bir
sandalyaya ık'at ile dostluğa dair tarafeynden biraz ceramonya
(seramoni) icrasile ledelavde لدى الودم odanın ortasını tecavüze kadar
teşyi ve andan Tüileri sarayının bir köşesinde olan dairede
mukim Üçüncü Konsolos Labrün'e [Le Brun] azimet olundukta

odanın kapusına yakın mahalden istikbal birle oturmak teklif etmemek hasebile bendeniz ve kendusi ayak üzerinde olarak kezalik dostiye müteallik bir miktar sohbet ve avdet olunup Umurı Hariciye Nazırı Taleyran'dan maada mevcut olan yedi nefer vükelâ yani Umurı Hukukiye vekili Gabriel ve Umurı Dahiliye vekili Sabnal ve Maarifi Cümhuriye vekili Guden [Guden] ve Umurı Harbiye vekili Bertiyeye [Berthier] ve Umurı Tersane vekili Dekreès ve Umurı Nizamiye vekili Foşe ve Umurı Hazine vekili Barbe Marbuva [Barbé Marbois] nam ministroların hanelerine dahi vürut ve kimi Kampanyada ve kimi sair mahalde olmak cihetile hiç birisi bulunmadığından kezalik birer kâğıt itasıyle icrayı resmi mülâkat olunmakla badehu zikrolunan iki konsolustan maada gerek Bonaparta'nın akrabası ve gerek vükelayı mersumeden bazısı binnefis haneî çakeriye gelüp bendenizi dahi bulamadıklarından belyato kâğıdı bırakmak ve bazısı dahi kâğıdı mezburi göndermek ile ifayı mukabelei lâzıme eyledikleri hattâ mersum Bertiyeye ceneral ve diğer bazısı binnefis gelmiş olup bulamadığı ve Taleyran dahi belyato kâğıdı gönderüp badehû mülâkat vukuunda size vardım bulamadım demiş idüğü ve işbu resimden çent ruz چند روز mürurında İkinci Konsolos ve birkaç gün sonra Üçüncü Konsolos ve müteakiben Taleyran ve bir müddet güzeranda mesfur Bertiyeye ve maslahatın hitamı esnasında dahi Bonaparta'nın küçük kardeşi mersum Lüsiyen bendenizi ziyafete davet ve ikram ettikleri ve işbu ziyafetlerden Taleyranın taamında süferadan ve sairden az bulunup maadasında süferanın bazısı ve ezcümle Rusya ve İngiltere ve Nemçe ve Prusya ve Sicilyateyn elçileri ve bazı muteber ceneraller mahsus davet olunmuş oldukları ve bu ziyafetler Bonaparta'nın tenbihine mebni idüğü mesmu olup Taleyran, maslahatın hitamı günü dahi mingayri tekellüf من غیر تکلف [gayri resmi] tekrar taama davet etmiş ve temessükler kampanyasında badettaam mübadele olunmuş olmakla mesfur iki defa taamında Ali Efendi kullarını dahi beraber davet etmiş olduğu ve balâda beyan olunduğu üzere vükelâ dolaşıldığıнын ertesi yani Paris'e vürudunun altıncı günü ferdası dahi Paris'de mevcut olan düvel elçileri yani Nemçe, Rusya ve İngiltere ve İspanya ve Sicilyateyn ve Purusya ve İsveç ve Danimarka elçilerinden, evveli emirde bendenize gelmiş olan Prusya ve İngiltere elçilerine mukabeleten ve sairlerine bidayeten kaide cihetiyle varılıp mersumlardan hanelerinde bulunan fakat Rusya ve İspanya elçilerile mülâkat olunup

maadası bulunmadığından belyato kâğıdı bırakılmakla badehu mersumlardan mukabele etmesi lâzım gelmiyen İngiltere ve Prusya elçilerinden maadası birer birer tarafı çakeriye geldiklerinden Nemçe ve Sicilyateyn ve Danimarka elçilerinden maadasının vürudında bulunduğuma binaen hanei çakeride görüşülüp zikrolunan üç elçi dahi ledelvürut bulunmadığımdan belyato ita etmiş olmalarıyle işbu resmi mülakat dahi bu veçhile icra olunmuş olduğu malûmî âlileri buyruldukta emrû ferman menlehül emrindir. R 19 S. 217

VI

Galib Efendinin bu tavrı Bunapart'ın davetinden sonra yazılmıştır.

Sadrazamın arz derkenarı:

(Paris'te olan Âmedî Efendi kullarının Paris'e vürudundan sonra Bonaparta ile mülakat edüp namei mahsusı Şahanelerini teslim eylediğini ve mahremâne mükâlemelerini mübeyyin hurûfî mahûde ile muharrer mukaddem tarih ile varit olan kamesi meâlidir.)

Diğer arizei bendegide beyan olunduğu üzere Baş Konsolos'un taamından avdetimden sonra Taleyran tarafından bir tezkere varit olup mefhumunda ertesi gün Baş Konsolosun Kampanya yani harici şehirde sayfiyehanesi olan Malmezoni nam mahalle med'uv مدعو olacağını iş'ar etmiş olduğundan gayri ferdası Baş Konsolos tarafından davetçi olmak üzere saray kethudası ve kendisinin mukarrebî olan Dork nam ceneral tarafı bendeğiye gelüp Baş Konsolos bugün sizi Malmezona davet eder bir hinto ve beş altı suvari ile mihmandar ceneral gelüp sizi götürecektir deyu ifade birle avdet ve terceman Tantan dahi vürut ile Malmezona'a gittiğinizde terceman götürürmüsünüz yoksa yalnız gidüp bizlerden birimiz vesatatile söyleşmekmi münasip görürsünüz reyinize muhavveldir deyu irat eylediğine binaen Beyzade beraber götürülmek iktıza edeceği inba olundu.

Kaldı ki bendenizin Asitane'den bu tarafa memuriyetimde Bonaparta ile mülakat vukuunda cenabı şevket menakibi hazreti Padişahiden olarak saffet ve celbü telife صفوت و جلب و تالیف dair bazı kelimatı dilfiribane bast olunması huzurı meali mevfurı hazreti Şehinşahiden şifahen emrû fermanı hümayun buyurulmuş idüğü malûmî

devletiniz olduğundan başka Bonaparta'nın bilvücuğ ıgıbarı derkâr ve İngilterelu tavassutu maddesinden kemali gayzı aşıkâr ve buna mebni Devletialiyeyi hiç olmazsa müttefikleriyle tebrit edüp badehu iktizasına göre hareket etmek kastında olduğu ve hususa Bahrisiyah ticareti misillu tekliflere; Rusya İmparatoru ile kemali müvalât peyda edüp ittifakları bile hafi menkul olduğu hasebile Saltanatı seniyyeye gûnagûn mahazir bedidar olmaksınnaşi Bonaparta'yi tağlit va telif edecek ve teklifatının indifına şayet medar olması memul olacak bazı mukaddemat ifadesi tasavvur ve mihmandar vüruduna terekkup olunduğu esnada mihmandar ceneralın işi zuhur etmiş olduğundan refiki olan diğer bir ceneral altı bargirli bir hinto ve beş altı süvari ile gelüp zirkrolunan kampanyaya götürmeğe memur olduğunu ledelbeyan namei mahsûsı Hümayun koynumda olduğu halde mevcut olan şâli kerrake شالی کرکه iktisa ile çakerleri sağda ve ceneralı mersum solda ve Beyzade karşımızda olmak üzere zikrolunan hinto'ya rükûp olunup ve etbadan ikisi dahi mutat olduğu vechile hinto'nun haricinde uşak mahalli olan yerde kıyamen hintoya itisam اعتصام edüp salifüzzikir suvariler dahi hinto'nun iki tarafında âzim olarak Paris'e iki saat miktarı mesafesi olan Malmezona vusul ve Bonaparta'nın hane bahçesi derununda bina civarına ledelvürut inilip içeri duhul olundukta Prefeto karşıluyup bir odaya isal ve kahve ve limonata işrap ve Taleyran gelüp suali hatırbirle yine avdet ve bir miktar tevakkuftan sonra Prefeto Bonaparta'nın yanına davet etmekle birkaç odadan mürur olunur iken Bonaparta'nın olduğu odanın haricinde Taleyran'a tesadüf olunup Beyzade ile maan ما Bonaparta'nın yanına duhul olundukta oturduğu sandalyeden kıyam ve birkaç hatve ileri gelüp ikrambirle evvelki mülâkatta olduğu vechile tarafı çakeriden aşinalık sureti irae ve ol dahi elile mukabeleden sonra dönüp yerine kuut ve bendenizi dahi karşusunda kenduye yakın bir sandalyeye işaret itmekle Taleyran içeri girmeyüp yalnız terceman Tantan ve bendeniz ile beraber gelüp henüz Bonaparta'yı görmemiş olan terceman Frankini verâdan girüp durmuş olduklarından Bonaparta bunlar mecliste dursunlar mı yoksa yalnız kendu tercemanınızla bulunmak mı istersiz? deyu çakerinizden ledesual bundan garaz dosti ve mahremiyet olduğu münfehim olmak mülâbesesiyle lâ ve naam لا و نعم denilmeyerek kendu reyine ihale olundukta Tantan ve Frankiniyi taşraya defetmekle Beyzade ayakta durduğu halde çakeriniz kelâma şuru ile sureti memuriyetimi dünkü gün Haşmetlü Baş Konsolos cenablarına ifade etmiş idim; me-

muriyetim egerçi ol veçhile olup lâkin bundan maksûdî âli ikidir birisi beyneddevleteyn tabii olan müvalâtın tam olarak tecdidini için revabitü uhudun akt ve itmamıdır, ikincisi Şevketlû Efendimiz Baş Konsolos cenablarının saffeti مفرق asârını müşahede buyurdularından mahzuziyet mülûkânelerini mucip olup kenduye hasıl olan itibarlarını alenen izhar içindir ve tahriren dahi vedadî Cihandari-lerini ifham için mahsus işbu namei hümayunlarını benimle irsal buyurdular diyerek Namei Hümayunı hazreti Tacidariyi bittevkir koynumdan ihraç ve kıyamen lebi tazim اب تعظيم ile takbil ve nihâdei seritebcil سر تبحيل و نهاده کıldıktan sonra Bonaparta'nın yanına götürüp kenduye teslim olundukta tarafı devletinizden mahtûmen ماعترا verilmiş tercemesiyle maan ما sûreti ihtiram güne alup yanında olan küçük yazı tahtası üzerine vaz' وضع ve derhal tercemesini açup temamen kıraat ve izharı memnuniyet eyledikten sonra cevaba başlayup:

İşbu namei hümayun mefhumundan ve sizin intihab ve bu tarafa irsalinizden gayet mahzuz oldum; kaldı ki bazı keyfiyet ifade edeyim bizim muradımız Devletialiyeye sefer olmayup mücerret Hint canibinde İngiltereluyi tazyık ve ızrar içindi, anlaşılmayup Devletialiyeye ilânı harp eyledi; hattâ ol zaman tefhimi hakikati hal için mahsus bir elçi gönderilmişken İngilterelu yolda tevkif edüp meramı ifham olunamadı, Devletialiyenin muvakkat dostu ve tabii düşmanı olanlar dahi bir taraftan igva ederek Saltanatı seniyyeyi Fransa aleyhine tahrik ettiler; Rusya ve Nemçe ve İngilterelünün Devletialiyeye suikast ve memalike tamaları (طمع) derkârdır. Binaberin - Devletialiyeye kaviyyül iktidar olan Fransa'luya mühtaçtır. Saltanatı seniyye Fransa ile evvelki ittifakı tabiisini îade eder ise Fransa cümhuru saire her veçhile sed olur; bundan murat şimdi Rusyanın devlete husumeti var demek değildir; zira Rusya İmparatoru mun-sıftır; kendusiyle mükâtebem olduğundan biliyorum; lâkin vükelâsı hayırhah kimesneler değildir diyerek çakerleri cevaba ibtidar ile :

Mısır maddesinin sohbetine girilse beyhude bahis uzar, hem benim memuriyetim musafat مصافات olduğundan muhalif olan bahsi tecviz etmem; Baş Konsolos cenabları ol zaman bu makamda olışa Mısır maddesi dahi vukua gelmemek gerek idi; her ne ise buna elhal-letühazihi mezâmâmeza مضى ماضى denilmek evlâdır deyu lâtife suretile işi Müdürini Hamse مديرين خمسة [Direktuvar idaresi] üzerine atmak veçhile ifadem den haz sureti göstermekle yine bendeniz sözü bitirmeyüp mahremane olarak Şevketlû Efendimizin nutkı hümayunlarını Baş Konsolos cenablarına ifadeye dahi memurumki tarafeynin daima musafatı kâmileşi canibeyn mesalihi lâzıme-

sinden iken devletimin, Fransa devletiyle üçyüz yıllık müsalemesinin böyle bilâ mucip infisahını bir veçhile istemez idim ve seferin vukuuna biz bâdi olmadık; her ne ise arızai cüz'iyeye kabilinden olmakla bertaraf oldu gitti; Baş Konsolos cenabının saffeti meczum olup tarafımızdan dahi badeezin بعد ازین saffetden gayrı bir fikir yokdur; bimennihi taalâلله كما لى badehitamillaslahah بعد ختام المصاحبه asarını dahi Baş Konsoloshar halde müşahede eder: Elhaletülhazihî şöyle mülâhaza olunur ki baisi kılûkal olacak teklif ve suubet hafi ve celi olmıyarak bir an akdem suhuletle maslahatı hayriyyenin itma mına bakılması tekidi müvalâtı müstelzim olur diyup Baş Konsolos cenaplarına tefhim için tarafıma emrû fermanı hümayun buyurmuş olmalarile kadirandan ve dekayık şinas Padişahı Alem penahın saffeti zatiyyeleriyle izhar buyurdıkları halâta lâyük muamelâtın Baş Konsolos cenapları tarafından dahi memur olduğum maslahatta icrası tarafımdan ümit olunur dediğimde bu ibarattan gayet memnuniyet ibraz ve her halde isbatı saffet edeceğini beyana agaz eylediğini takiben yine tarafı çakeriden, Baş Konsolos cenablarından mahremâne bir madde sual edeceğim madde şudur ki Parise vurudumda Eflâk ve Buğdan havadisi işittim ve şayi bulduğumdan istigrap eyledim; elyevm Devletialiyye Fransa Cümhuriyle müsâlâha olmuş olduğundan başka maddei merkume Fransa Cümhuru maslahatına dahi mübayin idüğine mebni men'ine ihtimam olunacağı vazıhdır; ancak bunun şuyûu gazetelerde bile munderiç olması tehi olmayup elbette bir taraftan kale getirülmüş olmak gerektir deyu istimzaç eylediğimde mersum Bonaparta :

Bu maddenin aslı olmayup eracif kabilindendir ve elhaletülhazihî Avrupada memâlikî Devletialiyyeye muzır olacak tedbir olmayup lâkin bir sene sonra olabilir; Rusya ve Nemçe hem hudüt olduğundan devlete düşmanı tabii olup ezcümle Nemçe Tuna'ya kadar zapt daiyesinde idüğü zahirdir, Kaldı ki şimdiki Rusya İmparatoru hayırhah olduğundan andan yesvese yoktur: zamanı atide dahi bir taraftan mazarrat olmamak Devletialiyye Fransa ile evvelki halini tecdit etmek ile lâzımdır; kaldı ki havadisi mezkûrenin gazetelerde olması dahi Alman gazetesinden dolayı olup tasavvur makulesindendir; o makule nesne yoktur diyerek elhaletülhazihî memâlikî Devletialiyyeye dair nesne olmadığını ve Rusya kralının hayırhahlığını münasebetle tekrar söyleyüp Rusya ile kemali tevafukı mültezimane ifadelerinden müstedil olduğundan gayrı İtalyada olan Fransa askeri Fransaya avdet etmiyerek Ankonaya gittiği ve Moraya suikast söhbeti dahi deveran ettiğinden münase-

betle dermeyen olunacak iken kablessual Bonaparta tezkir edüp İtalyada olan Fransa askeri için dahi kılûkal etmişler; anlar ise Amerikaya gidecektir dediğinden sonra sizin rüyeti maslahata ruhsatı kâmiliniz olduğu münfehim olmuştur demekle bendeniz dahi Ruhsatnamei Hümayunı hamil olduğum cevabını verdiğimde Bonaparta maslahata aharın müdahalesini bir veçhile kabul etmem; zira Devleteyn maslahatı aharın müdahalesine mühtaç değildir; münferiden rüyete memur iseniz rabita bulur demekle:

Canibi bendegiden dahi evveliemirde ret ve kabul gösterilmeyerek iktizasına göre hareket olunur denildikte yine mersum Bonaparta, devleteyn bundan sonra beraber olur ise sairin Devletialiyeye nüfuzunu defederim, Âsitane Rusyanın derkâr olan nüfuzunu bile selbeylerim kaldı ki mukaddem Bahrisiyah maddesi var idi; İmparator vaktinde zâf ضاف olduğundan icra olunamadı; şimdi Rusya, [ya] olduğu gibi Fransalu hakkında dahi ol maddenin icrası matlûptur demekle bendeniz dahi:

Bu husus mülâhaza ve suûbet götürür mevaddandır, elhaletü hazihi bu makule teklif vukuu memul olmamış bir nesnedir yollu cevap ile ademi kabul suretini irae eylediğimde mersum mukabele etmeyüp sadedi ahara intikal ile Markofun yine tavassut iddiası olur ise kabul etmemeniz iktiza eder; hem elhâletülhazihi Amyen Muahedesı dahi bitti; tavassutu mucip nesne kalmadı deyu Markofa cevap verebilürsüz dimekle bendeniz henüz Markofun halini aalamamış ve mukaddem Bonaparta'nın menfuru iken şimdi manzuri مطوری idüğün haber almış olduğumdan Markof ile henüz mülâkatım olmadığı ve anın tavassutu iddiası olsa, Fransa Cümhuru ile Rusya Devleti beyninde bundan akdem akdolunan uhudda مودع münderiç tavassut şartına mebni olacağına binaen anın bahsı yine Fransa Cümhuruna ait idüğü veçhi münasibi ile irad olundukta mersum Bahrisiyah maddesinde sükût edemeyüp yine ani dermeyen ile:

Demin dediğim Bahrisiyah maddesi Rusya Devletile dahi söyleşildi; muhalefeti yoktur, eğer bu husus olur ise tarafımızdan her tarafa sed olup Devletialiyeye menfaati olur, ve eğer olmaz ise Devleteyn beyni güzel olamaz; kaldı ki maddei merkume tanzim olduğu takdirce bir taraftan, memaliki Devletialiyeye taarruz olunamamak üzere memalike kefalet şartını Ahitnameye idhal edebilirim ve bir canipden tasallût zuhûr eder ise ol tarafa ilanı harp ederim; devleteyn beyni evvelki gibi saffetli olur ise yarar yani Devletialiyeye maslahatını iltizam ederim; hattâ Pasban oğlu [Vidin Valisi Âsî Pazvand oğlu Osman] maddesinin vesair hususatın ra-

bitasına dahi ibtidar edebilirim ; devleteyn evvelki gibi olmaz ise bir nesneye bakamam. Hem şu dahi malûmumuz olsun ki demin Devletialiyeye musalih olduğunu yadettiniz ; egerçi Devletialiyeye ile münasebatı kadimenin tecdidine hahişkeriz, ancak henüz Devletialiyeye musalih hükmünde olmayup muharip suretindedir deyu aralığa bir söz karışdırup yine Bahrisiyah maddesini ve Rusyanın rızasını mültezimce tekrar ederek iş'ar ve maddei merkumeyi kemali iltizamından naşi bendenizi teşvika vesile olmak için kefalet hususunu dahi izhar ederek maddei merkume derç olunmadıkça maslahat bitmemek suretini irae etmekle hususı merkumun kendusiyle mübahasesi muktezayı meclise münafi olduğu ve henüz mükâleme Ahitnamesine başlanmadığı cihetten tarafı bendegiden dahi :

Bahrisiyah maddesinin cevabı demin beyan olunan suretten Baş Konsolos cenaplarının ledelmülâhaza malûmu olur ; hem Amyen şehrinde Fransa ve İngiltere murahhasları tarafından akit ve imza عقد و امضاء ve badehu devleteyn tarafından tasdik olunan Ahit muktezasinca Devletialiyeye dahi müsâlâhada müşterek olduğu şart kılınmışken henüz Saltanatı seniyye musalih hükmünde olmaması tabiri teslim olamaz. Mesalihi Devletialiyeye Amyen'de makut مکتوب olup şimdi müteferriatı müzakere birle Devletialiyeye Ahitnamesi dahi itmam olunacaktır. Kaldı ki Devletialiyeye ile evvelki dostluğun tecdidi Baş Konsolos cenaplarının matlûbu olduğu veçhile Devletialiyenin muradı dahi Fransa Cümhuriyle kemafilevvel dostluğu iadeden başka müvalât sabıktan muhkem olmaktadır ; heman bir an akdem mükâlemeye şuruumuz lâzımdır ; iktıza eden memur tenbih olunsun tas'ibi maslahat تصویب مسالحت eder halât zuhûre gelmiyerek gayrı ez muhdesat sühuletle itmamı maslahat memulı Devletialiyedir dediğimde mersum dahi :

Devletialiyeye musalih hükmünde olmadığı tabirini tagyir için vakîâ bundan sonra Devletialiyeye ile muharebeyi mucip halet dahi yoktur, dedikten sonra mükâlemeye, şuruu Ministroya tenbih edeceğini vaid eylediğini takiben yine canibi bendegiden :

Havadisi merkumun aslı olmayup eracif kabilinden olduğunu Baş Konsolos cenabının ifade eylediğini Asitaneye tahrir ederim ; ancak gazetelerde derç olunmakta olduğundan biasıl idüğü yine resmî gazete ile tekzip olunmasını iltimas ederim, denildikte mersum ol madde gazetede münderiç ise bile bu tarafın havadisi olmayup Alman gazetesi mefhumunu hikâyedir, Aharın gazetesini tekzip iktıza etmez demiş ise dahi tarafı bendegiden Alman

gazetesi hikâyesi ise bile Pariste gazetede görülmüş olduğundan yine Paris gazetesile tekzibi lâzım gelir ki ürcufe olduğu sabit olsun, deyû tekrar eylediğime binaen resmi gazete ile tekzip edeceğini vadeyledi.

Badehu mersum Bonaparta İngilterelü'nün Mısır tarafında nazari olduğunu yad ve Mısır Beyleri şimdi ne halde idüğünü irad etmekle bendeniz dahi

Ümerai Mısıriyyenin امرء مصریہ تک bakıyyesi Mısırdan külliye ihraç olunmak üzere karargir olup merkumlar Said صید tarafına firar etmiş olduklarından Mısır Valisi Hazretleri dahi üzerlerine külli asker tayiniyle أخذ ahizleri hususuna teşebbüs etmiştir dediğimde mersum Bonaparta Beyler bu esnada Mısıra on saat mahalle gelmiş olduklarını işittim bu surette suûbet kesbetmiş olmak gerektir demekle tarafı bendegiden dahi:

Beylerin elhaletühazihi kuvveti olmayup üzerlerine Asakiri vafiye tayin olunmuş olduğundan tecavüze fırsat yap olamayup şimdiye kadar mündefi oldukları memuldür cevabı verildikte mersum Bonaparta, Beylerden bu defa bana tahrirat geldi afları için tavassutu rica ederler binaberin badelmusalâha iltimas edeceğimdir demekle bendeniz dahi:

Beylerin fil'asıl فی الاصل haklarında bir gûna irade olmayup mal ve canlarına dokunulmıyarak diledikleri mahalde ya Âsitane de ikametleri ve isteyenlere rütbe verilmesi vaid olunmuşken firar ile isyanı ihtiyar eylediler; onların afiv istidasından muradı yine Mısırdaki kalmaktır, bu ise kabil olmayup fimabait فیمابعد onların birinin Mısırdaki kalması maslahatı mülkiyyei Devletialiyeye muzırdır; bu takdirce Baş Konsolos cenaplarının dahi onların ricasını ısga eylememesi lâzımei saffetdendir dediğimde mersum:

Bu ifadeniz becadır lâkin Beyler def olunamayup tecavüzleri olur ise güç olmaz mı? demekle canibi bendegiden dahi:

Elhaletühazihi Beyler cemiyeti kalile kabilinden olup suubeti mucip olacak halâtan olmadığı cevabı tekrar ita olunduktan sonra Mısır Valisi Hazretlerini sual etmegün devletlû inayetlû Kaptan Paşa Efendimizin [Kapdanı Derya, Küçük Hüseyin paşa idi] sabıka kethüdaları veziri mükerrerem Hüsrev Paşa Hazretleri olduğu ifade olunup biraz dahi afâki söhbet ile meclise hitam verildiğine binâen kalkup veda eylediğimde Bonaparta dahi kıyam edüp veradan bir kaç hatve ilerü gelerek teşyi etmek cihetile kaide üzre tekrar veda birle odadan çıktığımda Taleyran yine haricte olan odada beklemek üzere olduğundan tekrar aşinalık ile

güzar olunmakla Pirefeto ibtida vardığımız odaya götürüp hinto tehiyyesine kadar yarım saattan müteceviz tevkif etmek hasebiyle Taleyran olduğu odaya geldiği akabinde Bonaparta tarafından çağırılıp anın yanına avdet ve ol esnada mihmandar ceneral dahi gelüp bendenizi götürmeğe memuriyeti haberi vardıkta yerinde bulunmayup işi olmak cihetiyle irişemediğini ve henüz haber alup geldiğini beyan ve Bonapartanın yanına girüp çıktıkdan sonra hinto hazırlandığını Prefeto ihbar birle yine bendeniz sağda ve mihmandar ceneral solda ve evvel götüren ceneral Beyzade [ile] karşımızda olarak gittiğim altı bargirli hinto ile marezzikir suvariler iki tarafta olarak hanei çakeriye avdet olunmagla ceneralı mersuman مرسومان bir mikdar tevkif ve ikramdan sonra ait olup yine arabacılar ve Bonaparta hademesinden beraber gelen iki neferin iktiza eden bahşişleri bâdehu irsal kılındı : Ferman menlehül emrindir.

[Bu mülakat esnasında Bonapartın arzusu ve perde arkasından yaptığı vaid ve tehditler, Türkiyeyi, İngilizlerden ayırmak istemesi ve Galib Efendinin ise Amyen esası üzere müzakerede ısrar ile beraber aldığı talimat üzerine uyuşmak istediğinden dolayı işi idare ettiği ve Fransanın hâlâ Mısır kölemenleriyle münasebatı ve hulâsa Mısır üzerinde İngiliz Fransız menfaatlerinin çarpıştığı görülür.]

VII

Bonapart ile Galib Efendinin dikkate şayan bir mülâkatı

Mükâleme mazbatası :

İşbu bin ikiyüz on yedi senesi şehri Rebiulevvelin yirmi dördüncü günü Kampanyada Devletialiyeye Murahhası ile Fransa Baş Konsolosu Bonaparta beyninde vaki olan mükâlemenin mazbatasıdır.

[Sadriazamın Padişah'a arz derkenarı]

Pariste olan Âmedi Efendi kulları Kampanya tabir olunur Bonapartanın hanesine gidüp mülâkat birle mahremâne vaki olan mükâlemenin hurufı mâhude ile varid olan mazbatası meâlidir emrû ferman menlehülemir hazretlerininindir.

Efendii mumaiyleh kendu hinto'yiyle mahalli merkuma vardıkta icrayı rusuma memur Prefeto karşılayup doğru Madamanın olduğu odaya götürmekle Madama, kıyam ve yanında bir sandalyeye ik'ad edüp Bonaparta sayda (مید) gitmiş olduğundan henüz

gelmiş idüğünü Prefeto ihbar ve yarım saat miktarı Madama ile afaki sohbet ve kahve getürtüp ikram eyledikten sonra birisi gelüp davet etmek hasebiyle Prefeto efendii mumaileyhin önüne düşüp Bonapartanın yanına isâl ve içeru lededduhul لدى الدخول Bonaparta oturduğu sandalyeden kıyam ve evvelki mülâkat vukuundan ziyade çend hatve چند خطوه ileri gelüp suali hatırbirle yerine avdet ve efendii mumaileyhin dahi karşusunda vaki sandalyeye kuudunu işaret etmegin efendii mumaileyh kelâma mübaşeret etmek üzere iken iptida Bonaparta Devletialiyeye tarafından size gelmiş haber varmıdır ve Rumeli ahvali ne veçhiledir; bir paşa ısyan edüp Edirneyi zaptetmiş ve Kaptan Paşa hazretleri Serasker olarak Rumeliye çıkmış malumunuzmıdır deyu sual etmekle:

Efendii mumaileyh dahi bu esnada Devletialiyeye tarafından Tahrirat zuhûr etmedi; binaberin bunlara dair sahih haberim yoktur bu hususlarda ben dahi gazetelerden vesair mahalde efvahi افواهی olarak işidiyorum; lâkin bu havadisın ekserisi indimde mübalâğadan maduttur; dediğini takiben mersum dahi:

Vakîâ ısyan etti denilen Paşanın külliyeti olmamak gerektir; lâkin böyle ihtilâl fena şey olduğundan buna Devletialiyeye pek dikkat etmek lâzımdır, diyerek bu paşa kimdir ve şimdi Edirnenin müdirimidir? deyu sual etmekle:

Efendii mumaileyh cevabında bunların şimdi dediğim veçhüze eğerçi sahihini bimiyorum; ancak gûya Gürcü Osman Paşayı bu tarafta söyleyorlar; bu Paşanın bundan akdem Edirne'de olan Hakkı Paşa [Meşhur Hakkı Mehmed' paşa] ile nefsaniyeti vaki olup zatinde dahi anut meşrep olduğundan mansabı olan Bosnaya gitmekte betaet بطائت ederek mücerret icrayı nefsaniyet için Hakkı Paşanın mansabı dahilinde ayak sürüdüğünü Rumeliden mürurumda biliyorum; olesnada Hakkı Paşa, ademi idaresine mebni azil olunmuş olduğundan nefsaniyet maddesi dahi bertaraf olup Osman Paşa âhar mansaba gittiğini işitmiştim; Eğer tavrı serkeşi izhar etmiş ise Devletlû Kaptan Paşa efendimiz dahi Asitaneden çıkmış olduğu halde istishap buyurdıkları Asker vafi olacağından kat'ı nazar bir taraftan müşarünileyh Efendimiz sarfı himmet ve bir taraftan Rumeli valisi Ali Paşa Hazretleri ikdam buyurarak bimennihi taalâ az vakitte defi gailei usat دفع عائلة عصاة edeceklerini memül ederim dediğimde mersum Bonaparta, bu Osman, Devletialiyeden Asker ulûfesi olarak akçe ister imiş ve Asitanede olan yeniçerilerin dahi ulûfesi verilmediğinden biraz kılûkal etmişler demekle:

Efendii mumaileyh dahi Osman Paşanın mukaddem matlubu olan ulûfe akçesi tarafı Devletialiyeden ita olunmuştu; kendusi bilâ memuriyet âhara nefsanîyet için cem eylediği askerın ulûfesini vermeğe dahi iktidarı olmadığından ihtimalki biraz ulûfe dahi teraküm edüp talep etmiş ola. Kaldı ki Asitanede olan tavaifi Askeriyyenin senede dört kıst mevacipleri verilüp birisi Muharremde ve birisi Cemaziyelulâda ve diğeri iki kıstı Şabanda vakti hulûl ettikçe tamamen verilmektedir cevabını verdikte mersum Bonaparta sadedi ahara intikal ile Nemçelu'nun Pasban oğlun'a. [Pazvandoğlu] akçe ile ianet eylediğini işitmiş olduğunu yadidicek:

Efendii mumaileyh dahi, benim bu defa mülâkat talebimden maksut ancak Devletialiyeye ile Fransa cumhuriyetinde halisane akdolunan Müsalâhanın tehniyetidir geçen paradede [parad] günü mizaçsızlık sebebiyle Baş Konsolos cenaplarını göremediğimden bu defa resmi tehniyeti icra ederim derken, mersum izharı mahzuziyet edüp vakıâ ol gün mizaçsızlığınızı işitmiş idim şimdi sizi sıhhatle gördüğümden hazzeyledim dediğini takiben

Yine Efendii mumaileyh mülâkat olmuşken mahremane bazı hususu dahi ifade edeceğim ki bir kaç gündən beru Eflâka dair gazetelerden gûnagûn ihbar görüldüğünden baysi istigrap olmagla elbette sahihi Baş Konsolos cenaplarının malûmu olduğundan ve bitahsis Baş Konsolos cenapları hayırhahı idüğünü meczumen bildiğimden halisane ve mahremane kendusinden sual etmeği ensep addeyledim; ezcümle Pasban oğlunun gûya Eflâka tecavûze fırsat yap olduğundan gayrı Nemçe hududuna dahi tecavüz edüp Nemçe Devletinin bir rejimendile [Régiment = Alay] muharebe vukuunu ve buna mebni Nemçelu tarafından Eflâka asker idhalini söylüyorlar. Pasban oğlu gerçi asi olduğundan elinden geleni icraya çalışup ancak evvelâ kendusinden kuvveti memûl itmemeği Eflâka italei payı Hasretten اطالة پای خسرتدن başka Nemçe hududuna dahi tecavüz eylesün. Kenduye ittba اتباع etmiş dedikleri bildiğime göre dağlı taifesinin bir fırkası olarak beş, altı yüz eşhasdan ibarettir; bununla Eflâka taarruzdan maada ahar devletin mülküne dahi tecavüz edemez zira neticesini mülâhaza etmez kabilinden değildir.

Saniyen Nemçelunun Pasban oğluna akçe itası hususunu henüz Baş Konsolos cenaplarından işitmiş olduğumdan bir kat dahi istigrabımı mucip oldu; zira vakı ise Nemçe devleti tarafından Devletialiyeye bayağı izharı muhalefet kabilinden olduğu vazıh-

dır; hasılı bu Eflâk maddesinde bir dakika var, anı fehmedemiyorum diyerek istimzaç vadisinde bastı mukaddemat eyledikte:

Mersum Bonaparta bunda dakika şudur ki, elhaletühazihi Nemçelu Devletialiyeye memalikine bir şey edemez; bu maddeden hiç vahşet olmasun; lâkin Rumeli ihtilâlınden mahzuz olup usata asker ve akçe ile îânet ederek temdidi ihtilâl ile Devletialiyenin ez'afını ister ki Devletialiyeden ol veçhile memunülgaile ^{أمرون العائد} olur: Binaberin Nemçelunun Pasban oğluna akçe itası Devletialiyeye'ye ızharı muhalefet sureti olmayup hafi olarak vermiştir; hattâ Rusya Devleti dahi Rumeli ihtilâlınden hazzetmek gerektir; Devletialiyenin ez'afını mucip olmasını mülâhaza eder; kaldı ki Nemçelu'nun Eflâka Asker idhalinden bir haberiniz var mıdır yoksa mülâhaza olarak mı söylediniz deyu mültezimane sual etmekle.

Efendii mumaileyh dahi Nemçe Devletinin Asker idhalinden hiç haberim yoktur; bir iki gün gazetelerde görüp bazı ihvandan dahi işittiğimden ve bundan akdem Baş Konsolos cenaplariyle ikinci mülâkatımda dahi buna dair sohbet güzeran ^{سکندر} edüp yâni ol vakıt münteşir olan Eflak havadisı dermeyan olundukta Baş Konsolos cenapları elhaletühazihi Avrupada Memaliki Devletialiyeye'ye muzır olacak tedbir olmayup bir sene sonra olabileceğini tezkir etmiş olduğundan hususı merkumu iradeyledim, lâkin bu asker havadisini işitmediğimden hiç yakışdıramadım; zira elhaletühazihi Devletialiyeye ile Nemçe Devleti beyninde dostluktan gayrı bir nesne olmadığından dostluğa münafi olan bu sureti Nemçe Devletinden memul etmediğimden başka Devletialiyeye ile Fransa Devleti beyninde akdolunan müsâlâhayı Nemçe Devleti elbette şimdiyedek işitmiş olup hususa münderiç olan tekeffülü memalik şartını dahi anladıkta Devletialiyeye'nin hayırhahı olan Baş Konsolos cenapları bir veçhile tecviz etmiyeceğini bilüp Eflâka asker idhal etmiş olsa bile iade edeceği meczumumdur; hattâ Pasban oğlu dahi Eflâk'tan askerini çekmiş olduğunu muahharan istima ^{استماع} eyledim; bu Eflâk maddesi tahkikime göre şöyledir ki Eflâk Voyvodası Eflâkta müstahdem olan askerın biraz ulûfesini tehir etmiş olup asker dahi vaktile ulûfesini almağa alıştığından talebi için bir azı Bükreşe gelmek suretine teşebbüs eylediklerinde Eflâk Voyvodası ademi idare ve cebanlığından naşi Bükreşi terkedüp firar eylemiş; semti ahara firarı dahi esahmıdır meczumum değil; lâkin bu suret Pasban oğluna fırsatı ganimet nevinden olup Eflâka biraz asker imrar ve çalup çarpup bu esnada yine karşuye iade olmuş: şimdi Bükreşte bir vezir ikamet edüp idare eder imiş, kaldı ki Nemçe-

lunun Pasban oğluna akçe itası vakı olduğu surette her ne kadar hafi olsa dahi nihayetinde meydana çıkacağına mebni Devletialiyeye'ye izharı mazarrat sureti olmağla buna mana veremiyorum deyu Eflâk maddesini tahkik ederek Nemçe maddesini istiknaha dikkat eyledikte

Mersum Bonaparta, Nemçeye dair kelimatı Beyzade [Terceman] Terceme ve tefhim eder iken Nemçeden mazarrat mülâhazasını selbe ^{لـ} işaret olmak üzere bir taraftan parmağını tahrik edüp hitamı kelâmda Nemçelu izhar etmiyerek ezâfı Devletialiyeye ile memunülgaile olmak için usata hafi îânet etmekten gayrı birşey edemez ve itmek elinden gelmez; eğer Eflâka asker ithal etmiş ise yine çekmeğe mecburdur ve bu asker maddesi tahakkuk eder ise bana haber verin ihracına mütekellifim; kaldı ki Devletialiyeye Memalikingine ve Asitaneye dair elhaletühazihi bir nesne yoktur; eğer bazı devletin buna dair niyeti varsa mukaseme vukuunda Fransa Cümhuru ve İngiltere Devleti birer mahal ahziyle hissedar olmak iktiza edeceğine mebni Rusya ve Nemçe Devletleri bu surêti istemediklerinden sükût ederler ve Françe Cümhuru dahi alacağı mahalden müstefit olamayacağına binaen ol surete hahişkâr ^{خواهشکار} değil; işte zübdei mülâhazat şudur ki elhaletühazihi Devletialiyeye'ye bir taraftan tevehhuşü mucip nesne yoktur; lâkin bu Rumeli ihtilâli dahi sûreti acibe olduğundan bunun acaleten ref'ine Devletialiyeye pek ihtimam etmelidir; hattâ Şevketlû Padişah Hazretleri bizzat ortaya çıkup usatı tathir etmek lâzımdır. Böyle olmayınca bitmez halisane söylerim diyecek:

Efendii mumaileyh cevabında, Şevketlû Mehabetlû ^{مهاتو} Efendimizin binnefis taşraya çıkmaları bir müddetdenberi cari olan âdete muhalif olduğu bundan akdem Tüleride [Tüileri] taam ^{تام} esnasında bu hususun sohbeti vukuunda dahi beyan olunmuştu; hem bu tekellüfe hacet olmayup Rumeli ihtilâli mübalâğa olunan derecede değildir Kaptan Paşa Efendimiz çıkmış ise gayet müdir ve müdebbir ve şücâ ^{شجاع} ve mukdim bir zatîâlîşan olduklarından demin dediğim gibi bir tarafından anlar sarfı himmet ve bir canipten dahi Rumeli Valisi Hazretleri sarfı makderet ederek biavnihi taâlâ az vakitte külliyyen usat gailisini ref buyururlar; Devletlû, Merhametlû Sadrazam Efendimiz dahi Orduyu Hümayun ile işbu Rebiülevvelde Derisaadete dahil olacaklar idi; elhaletühazihi teşrif buyurmuş oldukları zahir olmağla anlar dahi Derisaadette iktiza eden himemi âliyyeyi sarf buyururlar; bimennihitaâlâ kariben gaile mündefi olur; kaldı ki bazı hariç gazetelerde Devletialiyeye Memalikingine

dair biraz ahval münderiçtir ki Baş Konsolos cenablarının malûmu olmuştur. Bunu dahi tezkir etmek niyetinde iken Baş Konsolos cenapları kablelirat, demin cevabını vermiş olduğundan Asitaneye tahrir ederim deyu tekrar istitlahı hal استطلاع murat eyledikte

Mersum Bonaparta, tarafımdan olarak tahrir edin ki elhaletü hazihi Memâliki Devletiâliyye'ye dair vesvese yoktur; lâkin Devleti aliyye dahi bu esnada fevkalâde bir hareket edüp ihtilâli def'a müsareat etmez ise neticesi güzel olmaz; bizzat Şevketlû Padişah Hazretlerinin ortaya çıkması elzemdir; ben mahsus bu madde için mektup yazarım, Asitaneye göndermenizi isterim dediğinden sonra, Asitane'de tarafı mülûkâneye ihtarı ahval eden mahrem kimdir? deyu sual etmekle:

Efendii mumaileyh dahi, hususâtı lâzıme Rikâbı hümayuna tarafı Hazreti Sadrazamiden arz ve ifade olunur, Bazen Vükelâi Saltanatı Seniyyeden bazı zevatı dahi Şevketlû Efendimiz maiyyeti sadaretpenahi ile huzurı hümayunlarına celp buyurup mevaddı muktazıyyeyi müzakere buyururlar dediğinde.

Yine Mersum Bonaparta, başkaca canibi mülûkâneye tefhimi hal ve pent یت eder var mıdır? Mehdi Ulya [Padişahın Annesi] Hazretleri, ya âhar birisi mukteziyatı ihtar etmez mi? deyu istifsar etmekle.

Efendii mumaileyh dahi, canibi meâli menakıbı Hazreti Mehdi Ulyadan mesaliha müdahale buyurulduğu yoktur; Şevketlû Mehabetlû یت Efendimiz demin dediğim veçhile ledeliktiıza vükelâyı âliyye ile müzakere buyururlar cevabını verdiğimde:

Mersum Bonaparta, her sahibi mülk kendü ümurunun başında kendusi bulunup rüyet etmekte hal ve tesir başkadır; asker dahi Şevketlû Padişah Hazretlerinin binnefis hareket ve himmetini görüp sarfı makderet ederler; bundan akdem orduyu hümayunun Asitaneden aleyhimize hareket ile Üsküdarâ mürurunda Şevketlû Padişah Hazretleri dahi geçüp askeri teşvik ederler idi, daha ziyade gayret eylerlerdi; hattâ Fransa Kralları bir müddet bu sureti terkedüp işlerini memurlara ihale ile daima sarayda otururlar askere görünmezler idi; nihayeti iyi olmadı, ihmal münasip şey değildir, dedikten sonra Kaptan Paşa Hazretlerinin askeri içinde sefain Mellahi olarak biraz Rum tâifesi dahi mevcut olduğundan Asitanede Yeniçeriler beyninde bu dahi kılûkali mucip olmuş ve Kaptan hem Edirne tarafını idare ve hem Asitane derununda dahi nezaret için Asitaneye on saat mahalde ordusunu kurmuş demekle:

Efendii mumaileyh dahi, bunların hakikatine henüz vukufum yoktur; ancak Yeniçerilerin ulûfe ve mevaddı saire de kılûkal sohbeti erâcif kabilinden olsa gerektir; kaldı ki Şevketlû, Mehabetlû Efendimizin ümürü yalnız memurine ihale ile iktifaları olmayup daima kenduleri dikkat buyururlar; ezcümle fil'asıl في الامر mutat değil iken aralık aralık bazı Vûkelâyı hakipayı hümayunlarına celp buyurup iktıza etmiş bir maslahat olmasa bile ahvâli haliyeyi sual ve tedabiri lâzimeyi icra buyururlar; hem Avrupa ahvaline ve hayırhah olup olmayanlara bizzat vukufu tammeleri vardır dediğimde :

Mersum Bonaparta dahi, Yeniçerilerin kılûkali dediğim kendi beyinlerinde olmuş öyle işittim; kaldı ki Şevketlû Padişah Hazretleri hiç çıkmaz değil imiş, hattâ cuma günleri camiye giderler imiş ; Devletialiyeye askeri, Padişaha mutidirler, kendu hareketini görseler gayet gayret ederler; Yeniçerilerin kılûkali dahi yine bu gayrete mebni olsa gerektir, dedikten sonra tarafı Padişahiye mahsus asker yok mudur? demekle :

Efendii mumaileyh cevabında, Sarâyı Hazreti Cihandariye mahsus olmak üzere Avrupada olduğu misillû başkaca bir takım Neferatı Askeriyye olması kaide olmamıştır; lâkin Asitanede Yeniçeri ve Bostancı ve Cebeci ve Topcu ve Arabacı ve Hambaracı namile ve nam aharle tevaiifi askeriyye mevcut olup cümlesi Padişah askeridir; bunlardan başka Şevketlû Kudretlû Efendimizin tertipleri olarak Levent çiftliğinde bir takım muallem Asker tanzim buyurup [Nizamı Cedit Askeri] teksir için Üsküdar da dahi başkaca bir kebir kışla bina ile bir taraftan tahrir ve talim olunmaktadır ve aralıkta Şevketlû Kudretlû Efendimiz bizzat teşrif buyurup talimlerine nezaret buyururlar dediğinde :

Mersum Bonaparta tarafı hümayuna mahsus olarak üç dört bin Memlûk asker tedarik olursa emniyet olup güzel olur; hattâ Paşaların kendulere mahsus askeri var imiş demekle :

Efendii mumaileyh dahi, Memlûk mukaddem Mısıra mahsus olmuş bir taife olup bunlar köle kabilinden olmagla Asitanede vesair mahalde askerice istihdamları muteber değildir Vüzeranın oldukları memalikte zaptü rapt için asker bulunmak lâzım olduğundan kifayet mikdarı neferat istihdam ederler lâkin memluk kabilinden olmayup Arnavut ve Türk cinsindedir dedikten sonra :

Efendii mumaileyh sadedi, ahara tahvil ile Amyen Müsalâhası-na iltihakı müş'ir senedin mübadelesi için geçende bir takrir vermiştim; Ministro bu tarafta olmadığından cevabı alınamadı idi senedi mezkûr mübadele olunmasını iltimas ederim dedikte :

Mersum Bonaparta takrirden haberim yoktur, belki Ministro'ya gönderilmiştir, ne vakit verdiniz idi? hem mübadelenin müddeti ne zamandır? yani vakti malûm mudur? yollu bilmeyerek sual etmekle:

Efendii mumaileyh dahi, takriri irsal edeli yirmi gün oldu ve Senedin mübadelesine vakit tayin olunmamıştır; Ministro gitmezden evvel mübadele edecek iken galiba vakti olmayup gitmekle öylece kaldı dedikte:

Mersum Bonaparta, Ministro üç güne kadar gelecektir mübadele hususunu tanzim ederim dimegin kalkup veda olunduğu esnada Bonaparta dahi kalkup teşyi eder iken bir matlûbunuz var mıdır? Var ise ifade edin tanzim edeyim demekle:

Efendii mumaileyh dahi bir matlûbum yoktur, hakkımda zuhûra gelen hüsnü muamelenizden mahzuzum cevabını verdiğini takiben.

Yine Mersum, Devletialiyeye'ye uzak mahaldesiz; emniyeti tarik dahi yoktur eğer akçenin lüzumu var ise söyleyin istediğiniz miktar ita ederiz, siz dahi bir mektup verirsiniz Asitanede teslim ederler demekle:

Efendii mumaileyh dahi bu günlerde poliçe niyetinde olup bir mahallini taharri üzere olduğumdan tanzim etmek memulindeyim bu veçhile ifadeniz bâisi memnuniyet olmuştur yollu buna mümasil iktizasına göre cevap verdikten sonra:

Mersum Bonaparta ayakta olduğu halde ne miktar akçe iktiza eder ise takrir edin tanzim ederiz deyu tekrar mültezimâne söyleyüp veda ve avdet olduğu muhatı ^{۱۷} ilmi âlileri buyruldukta ferman menlehülemrindir.

[Galib Efendi, Bonaparta ile olan bu mülâkatını üçüncü bir şahsın ağzından gibi yazmıştır.]

* * *

Galib Efendi Muahedeyi imzalayınca kadar haylıca yorulmuş ve Muahede Londra esas müzakeratından tamamen ayrı olarak münferit surette Türkiye ve Fransa arasında aktedilmiş ve Bonapart, muahedeye zorla ve tehdit ile Fransanın Karadenizde Ticaret etmesinilâve eylemiştir, Galib Efendi bu sonradan ilâve edilen maddeyi kabul etmemek için çalışmış ise de Fransa Hariciye Nazırı Taleyran, Türklerle Muahede aktedebilmek için Karadeniz Ticaretini ilk görüşülecek madde olarak ileri sürdüğünden iş çatallaşmış ve Galib Efendi vaziyeti Babıâliye yazmıştır. Galib Efendi Parise giderken Londra ve Amyen'de görüşülen şekilde

muahede yapmağa ve icabında salahiyetle harekete mezun olduğundan ve Fransanın teklifinde ise Muahede harici ilk olarak Karadeniz Ticareti ileri sürüldüğünden böyle muhdes bir maddenin ilâvesini red ile salâhiyyetini istimal etmiyerek keyfiyeti hükûmete arz etmişti.

Bunun üzerine keyfiyet müzakere olunmuş ve Sadrazam, Hükûmdara takdim ettiği arizada :

(Fransaluya Bahrisiyah Ticaretine ruhsat verilmedikçe müsâlâha akd^{ale} olunmıyacak mertebe Fransalunun ısrarı olduğu münfehim olmagla bu madde'de Âmedî Efendi kulları egerçi terhis olunmuş olup [yani kendisine salâhiyet verilmiş] ancak bu hususun ref'ine Efendii mumaileyh ziyadece ısrar ile Fransalunun tedbiri tecviz olunmıyarak ısrarları vukuunda heman Karadeniz Ticaretine dahi ruhsat verilmesi hususı Ahitnameye derç veyahut Senedi mahsus ile tanzim birle bir an akdem tekmlî maslahatı hayriyye olunması iktizai halden) olduğunu bildirmiş ve Prusya Elçisi dahi reisül-küttab'a aynı surette tavsiyede bulunmuş olduğundan Fransadan getirteceği zabitler ve mütehassıslarla Nizamıcedidi yürütmek isteyen Selim III. buna muvafakat etmiştir: hattâ Sadrazamın arzının üzerine yazdığı Hattı hümayunda:

(Karadeniz Ticaretine ruhsat verilip bir saat akdem maddeyi kateylemesini yazasın) demiştir. Muahede gizli ve aşikâr olarak iki kısım olup aşikâr olan malûm ise de gizli olan Muâhedename görülemedi.

Yukarda mektuplarında da yazıldığı üzere Taleyran allâk kararsız bir devlet adamı olduğundan Galib Efendi bundan şikâyet etmiş ve hattâ Taleyran bir gün evvel karar verilen maddeler üzerinde ertesi gün tadilât yapmak suretiyle iş uzadığından zavallı Galip Efendi Muahedenin tekrar tahrif edileceğinden korkarak son karar verilen müsveddeyi Taleyrana imzalatarak yanına alup İstanbula getirmiştir; Hazinei evrak Namei Hümayun defterinde bu meseleden şu suretle bahsedilmiştir :

(Murahhası Devletialıyye Galib Efendi müsâlâha şurûtunu Pariste Umurı Ecnebiyye Nazırı Taleyran ile leylen لے mükâlemede itmam eyledikte temessük tebyizine vakit olmamak hasebile Mersum Taleyran ferdaya talik edip şurutı merkume bir kaç defa itmam olunmuşken bir taraftan madde çıkardıklarından yine bir madde zuhûrundan ihtirazen Efendii mumaileyh müsveddenin hatm ve imzasına ختم وامضانه mersumu irza birle evveliemirde müsveddesi hatmü imza ve mübadele olunmuş ve ferdası asıl Temes-

sük tebyiz ve tekrar mübadele olup müsveddei merkumu Efendii mumaileyhin hıfzında kalmış olduğuna binaen bu defa anları dahi tarafı çakeraneme takdim etmekle merfui مرفوع pişgâhı mekârim destgâhı cihardarileri kılınmagin nazari iksir eseri نظر اكسير Tacidarileri (تاجدارى) tekellüfünden sonra Divanı Hümayunları kaleminde hıfzolunmak iktiza eylediği malûmı übbehet melzûmı معلوم اجت لازم Şahaneleri buyurulmak babında emrû ferman hazreti menlehül-emrindir.)

Muahedeyi imzalamaya muvaffak olan Galib Efendiye Gümrükten senevi beş kise faiz getiren bir sehm سهم ihsan olunup avdetini müteakib de büyük tezkirecilik verilmek suretiyle ikinci derece-deki Devlet ricali sırasına ayak basmıştır.

Bonapart, Galib Efendiden zâhiren memnun olmuş ve anın ehliyet ve kabiliyeti hakkında Selim III. e iki mektup yazmıştır; bunları, hazinei evrakta fena surette terceme edilmiş asıllarından alarak aynen buraya koyuyorum [1]

Baş Konsolos'un Şevketlü Efendimize tahrir olunan Name suretinin tercemesidir

Fransa milleti tarafından Baş Konsolos (dan) Şevketlü Sultan Selim Efendimize,

Şevketlü Azametlü Kudretlü Mehâbetlü Hakanı zafer penah Padişahı Âli Osman melcei devlet ve ikbal Sultan Selim Efendimize muhip ve halis dostumuza Cenabıhak eyyamı şevketü ikbali padişahanelerini avakibi hayriyye ile mezid eyleye.

Âmedii Divanı Hümayun ve Umurı Ecnebiyye Müdürü ve Cenâbi Hümayunlarının nezdinde murahhas ve kadimdenberi Devleti Osmaniyye ile Fransayı bent eden revâbit ve müsâlâha ve dostluğun tecdit ve tekidine memur Saadetlü, Gayretlü Esseyit السيد Mehmed Said Galib Efendi Hazretleri işbu memuriyeti vacibülmefhareti gayreti azîme ile icra eylediğinden hakkında itibarı samimi mi celbetmiştir; bu makule mesalihi cesimenin akit ve rüiyetine ve Cenabı Hümayunlarının meyil ve sebatını iş'ar ve benimkilerinin

[1] Hattı Hümayun dosyaları sandık 40 evrak numarası 145 olan metinde Bonapart'ın Galib efendiden zahiren memnun olduğuna işaret etmiştim, Çünkü (1222 H 1807 M) de Rus harbi ve Fransa Rusya mukareneti dolayısıyla Napolyon nezdine bir Murahhas gönderilmek icab ettiği zaman Fransaya, Galib Efendinin gönderilmesi Devletçe takarrur ettiği halde Napolyon bunu istememiş ve Galib Efendi ayarında olmyan Paris Sefiri Muhib Efendinin Murahhas olmasını ileri sürmüştü.

izharına alet olmak üzere [başka] bir muvafık ve sezavar سزاور zat intihap edemez idiniz. Fransada ikametinde tarafımdan nail olduğu şan ve itibara, ifade eylediğinde gerek Esseyit Mehmed Said Galib Efendinin memuriyetine ve gerek zatına izhar eylediğim dikkat ve riayeti cenabı şevket meabları fehmeder; Cenabı Hümayunların fevaidine ve devletlerinin menafiine daima izharı dikkat ve riayet edeceğimin hakikati halini cenabı şevketlerine tecdit ederim; eyyamı şevket ve ikbal ve saâdeti hümayunları mütezayit ve efzun olmak deavatını دعواتی Cenabıhakkı ederim. Froktidar ayının yirmi yedisinde ve cümhuriyetin otuzuncu senesinde [yani 1802 Eylül]. Pariste Devlet sarayında terkîm olundu

İşbu Baş Konsolos tarafından Umurı Ecnebiyye Vekili Muhibbi halis ve kâmil
Hügmare [Huges Maret] Şarl Moris Taleyran Bonaparta
 [Serkâtibi devlet]

**Atebei ulyâyı mülûkâneye Fransa Baş Konsolosu Bonaparta
 tarafından takdim olunmak üzere murahhası Devleti-
 allye Galib Efendinin getürdüğü namenin
 aynen tercemesidir**

Şevketlû Sultan Selim Han Hazretlerine, Fransa milleti tarafın-
 dan Baş Konsolosları Bonaparta [dan];

Cenabı rabbilâlemin şevketlû kemali kudretlû Azametlû Âli menkıbet muzaffer daim muhibbi etnem ve eazzim Padişahı azamet destgâh Âli Osman Sultan Selim Han Hazretlerinin zatı fezail sıfatı şeref ayatların tezayüdi şevket ve ikbal ve mazhariyeti avakıbı ferhunde fâle makrun eyleye.

Devletialiyeyi ebediyülistimrarlarile دولت علیة ابدی الاستمرارلرله Fransa Cümhuru beyninde nice dühur دعور ve edvardanberu derkâr olan revabıtı dosti ve müsâlâhanın minküllivücuه من كل الوجوه tecdit ve تابدینه memur olup tarafı vazihüşşerefi şahanelerinden ba itimatname tarafıma murahhas tayin buyrulan Âmedii Divanı Hümayun Saadetlû Mehmed Said Galib Efendi bu defa memuriyeti müstevcibül mefharetini kemali gayret ile tediye ve ifa etmek cihetile fineşilemir tarafımdan dahi şayanı itibar olmuştur; gerek bu makule umurı mühimmenin rüyet ve müzakeresi ve gerek arayı cihanedayı mülûkâne تروی جهان ادای ملوکانه ve teveccühatı safvetâyatı şahanelerinin rabita ve aleti olup bilmukabele niyatı halisanemin Huzuri faizi hüsrevanelerine arz ve teyidi

zımında Efendii mumaileyhin ensep ve elyak olarak intihabı baisi memnuniyet oldu; bu defa Fransada müddeti meks ve ikametinde meşhudı olan hüsnü muamele ve ikramı takrir edeceği biiştibah olmağla Efendii mumaileyhin memuriyeti ve zatı indimde ne derecede rehini itibar olduğu canibi şevketmeâbı hüsrevanelerinde malûm olacağı emrimuhakkak addolunur; tarafı hümayunlarına ve Devletialiyyelerine nâfi olacak umur ve mesalihi (okunamadı) iduği ve eyyamı şevket ve ikballeri hemişe makrunı iclâl olarak dembedem mütezayit ve efun ve avakibi müteyemmineye merhun olmaktan hâli olmamak duasında olduğu müceddeten iş'ara mübaderet olundu.

Tarih Nasaranın bin sekiz yüz iki senesi Eylûlün on dördüncü ve Fransa Cümhuriyetinin onuncu senesi Froktidor ayının yirmi dördüncü günü Pariste Cümhur sarayında tahrir olundu deyu muharrerdir.

Baş Konsolos tarafın

Muhibbi etemmü eaz

Şarl Moris Taleyran

عبد اتم واعر

Hügmare

Bonaparta

Nazırı Umûrı Ecnebiyye

Serkâtibi devlet

Mühür

Fransa milleti tarafından

Baş Konsolos

Bonaparta

Bonapart'ın bu teveccühleri Türkiyeyi mütteliklerinden ayırıp münferit muahede akdeylemeğe muvaffak olmasından dolayı yazılmışta olabilir; maamafih, Galib Efendinin Bonapart ile mükâlemelerine dair gönderdiği mektuplar dikkatli surette gözden geçirilecek olur ise Türk murahhasının Bonapart üzerinde sırf şahsî bir sempati yaptığı göze çarpar.

Galib Efendi, hükümet tarafından kendisine gönderilecek paranın zamanında gelmemesinden dolayı sıkıntı çektiği halde devletinin haysiyetini muhafaza için buna katlanmıştı; hattâ Bonapart ile bir mülâkatta Baş Konsolos, kendisine para hususunu ima ederek bir matlûbu olup olmadığını sorduğu zaman hiç bir ricası olmadığını ve gösterilen alâkadan dolayı müteşekkir kaldığını beyan eylemiş ve nihayet Bonapart'ın ısrarı üzerine İstanbulda Fransızlara teslim edilmek şartıyla kendisine bir mikdar para ikraz edilmiştir.

Galib Efendi Pariste yalnız muahede akdiyle meşgul olmayarak Türkiyeye dair cereyan eden meselelerle de uğraşmış Paristeki Ecnebi sefirlerle temas ederek bir çok hususlarda Devleti haberdar etmiş ve Fransız matbuâtının Türkiye hakkındaki yazılarını dikkatle takip ve bunları terceme ettirerek Fransız efkârındaki yanlış malûmatı tashih ettirmeğe çalışmış ve hattâ bu hususa dair Bonapart nezdinde teşebbüste bulunarak bir de nim resmi beyanname neşrettirmiştir.

Galib Efendi, Pariste bulunurken Devletçe bir taraftan Nizamıcedit teşkilâtının tevsiî düşünülüyor ve bunun Rumelidede teşmili ileri sürülüyordu. Bu sırada Rumeli çok karışıkta Arnavutluk şimalî ve cenubî olarak İşkodralı ve Tepedelenli Ailelerinin ellerinde idi; diğer kısımlarda yeryer âyanlar vardı, en kuvvetlileri, Tersekli oğlu İsmail, Yılık oğlu Süleyman ve Serezli İsmail Bey idiler. Bu büyük âyanlara bağlı ikinci derecede kaza âyanları da vardı. Bunlar Valileri işe karıştırmayıp kendileri bildikleri gibi hareket ediyorlardı. Vidinde Pazvand oğlu Hükûmetin aczi yüzünden şımardıkça şımarmış, merkezle alâkasını keserek kendi başına harekete başlamış ve hatta para basdırdığı bile haber alınmıştı. Pazvand oğlu Osman el altından Avusturya ile Rusyadan teşvik görüyordu; Pazvand oğlu Eflâk memalikine taarruz ile yağma etmiş Voyvodayı Bükreşten kaçırmış ve bu haber Avrupaya aks ile ilân edilmişti. Bundan başka Rumeli valiliğiyle dağlı eşkiyasının tedibine memur olan Gürcü Osman Paşa eşkiyadan ziyade mezalim yaparak tedip edilemediğinden cüreti artmış ve bu da Devletin başına ayrı bir belâ kesilmiştir; işte Rumelideki bu vaziyeti Paris gazeteleri neşrettikleri sırada orada murahhas bulunan Galib Efendi bu hâdiselere dair almış olduğu malûmatı aynı gazetelerle neşrederek Fransa efkârı umumiyesini tenvir etmek istemiştir; Galib Efendinin "Monitör" gazetesine neşredilmek üzere gönderdiği iki mektubunun İstanbulda evrak hazinesinde olan suretlerini aynen yazıyorum.

Sadırazam'ın kırmızı kalemle arzı :

(Gazetede tab طبع olunmak üzere Amedi Efendi kullarının verdiği kâğıt sûretidir).

Memâliki Devleti Aliyyeden Rumeli kıt'asında bazı usât عصات zuhûriyle Edirneyi zapt ve Asitaneye doğru teveccüh eyledikleri ve Asitaneden dahi müdafaaları için külliyetli asker ile Devletlû Kapitan Paşa hazretleri tayin buyrulduğu havadisine dair bazı mübalagat مبالغاة deveran etmekle maddei merkumenin tahriratı sahiha mufadı üzere hakikatini beyan lâzım gelmiştir :

Rumelide kâin bir Paşanın mansabı halkiyle beyninde bermuk-tezayı beşeriyet بر مقتضای بشریت zuhûr eden nefsaniyete mebni mü-cerret halefine icrayı garaz için cem eylediği bir miktar askerin ulufelerini veremediğinden terakümü düyun ile asıl mansabı olan tarafa dahi gidemeyüp bir müddet ayak sürüdüğünden ve Paşayı müşarünileyhin bilâ memuriyet cemetmiş olduğu askerin ulufesini vermek dahi Devletialiyeye ait olmadığından Müşarünüleyhin bu güne hilâfı riza hareketi hakkında Devletialiyenin infialini müs-telzim bir halet olmaktan naşi Devletlû inayetlû Kaptan Paşa Haz-retleri asakiri vafiye ile Derseadetten ihraç ve Paşayı müşarünü-ileyhin ve gerek sair iktıza edenlerin emri te'dibi uhdei himmet-lerine ihale buyurulmuş olmağla Paşayı müşarünüleyh [yani Osman paşa] istirahat ve kendüsi her halde ferman ber olduğundan ve böyle ayak sürümesi kat'a ademi itâat sureti olmayup hasbel-beşeriyeye ahariyle vaki olan husumetten naşi tedarik eylediği bir miktar askerin ulufesini verememek cihetiyle zuhûr eden mecbu-riyetinden bahsederek hakknda şefakati Seniyye icra buyurulmasını istida ve Kaptan Paşa hazretlerine iltica ile dameni istifaya teşebbüs ve itisam etmegin Paşayı müşarünileyh Fil'asil mesbukul'hizme olduğundan te'dibinden sarfınazar olunmuş olmağla bu takdirce Rumelide ihtilâl vukuu ve Edirneye usat tarafından italei dest olunması ekavilinin اقوال cümlesi mübalağa ve galat olduğu ve Edirne ve sair Memâlikî mahruse memurini Saltanatu seniyye taraflarından idare olunmakta idüğü varestei kaydü iştibahtır.

Diğeri:

Husunı metinei malûmenin ercahı حصون متينة معلومك أرجحی olan Vidin kal'asında bir müddettenberi mutehassın: متحصن olup kal'ai merkumenin bilvucuh mecbur olan ahalisinin mağduriyetine mebni bilâ cürüm ahali merkumenin itlâfından ihtirazen üzerine varılmayarak heman sair mahallere dest raz [dest diraz] hasaret olamaması suretine himmet buyurulan Pasban oğlu, bu esnada bazı sebükmagzanı celp ile bir takrip alelgafle Eflak canibine Kara yuva semtine imrar ve tasallut eylediği esnada Eflak Voyvodası bulunan Mihal Voyvoda kesreti sinden husuli muktezayı tabiat olan cebn ve vehm takribile esbabi frarı istihsale başlaması Bükreş ahalisinin dahi tevahhuşunu mucip olduğu aşikâr ve bir memleket müdirinin frarı ihtiyarında ahalisinin vahşeti beher hal lâzım geleceği dahi bedidar olmağla Eflâkta müstahdem asakir Devletialiyeye eşhası mezbure üzerine varup

tazyik üzere iken eşhası mezbure fürceyab olamayup hatta Karayuva ile Bükreş beyninde vaki olet suyu nam nehri kebiri mürur edebilmiş değillerken Voyvodai mezburun bilâ mucip firarına mebni Nigebolu'da bulunan vezir devletlû Hasan Paşa hazretleri keyfiyeti istima ederek derhal asakiri lâzıme ile Eflaka mürur ve Bükreşe vürut ile ikamet ve eşhası mezbure üzerinde olan askeri takviye ederek eşhası mezbureyi karini inhizam etmiş olduğundan başka perakende olan bazı ahali tabiatile cem olup kemafisabık yerlerinde ikamet eyledikleri ve tarafı Devletialiyyeden dahi derhal Buğdan Voyvodası eflak'a tayin buyrulduğu hasebile vesaili emen ve asayiş kâmilen hâsil olmağın bu hususlarda münteşir olan ihbarı sairenin cümlesi mübaleğa ve mugalata olduğu bedihidir.

*
* *

Galib Efendini eyi görüşü ve eyi haber alışı ve evveldenberi bu işlerde bnlunmuş gibi hareketi cidden takdire değer; tetkik ettiğim Esseyid Ali, Muhib ve Hâlet efendilerin Sefaret ve Murahhaslık raporlarından en kıymetlisi Galib Efendinin Mektuplarıdır; kendisi hareketinden itibaren Amyen işine ve Avrupa ehvaline dair icab'eden vesikaları Eflaktan beri toplamağa başlamış, Bonapart ve anın taraftar ve aleyhdarları hakkında malumat almış bunları telif ederek mükalemerini o suretle idare etmiştir. Fransa ile münferid olarak Paris Muâhedesi [24 Safer 1802 Haziran] da imza edilmiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
أجمعين
أما بعد
فإن الله خلقنا
من نوره
وخلقنا له
مناجاة
وأمرنا أن
نستغفره
بما كنا
نعمل من
الذنوب
فإننا كنا
نستغفره
بما كنا
نعمل من
الذنوب
فإننا كنا
نستغفره
بما كنا
نعمل من
الذنوب

مستغفيا بالله تعالى آستانه در حرمین در صحاری و فیاضه در دل دردن شه در لجه الشریفه ناز بری در دردی کولی کجه
مدرسه و فعل در دو سبب قصه سه وصول آله محانه غریب کون منزل بار بزرگ تواری اسبابک آفسانه
صرف مقدس المشرق برستی پوسته زده بار بزرگ غایت فعل وقیم کردن همی مراد اولسه هر بیوسه ده اجسیر
او هر ساعت نوقفه محله اولمضی و بعضی محکم عربک او کوز تو قلعه دی ایجاب ایریب نالی افضال صبا
سبب جنالی طرفین اخبار اولمضی فاشی مبالغ کفیه آله کر عبره و بار بزرگ استجماعه بحمد اولمضی بار
بو کاردی منزل زنگینه مدخله ایج سبب رضا بازارد اولمضی ای کوز اول تارک وزینه سی برده اهل
اولمضی و بد صورتله سینه دی حرکت اولمضی مقدمه خیز و شمار توبه اندوسین لاجب دیک صومالی
مخدرات نقلدن گتم اولمضی جوده مقامه و کوز رفاع فتح سعید و کایه در ملک و خدوق مضاریم او زینه
پروره صوبتای بروره طدریب صورتجه صلاو ناهوی صوب موکانلین و ضرور نهیدر ادرن علومه و دیو کلای
حکت ویم و صومکک بولمضی بلوغ اولمضی کونا کون درجه تو فیدر جبرون اولمضی سیندن انسان
و هزار کلقاتنا آله ای کوز نای براندر کجه واقع اولمضی کونای کید لک علی اولمضی اول
و قزمی بریجه بوز اولمضی و ساعکک کل اولمضی و کزی ساعی ساعنه مقابل مودن ده راند آله بنه
ساعکک مساعی ای ساعنه لعمه قابل اولمضی و کزنی ساعی ساعنه مقابل مودن ده راند آله بنه
قبیه سه دلاله در سبب لاجبک آنرا ایله کتیب مقابله اولمضی فقه اولمضی بنه درن بجه قده
یوسته بار بزرگ بولنامه جزله کراعه و بار بزرگک اولمضی و کزنی ساعی ساعنه مقابل مودن ده راند آله بنه
اولمضی سبب لاجبک کی بود از راضیا و طاعه کجه ایام غریبک اولمضی و کزنی ساعی ساعنه مقابل مودن ده راند آله بنه
اولمضی بنه درن بجه قدر اولمضی ساعکک کل اولمضی و کزنی ساعی ساعنه مقابل مودن ده راند آله بنه
ایر کین ناچار اولمضی لطمه انداز و کجه بومار کجه سبب و بنه درن زیاده اولمضی کجه حدوده منزل آله
صیله بجه اولمضی صومککک و دل علیه نیانده ایله کرا خد نیار و قوه ایله اولمضی کجه ناچار آله بنه
غریب صورتی استحصال و منزل بار بزرگ اولمضی و کزنی ساعی ساعنه مقابل مودن ده راند آله بنه
کلی غایت جابلک کورمک اندر کرا جیلر اجماعه اولمضی غریب کوزمی اولمضی بجه و در دوق قدر تبه صومکک

کتاب اجزای رسم مفاصله اینک جمله کند مسلک حرف جارک، مکتف از دره اکرانه فی الجمله مسائل اوله آسانه جو
جاری درون رسم بی موجود بودن کجوه مغه و در فزایه طلی و دره و ثرب و بعد رسمی بر طبق ازای بومضار اوله بلور
اعتدالیه اجرا و بحدود حرکت از دره اوله کسبه دروغ اوله ایچی رسم جا کربنک معاطه من کسبه اوله
حرف بیک حدیث دی ناکد از ایچی ایچی سر کانی طرف جارک، کوز دره ایچی انشای خاطر و دره جارک
مولانیه دار بر کلان بیان مکتله جانب عاجز بودن دی اقتضایه کوز اجود، یوفه ایله اعاده اوله دره
به مفاصله صفت صفت جارک اوله دره فاضله زبانی فرایس و صالحه ایچی رسم کسبه کوزم اکرانه کمال کسبه
صیبه کوزم صیبه کسبه و کسبه کسبه صفت کوزم دیو ایچی رسم کسبه کوزم اکرانه کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
نصیب ایچی کسبه کسبه در افکله کسبه کوزم و دره فاضله ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه
موقوف ایچی مفعول اوله دره دره کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی
بی فاضله ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
بحدود کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
فراجه ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
بموسول اوله دیو ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
در ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
خاریص بد کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
جانب جارک، بعد کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
اوله ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
رسم بوزم ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
ایچی اوله ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
و در ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
ترک ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
صفت جارک ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
علم موقوف ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
بحدود ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
بفاد ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
وزن ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
اوله ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
دولت ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
سویق ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی
سویق ایچی کسبه کوزم ایچی کسبه کوزم ایچی دره ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی کسبه کوزم ایچی رسم ایچی

ایچسی دوزومدا اولگون طرف چاگرد، سرکاتیمی کوزدک کیزان ایله سفولار دوزندن کیشیکه و قی اولما
چاگردنک یارسدن عودوم موقوفات اولک ائنده اغشار قیزک ارسال ائنده قالدیکه بجه و دردم نایچی
و آندک دئی حرکت ایله سکر کونج صدوره راحه ترقیب اولدوغل طالبان اغشار ایچنی و صلیتی صبر ایچ
اوله بلک ایچین اطرافینه یازوب یوز طرف چاگرد، ایردوسوی رجاسی قیله یارس اولون حادیلر
عواندن توریله بکدن عودومده ایله برقاچه کیز و قدر ایله کوزرک ائنده فرانسه ایچسی رسوله
اعطالقی قالدیکه بکدن حرکت جان عاجزیدن دئی هر بوسنه دن ایطو بوسنه، وقت دروزنی
اغشار کونج قیله ایله استانه ارسال اولورده واقعا بوسنه لوده بار کیر بولوب بکلرک بکدن استاز بولوب
اول منزل ساعی سافه اولون ستار اولورده ط ایله بکدن حرکت سکر کونج کونی صفاصل اولون دن بوی
بروسنه وقع استاز بولوب توریله بیله و ضرور اولورده ایرنی صباغ اولدوغل لوستاریه فرانسه خابلیم
ظنون قیله ایله مقدار مصلح کوزدوب لوستاریه بنکاهت نظم ارا سیله فرانسه ده مضاد اولورده
اکرام قاعده سی ایضا اولورده کسبه قاعده دن زیاده کیمیلر کیشش ایله اولورده اولورده اول کملک
ساعده استاز بولوب موجد اولون دندیک مقدار عسکر ای جنرال اولورده کلکله موقوفات و چاگردنک دئی
بره قدر نایله کیمیلر اولون از میردوسوی ایله معافاً طرف عاجزانه کلکله موقوفات و چاگردنک دئی
کند فرانسه خابلیم معافله ایما قبل اولورده میرمقد افقاسه و کلکله باش فریشارنک نصیر اولورده
ای قاعده سیم یارجه سی صبر ایله اعطالقیله میرمقد معالعهده چاگرد دئی فرانسه کوزدوب
رضانک خط ایچنی قیله اغشار و اشرا بولوب برقتدر دغان و کل ایغی و نیزه سوال قاطب معززه صفوره
اعطال اولورده استاز بولوب حقیقه نیش اولدوغل مقدجه الفاح ایدیم منزل بار کیرل شیم یارجه کوز
بوراز ملاتل وار صحت ایله اولدوغل کله عددن ایچین منزل بار کیرینه ترقیب اولورده وسیع اولورده
استاز بولوب شهرنک کیمیلر ایچنی قاشا ایچنی اولدوغل لوستاریه نلک و دروزنه و بیرونه قدر اولورده اولورده
ظنون حقیقه و کلکله ایله معالعهده عسکر جنرال کوز طرف چاگرد کلکله ایضا ایله رفته عطانو کوزدوب

اولدوغلر نمانا، ایضا کلرک یان دندل و لوستاریه نیدی اولورده برقاچه نفر ساری نظامی عودوم بول ایچین کوزدوب
نیدین ایچین اغشار کلکین چاگرد دئی سبیدن برو سیر کیمینه آلمش اولدوغل و دروستلرک نمانا کلکله یان
اولدوغل کوزدوب یان ایروب منزل بار کیرل دروزله لوستاریه کوزدوب قدر ذکر اولورده نظامی قدر کوزدوب
بنقه جنرال موم دئی بکلرک صبر حرکت الحد طوبی خلق ایله دمه هفتدیه ایصال وارکاب ایچکدن صبر
و داغ ایچکله بوم و دروزن دغه صدور استاز بولورده دئی متولوا علی الله المعین حرکت و غلبت قدر میردولرک
استاز بولورده وقت دروزدن عسکر بجه خبیر اولدوغل کل قیومه و خدی کفر ایله یارسه اغشار ایچنی اولدوغل
و کیمیلر ایچین بنقه استاز بولورده بر مقدار قاعده سی موجد اولدوغل چاگرد هفتدیه قلم نیدین
خارجیه یقار ایچین اگرانا فریقلو طیب ایضا بنقه و فریقله دکل ایصال ایله عددنک آندره دئی کیشش نظامی
اولورده بشارت نظامی نیدین ایروب شهرنک خارجدن و فریقله دکل ایصال ایله عددنک آندره دئی کیشش نظامی
مردانلری استاز بولورده یارسه دئی ایچنی بوسنه اولدوغل ساعت صابله کاه بر بوسنه برسات
و کاه بر بوسنه بجه ساعت منزل ساعی اولورده یو صاب اولورده کسان منزل ساعده بشارت اولون طبع
بش کوزدوب اولورده شهرنک یارسه عام ایچین استاز بولورده ایچین بوسنه بروده یعنی یارسه نصف

اولون صالی کونی بعد الصبر پارسه و دخل فندی جا کر زینک کویا بجه و دردم خبری و اصل اولدنی کونین
قاعه اوزره حدوده رهاندار تعیین اولمجه ایگجه آشانزون و وضع ترجمان و اینجی بی معیت جا کر بی رهاندار اولمجه
اوزره تعیین ایش اولدنی مصلحتله تعیین ایش اصل رهاندار مضار اوزره بولون حدوده کونریکده ویدو سویم رن
مصدور اوزره هم آشانزون مصلحتله تعیین ایش اصل رهاندار مضار اوزره بولون حدوده کونریکده ویدو سویم رن
نهایت جنال مرسلک تعیینه قرار ویرلیجی جمله جفا لرین ویراز کی خالی بودا ایش ایدکی کمان اولمجه اوزره
بلو سلالینه کندی جا کر زینه انجا ایدکی زنده پارسه دیگر ترجمان برون کونریکده بودا ایش ایدکی کمان اولمجه اوزره
صعدت دیگرده سویمکله ایگجه دنی بولونکلفات سویم جیندنر به بودا ایش ایدکی کمان اولمجه اوزره
کورد جویایله صدوق تجلی اولدن و طریقه صفت سده اولدنی ره اولمجه

بارسه اولونجا...
 باریک بارسه درونی و بیرون
 باریک بارسه درونی و بیرون
 باریک بارسه درونی و بیرون

جاگرلریک بارسه دخول کونی سعادتو علی اثری عظیمی خارج شهروه برعهده وقتیه ایضا
 چنگا هره مردود بوبیغ لری اولیغ ایزرور موقت و حال و تابع غربک و قاضی اولیغ
 ایدر اسال اولونجا مکره اقیغ موی اهلک جاگرلریک تزلک ایشی اولیغ برعهده هفتوه کنوسیه
 و مهمانار جنال ایله برار سوار اولیغ معیت جاگیره ایشی و قاضی ایضای ذی کرک جاگرلریک
 مستقیم اولیغ بول هفتوزنه و کرک اقیغ موی اهلک کتورشی ایشی کره هفتوزنه ایشی اوجر
 ارکاب ایشی اولیغ بارسه دخول و اقیغ موی اهلک درودنه بر سکی ایشی جمهور طرفین
 بلوکر ایشی ایشی قوناغ و وصول بر مهمانار مرسم خبر و برک ایشی و حال مستور طایرانه
 و ایزن باشی قونسوسه کتشی ایشی ایشی جاب بزکانه ایشی برار موقت ایله رسا و دودوی ایشی
 ضمیمه معیت جاگیر اولیغ مودور بکرده طایرانه نسیر و کنوسیه موقت ایشی ایشی کون
 وقت تقصیمی التماس اولیغ مرسم موزنه سوال خاللا مکره ایشی کون ساعت بیره موقت وقت تعیین
 ایشی کیکه کیکه تازه برلیگی آساده اقیغ موی ایله کنو موی ایشی نوبه ایشی طرف نیکه سوال
 ایشی جاگرلریک کتشی آساده مودور مازون اولیغ ایزن نامه عالی طرف جاگیره ایسه و
 وقت غیبتی صحیح مذکور ایشی صورتیجی جوب اعطای ایشی ایزن نامه نیکه ایشی اعطاسی
 و طایرانه جاگیره کیدوب مودور مازون مرقه سیمنی طب و التماس ایشی ایشی ایشی
 برار موقت ایشی مرقه طایرانه جمهور طرفه معیت اولیغ موقت خانسه کیدوب
 هرکیم و ارسه موقت غایب ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
 بیکم معناه ایشی اولیغ ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
 ایشی ایشی جاگرلریک درودی مرقه ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
 و معیت ایشی موقت غایب ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی

جا کردی کلمه ایستاره به بعضی مقدمات نوزده نمیداریم اروپا جمع بایه المونیه قریب دیکار اولی
مؤلفه نظریه عارضه طرفیک رغبتیه بر طرف اولینزه تونی دوستونی ناکیه مصیبت خیریه سوز
طرف دولت علیه مامورینه درودیه منی مکالمه به شروع حاضر اولینمی و باغی فونلوسه
برقطنه نامه محضی همایونی حاصل ولسانا بعضی افاده به مامور اولینمه بنا؛ موقوفات نامه
ایروکی در الوتشار ابتدا منسو رفعت کاملتر دارمید دیوسوال ایگله جاکر لیدی رفعتنامه همایونی
مرضی اولینم جوابی دیر بولک رفعتنامه ثبت اوله جفید دیکله جاکر لیدی رفعتنامه همایونی
حاصل مکالمه عبوده مباشرتیه فاعلی اوزده ابراز خور دیدیکله باغی فونلوسه تسلیم
ایه بیک اعتمادنامه کردی دارمید دیواستفسار بله جاکر لیدی سفارت بایسی دارمید
آنی اکلی ملوایدیکی منضم اولینزه جویره افانسه مامور ایلی اولینزه عاداتا سفارت اعتمادنامه
اولک نامه همایونی حاصل دکم کن بریمه اعطای بولک رفعتنامه همایونی بنسقه باغی فونلوس
جنابدرینه تسلیم اینک اوزده دین بیان اولیک نامه محضی همایونی حاصل استخوانه همایونی
برنوع اعتمادنامه عالیدر دیدیکه منستودگی بایسی دکل اول بکون بارده یعنی منستودگی
وقت معینه مجموع سفر فاشنوزالی سرب اولک تنگ نام محدود جمع اوله یعنی هماندار معتم
کوردیکری منصفیه تحضی اولکونه ایستکون باغی فونلوس حفظ اوله یعنی هماندار معتم
سلیسی بولک ایچوه اولینزه نام ایلی اولینزه فاعلی فرانسه لو و حفظ بزنا بارده اساسک
عم تصدیقیه و جهات ساره دن نجات سفیر اولینمی تصدیق ایچیکه بتقصی اولود بوزر مؤدیون
منستونک علی قدریه رسماً تخبیب جوابی تجربه به کوره منفی اوله مدینه منی و جمعیت قزویه
بونا بارده ایله منفرداً موقوفات ایله برارشی سولیک افضا ایچیکه جاکر لیدی منستویه جویره
مبادرت ایله نادره کوفی غالباً سفر جمعیتی وارد اولجک باغی فونلوس ایله موقوفات
نامه همایونی منفرداً تسلیم ایلام مناسب اولور زیرا بعضی منصوصدی افاده اولم جفید دره
منفرداً موقوفات و سببه تحضی و هم عم سفارت تقریبیه سفارسته بولنما موقوفات دمی
و خصوصاً نامه همایونک اول مجبوره عدناً اعطای او بیدونک بنسقه چه تسلیمی صورتیه ثبت
اولوقه منستویارده سکی کوفی باغی فونلوس ایله موقوفات ایروپ سارنسه سولیکه و هفت
صورتاً مامورینک افاده ایدر ندریمه منفرداً موقوفات اولور کن سفر جمعیتی صا و شرفون صکو
اوزا مامور ایچوه جاکر لیدی بیک کوزل بولیه اولور اجرا اولنسه کوزل اولنمی دیدیکه
منفرداً شکار موقوفات اضحیه نامه همایونک تسلیمی دمی اجرا اولنسه کوزل اولنمی دیدیکه
منستودگی اولکون وقت بفرود بنسقه کونه محتاجد باغی فونلوسه افاده ایچونزه اخبار

ایندم و بیکدیگر مکره افروغی الیهک بنرسنه مفقاری یارسه اقامبله هبال و اولی
 مچو رینه بنوی در سعادتت عودنه نأذون اولدینی بیان اولنورده همان کیره حکمی نردوبو
 مغترونگ دوستانه سوال ایتکله جا کرلی جواب و پروب البته حاضریند صفتیه قدر
 بنوادن کون بوتنه دیرل بوللوانبا و ذاع و عتقه اولنورده طانفه اولنولک عادتت سافرن
 اردنجه تشبیح ایتک اولدیورن و زدن غایبنا نوسنگ طنره سه قدر تشبیح ایتکیت
 عادتت اوزره سحر و ذاع ایله فانه جا کرلی کندی ۱۹ ص ۱۹

بعد از چهار خدیجی در سیه امیر الطوری خیره خواه او در فتنه شعله برده آنک و سوسه اول نشی بیان آنه زفات
آنه دخی بر طرفین معصیت او مانع ایچون دولت علیه فرانسه ایله اوکی اتفاق طبیعیسی عمارتیه محتاج انصاف
آشکاره سوئیق فوکر دخی حوادث مرفهه غرتیه ده ضدیج اولدیزون رس غرتیه ایله کنجی یونا بارتیه و عیو
ایزدوم واقعا اول کون دک هر کون غرتیه لده حوادث مرفهه مندیج ایکن آنک هر کون کولیبی ایکن کون کون
فهرود ایچون بر غرتیه که اصل رسمی اولیبی نصف رسمی اعتبار ازان غرتیه در آنه نوعا کتیب تحریر اولمغه اول
واخری نریمه سله ذکر ازان غرتیه نلک اصل تقدیم فیزی قالدیکه مار ترفک ازماری با عمو حضرت ضرا بعد از ربع
بحر سیاه مادی قیاله کتور دکه طرف چاکرین یوظه قبول اولنه بیضین جازدی افضله کوره و بر لریکه
در کتیه نه ضرور وار و فرانسه و بر لریکه انگلته به دخی اقتضایز بوللو کور مراهه حریف و سیه نلک
رضایق شینا اقرار ایچدی طالبان ایله مکالمه دخی استرا یونامه دن باشی فوکر دخی محنت ماده قبول
ایه مبه حکم صورتی کوسروب ایچکته نلک و دعایین معارفه سلک هیچ تکریم اولما سزه باقی امزای سبیله
محسن بر معارفه و عبارت اولیبی فوکر دخی اول صورتی قبول ایتمکده دلو سیه قصه اولنیم حسیله نهایت
صورتی فوکر دخی کوسرو مشی ایچدی متفق اولنمجه اولی انگلته تمسیر نلک ندر کیرین بر و چه استمه رنک و بانکر
عامه معارفه سلک اون طغندی ماده سی ایزدیه رفا کور سزه نلک افضلی مطاله و بر کون هر کون کور مکالمه
غایت کتیب اولیبی سوزون سکوره دخی عمارتیمور کنک یونا بارتیه نلک جمله الملکی و نلک کلام ارضلک فک اوزر
اولیبی یونا بارتیه بر نلک انگلته بقه یور یونا بارتیه و بشق فرانسه نلک ایچدی و اویسی نابیل ایکن فونسلوس
مورک اولیبی ایچدی نلک غایت اکریم ایتمش اولنمجه بشق طالبان دخی ایشور نایح کونکلی و نلک کلام ارضلک فک اوزر
اولنمجه کتیب غایت اکریم ایتمش اولنمجه بشق طالبان دخی ایشور نایح کونکلی و نلک کلام ارضلک فک اوزر
دعوت و بدیه تکریم دخی ارسال ایتمش اولمغه کتیبه چک و نه نعلی یارین نه مکالمه اولنمجه طالبان
غیرک داما قایمانیه سزه اولیبی کور سز فقط ساعت ائیزه اون قدر یار سزه معنی بخنده یوندر آنک ماعدا
وقتیه کنه کور مکالمه و ایچن دولت ایتمک و افرانظار ایزه یور لر ایکی دفعه در فوکر دخی هولنی بکلیتیب
با چاغرسی یا فوکر دخی شیره هیسنه و افرانظار ایزه یور لر ایکی دفعه در فوکر دخی هولنی بکلیتیب
قاجان نوسنه ارفال ایچدی حاصل کلام فوکر دخی فله الهی بشقه بشقه کاغذ تحریر ایچدی محسن فوکر دخی
فقط مقدره و اوکی و ایچدی ماده اولن اوزره اساس معنی اولی خطبات صورتی محسن فوکر دخی
طالبان و بیروب بویجه قبول ایچدی و یونامه ایله اولدی مطاله سینه توفیق ایچدی بکلیتیب کوره یوندر غیری
دویته بوله بیچیک دولتی ایله جاننه بیچم کنن فارغ اوله محفلینی محکم کسبیر اکتدیمه کوره یوندر غیری
ایشلک بر قدر در سعادتیه اسوله بی هاوی تقدیم ایچدی تقریریه مسطور خصوصاً نلک بیسی یونامه
اولیبی محسن شورده مادامکه سار بعضی دولته وار و اکتدیه به دخی و بر لریکه نهایت اکر فوکر دخی
اوزره اولی فرانسه دخی ایته استر دولته رک یونامه سلک نلک نلک نلک در دو دو و می محسبیله فالمشیرک
دویته نلک رضایق توفیق ایچدی هر کون سیه بی ارضایق اولمغه اولمغه ایچدی و اکتدیه ایچدی
یونا بارتیه ایچدی بیخی بلوغه ایچدی و لارم حبیله تحقیر و نایق ایچدی و اکتدیه ایچدی
ایچدی بر خصوصاً فوکر دخی یونامه ایچدی و لارم دوتایی بویجه ایچدی و نایق ایچدی و اکتدیه ایچدی
ماده ده سیه بکر بالفقره ایزدیه ایچدی هر کون ایچدی هر کون ایچدی هر کون ایچدی هر کون ایچدی
اکتدیه به مضی و بیخی مفرمان ایزدیه ایچدی هر کون ایچدی هر کون ایچدی هر کون ایچدی هر کون ایچدی
و نهایت ایزدیه بعد المصلحه آستانه به تمقیقه سی نا محصور ایچدی هر کون ایچدی هر کون ایچدی هر کون ایچدی

ما اولم معنی اوزانعی برآساده دولت عیبه به بک مغر و طغنی و بجلی واجب ایوکی خرم ابدیم هرات
بنام مسهل الصعاب هرگاه تسهیل عنایت و احسان ایبه امامی علی افشک اذنامه می و برید بسب
عودت به یادونه اولینی کنو طبعته یعنی طالبانه دخی سولیمکه بنش اوله کونه قدر عودت بنده در بزرگ
اسبای دخی بوزن صکره تفصیل ترقیم اخذر لانه و خصوصاً ذات شوکتیات حضرت جبرائیل به
فتو و صفوت او عاونه بجزایک بونلیار نه ده معالیه به خلافتی کوریند اجمعی مقتضای تقدیر نه صغ
مزمی اجزا اتمد که عقد معالیه اتمام کوه دخی کنو به عنذ او لمبغنی عامین معالی نهی اشرف
عما تبیه دک ابما ایدر بارسه ورود جا کرید بر او اتملوس وقت و جمع خاطر ابه افاده حال
ایره بیه جلک تجزیه باشقی ممکن اوله دیندن همان اجمالاً اشبه عرقه جا کرک ازاله بولرجه بریکش
سطر بازلقره ایکن عامین معالی سهه و اکر ۸۲ م تاریخیه بر طاقم و طالبان مکالمه سنه
عودتم کونلک اشتیامی کیمیه ساعت در تده استراطونک انجلیسی کیمی اصرر بیجایی اولماشور کور
تعمیرت سنیه لک دخی وارد اولقره اشبه سنه استراطونک ایره بکی طالبان مکالمه سنه ظاهر در
کونلک اوله معنی یعنی زیرا در بزرگ برونه فامودینی یوق بر بولک ایوکی تمسین اتمقد حالو کلماش سنه هره ایسه
بوی طرفه انگلتره انجلیسینک برونه فامودینی یوق بر بولک ایوکی تمسین اتمقد حالو کلماش سنه هره ایسه
اشبه سنه ماره سنه دخی اقتضای کوره حکمت و اتمام وصلت و سالی استخوانه صفا معتد اولغنی افنده در
۸ مودت و معالیه الومر حضرت یکرید ۸ مودت

بار سه اولی از آن است که در این کتاب نوشته شده است
نویسنده دارد اولی از آن است که در این کتاب نوشته شده است

حاکم بزرگ پارس و در بر این اوجی یعنی شهر صفرا الحیله اوجی اولاد جمع کیم سی پارسه سری بره فتوی
نامبر رسومات اجاسه نامور اولاد باش بره فتوی طرف بزرگیم کلوب پرستی کون ساعت البنده حاکم بزرگ
الهی بار کیرلی رهنلو و اتباع ایچون کیمسه بار کیرلی اوج هفتو کندوی کتوروب توری سزانیه ارسال ایچون
ویندکز ایلم بر کتوی دخی هفتو سوار اولوب جانب بسیارده اونور چیغنی آنها وینداهان: سزکیمه ه
کلک باش قونساوس طرفین و عوجی اولوب جهنله کندوب لازم اولوب حق اکرادن نطق اطرا ایتمکله طرف
حاکم بزرگ دخی باهله توده موافقت اولوب فرزینی وقت مرفوعده ذکر اولان هفتولر ایله مرسوم لری اولوب
کندوب صورت اکران ایفا و وقت عزیمت دخولته نزدیک براز نوقدن صندره کیمکی تکلف ایتمکله هر
برنا باده نیک رسم مجلسه سفر اولک کاتب و ترجمان کتور لک مقدار اولوبی و معیت حاکم ایچون اولک کاتب
کتور لک مجلس مذکور دون خارجهه فالوب مناسب اولوب چی مقصدی فصیح بله بزرگان آشنا اولوب نوقدن
ترجمان ایچون فقط بکاره نیک استصکانه قراره برسی اولوب نوقدن غیر بیخ کن استانه دن عزمند و تکلف ایتمکله
رسمیه اولوب ایچون هوسانی و رسم کور کاشی اب ایتمکله یولچی هینتله رابطله دیر اولوب اوزده فقط
باش قونساوس ملاقاته اکتسا ایچون قیوط نوقدن اولاد قانی صورتون بجزد کرک و شالین
دیگر بجزد کرک کتور منی اولوب نوقدن بزرگان صوف کرک الباس بله حاکم صاعده و سفور
بره فتوی صلوح و بکاره دخی بلن ایلم قاده نومزده اولوب دق الی بار کیرلی هفتو و کوب و الی نوقدن ایتمکله
دخی دیگر اوج هفتو ایچون اکراب اولوب ترجمان طنططان و بولاق ترجمان ناعنه اولاد فی الجمله عرب
و ترکی بلوب و دیر نام ترجمان هفتو اولوب اولک و کوب عزیمت اولوقن مارن شهری و دوزندن سنانام
شهر هیم جادی و بولاق ترجمان ایچون نومزده اوزنده سز اولوب جسر اجمادی اولوب سری
نومزده قریب بجزد کوری موجود اولوب نوقدن جسر مذکور دون مرد اولوب ایچون باره دن عورت ایتمکله

سوادی معلم عسکر تصاویر سدرای همیشی و در آنه خود عسکر که در یاد میزدن عبود و سدرای مرغوب بودی بیاید
یا نه در هر کجا که وصول بر زبان او کشد و هر کس که در این باب مسعود برده قضا و کز دو اولدوق بنده کز کبراه ایله
برابر سفر جمع اولدوقی تخفای بر اولدوق ایصال و موجود اولدوق ضد اولدوق قسه تعبیر اولدوق و اولدوق ناس
یوقا و رسیده اولدوق بر سینه قصود قری اشارت ایتمکله اولدوق اولدوقیه و اولدوق قزده ایلی اولدوق بعضی کلس بر اولدوق
ماعدای دخی بر در و در اولدوق هنوز موقوفات اولدوق حق اولدوق کسب و کلکله و اولدوق ایلی اولدوق کلس اولدوق اولدوق و اولدوق
کابو سئوال خاطر ایلی اولدوق اولدوق و جهاهد و هر کس که ایلی اولدوق بعضی اولدوق کلس اولدوق اولدوق کلس اولدوق اولدوق
جمعیت پیدا و کلکی تمام اولدوق عسکر مرسوم بره فتوح اولدوق و اولدوق کلس اولدوق اولدوق کلس اولدوق اولدوق اولدوق
ایتمکله عسکر طاقون و سازدن یکی صبره فرانت خدمتی استاده اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق
مکدن مرور ایله ایلمی اولدوق و هرمانه اولدوق تصادق ایروب اولدوق عسکر و اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق
باش قونساوسل اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق
قوا ایلی اولدوق و دخول اولدوق ایکن مشرتو طایران قونلک ایکن مشرتو قونلک استقبال و بایس قونساوس اولدوق
صمد طرف اولدوق برده و ایکنی قونساوس صناع طرف و اولدوق قونساوس صمد جانیه ایاق اولدوق اولدوق ناس
قونساوس موله ستره قونلک قونلک اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق
و نوب ایله و در قری اشارت ایتمکله جمع جمهره ستره اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق
طور در قری هالده ناس قونساوسل خذانه و اولدوق ایکن طور دخی یون اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق
دولت علی مرفضید دیو بایس قونساوس بعد از ناس بونلک جید نزه مالک ناس ایله اشارت معناد اولدوق اولدوق
کیفیت وقت اولدوقی محض اصابت اولدوق جهتله بندک وصول ایلی نالک اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق
صورت عسکر بر اشارت یا در قون عسکر کلامه با تسلیح نوسو حضرت بادی ایله دولت علی ایلی اولدوق اولدوق
جهوری جنبه قدیمی و عهد دوست و صفوت و اولدوق خالصه تنظیم و انیسون نوسو مهابت اولدوق اولدوق
و نهمتر بادشاه و اولدوق سلطان سلیم خان قونلک حضرتی طرف وضع اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق
جانب مکتب جانیه خاصه تعیین بولشدر عسکره عامه مربوط اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق
معینه بر مقاله عامه افاده ایروپ حکمرانی ترک سولایکیس نام معانی انعام حضرت شهریار نیک نکلار نزه
بوزادار نه سوزو ایلیو بایس قونساوس تغییر نیک اولدوق دخی بر مقادار بایس کوب خنار مهاره بنجراده ترجمه
و کندوبه نظیر اینکده بایس قونساوس دخی نام عالی ایهت صناف حضرت جهانداری بی تصیح ایردلک ستره
بوزادار سال بود اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق
هالدر بولشدر معامله ایله جهتی نکلان سلطان و مار ایسان نکلان و اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق اولدوق
نظام سولیب اولدوق بندکده نظیر ایلی کون عسکر بایس قونساوس برنه جیلایوب بندکده دخی مسعود
بره قونساوس طور دخی محی صناع طاقون فی الجمله کتوبه قری بر کلمه سفره ار سنده اقامه ایجابت

اول مجلسه قعود اولدیندن موجودن چهلسی یا قده اولدی حالده باش قونلوس یزیزن جنوب بربر جمع
سفر نیک یانه کلوب کیمسه اذ و کیمسه بر مقدار زیاده صحبت ایدرله هر بره سولیک قاعده اولدیندن
نزد هاکری کلدکه و بولره ذممت جکدنیزی دیو سوزال ایروب بندک دمی البته بول خالی معتقدن اولدر کمن
الحاکمه هده اولدیغی نیک و کمنی مکنسه کلوب و اامت اولننر جنوبی و بر کیمه بار سده اوباد اولننر کلوب
هکایات سالنیه اذ بعضی مناق تقلید اولننن و اوباد دمی بسوی جمهور طرفین و اذانی و بر لیک و کمن سفر نیک
و سازنک مخصوص ایلغلی بر لری اولوب اولیانلر طرفین دمی بعضاً بکل استیجاد اولنن بر اولوب باش
قونلوس دمی بعضاً کیمه اولوب کیمه کیمه کیمی باش قونلوس اسفشار ایروب بندک دمی دیو معتقدن قانایم
هنوز وقت اولد بعضی بیان ایلنم ایکی قونلوسله انوابی عادتاً موجودن افرنج لباسی ایه دمی رسم لباسی
اولق اوردو اطرافی صومرون ایلنم اولوب بوتنا بارت نیک انوابی ساده جود اوردق فقط میان بندک
اولون بولک باطاعتی جنده کیمه کیمه الحاس و فی اهل قران یاشنه طاقیدن بچدر یار مانی جرمده بوجنک
و زیاد وجه کمنی فطیله الحاس ایله فرین اولدی حالده موجود اولون سفرای کونلوس صباغ طرفین جمع
اولدیندن صول جانندن کتور برینه و ارمیه و ق سفر هانصند کیمه عودت برله سفر و اسنده اولننر
بعضی سله دمی صحبت ایدرک بیه صباغ طرفین کتور برینه و اروب طود و قده جمل موجود اولنر و دایم بظنه
هاکرکز دمی و دایم برله عودت ایلد کیمه استیو کیم کونل نیک بعضینه طعام دمی مقدار اولوب یوم مرقوده
موجود اولدیندن مسعود بره قونلوس ساعت طغوز بچقده باش قونلوس سزی طعامه عودت ایدر دیم
اولدیندن غیره باش قونلوسله مادیم سله دمی بقیه موقوفاتی انتمی ایلدی مقیم بره قونلوس
اولدیندن نه اوکزه و شوب کلدنر هظه اداکاب و کتورسی دمی برابر اولدی حالده سزی مرقودن بر کونلوس
اولون دانه اوکزه ایند بریب جاننه قونایم طغزی مادرنیک یانه ایصال ایلد کیمه او تور دمی هند لیدن
قیام و کتور یاشنه بر هند لیدیم بندکری اقدار ایلر سوال خاطر و یارسدن خوشن کیمه دیو اسفشار اتمکله
البته دوست مکنسین خط اولنر هویله بران و سلفه منفاق صحبت ایلر عودت اولنر حسیله نوری بکنیم
و برله هظه ایلر مسعود بره قونلوس هاکرزی کتور کیم نکر اولننر لیلی یا کیمه هظه باش قونلوس لیلی
عده چیلد اوج نفر حشنگاری کتورسی اولدیندن اتمکله کوده و یاره جه بکنیدی مسعود بره قونلوس
توزیع اولنر اوزره چند روز همک ایل اولدی قالدیک یوم مرقود طعام عودت دمی هاولره جنس التیاس
و کتور هظه بره مقدار اوزره ایکی یا کیمه لیلی اولق اوزره کوب و کتور ایلد برابر نوری بر کتور اولنر
طغان قاعده بی تقیم بچون بولنن اولدیندن نوری سز نیک بوقار کتور موسیقا نقیر اولننر از هانصند
اولون بر اولم بر چهاروب عودت اتمکله اوله مذکورده سفرا جمع اولننر و بچدن انان ایله باش قونلوس
مادیمسی هند لیدر اوتورمن بولنوب اولور یاره اینه صاحب مجلسه مادیمه انسانق ایلنک قاعده اولم حسیله
بزدی مادرنیک یاشنه و اروب انسانق ایلد کیمه بیه کتور یاشنه بر هند لیدیم قونلوس ایتادت ایروب اولور برله

براز میبندند حکمه اول مجله برفان ایمنی و صحتی قونوسلو منته و لر جنبه الله و کماله و کمالی ایاقه هر
کرتک بسط بنده کردنی فالقوبه بریح نیک یا نندون اشاعی صوفی نظارت اولمغه کین طور دریم بخرچ یا نه
تصادف ایتم اولون قبا جیابوب یا س قونوسر صیوب ایذا بنده کری کور ریکیند نشانق ایله ایله ایله
صاویروب اولم اولم بنده بونان اولم و بعضی بنده و چی نشانق ایله کین اشاده طعام حاضر اولم یعنی خبر
ویرد کلون اولم او باده طعامه کیدر کین موجود لر بنه بسی هیلد بکسک مادرم سنک الکن طعامه کور کورک
قاعده فرعی اولم کن نانی بی قونوسلو مادرم سنک الکن ایمنی قونوسر یا شوب ذکر اولون قونون خولم کله
باش قونوسر و چی کد کین جا کوزک اولم یعنی غیبه ایله اشارت ایتمکله اول قونون کیدر یوب ایمنی منته اولم
بر اولم ده اولون بر فرخ سفوی قونوسر و لافه مندی لر وضع اولم اولم یعنی بنا بنده کوز طرف واده چی
بیلیم لر اشارت قضا س اولم اولم قونوسر و در سنک کتله کین کدی و نوب یا نه ورامی
کدر اشارت ایتمک یا نه لدی ورود سف نیک و قول اعتبار اولم صول طرف و کوی اولم جمله بر صندلیه
اوتور و ب انصافه صاع جاننده اولم صندلیه به بنکری و غیبه لاط ایمن یا نه کزده چی اوتور و ب
مادرمی قونوسر سف نیک اولم طرف و کور و نشانق سف اوتور ایمنی مقدادی جوب اربعه ده
وسف نیک کین بنده کوز اولم طرف و قی قار سوده و صر کونسی هینده ایمنی نفع اولم بر سی
بونان مادرم نیک اولم سده و دیگری مادرمی و راسده طبع رسکله هینده اولم طعامه میلرت و لم
صعود قار شمیان و نیز اولم اطعمه فریق اولم زق ناول اولم قاعده فریق اولم اوزده بریح ساعت مقدامه
سفر ده اوتور یعنی خولم بونان باده علی ایتمک جا کوزک ایله صحت ایتمک فراتمه و کوی ایلمی مار قوف
قار سوده خادم اشاعی بر جمله تصادف ایتمک حیلله دانا بریم طرف وقت حال اولم و بونان باده نیک صحتی
اسلردن عبادت اولوب ابتدا س شریف حضرت شهنشاه معالی انجا اولم معنی نام مر علیا و صندلیه
ناول طعام جهان داری زاب دیرین دولت ابر قیام اولم یعنی استیبا ایتمکله با نعمتم اقتضا ایمنی اوجوبی افرا قوی

حق تعالی حضرت لدی الی افران کال صفا و عاف و فرسوکت ایله سر بر آری اجدر و دولت و رونق
ار کیه علیه اقبال سلطنت ایله تبعه جنب صدر عظمی و قونون دریا افری قری و ایوم طرف اولم قری
ایوب اردوی همایون بلی عورت بره اشای زده اولم قری و قونون یا شا افرن کوار تی ایرو کله
اقاده اولم قون حکمه سابقا مصدر و بسی الحاج ابوبکر یا شا ملک طرف اولم یعنی و رونق جراد یا شا و تیم
علی یا شا و سما خلیف اولم افرن و قاضیک افرن اسم عالی دینی و مصدره قاضیک نقیبه
مصدر قاضی سابق افرنی و کور مطرف یا شا و صول کچه اسنی استفا ایتمکله جانب جا کورین و چی
مشا و ای علی یا شا حضرت لدی دوم ایلی و بسی اولم قری کوار ایله افرن نام سامیری و مصدره قاضیک
مولک عظامدن ایرو کله بعد ایلیان سوکلو ما یا افرن بالذات ممالک کور لری کت و کدر و رونق
اولم نیکیل ایله نظم بیور صورتی ایراد ایروپ جانب بند کین و چی رسم قاعده اولم یعنی اقصا کور
بار اولم قون اولم کوزل اولور ابری دیکور حکمه مصدره واقع جوامع شریفون و مصدره علم سنک کین

استانده اولاد جومع شریفه اشکال منیفه سی لدی السؤل یعنی ویرا جوی ویرا کی ختامنه مقام
دیاسته یونان ذوات کرانک وکاب هایون ایله بقیه نجاری ووضو و انفن السؤل حضرت تاجلدی به
منفردا رفیق اولدی یعنی استفهام بملکه مجاره بالکذ مقام ولادی صدرت عقلی ده اولدی اقز
صرفت عدلی ایله اولدی و دیاسته یونان ذوات کرانک خلای کیمیا سالی حضرت شریاری به جنولی رف
معیت سینه صدرت های ایله اولدی کدی بیان اولدی بعده بز کز سستی سؤل ایروب مقداری بیلت
و کذ ورنلک سستی اقوز بر اولدی یعنی مقدمه ایستمن اولدی و اوجه تصحیح ایستی ایروکم افاده سیله
مقدار سستی نکرانکده محظوظیت اظهار ایروب افزغ سقره لرنه هر کله اوکنه یا کج نوع شراب سیکه سی
وقتی موجود اولدیق طعام امانده ایچک مقداری اولدیغیند بنکر لرنه برنگا هه دخی دوزله تعبیر
اونان افزغ اولدی شریفه و سوبه و لیبونله دخی اوج سیکه اشرفه وضع اونمن اولق و سبیل
بونا باده دوزله سستی امانتله بنده کز دخی نوس ایلمدی نغیبا افزغ بنده برینک نامنه طولو ایچک
اکرام اولدیغیند کذو ایچون طولو ایچکی یاد ایلمکین دکر اونان دوزله سزیند کز اولدیروب نوس
ایلمکیده اراز ممنونیت ایلمی حاصلی بزاز دخی آفاق اسنله و ایوب ایله طعام اولوب ابتدا ماده قالقی
عادت اولدیغیند ماده سنله سندن قالقی کجی بنده کز دخی بونا باده ایله طعامد حرکت بره طعام
اولدیغیند اول وار دخی اولدی و آنک دکر بر اولدی و مرور اولغله سنله لرنه اوتوروب بونا باده کازی
ایاده کرنگه اولدی حالده بنکره و نازح شکلی قیود و بر دیر بونا باده اوت و برو کز اولدی نقادق
ایتمک کسان ایله صحبت ایروب فرانسه اولاد مجله قنیزل مقدمه مدقات رسمیمون بالنده
اونان مختانی اولدی ده اجتماعه بنکرکی اولادق تمانا ایستی اولوب استوقوه اولدیغ غایبا
بونا باده نلک معاکدی شاهه دخی تمانی جرمونیا ایچون یا ننه و دور ایله طریقت سفار خا طرا اولدی
تقیبا دولتی و دولتی به صفوترن بخت امانده خصوصا الحاقه و کسب ایلمه طورو نلک دولتی علیم
خیر خواه اولدی دخی باعث تاکید موالاتد بوللو بر کلیم ایزد بره صغنا افلق و بعدن خودی تکدیب
سزرا ایدیلدی بنکر دخی دولتی ایلم مجله دخی بنده اولاد مصافق دوسیه دولت قیاس ایله میدر
پسین الدولتین بقیه موالات درکاد در الحاقه دولت علیه نلک همجوری اولدی مجله دولت صفوت تمانی
اولدی مجله دولتن دخی اولدی ماملول بود دیو سفور لری کلان جواب ایزد ایلمکده سرور صورت اعتراف
دانه ایدر لری آفاق محبت تبدیل ایچمدر قالدی مارقون دخی نزد حکوم کلوب بولدی سقره دو بولدی کز اولدی
کولج صوق اوتوردی کز دخی حکم کز دیو بونا باده ایرو صوق صحت ایندی و ملک مرادنه اولغله بنکر کز دخی
بولدی سقره ده بولدی صوق اوتوردی واقع اولدی کز دخی حکم صوق ایلم ایلم ایلم ایلم ایلم ایلم
اولدی هر کس استی دنا خودن اینک قاعده اولدی تصحیح اولغله بزاز دخی کز سنیب احسام اولدیغ
صورت و موجود اولان هر طوریه کوب ایله خانه جاکری و دور اولدی قنن حضرت صوم الکر کز

تصادف اولین بجزایره ایله معا بونا بانه نطق یا نه و قول اولدوق او تور دینی صدایه ده قیام و به
قاج خطوه ایله و کلوب اکلم بردار دکی معلوفاتره اولدینی و جمله طرق جاگیرده اشفاق صورتا زانه
اولدنی ایله مقابله دن صکره و دنه برینه عقوبه و بنده کزی دنی قارشونده کزده بقین بر
صدایه به انعاما تکمله طایران ایجه و کیر میوب یا کز ترجهان طنطان و بنده کز ایجه برار کله همنوز
بونا با زتی کور ماش اولون ترجهان فرایکتی و داون کیروب طورش اولدیزون بونا با زه بونلر کله
طور سولری بوخسه بانک کز ترجهانکز بونمفی استرزدیو جا کیر کز دنی لری سوال بونزد غرض زکی
و مگر میت اولدینی منظم اولون ملاسه سجه لا و نم دلیه رک کز دایه اهاله اولدوقه ضطایز
دفرایکتی بی طشوه به دفع ایتمکه بجزایره ایله طوره طور دینی حالت جا کیر کز کلامه شروع ایله صورتا زانه
دکی کون حشمتلو باشی نوسوس جنا بلزیه افاده ایشی ایدم ما مورتم اگر چه اولو جمله اولون لکی
بونزد مفسود عالی اکیدر بیسی بن اولدین طبعی اذن مولانک نام اولدنی تحدی ایچون روابط عبود
عقد و انعاما سیر ایچیمسی سونلو افزه باشقونسلوس جنا بلزیه صغوفی اناری می مشاهده جور دقلیزون
مخلوطیت ملوکا زتی موجب اولوب کزده حاصل اولون اعصاب لری علنا اظهار ایچولده و تحریا زتی و دار
جوانی زتی افرها ایچون مخصوص اشبو نامه ها بونلری بجه ارسال جور دیر ده رک نامه هابون هفتا ناما کز
بالوقیر قومدن افرح و قیام لیتظیر ایجه نقین و نهاده سرجیل کز دوقه کز بونا با زه نلک یا نه کز
کزده تسلیم اولدوق طرف دولتدن کتوما و کیش زجه سجه معا صورتا اضماع کونله لب یا نه اولون
کوهک یازو کتوم اوزرینه وضع و در حال ترجمه شی اجیب تماما قرات و اظهار نموت ایله کز صک جوابه
باشلیب اشبو نامه هابون مغربوز کز و سزله انتخاب و بوزقه ارسال کز دنی غایت کتولم اولوم و ادریک
سزه بعضی کیفیت افاده ایدم بم زیم مراد من وضع علیه به سفر اولیب مجور هند جا نده انگله لوی نصیب
واضرا ایچون ایدی انگلیب دولت علیه اعلان حب ایدی حتی اول زمان تفهیم حقیقت حال ایچون کوش
برایچی کونلر شیک انگله نو بولره نویض ایدوب مراد اقل اولدنی کولت علیه نلک موت و زتی قلمی زتی
اولدنی زتی بر طرفون اغوا ایدرک سلطنت سینه بی فرانسه علیه تحریک ایدیلر روسیه و نجیه و انگله کز
دولت علیه سو قصد و ماکه طهارتی در کار در بنا برین دولت علیه قوی لاقدار اولون فرانسه لویه کتوم
سلطنت سنه فرانسه ایجه اولکی اتفاق طبیعی اعاده ایدر ایسه فرانسه جمهوری سانه هر دو بجه سز اولور
بونزد مراد شمردی روسیه نلک دولته خصوصت و ادریک و کلد زیا روسیه ایچور طوری منصف کدر سینه
مکانه م اولدیزون بلورم کن و کلاسی خبضه کسه لر دکلدر دچک جا کز لری قبول ایدر ایجه مصر باره
صحنه کیرسه برهده بخت ادر اهر تم نامورتم مصافا ن اولدیزون کمالی اولون بجی کوز اینر اشو سز
جنا بلری اولدیان بومقامه اولسه کله مراد دنی وقوعه کلامت کرک ایدی هزه ایسه بونا الحاله کتوم
معنی ما معنی و نلک اولدیر و بولطیفه صورتجه اینی صبرین غسه اوزرینه اقم و جمله افاده مرد و نظ
صورت کوسر مکله بیه بنده کز سوزی تور میوب محمانه اولدنی سونلو افریزون نطق ها بونلری باشقونسلو
جنا بلزیه افاده به دنی نامور کز طرفیک و اما مصافا ن کلامه ای جانین مصافا ن لوزده سدن ایچون
دولتله فرانسه دولته او سوز بلین ساله نلک بولر بو موجب انفاغنی بر و زینه استر ایدم و سز کز
دو نوعه بر باره اولدنی هزه ایسه عارضه جزیه بونلر اولمغه بر طرف ایدی کز باشقونسلوس جنا بلزیه

صفتی مجوم اولیٰ طرفین دمی بعد از آن صفوتی غیر بر فکر بو قدر بنه تعالی بعد خصم المصلح اناری
دمی باشقونلوس هر حاله شاهه ایرز اخاله هغه شویدله هغه اولور که باعث قیل وقال اولوق
تکلیف و صعوبت خفی و علی اولور دن بران ادم سهولته مصلحت خیره نلی امانه با فطری ناکید موافق
مستقیم اولور و یوب باشقونلوس جنابلینده تقیر اجمود طرفه امر و فرکان هابود بومش اولوریه هر
قدران و دو قاین سناس باد شاه عالینا هک صفوت نایبه لریله اظهار سور و قدری حالونه لایق
معامله نلی بات قونلوس جنابری طرفین دمی عامر اولور مصلحت اجماس طرفین امیر اولور درین
یو عیار دن غایت ممنون ابراز و هر حالت امان صفوت ایده چکنی باز اغاز ایستنی تعقیب بنه طرف
جا کردن باشقونلوس جنابلیندن برمانه بر ماده سوال ایره حکم حاده سوریکه بارسه و در ورده اخلاق
و بقدن حادوی ایشیم و شایع اولورین استغاب ایدم ایوم اولون علیه فرانسه جمهوریه مصافحه اولون
اولوریندن بشقه ماده مرثومه فرانسه جمهوریه مصلحت دمی مابین ایدونک منی منفه اهنم اولون دمی
واضح برنجی یونانی شیوعی و غزته لرده بیه مندرج اولوسی بی اولویون البته بر طرفین قاله انورین
اولوق کرکدر دیو استخراج ایریکره مرسوم یونان باریه بر ماده نلی امانی اولوق اراجیف فیلیندر و الحاله
اور و یاره حاله اولون علیه مضر اولوق تبر اولوق فکن رسنه صکره اولور بلور روسیه و کجه جمهوریه
اولوریندن دولته کسین طبعی اولوب از جمله کجه طوبه به قدر ضعیف و اقیه سنه ایدونک ظاهر اولور فالدم
شمردنی روسیه امپراطوری خیر خواه اولوریندن انزه و سوسه بو قدر زمان ایدره دمی بر طرفین مصلحت اولوق
دولت علیه فرانسه ایله اولکی حالنی قدر ایتله ایله لازمدر فالدمک حوارش مذکور ای غزته لره اولوسی
دمی اولوان غزته سزک طولای اولوب تصور صفوت سنه اولوق سنه بو قدر دیر لک اخاله هغه حاله
دولت علیه فرانسه اولوریندن و روسیه فرانسه خیر خواه دمی منسلک کمار سویون روسیه ایله کمال
توافق ملتزمانه افاده لریند سید اولوریندن غیر ایتاله ده اولون فرانسه عسکری فرانسه به عود ایتیم لک
انقونه به کتدی و مورد به سو قصد صحبتی دمی دوران ایدر کین مناسبه در میان اولوق حق ایوم قیل اولون
یونان باریته تذکره ایدوب ایتاله ده اولون فرانسه عسکری دمی قیل و قال ایتله ایلایسه امریقه به کجه
دیر کیده صکره سزک رویت مصلحت و هفت کامه کز اولوقی منظم اولوردر و یکله بند کز دمی رهضنامه
هر ایدونک حال اولوق جلای دیر دیکره مرسوم یونان باریه مصلحت اولور کند امله منی بر و یاره قبول ایتیم زیر اولوق
مصلحت اولور مدخله سنه محتاج و کدر سفردا رویته فامور ایسه کز رابطه بخور و یکله جانب بند کین
دمی اول امرده رد قبول کوسر لیه زک اقتضاسنه کوره حرکت اولور و نیکدره بنه مرسوم یونان باریته هر
دولتین بو قدر صکره بلر اولور ایسه سزک دولن علیه نفوذ منی دفع ایدرم ایتانه ده روسیه نلی
در کار اولون نفوذ منی بیه سبب ایدرم فالدمک مقدم بر جیسان ماده سی و ارایدی امپراطور وقتیه
ضعف اولوریندن اجزا اولون مری شمردی روسیه اولوریندن کس فرانسه لو هغه دمی اولوان نلی

اجرام مطهره در بیکله بنده کزدی بوجوهی ملاحظه و صدق کتور در مواد در الحاله هت موقوف
تکلیف و قوی فاعول اولیاشی بر بنده در بوللو جوابه ایله عدم قبول صورتی ارانه ایلیکن شروع
مقابله ایتمیب صدواخره انتقال ایله مار توفیق بنه توسط ارجاعی اولور ایسه قبول اینها مکن اقتضا
ایدر هم الحاله هت عامین معاهدت کی دخی تری توسطی مهیب بنسنته قالدی دیوما رتوفه جواب
دیوره بلور سز دیکله بنج کز هنوز مار توفیق هائی اکلش و تقدم بونا بارزه نلم منقوری ایچین
شعدی منظوری ایرون خبر اشش اولر نعدت مار توفیق ایله هنوز مدقاتم اولینی وانلک توفیق ایچین
اولسه فرانسه جمهوری ایله روسیه دولتی بنده بوردن اوزم عقد اوظان عهد و ده مند بوج توسط
شرطنه منی اولر بعضه بناز انان بختی بنه فرانسه جمهوری بنه عالم ایروکی وجهه ضایب ایله ایزار اولر
مروع بحسب ماده سنده سکون ایله صوبه یله انی در میان ایله دین دیکر بحسب ماده روسیه
دولتیه دخی سولشدری مخالفتی بوقدر ابر بوجوهی اولور ایسه طرفین هر طرفه سز اولور دون علیه
منقبتی اولور و اکر اولور ایسه دولتی منی کوزل اولر من قالدیک ماده مروتوه تنظیم اولینی بقدر چه
بدر طرفه ممالک دولت علیه به تعرض اولر مامق اوزره ماکه کفالت شرفی عهدنامه ایزار ایله بلور
و در جابردن توسط ظهور ایبر ایسه اولر طرفه اعلان عهد ایبرم و دولتی منی ارنی کی صفتی اولور ایسه
یزار یعنی دولت علیه مصفا منی انتم ایبر منی باسبان اولر ایله ماده سنلک و ساز خصوصاً نلک رابطه سنه
دخی ایزار ایله بلور دولتی اولر کی اولور ایسه بنسنته باقه مرم شرفی معلوم اولور و من دخی علیه
مصالح اولر یعنی بار ایلیک اوجه دولت علیه ایله مناسبات ذمه نلک خید بنه خواه کز ایچین هفتد
دولت علیه مصالح هکنده اولینی مجاری صورتده در دیوار لغه بسوز قاردر بروی بنه بحسب ماده
ماده منی و روسیه نلک رضاشی ملزومه تکرار ایبر دخی اشعار و ماده مرقومه دخی اولر طرفه
بنج کزی تنویقه وسیله اولر ایچول کفالت خصوصی دخی اظهار ایبر لک ماده مرقومه دخی اولر طرفه
مصفا تمامین صورتی ارانه ایچول خصوص مرقوم کزد وسیله میان منی مقتضای مجلسه ضای اولر
و هنوز مکالمه عهدنامه سنه با شامدینی بریدن طرف بنیکرد دخی بحسب ماده سنلک جوبی دین بان
اوظان صورتده باشقوشلوس بنا بر نلک لری الملاحظه معلومی اولور هر عامین شهریه فرانسه و نظره
مصلحتی طرفین عقد و معنا و بعد دولتی طرفین تصدیق اوظان عهد و مکتب منجمله دولت علیه دخی مصالحه
شترن اولر منی شرف نشکره هنوز سلطنت سنه مصالح هکنده اولر ایسی بقدری نلک اولر مصالحه دولت علیه
عامینه معهود اولر منی شکره متفرغاتی مذاکره برلر دخی علیه عهدنامه منی دخی انتم اولر بقدر قالدیک دخی
ایله اولر کی دو سنلک بقدری باشقوشلوس بنا بر نلک مطلوبی اولر منی و جمله دولت علیه نلک ملای دخی
فرانسه جمهوری کافی اولر کی دولتی ایچاده دن نشقه موافق سابقه حکم اولر طرفه هران بران اوزم مکالمه
شرو کز لازمه اقتضا ایبر فاعول دولت علیه در دیکر شروع دخی دولت علیه مصالح هکنده اولر منی بقدری بقدر
سدولته انتم مصفا فاعول دولت علیه در دیکر شروع دخی دولت علیه مصالح هکنده اولر منی بقدری بقدر
ایچول واقعا بونزه علیه دخی علیه ایله مجاری منی معین حالت دخی بوقدر دیکر نلک مکالمه به سز دخی تنسیریم
تنیه ایبر چکنی و عد ایلیکی نقیبا بنه جابنا بنیکردن هر اوت مروتوه نلک اصنی اولر منی ارجیف بقدر اولر

باشقوسلوس جنائلك افاده ايردكني استاز به تخير ايدرم انجى غزته لوده و در اول فقهه اول غزته نى
ايدوك بيه رسى غزته ايه كريب او شنى تمام ايدرم و بيلدكن رسوم اول تاوه غزته ده مند بى رسى
بوظنك حوادى اول طبقه اودان غزته رسومنى حكايه در اخراج غزته سنى كنجيه اخضا اين رسى اودى
طرف بنديك اودان غزته سى حكايه رسى به با رسه غزته ده كورس اول بنديك به با رس غزته سبه بنديك
لازم كلوك كه ارسوز اول رسى نايث اول رسوز و بنديك ايدوك به باز رسى غزته ايه بنديك ايدوك و عد ايدوك
بعده رسوم بوفا مارت اول فقهه اول رسوز مصلحت نظرى اول رسى باه و مصلحت نظرى نه حالت ايدوكى
ايدوك ايتكمه بنده كورس اول مصلحت ايدوك بقية سى مصلحت حكما افراج اول رسوز و در كورس اول رسوز مصلحت
فرا رسى اول رسوز مصلحت رسى مصلحت رسى اول رسوز به حكما مصلحت رسى ايدوك رسوز مصلحت رسى
و بديك رسوز بوفا مارت بلكه بوفا مارت مصلحت ايدوك رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
انجى اول رسوز مصلحت رسى بلكه رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
او شنى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
بوفا مارت بلكه رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
ايدوك بلكه رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
و بديك رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
انلك مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
قاسمى مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
لوزمه مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
هائى بنديك رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
مكرا اعطا اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
كندارى و بديك رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
قالعقب و باع ايردكنه بوفا مارت رسى قيم ايدوك و اوده بزواج خطوه ايدوك رسى رسوم انان رسوز
قاعده اوده مكرا و باع برله اوده رسى رسوم طالبان نه خارجه اوده اوده و بلكه اوده اول رسوز
مكرا استاق ايه كندار رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
مكرا رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
عودت و اول استاده رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
هائى رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
فارسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
عودت اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى
بر كرون ايجى نقره اخضا ايدوك بنديك رسى رسوز مصلحت رسى اول رسوز مصلحت رسى

تس لمک اجوز اون پدسه فی خبرج اوونک بوی دردی کوی قایما به ده دون عبد موصی به
دسه باشفوسدی برنا بارتنه جنده دفع اون، مقله لک مضطه سید

بایس اولی اسی زنی زنی قایما به ده دون عبد موصی به
بایس اولی اسی زنی زنی قایما به ده دون عبد موصی به
بایس اولی اسی زنی زنی قایما به ده دون عبد موصی به

افدی موی الیه کزده نظور بک مرفومه وارده اجری رسومه نامور بهفتو فارشیر طوغری
ماده نکه اولدین اوله به کونورمکه ماده قیم ویا زده برضد الیه به افعاد ایرون برنا باز
عبده کش اولدین هنوز کلنی ایروکی بهفتو اخبار وبارم ساعت سفاری ماده ایله آفاق
صوت و فیه کتور دوپ اکرام ایرون کتور برسی کلنی دعوت اینک حسیله بهفتو افدی موی ایله
اونکه درشوب برنا بارتنه نکه بانه افعال وایجود لری لرضول برنا بارتنه اونورینی ضد الیه دن
قیام وادکی مدافه وقوعه زیاده جنه خطوه ایلر کلنی سوال خطه برله برینه عورت و افدی
موی ایلهک دفعی فارتوشنده واقع ضد الیه به فتودینی اسادق ایندین افدی موی کیم اونور دوپ برابر کیم
بکزه ابازنه وکبس افزود خالی اولدین حاله افدی موی الیه کلامه باشین امله اوزده ایکن این
برنا بارتنه دون علیه فرزند بوئانده سزه کلنی خبر وارمیدر وروم ایی احوالی نوجه ده در برنا بارتنه
ایرون اوزنه بی ضبط ایشی و فیران باشا حیدره عکراه سره کور اولدین وروم ایی بهفتی معلوم
دیو سوال ایتمکله

افدی موی الیه و فی بوئانده دون علیه فرزند خبرین ظهور ایشی بنا برین بونله دایر موصی خبرم بو قدر
بو خصوصه لری بی دفعی غزنده لردن و سارمکن افواهی اولدین ایشید بوم کن بو مواردنه اکریمه
عنه مره مبالغه دن معدودور دیرینی تعقیبا رسوم دفعی واقعا عصیان ایشی دینله باشا نلسر
کلینی اولماق کرکر کن بویر اخلال فاشی اولدین بوکا دون علیه بلک وقت ایتمک لازم دور
بو باشا کیمدر کشمدر اوزنه نکه صبر بیدر دیو سوال ایتمکله

افدی موی الیه جوانده بونلر شردی دیریم وجه اوزده اکرجه صی صی بیورم افیق کویا کورجی عشا
باشا بی بو فرزند سولیدر بو باشا نکه بوزن اوزم اوزنه ده اولان عقی باشا ایله نفسا بنی واقع اوز
زانده فی عنود مشرب اولدین صی صی اوزنه بوسه به کتکه بطاشان ایدر کیمجه اوجیه نفسا بنی

نجه لوزان با سبب او غلظت آنچه اعطای دولت علیه اظهار مخالف صورتی اولیون یعنی اولیون و چنانچه
دوسه درستی و بی روم ای اختلا لوزان خط ایله کرکر دولت علیه ناله اعضائی نوب اولیون ملاحظه اید
قادریم نجه لوزان افلاک عسکر و خاندان برضیکر و ایدر بروضه ملاحظه اولدی سوبدیگر و بو طرفه سوال

اینگله

اندی موکالیه و بی نجه دولت افلاک عسکر و خاندان صبح خیرم بو قدر زکی کون غلظت کوروب بعضی افلاک
ایشیکدیگه و بو نجه افرم باشقوسلوس جنابله ایکنی ملاحظه هدی بوکا و ارضیت گذران ایدوب بعضی
اولوق سنسره اولون افلاک حواری در میان اولوق باشقوسلوس جنابله ایکنی ملاحظه اولون و ایدوب
ممالک دولت علیه مهنه اولوق نبر اولیون برسنه صکره اولر بله ایکنی نکر ایکنی اولر نیکم هم بوسون و نیکم اید
ایلم کن بو عسکر حواری ایکنی کوریه هدی یا قدره مردم زیر افلاک هدی دولت علیه ایکنی نجه دولت علیه ایکنی
عبری برسنه اولر نیکم دوستلعه ساقی اولون بو صورتی نجه دولت علیه ایکنی اولوب خصصا ملاحظه اولون
فراشه دولت علیه ملاحظه ملاحظه بی نجه دولت علیه ایکنی نجه دولت علیه ایکنی نجه دولت علیه ایکنی
تکفل ممالک شرقی و بی افلاک دولت علیه نیکم هم بوسون اولون باشقوسلوس جنابله ایکنی ملاحظه اولون
بلیج افلاک عسکر و خاندان ایکنی اولوسه به اعاده بره نیکم کوریه هدی یا قدره مردم زیر افلاک هدی دولت علیه ایکنی
حکمت اولر نیکم ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
عسکرک براز علفه سنی تاخیر ایکنی اولوب عسکرک زنبقه علفه سنی ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
کوک صورتی نیکم ایکنی افلاک و بوددی عدم اواره و هیا نیکم ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
قاری و بی ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
و جالیج و هیا نیکم ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
ایر ایکنی قادریم نجه لوزان با سبب او غلظت آنچه اعطای واقع اولر بی صورتی ملاحظه ملاحظه ملاحظه
و بی نیکم ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
افلاک ماده سنی تحقیق ایرکن نجه دولت علیه ایکنی ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
بکراه نجه و تقسیم ایرکن نجه دولت علیه ایکنی ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
ایروب نیکم کلایره نجه لوزان ایکنی ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
اعانت ایکنی نجه لوزان ایکنی ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
و اشنایر و اشراف ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
و قوتلعه فراشه جمهوری و انکله دولتی بر ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
و نجه دولتی بو صورتی ایکنی ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
بنای اول صورتی خواهکار دکل اشته نجه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
توشی ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
دولت علیه نیکم ایکنی ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
ایکنی ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه

افری موکالیه جوانی شوکلو مایلو افزک بال نفس مشره به جفری بر نبر و جباری اولون
عادتت ملاحظه اولر نیکم ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه
اولون ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه ملاحظه

افزون جوشن است عبات میر و مدبر و سباج و قدیم برزان عالی شاه اولیادند و این دریم کس
بروزن انتر صرف هفت و در جایزه دمی روزی و ایسی هفتی صرف مشرف ایدرتن بهوت نغانی
از وقت کجا عصا خانه سنی ربع جور در دولتو مغربو صدر اعظم افزمن دمی ادوی آنها بود
اشوبع اولیاد در سعادت و داخل اولیاد ایدی الخاله هده شرافت بوسن اولیاد ظاهر
اولیاد اندوزی در سعادت و اقتضا اید هر علیه بی صرفی جور در بنه نغانی نیز عالی شاه ضعیف
اولیاد قالی که بعضی خارج خزانه کرده دولت علیه حکم ماکنه و این بر از اقوال مندر هر در که باشو سوس
جوانی و پیش اولیاد استاز به تحریر ایدم و چون استطلاع دای مراد ایدرتن مرسوم بوزن با از طرف
اولیاد تحریر ایدرتن الخاله هده مالات دولت علیه به دای و سوسه بوزن کن دولت علیه دمی بوزن با از
فوق العاده بوزن ایدرتن اضلالی دفعه ساریت ایند استهجه کوزل اولیاد مالکات شوقلو کوزل
بارشاه هفتی بوزن ایدرتن به بعضی الزمدرین مخصوص بوزن ایدرتن بوزن با از طرف استاز به کوزل
استم در بوزن ایدرتن استاز به طرف ملوکانه با خطا را احوال ایدرتن کوزل بوزن با از طرف استاز به کوزل

افزونی موی لب دمی خصوصیات بوزن و کاب هر بوزن طرفی صرفی صدر اعظم بنه عین و افاده اولیاد بعضی و کوزل
سلف سیدون بعضی زبانی دمی سوزن افزمن صفت صدر تنای ای به حضورها بوزن به جلب جور و
سوار سینه بی مذکره جور در و بوزن بنه مرسوم بوزن با از طرف بعضی حال
و بند ایدرتن هر علیه حضرتی با اخر بی سینه مقتضای خطا را بوزن و بوزن با از طرف
افزونی موی لب دمی جانب عالی شایع صرفی صدر اعظم بنه عین و افاده اولیاد بعضی و کوزل
افزون دین و بوزن هر علیه لوی بوزن و کوزل دولت علیه ای به مذکره جور در بوزن با از طرف
هر صاحب ملک کوزل ایدرتن با شنده کوزل بوزن و کوزل دولت علیه ای به مذکره حال و بوزن با از طرف
پادشاه هفتی بوزن با شقی کوزل و کوزل کوزل بوزن ایدرتن بوزن ایدرتن ایدرتن ایدرتن استاز به

عالمی بوزن ای به اسکاره مرورزه سوزن با پادشاه حضرتی دمی کوزل بوزن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن
عین ایدرتن دمی قران قران بوزن بوزن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن
اولیاد و کوزل کوزل ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن
عکس ای بوزن بوزن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن
قبل و قالی موجب اولیاد و فیوران باشا هر ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن
اولیاد ساعت جمله ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن

افزونی موی لب دمی بوزن حقیقتی هنوز و فون بوزن اینج کوزل بوزن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن
اراضیف قتلدن اولیاد کوزل قالی کوزل بوزن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن
اولیاد و کوزل کوزل ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن
ها بوزن ای به جلب جور و بوزن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن
بوزن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن
بوزن با از طرف کوزل بوزن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن
بوزن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن
بوزن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن
بوزن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن
بوزن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن ایدرتن

افندی موی اله جوانی سزای حرفه جهان ناری برخصه اولوق اوزره اورویاره اولوقی شلوشقه جه
 برطاق نقران عکبر اولوقی فاعده اولواشدر لکن آسانده بکیمی و پوستانجی و جسمی و طوبی و جرمی
 و جنبی نامیه و نام آخرا یله طوائف عکبر معبود اولوب جمله یار آناه عکبر بر بوندون شقه بکیم
 قدر نلو افندی نزل اولوقی نوزده خفتن کده برطاق معام عکبر تنظیم بویرایلیک تکلیف ایچون اسکندر ده
 بقعه جه بر کبریتلا بنا ایله بر طرز نخر و تعلیم اولوقده در وار اگنده شونلو قدر نلو افندی باله
 شریف بووروب تعلیمار نه نظارت بووردر دیدیک مرسوم یونانارنه طرفی هابونه مخصوص اولوقی
 درق بیک مملوک عکبری ندرک اولوقه اصیت اولوب کوزل اولوقهتی یا سارلک کنه کوزله مخصوص
 عکبری وارایش و بکله افندی موی اله دخی مملوک مقدم مصه مخصوص اولوقی برطاقنه اولوب بوندوکول
 قیلدن اولوقه آسانده و سارلکده عکبرجه استفادلی مقصد و کدر و زر ندرک اولوقی مالکده ضبط
 و ربط ایچون عکبری مولوق بوزم اولوقدن شفای مقدار نقران استخدام ایدر لکن مملوک قیلدن
 اولوب ارفود و ترک جسته و دیگر کولکن

افندی موی اله صد و آخره قبول ایله عامین مصافحه سنه اتفاقی شعر سنلک مبارک سیمون کینه بر نقر و ندریم
 منست و بو طرز اولوقدن جوانی آله مری ایری منست کور مبارک اولوقی آله سیمون ایدرم و دیگر منست
 یونانارنه تقریر و خبرم بو قدر بلکه منست و کونر شدر نوقت و دیگر ایری هر مبارک ندر صدق ندر زمانه
 بعضی وقت معلوم ایدر بوللو طرز سوال ایچله افندی موی اله دخی تقریر ارسال ایره لی بکری کور اولوقی
 و سنلک مبارک سنه وقت تعیین اولواشدر منست و کور اول مبارک ایره جله ایچون عالما و نوقی اولوب
 حکله اولوق نالی و دیگر مرسوم یونانارنه منست و اوج کونر قهر کله جکدر مبارک خصوصی تنظیم ایدرم و دیگر
 قالیقوب و رایج اولوقی آناه یونانارنه دخی قالیقوب شیع ایدر ایچین بر طوبی و ارمیده و اریسه
 افاده ایدرک تنظیم ایره بر دیله افندی موی اله دخی بر مملوک بوندور هر قهره ظهوره کلاو جس معامله کور
 مختلط جوابی و بر دیکتی تعصبا نه مرسوم دولت علیه اوزاقی حمله منرا اصیت طرفی دخی بو قدر اگرچه آن
 لزومی وارایسه سولیک استنبیله مقدار اعطا ایدرین سوزدی برکتوب و بر سز آسانده نسلیم ایدر و بکله
 افندی موی اله دخی بو کوندره بویجه ننده اولوب بر کندی تحری اوزره اولوقدن تنظیم ایچون ما مولنده بر بو جرد
 افاده کن باعث منوبت اولوشدر بوللو بوکا عاقل اقتضاسنه کوره جوان و دیگر لکن مرسوم یونانارنه ایچون
 اولوقی حالده مقدار ایجه اقتضا ایدر بر تقریر ایدرک تنظیم ایدر و دیگر مملوک امانه سولوب و رایج
 و عودن اولوقی محاط علم عا ایدر بو درقن قران من الامر کور

قانونی و غیر قانونی
و غیر
قانونی و غیر قانونی

بزرگ آفریده باری عزت منک برحق افلاق حواری مشهور اولوب شوب که افلاق دیوره منک کجه حد درنده فراری و با
افلاق خط ایچی مندرج و ایسی نوندره دخی بوکارا غرنه لره درور دروهر مشهور و بارسه افواه ناسره
دخی کونا کون اراجیف منشر اولغده جا کز لره نعلش کلوب هر نفره تحریسه اقدام اولغنی بارسه بو فخره بونک
صحیح خبری المی مکن اولرینی و بجه اولره مصلحتکدر بنیاطورده بود اولون بر نطقه کا خنده طرفه بارسه بون
اقدم با تحریق کونریمون قوربری افلاق اختلال تغییریه بکلن بیانیه سوک ایتمس اولرینی کمر اولوب ایلم اولغ
اختلالی تغییریه اجه بخش اولرین نه صورته اولرینی باز ماس ایرون کینیقی تعصبات اشغالی لویه قمر اولوش
ایسه دخی جوبی ورود ایدر مدکی جهنم منکر ایکن افلاق دیوره منک فراری عاریم اولره لاندی لری اولرینی
و یکولیره اولون وزیر در حال بکرشه کلوب اقامت المدی فانی شامل افلاقدی بر کوب لور اولوب بونون لره
و کل ایسه دخی بر مقدار موجب نسلی اولرینزه غیر تحریات شبه و عاصمیه اتقانی نینجه بکرشه اوخا وار
اولوب سنند کورک فرین تاخدا اولون مبارک لسه اشکارا توفیق اولرینی اولره فورس بود افلاقدی مار ایس
منه سوال اولرینه کندوسی بکوشده ایکن طاعنلره بنابر طایفه ایکن فرایده به اولر ایچکده آن افلاق
و یوده سی دخی اولرینه حکم کونرورب بالمخاربه بر ناسره دیا ندرلی زاده قطع طولی دخی اهدا ایرت
بردی کون کما صره دن صکره بورریش اینک لره اشفا خار و بر تهریه بخص ایملره بیه المانی ادا لره ایتمکده
قلاده کندوسی بو طرفه جعفری اولرینی انجا ایتمیشیه مقنا طایفه مادمه شه بریزون هم بئسییه
و مقبول اولرینی و کوزل شیلر اولرینی مشهوری اولوش ایرتی بر نطقه قانه کونرورب ایچکده بون
سبب اوقفا سبب ایچون کندو ماده شه دخی دوستانه بعضی حیه بکونرورب کونرورب کونرورب و عد اولغ
جهنمه سال واقشه دن و نیزو و عدل و سازون بر مقدار هدیه تزیین کونرورب کونرورب کونرورب کونرورب
و ایرلین تکلف لره عطا بلر ماده کندوسی غایت نمون اولرین کونرورب انعام کونرورب کونرورب کونرورب کونرورب
ماده سخی در میان و مار قوق بو افلاق ماده شه مداخله ده نمج لوزاه بوزر کونرورب کونرورب کونرورب کونرورب
بر کلام سوش ایردی بیان ایریک لری بزرگ دخی بولرور اولون افلاق حواری بیانیه دن ارشد کونرورب
شوصوردر دیو رسورون و مکتوب زبور مانده سفاد اولون اخبار کونرورب انقضائنه نوره افاده اولرین
رسول کونرورب دخی مار قوق کوریکه بولری تقیم ایرم دس ایری کل بوم غرنه لر و خصصی در نور لوزا بولرور
کیدرک با بیان اولغک کجه حد درنده دخی تجاویزی و حد درده کما بر و نوعی دخی لوزاه افلاقدی کلک لره
اولغالی حواری دخی ظهور ایتمس و طرفه جا کز ای کلوب کنگده اولون فلاحه نرانی دخی سوال باشکین اولرین
صحیح خبر اولریندن اضطراری مهیا اولرین کونرورب جانلره و کونرورب سار سوال ایرلره جوب بولرورب بیانیه
کیفت شوب اولرین ککرر بولرور بعضی اجوبه مناسبه اجه صادر شه مغه با قدر ایکن بوندره اقم بارسه کلور ایکن
بچون کونرورب کجه در سعادت مخصوص تقیم ایچکده بیان ایچکده حال ایچکده جا کز لره اولرین و ایات کونرورب
مرورده اولغالره غیبه کجه حکمی موجود اولرینی تقیمی ایچکده ایچکده اولرین وار اولرین و ایات حواله سنور
کیفتنی سوال و دریندن افلاقدی و اندن کجه حد درنده تجاویز نطقده اولرین وار اولرین و ایات حواله سنور
بیان اولون بعضی قطاع طریق اجه جمع اولون اولره تجاویز ایچکده اولرین وار اولرین و ایات حواله سنور
دخی با بیان اولغکده اسباب قون و نطقده و افلاقدی کجه کل و دریندن جقمغه افقاری نا با ب اولرینی حواله سنور

دنی باستان از غلزه اسباب قوت دفعه و افلاذ که همان دکل درین دفعه افشاری تا با آن اولی حواله
ویش اولیغنه غیر کجده استاز بر خامور صراست مرادیه ملاقاته اراض باستان اولی غلزه شکر دکل
عید در با اوستان باستان اولیغنه غلزه توسط ایچون مخصوص و دینه او قیال کوزش اولیغنه بوظیر
نیجه ویردی که فارخ اولیغنه غلزه غیر ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
جمعیت ایچون سبی مجارو مجار الکاشنه بر طرفه نوسن و فرخ بوسط غله باغور غله ایچون ایری بوزده واعد غله
ایچون ایری حکر ویرانک فاعده لرزه اولیغنه بوقاعدی غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
اوزه مجارون فرخ ایچون حکر غلزه ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
اولی و سینه سینه عکس حکر غلزه ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
معرضات مزبورده بولری تفصیل و انباشت اولیغنه واعد یارسه در دردمه دخی افلاذ و غلزه
حوالته ششتر اولیغنه یعنی غلزه ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
بونا بارت ایه ملاقاته بوجه صوری در میان ایدوب اولیغنه بوجه صوری در میان ایدوب اولیغنه
بارسده ابتدا نسیم ایدوب معروضات اشعار ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله
غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
طاشتی رکنی اولیغنه و غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
خاطره کلک غلزه دخی و سنا غله بوظیر بر هاری بولری سوره تشبیه بولری ایچون ایری بوزده واعد غله
بازشی اخلق و آنک طرفین و آنک غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
کوزلیغ ملاقات ایچون خانسه و ارق اوزه کندویه غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
طایران بنده نیک یارسه و دردمه اولیغنه ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله
نقصینه اولیغنه دخت عیم مصالحه سنا دخی تا سینه غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
عورت ایچون اوزه صوره غلزه ویرینه وکیل دخی غلزه ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
کوزر مکه و بونا بارت ایه سولیمان ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
سولیمان ایه بونا بارت ایه سولیمان ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
کیفیتی کلکی استصواب اولیغنه ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
تیریک ایچون ایچون بولری غلزه ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
فاسب کوزر مکه بولری غلزه ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
مکن اولیغنه ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله
دخت ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
طبی بوزده اولیغنه دخی بولر ملاقات حاصل اولیغنه ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری
دولت علیه بر مشفق یعنی غلزه ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری بوزده واعد غله ایچون ایری

مکن ایسه خبری ارسال اشکری ماعول ایهم عالی تسبیح اولدوقه بنه اراسی او زاید خبر کلدی اناده رسد
لوگزی تکرار بوقلمن برلوقه کتوم خان جاگدی به کلعه افوق حورق و سا زینتی افقا منه کوره سولطان
ایسه دخی سفورک جوابی نایب ایدر مدکتد بنه نامل اولوق اوزره کن کوزره حورق اولوق مالان
دولت علیه دانه بعضی هیزان دخی برخته ده شهور اولوق غزه حورق ایسه به غایت کدش نسته لاولوق
چونکه نرایه فکره مستلزم اولوقی خلایق لوزنی چه ملاقاتدی برون صده برهفتورون جواب نرایه رس کویب سافت
النده بونا بارتک فاسانه سنه دعوت ظویر بنه کنه بنا بکزه ایسه کیدوب بونا بارتک یا کوز اولوقی حاله ملاقات
ودان مکالمه اولوقن کرک بونا بارتک و کرک لوگزی ایسه واقع اولوق اشکری مالک اجمالی مضطر کرک
عجازه قله ایسوف موجود اولوق فور رسوم ایسه اخراج و ارسال اولوقی نفس حال ناراوان مقصد لرمالزده
مخاطب علم عالی بویبار بونا بارتک ایسه اشکری ملاقاتدن برون اول استان دن فرایه قوروی کلوق کرک
کوزوش اولوقه مسولک اسنله ایسه افقا ایته کرک حتی قورک اولوق کوز کدی بونا بارتک ایضا بختدر
بوضوحه نامور بویبار بونا بارتک و بویبار بونا بارتک سنه غیر وارد اولوق حقیقت حاله دخی و فری بویبار
غیره ترقی ایسه وقت کورم کرک و بویبار بونا بارتک اولوق دولت علیه معاندنه هرزه ده بونلر ایسه عقل قلمبره کلوق
تبدیلی ایجا ایتهک و دخی هرزه ایتهک و بویبار بونا بارتک اولوق دولت علیه معاندنه هرزه ده بونلر ایسه عقل قلمبره کلوق
و مخالفه اولوق دولت علیه ناموری اولوق بویبار بونا بارتک اولوق دولت علیه معاندنه هرزه ده بونلر ایسه عقل قلمبره کلوق
اولوق وقت و معطله موافق کلر ایسه کوزکرک ایتهک اولوق بونلر ایسه ایتهک اولوق بونلر ایسه ایتهک اولوق بونلر ایسه ایتهک
خان سنه کوز بارتک کوزدن اول ماده ناک اولوق سنه ایتهک اولوق بونلر ایسه ایتهک اولوق بونلر ایسه ایتهک اولوق بونلر ایسه ایتهک
اولوقه دخی ایتهک اولوق بونلر ایسه ایتهک اولوق بونلر ایسه ایتهک اولوق بونلر ایسه ایتهک اولوق بونلر ایسه ایتهک
ضبط ایتهک و اشکری قدر کیدم دیر ایتهک کرجه و دینلر قورن یا شاکر ایتهک بونلر ایسه ایتهک اولوق بونلر ایسه ایتهک
حقیقت لکن عصا تک کزته کوره وافی وکل باسان اوغلی ماده سی دخی کوز ایتهک و بونلر ایسه ایتهک اولوق بونلر ایسه ایتهک
و اورا کر فرایه جموری دخی علیه به عکر و بونلر ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک
نتیجه سی شکل اولوق بونلر ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک
انقاس ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک
دولت قورن یا شاکر ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک
دخی حریف دیکلر کلام مذکور تکرار ایله اولوق بونلر ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک
مشکر کورم و ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک
کوشورون سولک اولوق ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک
فساد اولوقی قران نومصلحه او بونلر ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک
بنیبر یا خود اخر برصالحه بونلر ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک
حورق دخی کدیج و دولن و سوسه اولوقی بونلر ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک
اعتاد اولوقی و امنیت حاصل اولوقی بونلر ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک
تجرب ایتهک اولوقی اگهی اعتماد ایدر هم لوگزی ایسه مکالمه مضطر سنه بین اولوقی اوزره طولوقه بونلر
چونکی رسوم سولک اولوقی بونلر ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک ایتهک
بر هیاتنی اولوقی و اگر ایسه برامی اولوقه دولت علیه عهد ناموسی بندر سوب بر و سوله تکلیف ایله

امبار وقت و تاخیر ایدر یکی و خصوصا ممالک کفایت شرطی اوضاعی تجویز انجمنی و دوین اولن اوزره عطفه
اولنرا اینی فرانجه لونک هرکاتی دمی مضبوط اولمیشنه و ایتم روسیه لویه غایت اولمیشون و اتفاقا قلمری
دقی منقول اولمیشنه و مضبوط ده مبین اولدنی اوزره معازسه عالی مقاسمه صورتی ایراد ایدر
رد و تا مین اجمون سولش ایه دمی قانله کنوزمسی ایدرکنه نظرا بولمندن دمی خیانت و قومی خاطره
کلر دکدر خصوصاً مصر سورامندن فرانجه لوفارخ اولدومدی و امر ایله بونا بارتک تک مجاریه دمی ظاهر
هوارانلک غزنه لرده افرام اولنا بزرجه لری و نوزره هواردی غزنه سنلک عینی تقییر اولغنه صورت هواران
دمی انلردن معلوم عالی بویرلر بجه لوزده افلاقه عسکر اوقالی خط غنبله اولدنی و کزان لوزک انضام لری
و قی بوخوسلر علیه روسیه ایراد لری به روس فرانلک ملاقاتنده سولشیلوب رابطه ویرلری بکله بولمیش لوزکی
ایله ملاقاتنده اولجه برسی و سابقله استماع آیش اولمیشون نشه تاریخ عرفیه دن مکران کون مقیم نکلده
انجمله کوزخان سنده ملاقاتنده انهم ایدر بکله عهد نامه ده بوسیه ماده سنده بکله مساعد اولمیش ماده
دمی و ایدر بولدی سوال غیریه ماده اولمیش عهد نامه سولشیلوب سنلردن عبارتدر متفق ایلمیشی ایدر کله
سنه مجاریه سولم دیرلک بعضی سنی نیکار و صورتی ویرلیم مکن همنوز دولته و اصل اولدولمیش قاعده به مخالف
اولدیمی معلوم کوزد بوللو اشعار اولتوق انای مکالمه ده فرانسه لوموره به دار مطالبه اولدیمی دیوانی رسم
سوال ایدر طرف جا کیرن دمی بولمیشنه هج قانله کلدی جواب ویرلرکده استفاد صورت کوزسته دل اولد
ایشتمیشیم دیر کله فرانسه لوزنوله در بولدر بولمندن هیچ امنیت اولد قشهر اوزره اولدنی و قشدر
ممالک درلک علیه به دار بعضی فکر لری اولن کوزر زبانیاله ده اولن عسکر لری نکلر دکدر بولدر کلام
سولشدی ایشه بوقوال مخالفه نکل برینه حکم اولد مین مصالحه نکل همنوز وقوعه و بونا بارتک نکل سوزاننه
ماقلمنده امنیت حصول اقتضا ایدر ایه دمی بعضی سمعانه سالب امنیت اولمندن عالی اولمیش مدوظق
خاطر خراش برهالندر هان عطفه مسهل الصعاب عطفه حبیبه اکریمی عرشه دولت علیه بوقوق احسانه ایوب
نهمرله انظار طبع و فساد لریه حال اولدنی فوق و مکن غنایت ایلر امین غم امین انکلدر دولتی دمی عامین
سوزنلک اجراسنده ترد اوزره اولوب و لرنده بولک ایلمیشیقون اوتمشیکه حالونکلره دن بجا رطیفی
دمی بو معارضه در کار اولدنی و لرنده بولک ایلمیشیقون اوتمشیکه حالونکلره دن بجا رطیفی
فرانسه ایلمیش دمی کوزیلا ملل ایه سبی حالون مرزومه ایدر کتی استخبار ایدم بوسورته کیدرله نه مجاریه
انتاج ایدر کتی دمی سولبولر مکن انکلده اها لسی مجاریه ده کتنب اولمیشون کصافه قرار کیدر ایشی استلاب هن
ایدیم لوزکی دمی ایلمیش هوارلر بیزنک بعضی شبهه ایدر بولرکن ایلمی ماده س اولمیش بولک انکلدر قرالی الحاله
مقریه بعد کلده اولدنی و بایک ایدر عکره عودت ایدر کتی حسیله فرانسه ایلمیش لوزره به وار دمی کج
قرال ایه کوزسولک و تکاملک اجمون کلدن قوق ایتمکله فرانسه ایلمیش کتبه ایتمکله انکلدر ایلمیش دمی افرام ایتملر
دیر سولبری قالدیکو یار سه و سولمده بشادون کوه عکره طرف جا کیری و درود اجه او جا قلم عالی و مجاریه
اولدین کزلک یار سه و سولمده بشادون کوه عکره طرف جا کیری و درود اجه او جا قلم عالی و مجاریه
اولدق زهار با منده و سار مرادون فرانسه لوره ایلمیشیلوب از همنوز واردر بولک یار سه دیرلک ادا ایتملر
سوزدره کله طیه و اعانتا استعایدیم دیر کتین بقالم منسوره افاده اولنور بوللو اقتضاسه کوره جواب اید

دین و کهنه و نار و عرقه در برهغه مشتم بر کوه رخی طوب او جانان به فرانسه بنده روز از غرض
 معاهده در طرفتک دنی و دن مباحثک اعطای شورت اینی و جز درون تا در سنه شروع اولی سن
 هنوز فرانسه لو ایا تاسی او جانان کون علم کیده خبری بر فرانسه کسنتک خبر فرانسه در درجه ایمانه
 مونس معاد اولی سنی مامور طرفین لری المصاب سفینه مزوره بودی و بر سوبه امانه ابراهیم بنا عام
 مقوم دنی صوب ایش و لغتیه خودن مسوم دین لریه نکات ایدن بر ضمه سنه با فیلور رتلمون بوناپار
 بوضعی لری الاستماع انفصال ایدون اول ماموری اعدام ایتسولتر ایتز رایسه اوز در برینه کسان بیک
 عسکر کوندریم دیو خبر کوندر مشور او جانان بو معاصره یکن و بوز بیک عسکر کوندر سه برهغه وار در مجرده
 اذک بانه بجه تقرب ایدر مزارطن ایدر ایسم قریبا جزیر بوناپار کار بعودت ایدر جگه زرا جزیره تارک اوز
 ایشتر نابین بعضی بولشون بوناپار ایچون تخارتم و سیه سیه لوزرد بر کیده حکم دیو و فرسوز بولوشی
 کوندری غالباً یارسدن ساوشمن کرکر بوناپار دن مزم جاگری بود که لوزر بیکل سویدی طولون تارکی
 فائده او جانان کوندر بوضه اهر غننه می بندر یا خود و قومی بودیم بلم خفی تجری اوزره اولوب
 هنوز تحقیق اولدمی جزیر لور افر کزوه الدنی شایند فرانسه کیمتری بله دن ایدر ایش اوبه سک
 دوا بیدنی و تنظیم احوال ایچون ای کون مقدم جزیره یارسدن برهنگل کوندر لری دنی استخار ایسم
 قالدر که طولون تارکی بوناپار ایدر ملاقا عمده برسوله ایدر سوال ایچمی مکن ایسه دنی طاش اکر
 قیلدن اولمی و مقضای مجلسه دنی ایدر بی حسیله حسارت اولدمی روسیه دنی بوناپار اتحاد کوبا
 باستان اولمی ایچون دوم ایله بجه عسکر سوک ایتک اوزره روسیه لوه دور و عسکر جمعه اولدمی دنی بوردیه
 ایشتم واقف ایتک و بر مسوغات و معلوماتی انها بوزمه ذمتم اولدمی بایز بقی سنه لرت اکر ایسه
 ترک ایدر لزومی اولدن خلاصه اولمی اوزره بحال ایدر افاده حاله بود و بجه مسارعت اوضی فکر کلام
 شور که درجه هد و لیا فتمدن خارج ایسه دنی مقضای صداقت ایدر ایشتر بود در ای اخلدن و عصاة
 مخالفه ممالک دولت علیه سو تصدی اولدن و دلک سو بایخی ایدر بیانی مقدمه و بجه کلی سر شونه اولمی
 صورتی کسب ایش اولغنه نطق ایله اولور ایسه شوخا فنه تک بر رقیقه ادم کلی دفع و دنی علم ایتان
 فرض عین اولدمی انکار ایدر هر بونلک جمله معلوم عالی اولدن حالون ایدر ایچم کیمی عاجز انباشه
 حاجت اولدمی بلورم کنی بولشون سو بمان حالون قاله کلل مکن اولمیه ایدر ایدر اولدمه ایدر اولدمه
 بولشون و بولشونه بانی بولشون کنی و دنی اخلول و بولیه بر طاقم اشخاصه مغلوبتک حال ضعفه هر
 دولت ایدر و بوضه سو بولور بر منزه خاندن حق و کسه ایله کوشمکن بولره باز اجناس ایدر
 اولدم بولشون دنی غیرت مغلوبیم تقریبه ایتان دن خانی اولمیه اساسی سلطنت سنبلی درگاه عنایت
 بارگاه حقیقه مسبره لومردن استماع اوزره ایدر بفرمای علم ایدر بولشون هر حال امر و فرات

ایشوعریضه جا کربنک خنای اتاره بر غننه ده کورج عثمان یا ساعصی اولمیه و دولتی بوزن یا سا
 افرزه اتباع ایدرکی و طلوب اولدن عسکر علونه طرف دنی عید دن و بر لری و مشارایه دنی باستان
 اولمی علیه حرکت ایدر کیمی فدی بجز اولدمی مشهور اولغنه بود بجه تخفیف خوارت بوناپار ایدر
 ملاقا فتمدن عسکر ظهوره کیده کون اولجلسه جا کربنک و بر دیکم جوارن نکر سیدر و کلیه تمیز اولدمی
 معلوم عالی بولشون خزان می لال امر کر

تتمتع ببلد ارضه اصفهان و در آنجا خندان در سینه است

کلمات دولت عهدت درم ای قطع نریه بعضی حصاه ظهور در ادرنی درین و اسنانه لظری نوزده ابططری و اسنانه درنی سرانده لظریه لظریه
دولت ظهور در با شا هفت نریه نیرین ظهور لظریه حوادنه و اثر بعضی مبالغات در دوران اکتلاماده امر قوت نیک غیرت کیمی مفادی اوزده هفتون
بیاه نوزده لظریه دروم ایلیه کانی بریا نائلک نهمی شطیبه بیته بر شفا که بجزت ظهور این نقیصه سینی مجر و خفنه امری غرض ایچو جم ایلیه
بر مقدار عیارک علقه نریه ویرن سیرکون نراک و بون ایله اعمل منضم اولون طرفه دخی کیرن سوب برسدت ایا با سوبور کوننه و با نای نای
بلو مایوریت جم ایلیه اولون عیارک علقه نریه ویرن سیرکون نراک و بون ایله اعمل منضم اولون طرفه دخی کیرن سوب برسدت ایا با سوبور کوننه و با نای نای
هلم نیک انقعا لظریه منظم بر خات اولون نای و دولو مشایبلو ظهور با شا هفت نریه عیارک و نای ایله دو سادنه امرای و با نای نای
و کون سا ترا قضا بر نراک امر نای دخی کیرن علقه نریه اها لظریه اولون عیارک و نای ایله دو سادنه امرای و با نای نای
ایا با سوبور کوننه قطعاً عدم اطاعت صورت اولون علقه نریه اها لظریه اولون عیارک و نای ایله دو سادنه امرای و با نای نای
ویرن مانک جم ایلیه ظهور در مجبور خفنه کون ایبرک علقه نریه اها لظریه اولون عیارک و نای ایله دو سادنه امرای و با نای نای
فکست و اعصاب ایلمکن با نای نای ایله ای وصل مسوقه الخدم اولون علقه نریه اها لظریه اولون عیارک و نای ایله دو سادنه امرای و با نای نای
اختلال و نومی و اوزده حصاه طرفه اطلال دست اولون علقه نریه اها لظریه اولون عیارک و نای ایله دو سادنه امرای و با نای نای
سلطنت سینه لظریه اداره اولون علقه نریه اها لظریه اولون عیارک و نای ایله دو سادنه امرای و با نای نای

جهنم متینه معلوم نیک ادرنی و دین قلم نریه برسدن برسدن اولون قلم نریه با لوجه کجور اولون اهل ایستک علقه نریه
بلو جم اها لظریه مرقوم نیک اولون علقه نریه اها لظریه اولون عیارک و نای ایله دو سادنه امرای و با نای نای
هوا نایه دین سلب نای جلب ایله بر تقرب علی القلم اولون علقه نریه اها لظریه اولون عیارک و نای ایله دو سادنه امرای و با نای نای
استجال و بورد کفره سندن جهنم مقتضای طبیعت اولون علقه نریه اها لظریه اولون عیارک و نای ایله دو سادنه امرای و با نای نای
موجب اولون علقه نریه اها لظریه اولون عیارک و نای ایله دو سادنه امرای و با نای نای
عسوی نام نریه کیری سرور ایله لظریه اولون علقه نریه اها لظریه اولون عیارک و نای ایله دو سادنه امرای و با نای نای
کیمی استماع ایلمکن اولون علقه نریه اها لظریه اولون عیارک و نای ایله دو سادنه امرای و با نای نای
دین علقه نریه اها لظریه اولون علقه نریه اها لظریه اولون عیارک و نای ایله دو سادنه امرای و با نای نای
اخبار سال نیک علقه نریه اها لظریه اولون علقه نریه اها لظریه اولون عیارک و نای ایله دو سادنه امرای و با نای نای

Galib Efendinin Paris gazetelerinde neşrolunmak üzere gönderdiği iki mektup. [Sahife 408 ve 409]

بارشاهم

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعلنا من ذرية نبيه
محمد وآل بيته الطيبين الطاهرين
الذين هم خير خلق الله
صلى الله عليه وآله وسلم
والسلام على من اتبع الهدى

شوقی کو کرامتو مہابتو قدرتو وطنتم اقم
امری افی قوللرن تجریات وارد اولوب صرف مہودہ ایله محرر اولدولرن جل اولمقہ اولوب ہنوز تک اولما
ایس دی فراضہ لوبہ بحر سیاہ تجارتہ رضعت ویرلدیکہ مصالحہ عقد اولمہ حق مرتبہ فراضہ لونک اصل
اولدنی شرفم اولمقلہ بومادہ دہ دئی امری افی قوللری اگرچہ ترضیم اولمش اولوب ایچی بوخلوک
دفعہ افی موی ایله زیادہ جہ اصرار ایله فراضہ لونک بیری بیخیز اولمہ قر اصرار لی وقوعہ ہماہ
قرہ دکر تجارتہ دئی رضعت ویرسی خصوصی عهدنامہ یہ دیح ویاخو سند مخصوص ایله تنظیم برل برن اقم
کچیل مصلت خیرہ ایسی اقتضای حالن اولوب بوگون فراضہ قوری اخرج اولمہ حق منی اذت
ورضعت شاہان لی بوربور ایہ فراضہ لونک اصراری تقدیر نہ قرہ دکر تجارتہ دئی رضعت خصوصی
عهدنامہ یہ یاخو سند مخصوصہ دیح ایله اتمام مصالحہ ایسی افی موی ایہہ قطعاً تجر دقور
مرفوم ایہہ نسیر اولمہ حق معلوم علیکری بورل قرہ امر وقرہ امر وقرہ امر وقرہ امر وقرہ
ولی نعمت اقم بارشاهم حضرت کرد

غری
روسہ انجلیس لوکرینین روسہ انجیسہ تجریات وارد اولوب مفہوم نہ فراضہ لونک قرہ دکر تجارتہ
برمادہ دہ اصراری اولمیب سار قوادئ تسہیل ایہہ بکلوی امر علی ایروکی مستور اولمہ حق ایچی مرم
زین اکتاب افی قوللرنہ افادہ و اخبار امتش ایچی معلوم علیکری بورل قرہ امر وقرہ امر وقرہ امر وقرہ
صلو امر وقرہ امر وقرہ

Galib Efendiden aldığı şifre üzerine Karadeniz'de Fransızlara ticaret hakkı verilmedikçe müsahahanın imzalanamayacağına dair sadır azamın arzı ve irade.

بادشاهم

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
البارئین

شکوه کرمانلو مهابادلو قدرللو و خاتونم افتم
امری آفری قویلی مسالجه بن عقد راهضا ایتمش و ادریق حضور شاهام لینه عرض و اشعار و شکر و آفری موی اهل
عقد ایتمش اولدوق مسالجه تک خفی و بلی عهدنامه صورتلرینه طابیرلک رخصتنامه ی صورتی و آفری موی اهل
برقطه عاری قامه و شقه ی معروض حضور تا امدار یله قدرلوقی و صرف مهوده اینه محرر و فخرکی کعباره کاغذ
م - ده اولدوقه اولدوقه تکلیفله آفری عرض اولنه بیلی و مسالجه فیکر و رودنه طویل افرایشله اقرار مسرت
المشقی و ادری مسئله کدری رؤس بر فاج دفعه و فادد ایتمش اولدوقه مریع طرفین بردهده دخی استر حاوانا
و روح برده شکرین ادری کون لوجر نوبت طوبخام و ترسانه اعمام و عصا زنده لرینک و بوغازده اولدوقه قدرلوق
ا و رطب افرایشی افریشله بیزنه بادمان عالی نینه اولنه بیلی قان بکه آفری موی اینه قویلی ایدر مسالجه فیکر
اکدار لرینک برجه کوندره بیک ادری کس قریه تاخیر اولماس ایکن تا انا ایه ارسال ایتمش بیلی کرا و کات
اکدار کی کوندرمش کی بر غایت جور بولور ایسه باعث افتخاری اولدوقه کفین ترقیم ایدوب مقدس کیم و کیم
مسالجه سزج فیکر مرفض عبدالله آفری کوندر ایه کوندر کده ذکر ایکن آردلرینه برده هم اعضا و اهل
بیریش اولدوقه بر قدر دخی آفری موی اهلک فیکر کوندره کفین ایدر کی امدار نینه اولدوقه عنایت اولدوقه
ایمان بوردی شان و اولدوقه کفین سینه لرینک اولدوقه سابقی مثللو برده هم اعداسی فیکر ادره بهیه
ایر ایدر ایدر کی انا انا مرفوق دخی ایدر فیکر سرت انا ایه و ادر اولدوب مرفوق دخی حراقتی و فکسای
شیمه کیمه کفین سینه لرینک اولدوقه کوندر بوز کیم اجه یومیه و بیک کوندرش عطیه اساسه مساعد
بوز بوز ایسه اعضا اولدوقه بیلی و فیکر مرفوقی کوندر کی آره انا انا مرفوقه برده هم مرفوقین کوندر کفین
کفین دخی معلوم حکیم کی بوز لرینک مرفوقان شکرللو کرمانلو مهابادلو قدرللو و خاتونم

Galib Efendinin müsalahayı imzaladığının sadırızam tarafından Selim III'e arzı ve padişahın hattı humayunu.

SON OSMANLI HARİCİYE NAZIRININ BİR LÂYİHASI

Hikmet Bayur
T. T. K. Üyesi, Manisa Sayfaları

Aşağıda görülecek olan lâyiha 1922 yılı ikinci kânununda İstanbul Hükûmetinde Hariciye Nazırı olan Ahmet İzzet Paşa tarafından Sadrazam Tevfik Paşaya verilmiştir; maksat mütarekedenberi harici vaziyetin safhalarını hulâsa etmek; bunlar hakkında lâyiha sahibinin düşüncelerini bildirmek ve son vaziyete göre, onun kanaatine alınması lâzımgelen tedbirleri, hükûmete göstererek onu bunlar hakkında bir karar almağa davet etmektir.

Bu lâyihanın yazıldığı anda dış siyasa bakımından bilinmesi lâzımgelen vaziyet şu idi:

Yunan Hükûmet ve ordusu son gayretini sarfederek Türk Millî ordu ve Hükûmetini yok etmek ve Ankarayı almak teşebbüsünde bulunmuş, fakat buna muvaffak olamamıştı. Yunanistan bundan sonra aynı ayarda bir gayret daha sarfedemeyeceği için mukadderatını İngiltereye tevdi etmiş ve onun vasıtasile sulh aktini istemiştir.

Türk Millî Hükûmeti ise memleketin düşman işgali altında bulunmayan parçalarındaki bütün kuvvet kaynaklarına ancak Sakarya Harbi sıralarında el koyabilmişti, zira, ezcümle İstanbuldan gelmekte olan propaganda, o devreye kadar, meselâ umumî seferberlik ilânı gibi, en lüzumlu bir tedbirin alınmasını tehlikeli kılıyordu. Mustafa Kemal ise Ankarada hükûmet kurmak işini tamamladıktan sonra, yine o sıralarda, filen ordunun başına geçmişti.

Bütün alâkadarlar onun bu yeni vaziyete göre alacağı tedbirleri ve Yunan ordusuna indireceği yumruğu bekliyordu.

Bu lâyihanın yazıldığı kıştan sonra gelecek olan ilkbahar ve yazda Türkler Yunan ordusunu ezecek olurlarsa memleketlerini kurtaracaklar ve Sevr Muahedesinin Türklük için öldürücü ve

büyük devletler için sonsuz derecede faydalı hükümlerini yaşatmak imkânı kalmıyacaktı; zira böyle bir Türk zaferinden sonra İstanbul ve Trakyada kalacak olan muhtelif devletlere mensup kuvvetlerin Türk ordusuna karşı koymağa çalışmaları, ancak mezbuhane bir teşebbüs olabilirdi.

Ufukta böyle bir Türk zaferi ihtimali belirince o zamanki düşmanlarımız için girişilecek teşebbüsler arasında en samimisi bunu mümkün kılacak olan mevsim girmeden ve Anadolu'nun garbi henüz Yunan işgali altında iken sulh görüşmelerine girişmek ve elde tutulan Türk topraklarını, bir pazarlık mevzuu yaparak, onların kısmen tahliyesine mukabil Sevr Muahedesindeki büyük devletleri alâkadar eden Türklük için öldürücü hükümlerin bir kısmını, yeni muahedede yaşatmağa çalışmaktı.

Fakat şayet bahardan evvel bir mütareke yapılır, Türk ordusunun muhtemel bir muvaffakiyetli taarruzu önüne geçilir ve Yunan ordusu bir bozguna uğramak tehlikesinden korunarak sulh müzakerelerine girişilebilirse, bu, Türkiyenin o vakitki düşmanları için pek büyük bir muvaffakiyet olacaktı; zira evvelâ müzakereler, konuşulacak meselelerin çokluğu, genişliği ve ehemmiyeti dolayısıyla, çok uzun sürebilirdi; kat'i bir zaferden sonra yapılan Lozan müzakereleri, inkita müddeti dahil, sekiz ay sürmüştü, bahsettiğimiz mutasavver müzakerelerin daha çok sürmeleri beklenilebilirdi. Türkiyenin en zengin yerleri düşman elinde bulunduğundan ve diğer birçok sebeplerden Türk Milli Hükûmeti böyle bir bekleme devresinde çok yıpranabilirdi. Bundan başka, müzakereler ilerledikçe, asıl davanın Türkiye ve Yunanistan arasında değil, Türkiye ve büyük devletler arasında olduğu madeten ve filen anlaşılacaktı ve dolayısıyla 1919 yılında olduğu gibi resmen olsun, Türklük aleyhinde ve Yunanistan lehinde bir büyük devletler cephesi hâsıl olacaktı. Buna ilâve olarak İstanbul'da düşmanlara her türlü yardımı yapmağa hazır bir padişah ve onun büyük devletlerin istedikleri gibi değiştirebildikleri bir hükûmeti vardı. Bu devletler arasında Sevr Muahedesinin hazırlandığı ve imzalandığı sırada mevcut olan birlik yeniden kurulurken Türkler arasında padişah ve hükûmeti sayesinde mevcut olan ikiliğin o zamanki Türk düşmanları tarafından maddî ve filî surette istismar edilebilmesi ümidi vardı. Ve bir kere bu yola girildikten sonra artık onun sonunda büyük devletlere ve Yunanistana temin edilecek faydalar evvelden tahmin edilecek kadar büyük olabilirdi.

Bütün bu düşünce ve ümitlerdedir ki, 1922 başlarında, o sırada Yunanistanın hamisi ve bilhassa Başvekil Loyd Corcun politikası icabı Türkiyenin en büyük düşmanı olan İngiltere, derhal aktedilecek şartsız bir mütareke fikrini ileri sürecek ve kendine tâbi veya nüfuzu altında bulunan bütün unsurları bu neticenin istihsalı için çalıştıracaktır. İngilterenin bu yoldaki düşünce ve emelleri, daha Sakaryadan evvel dahi, Yunan ordusunun muvaffakiyetsizliği ihtimali derpiş edilmesi dolayısıyla, hiss olunmağa başlar.

Aşağıda görülecek olan lâyiha böyle bir tesir altında yazılmıştır. Osmanlı Hariciye Nazırının, işi bütün inceliklerine nüfuz etmeden yazdığı şu cümle, milli hükûmetin bilâhare kullanacağı silâhtan, yani mütarekenin tahliye ile meşrut olması keyfiyetinden ve misakı milli sözünün zikredilmesinden ne derece korkulduğunu anlatır. Lâyihadaki cümle şudur (20) [*].

“... Bir an evvel inikadı sulhu İngiltere Hükûmeti de gerek kendisinin gerekse bütün cihanın menafii icabından gördüğü cihetle umumî bir sulh in'ikadı için tarafeyni davete hazır olduğundan Anadolu'nun böyle bir tavassuta muvafakat edip etmiyeceğinin bilinmesine ihtiyaç olduğunu, fakat Ankara ricali Misakı Millinin aynen kabulü veyahut İzmir ve Trakyanın hemen tahliyesi gibi bazı şeraiti mütekaddime dermeyan ederse bunun ret manasında telâkki edileceğini bilbeyan....”

Fikrimizce lâyihadaki bütün fikirler evvelâ Milli Hükûmeti, o zamanki düşmanların işine geldiği gibi, yani şartsız bir mütarekeyi kabule, ondan sonra da Türkler arasında düşman lehine ikilik husule getirmeğe matuftur ve bu işte, ecnebi nüfuzu altında bulunan lâyiha sahibi kısmen şursuz fakat kısmen de şurlu bir alettir.

Onun şahsından da kısaca bahsetmek lâzımdır. Abdülhamit devrindenberi muktedir bir asker şöhretini haizdir, meşrutiyet devrinde Yemen İmamile yaptığı anlaşma ona zeki ve müdebbir bir devlet adamı şöhretini verdi. Büyük harp esnasında temayüz edecek birşey yapmadı ise de mütarekeden sonra padişaha her ne bahsında olursa olsun sadık kalacaklar arasında en büyük devlet adamı ve muktedir kumandan kendisi addolundu. 80 yaşlarında olan Tefik Paşanın kabinesinde en nüfuzlu üye kendisi idi. Dumlupınar Zaferi onu birçok emsalile birlikte siyaset bakımından öldürmüştü; bundan birkaç ay evvel hayata filen veda etmiştir.

[*] Lâyihada ve şerh ve izahlarda bu numarayı aramalı.

Mufassal bir Türk İnkılâbı tarihi yazmak için hazinesi evrakta araştırmalar yaparken bu lâihayı bulduk. İçindeki fikirler yalnız onun sahibini veya bu zatın şahsî siyasasını alâkadar etseydi bunlarla meşgul olmayıp lâihayı dosyasında bırakmak belki daha iyi olurdu; fakat lâihadaki fikirler, bir şahsın değil, bir rejimin fikirleridir, batı devrindeki Osmanlı İmparatorluğu ricalinin ve hattâ batmağa yüz tutan bir saltanat rejiminin fikirleridir. Böyle olmasaydı Osmanlı hariciye nazırı bu lâihayı sadrazama verdikten sonra makamında kalabilir miydi? Halbuki onu Dumlupınar zafetine kadar, yani Padişah Hükûmeti İstanbulda yaşadıkça, bu Hükûmetin en nüfuzlu üyesi olarak göreceğiz.

Binaenaleyh lâihadaki imzanın ehemmiyeti yoktur; tesadüf onu Ahmet İzzet Paşaya imzalatmıştır. Fakat o olmasaydı rejimin beslediği bu fikirleri başka biri ortaya koyacak ve onların icabı olan rolü oynıyacaktı.

Şimdiye kadar tesadüf ettiğimiz vesikalar içinde bütün bir rejimin ruhi haletini bu kadar açık bir surette anlatanını bulmadık; bu lâihanın yazılmasını icap ettiren rejim ise tarihe gömülmüştür. Ve bugün 35 yaşında olanlar artık onu ancak kitaplardan öğrenebilirler. Bu lâiha 40 yaşını geçmiş olanlara çocukluk ve gençliklerinin nasıl bir muhitte geçmiş olduğunu hatırlatır, 35 yaşından aşağı olanlara da hem pek uzak, hem pek yakın olan bir geçmişte baba ve ağabeylerinin yaşamış oldukları muhitte hâkim olan siyasi ruhu öğretir ve bunu anlamalarına yardım eder.

Lâiha bu maksatlarla tarafımızdan neşredilmiştir. Ve yeni nesillerin bunun ruhundaki manaya nüfuz edebilmeleri için mühim yerleri şerh ve izah edilmiştir.

* *

Lâiha ve şerhler okunurken görüleceği veçhile o rejim ricalinin bazı samimî düşünceleri ve başbaşa kaldıkça meydana vurmaktan çekinmedikleri birkaç ana duygu vardır ki aşağıda tasrih ve telhisleri faydalı görülmüştür.

A — Kendileri âciz oldukları için Türkü de âciz görürler. Onlarca Türk zelil bir hayat sürmeğe mahkûmdur, onun büyük, hattâ müstakil bir millet gibi hakkını istemesi, menfaatlerini koruması, kendini saydırmağa kalkışması, herkesten müsavat daire-sinde muamele görmekte ısrar etmesi, haysalanın alamıyacağı bir cür'ettir. Türk için esas haklarını yalvararak koparmağa çalışmaktır; lâiha sahibi Türk namına bu yalvarıcı rolünü oynıya-

madığına müteessiftir. Millî Hükûmet ve hareketin ecnebiler tarafından takdirine şahit oldukça bunu ya anlayamamakta yahut mübalâğalı bulmaktadır. Kendisi dahi Millî Hareketi takdire mecbur olduğu vakit arkadan derhal bir zâf hareketini tavsiyeye hazırdır (10, 14, 19, 23, 28).

Lâyiha sahibi İstanbuldaki Padişah hükûmetlerinin 16 mart 1920 işgalinden evvel ve sonra büyük devletler tarafından diledikleri gibi değiştirildiğini iki yerde kaydetmekle beraber (1, 5), buna karşı isyan etmek şöyle dursun, bu suretle teşekkül eden hükûmetlerin filen devlet işlerine karışmalarının millete karşı bir ihanet olabileceğini hatırına bile getirmez; bilâkis o bu vaziyeti tabii addedip kendisini iktidar mevkiine getiren ecneblerle millî hükûmetten daha dost ve onların fikirlerine millî hükûmet fikirlerinden daha yakın olmaktadır acaipliği hissetmez. Bu gibi amillerin tesirile olacak, İstanbulda en kuvvetli ecnebi tesiri olan İngiliz tesirine, akıl ve iradesi ram olmuş gibidir.

Ezcümle büyük devletlerden Sevr'in değiştirileceğine dair hiç bir vaat ve teminat almadığı halde Ankaraya gelip sulh propagandası yapmaktan, yani herkeste mukavemet şevkini kırmağa çalışmaktan (8, 25), ve bu suretle düşmanlarımızın muratlarına ermelerini kolaylaştırmaktan çekinmez. Rusya ve Fransa ile anlaşıldığı şekilde, yani Misakı Millî esasları mahfuz kalmak şartile İngiltere ile de anlaşmak istemeği "temerrüt," diye tavsif eder. Hattâ onun rakiplerile anlaşmış olmağı, yani birer birer muhtelif cepelerde işimizi bitirip bütün kuvvetlerimizi Yunan cephesine karşı toplamak imkânını elde edişimizi, İngiltere ile de dileklerimiz dairesinde anlaşmağa yardım edebilecek bir adım değil, bilâkis bir tehlike addeyle (24), bu kadarla da kalmıyarak millî hükûmetin muvaffakiyetleri neticesinde sulh tekliflerinin gittikçe bize daha müsait olduğunu ve olacağını müşahede etmeğe mecbur olurken dahi İngiliz tehdidini ileri sürmekten ve Mısır ve Hint hareketlerine karşı alınan askerî tedbirlere işaret etmekten nefsini menedemez (26, 27).

Keza Rusyanın çökeceği veya garple anlaşacağı, yani Millî Hükûmetin, lâyiha sahibinin zannınca, esas kuvvet kaynağını kaybedeceği hakkında, boş çıkan kehaneti de, sırf bu kabil propagandaların yayılmasını istiyenlerin tesirile yazılmış cümlelerdir (30).

Lâyiha sahibi bütün bu gayretleri sarfederken ve hattâ milletele harp halinde bulunan bir devletin memurlarının tevaccühüne ma-

likiyetle öğünürken (23) kazanılmasını istediği dostluğun, onun gittiği yoldan değil, başka yollardan giderek kazanılabileceğini hiç aklına getirmemektedir. Fakat bu doğru yolun ne olduğunu bizzat görecektir kadar ömrü vefa etmiştir.

Bu kabil düşünce ve amillerin tesiri altında bulunan bir dimağın sulh muahedesi hakkında ne düşünebileceğini kestirmek güç birşey değildir; Sevr'in değiştirileceğine dair hiçbir vait almadan yukarda söylediğimiz veçhile sulh propagandasına giriştiği gibi Londrada mart 1921 de yapılan sırf zahiri ve son derece mahdut bazı müsaadati ihtiva eden teklifler dolayısıyla "Sevr Muahedesinin esas kal' ve ihlâl olmuştur," der.

Aynı konferans esnasında, birçok vilâyetimizin ekonomik hayatını Fransa ve İtalyanın murakabesi altına koyan, Bekir Sami Beyin bu iki devletle yaptığı anlaşmaların, tasdik edilmemiş olmasına acır (13).

Sulh hakkında lâyhada bulunan fikirler hulâsa edilmek istenilirse şu neticeye varılır:

Düşmanlarımız ne vakit ve ne şekilde sulha razı olurlarsa derhal kabul etmeliyiz, Sevrde yapılacak en ufak ve ehemmiyetsiz değişiklikleri birer nimet addetmeliyiz.

Millî Hükûmetin tutmuş olduğu tamamilen zıt yolun, gün geçtikçe muvaffakiyet getirdiğini, Şarki Anadolu işinin kâmilen lehimize halledildiğini ve fazla olarak Ruslarla sağlam bir dostluk kurulduğunu, Bekir Sami Beyin Fransızlarla yaptığı anlaşma tasdik edilmedikten sonra yerine onunla mukayesesi caiz olmıyan, Misakı Millî esaslarına uygun, Ankara anlaşmasının kaim olduğunu görmekte ve müşahedeye mecbur olmaktadır. Bundan maada aynı sırada İngilizlerle gayri müsait şeraitle aktedilen esir değiştirme anlaşması Ankaraca tasdik edildikten sonra İngilizlerin dahi Millî Hükûmetle müsavi şartlarla bir anlaşma yaptıklarını keza lâyhaya yazmıştır.

Fakat bütün bunlardan sebatla mütemadiyen millet için yeni menfaatler koparıldığı ve dolayısıyla doğru yolun Millî Hükûmetin tuttuğu yol olduğu neticesini çıkarmağa yanaşmaz.

B — Lâyhada görülen ikinci bir ana fikir de Türkün daima haksız ve her işte kabahatli oluşudur.

Bu düşüncenin tesirile lâyiha sahibi mütarekeden sonra Türk'lüğe karşı takınılmış olan tavrın esas amillerini, büyük devletlerin o vakitki Türk düşmanlığında ve ihtiraslarında bulmayıp bunu bazı müfrit meb'usların etvar ve harekâtında ve muhaliflerin

mesai ve tahrikâtında bulmaktadır (2). Keza bir türlü sulh olamıyorsa bu Sevr Muahedesinin öldürücü hükümleri değişmediği için böyle olmuyor "Anadolu zimamdarını metalibinde müfrit ve muannit ve muamelâltında nezaketi siyasiyeden mütebait,, oldukları (12) veyahut Mustafa Kemal General Harington'u görmek üzere zırhlıya girmediği ve cevabında Misakı Milli esaslarını zikr ve tahrif edilmek istenilen bir hakikati ifade ettiği (18) veyahut Milli Hükümet İngilizler elinde bulunan Türk esirlerini muhakeme ettirmediği ve bu devletle nihayet müsavat dairesinde bir esirler değiştirme anlaşması yaptığı (19) vesaire vesaire içindir ki memleket sulha kavuşamıyor.

Karadeniz limanlarile Anadolu yaylâsı arasında münakalâtı ve bilhassa askeri münakalâtı durdurmak ve 1921 yazındaki Yunan taarruzundan az evvel üzerlerine bir kısım Türk kuvvetlerini çekerek işbu taarruzu kolaylaştırmak için ayaklanan Pontus adı verilen Samsun ve havalisi cenubundaki Rumlara karşı alınması zarurî olan tedbirler lâyiha sahibine göre sadece "Pontus propagandası vesile ittihaz edilerek,, yapılmış bir harekettir. Ve onun verdiği uydurma tafsilâta göre sırf fuzuli bir zulümden ibarettir (15).

Aşağıda şerhlerde izah edeceğimiz veçhile bütün bu hususlarda, Osmanlı Hariciye Nazırı, Türk milletine karşı, birçok ecnebilere ve hattâ o zamanki düşmanlardan daha insafsızcasına davranmaktadır.

C — Lâyihadaki üçüncü esaslı fikir padişahın ve onun hak ve menfaatlerinin korunması işinin esas olmasıdır. Millet ve onun yaşama hakkının korunması ikinci derecede gelir.

Bu ruhi haletin tesiriledir ki lâyiha sahibi Damat Ferid'in en büyük kabahati olarak millete karşı giriştiği mücadelede padişahın adını kullanmasını, yani halkı ondan nefret ettirmesini gösterir (4) ve Sevr gibi öldürücü bir muahedenin kabulünü hiçe sayar.

Keza "Saltant ve Hilâfetin cihan muvacehesinde hukuku siyasiyesini tavzih ve bunların hiç bir vakit mahv ve pamal ettirilmeyeceğini tefhim ve şu ihtilâfların devlet ve memlekete iras edeceği mahazir ve mazarrat hakkında nazarı dikkatlerinin ehemmiyetle celp edilmesine ihtiyacı mübrem vardır,, dediği vakit bütün bu celâdet Milli Hükûmete karşıdır; Sultan-Halifenin hakları ona karşı müdafaa edilecektir, devlet ve memlekete fenalık ettiği, ona, Milli Hükûmete bildirilecektir. Milleti Sevr Muahedesini ile ölüme mahkûm edenlere karşı lâyihada bu celâdetin yüzde biri görün-

mez şiddet hep milleti korumak istiyenlere karşıdır. Lâyihayı yazanda, okuyanlarda, doğru olmadığını pek iyi bildikleri halde Osmanlı Hariciye Nazırı Milli Hükûmetin hiç olmazsa bir kısmının ve onun hakiki başı olan Mustafa Kemal'in o sıradaki vaziyetten ve Damat Ferit politikasının doğurduğu kinden istifade emeline olduklarını yazmaktadır: her nedense bir yıl önce aşağıda şerhlerde hatırlatacağımız veçhile aynı Mustafa Kemal'in padişahı milletle beraber olmağa ve onunla barışmağa davet etmiş olduğunu unutmaktadır. (33)

Eğer daha sonra padişah düşmüşse bu kendisinin hiyanette inadı yüzünden olmuştur, ve netice itibarile millet için hayırlı olmakla beraber, o sırada onu bin bir tehlikeye maruz bırakan padişahın ve hükûmetinin bu sıyasetleri, onların bilmiyerek ve istemiyerek millete yaptıkları tek iyilik olmuştur.

D —Lâyihayı meşbu eden bir fikirde iktidar mevkiine geçmenin ve orada kalmanın esas olduğu ve mevki sahibi olduktan sonra prensiplere sadakatın akılsızlık olacağı fikridir.

Ne vakit Ankaradan Misakı Milli lafı işitilir veya onun hükümlerini muhtevi bir şey gelirse, lâyiha sahibi derhal hayret içinde itiraz eder ve iş başında bulunmadığı zaman o kadar kötölemiş olduğu Damat Ferit politikasını takibe hazır olduğunu ve ancak muvaffakiyetsizlikten korktuğunu lâyihasına yazmaktan çekinmez.

Prensipere sadakat ve bunları iktidar mevkiine geçmek için bir merdiven değil iktidar mevkiine gelmeği prensiplerini tahakkuk ettirmek için bir vasıta addetmek Mustafa Kemal'in esas vasıflarından biridir. Ve bu vasıf devlet adamlarında zannolundundan çok nadirdir.

Lâyiha sahibi ve arkadaşlarının karakterleriyle tam bir tezat teşkil eden Mustafa Kemal'in bu karakteri ve bunda millet lehine ve padişah aleyhine mündemiç bulunan bütün imkânlar, onun milli hareket ve hükûmetin önderi ve kurucusu olması keyfiyetine ilâve edilirse lâyiha da ona karşı alttan alta kaynıyan güvensizlik ve düşmanlığın ve aleyhindeki ithamların sebep ve hikmeti anlaşılır.

Yukarda dört kalemde topladığımız düşünce ve duygular insanları nerelere götürebilirlerse lâyiha sahibi ve arkadaşları da oraya gitmektedirler.

Türk milletini hiçe sayan, ona güvenleri olmıyan, onu daima haksız gören, ecnebiye dayanmağı, güvenmeğı ve hoş görünmeğı

tabii bulan, padişahı esas ve milleti ehemmiyetsiz gören insanlar kendi milletlerine karşı istiyerek istemiyerek ihanet etmeğe mahkumdurlar. Nasıl ki lâyhada yapılmış ve yapılması düşülmüş ihanet hareketleri sarahaten yazılıdır. Ezcümle :

a) Lâyiha sahibi Ankarada mevkufen bulunduğu zaman millî ricali şifahen Sevr'i, ve İstanbula döndükten sonra tahriren ona yakın şartları kabule sevk için uğraşa gelmiştir; bu yolda yazdığı mektuplar kendi itirafı veçhile "azim bir dosya,, teşkil eylemektedir. (25)

b) 1922 başlarında ise Damat Ferit rolünü oynamaktan kendini meneden sırf onun akibetine uğramak korkusudur. (32)

c) Lâyihanın sonunda ise muharrir büyük devletlerden kendi takdirince muvafık kâğıt üzerinde bazı şartlar istihsal ettikten sonra onlarla anlaşmış bir vaziyette Millî Hükûmet aleyhine harekete geçmeği ve ondan evvel mürayıana bir politika ile Anadolu'nun gönlünü kazanmağı mensup olduğu hükûmete tavsiye etmektedir.

Yaptığı tahlillerde ise böyle bir hareketten sonra büyük devletlerle Yunanistanın sözlerinden bir kere daha dönmeleri ve kendisine yapacakları vaatleri hiçe saymaları ihtimalini, hiç hatırına getirmiyor.

Bu hal hırsın, milletine güvensizliğin, padişahı ona tercih etmenin ve yabancılara güven ve temayülün insanları ne gibi dalâletlere düşürebileceğini göstermekle beraber Dumlupınar Zaferi olmasaydı yahut ezici ve harbi kökünden bitirici mahiyette bulunmasaydı, veya bir mevsim daha geçikseydi Türk milletine karşı ne gibi sui kastler hazırlandığını meydana koymaktadır

*
* *

En lehte görünen kısımları dahi menfi neticeler çıkarmağa matuf olan lâyiha aynen aşağıda sol yapraklardadır. Muterize içindeki rakamlar şerh ve izah edilmek istenilen kısımların sonlarına konmuştur. Bunların karşısında yani sağdaki yapraklarda bu şerh ve izahlar bulunmaktadır. Lâyhada kalın hurufatla dizilmiş kısımlar bizim tarafımızdan öyle dizdirilmiştir.

Lâyiha

Vaziyeti ahirei siyasiye şark işinin bir neticeye iktiran etmek üzere olduğunu irae eylediğinden Meclisi Âlii Vükelânın takip edilecek hattı hareket hakkında bir kararı musip ittihaz buyurması zamanı hulûl etmiştir, itikadı kasırındayım. Bu siyakta arz ve irat eyleyeceğim mülâhazat ve cereyan edebilecek münakaşata esas ve medar olmak üzere mütarekeden bu ana kadar tebarüz eden safahatı muhtelifi siyasiyeyi malûmu ilâm kabilinden olmakla beraber alettarikülicmal pişi tetkik ve itibara arza ihtiyaç hisseyledim.

Mütarekeyi müteakip İstanbul'da Düveli Mütelifi ve lasiyyema İngiltere ve Fransa devletleri hakkımızdaki muamelâtını bir sureti tedricede yekdiğerile müsabaka edercesine teşdit ve umuru hükûmete müdahalatını tezyit ederken Kilikyadan Fransa filen ve çehren şark ve şarkı şimaliye doğru Maraş, Urfa, Mardin, Cezirei İbni Ömer cihetlerine kadar nüfuz ve İtalya cenuptan Kuşadası, Konya hattına kadar küçük müfrezelerle fakat silmen hulûl ettiği esnada İngiltere dahi Yunanlıların İzmirde duhulüne müsaade eylemiş ve şarktan Ermenilerin memaliki Osmaniyeye taaddi etmeleri emaratı görülmeğe başlamış olmasile o zamanki kabinenin aciz ve füturunun gören bazı hamiyetmendan ile Müdafaai Hukuk Cemiyetleri teşkil edebildikleri müfrezelerle müdafaai mülke kıyam eylediler. Bu suretle devletin külfetsizce bel' ve imha edilemeyeceği tebeyün eylemesi ve efkârı umumiyei cihanın biran evvel şark umurunu hüsnü hitama erdirmek arzu ve ihtiyacını his ve izhar etmesi üzerine mürahasalarımız Parise celbedilerek efkâr ve müdafaaları istima olunmak istenmişse de Ferit Paşa lâyihaları bir mübahasei ciddiye zemin teşkil edecek mahiyette görülmemekle heyeti mürahasamız iade ve bir defa da Kuvai Milliye ile biltilâf bir neticei silem ve selâha duhul bulmak ciheti ihtiyar ve iltizam oldu. **Binaenaleyh orduca halzi ninkam olan ecillelerkânı aske-riyyemiz tarafından kabineler teşkil[1]** ve bu sayede filhakika İstanbul ile Milliciler arasında itilâf ve mukarenet tahsil edilerek Meclis küşat edilmiş ve bir idarei salime ümidi uyanmışken

[1] Bu sözler İstanbul kabinelerinin, daha o zamanda bile, yani 16 mart 1920 işgalinden evvel dahi, büyük devletler tarafından teşkil ettirildiğinin itirafıdır.

bir cihetten bazı müfrit meb'usların etvar ve harekâtı diğer cihetten muhaliflerin mesal ve tahrikâtı yüzünden düveli itilâfiye ve bahusus İngilizler siyaseti itilâfcuyanelerini yeniden tebdil ve tariki şiddete sülûk ederek İstanbulu filen işgal ve miliyetperver görülen birçok ricali devlet ile meb'usanı Maltaya icla eyledikleri gibi [2] bu ahvali müteakip tekrar makamı iktidara gelen Ferit Paşa kabinesi de meclisi yeniden fesh ve fetavai şerife ve iradati seniye ile harekâtı milliyeyi ret ve takbih eylemiş olmakla payitaht ile memleketin kısmı küllisi arasında bir hufrei azimeyi ihtilâf husule gelmiştir. Bunun üzerine Kuvayi Milliye Hilâfeti İslâmiye ve Saltanatı Seniye'nin İstanbul'da duçarı kaydı esaret ve binaenaleyh tedviri umuru devlette adimülktidar olduğu nazariyesini ortaya koyarak idarei devleti Meclisi Milliye tevdi ile memleketi ve hali esarete olduğunu iddia ettikleri hilâfet ve saltanatı tahlis davasile silâha sarıldı. Buna mukabil Yunanlılar da kuvayi cesime tahşit ederek dairei istilâlarını şark ve şimale doğru tevsî ve İzmir Vilâyetinin kısmı küllisi ile bütün Bursa Vilâyetini zapt ve teshir eyledikleri sırada Osmanlı kabinesi de bir taraftan Kuvayi İnzibatiye namı altında tertip ve İzmit civarlarına kadar sevk ve tesrip eylediği askeri diğer taraftan Bursa, Adapazarı, Konya, Bozkır, Bolu, Merzifon cihetlerinde ikna ve teşvik edebildiği Çerkez ve Türk ahaliyi düşmanı haricî ile beraber Kuvayi Milliye'ye karşı sevk ve taslit eyledi ise de bu hareketi ile Kuvayi Milliye'yi imha değil bilâkis dahili memlekette takviye eylemiş ve harice karşı da gösterdiği teslimiyetin mükâfatı olarak nihayetülemir Scvr Muahedenamesini imzaya ve Trakyayı da Yunanistana terke mecbur kalmıştır [3]. Şurasını bilhassa beraverdei zeban etmek isterim ki, Ferit Paşa kabinesinin hatıratından en büyüğü ittihaz ettiği firak engiz siyaset ve hattı hareketini makamı mukaddesi hilâfet ve saltanattan mülhemmiş suretinde irae etmesi ve neşriyat ve telkinat ve teşvikatında namı namli hilâfeti ağızdan düşürmemesidir. Usulu meşrutiyet ve adabı musadakata tamamen mugayir olan bu halin izalei tesirâtı cidden it'abı fikre muhtaç ve cesban mesalli müşkiledendir [4].

Venizelos hükûmeti o zamanlar önlerinde bir mukavemeti ciddiye olmadığı halde dahi cesim bir kıt'anın istilâsındaki müşkilâtı derk ve hesap eylemekle siyaseten temellük ve tesahübü ümit eylediği ve askerlikçe de müdafaaya salih gördüğü bir hatta kadar ilerledikten sonra harekâtı tecavüzkâranesini tevkif eylediği gibi Kuvayi İnzibatiye dahi ilk musademede duçarı inhi-

[2] Basit düşünce; Müfrit olanların etvar ve hareketleriyle devletlerin mukarreratı değişir mi?

Muhalifler ise büyük devletlerin birer aletlerinden ibarettir, onlar, aldıkları emre göre hareket ederlerdi. Binaenaleyh büyük devletler nasıl bir karar almak isterlerse onu icap ettirecek hareketi muhaliflere emrederlerdi.

Lâyiha sahibinin bu fikrinden mantıkî netice çıkarılacak olursa «muhalifler» tabiri bütün Padişah hükûmetlerine de teşmil olunabilir; ve o takdirde bu fikir gayri mes'ul bazı kişilere değil, o sırada meşru addedilen kuvvete raci olunca hakikat kesbeder; zira hiç şüphe yoktur ki düşmanlar, millet nezdinde manevî nüfuzu henüz yaşamakta olan saltanat ve hilâfet makamile onun hükûmetine güvendikleri takdirde, Türk milletine daha çok ağır şartları yükleyebilirlerdi.

[3] Lâyiha sahibi burada Damat Ferit'in düşmana karşı gösterdiği teslimiyetin ve ona yaptığı yardımın verdiği fena neticeyi kaydetmektedir. Fakat aşağıda aynı hareketlere girişmeği düşündüğünü yazmakla fikirlerinde samimî olmadığını ve başkalarında ayıpladığı veya ayıplar görüldüğü şeyleri kendisi iktidar mevkiinde olunca yapmaktan çekinmeyeceğini ve tek korkusunun yapacağı işin fenalığı değil muvaffakiyetsizlik tehlikesi olduğunu gösterecektir.

[4] Padişahı müşkil vaziyete sokmak, millete ihanetten ve onu ölüm tehlikesine maruz bırakmaktan daha büyük hata imiş! Bu cümleler bütün bir devrin zihniyetini gösterir.

zam ve inhilâl olmuşsa da maatteessüf semerei teşvik ile ikame ve ika edilen kıyam ve ihtilâller hayli zaman devam ederek ahali İslâmiye bir sureti hunharanede yekdiğerinin canına kıymış ve nihayet galebe haricin muavenetine rağmen ekseriyeti teşkil eden milliyetçilerde kalmıştır. Fakat bu musademat bütün Anadolunun kalbinde onulmaz cerihalar ve İstanbula karşı müşkülütteskin kin ve infialler husule getirmiştir. Yunan kıralının sureti malûmede vefatile Venizelosun sukutu ve âlemi medeniyet ve İslâmiyette hâdis olan inkılâbatı içtimaiye ve intibahat ve ihtilâlatı dahiliyenin o esnalarda ezimmedaranı hükûmatı düşündürecek surette bir şekli hadde girmesi ve efkârı umumiyei cihanın hiç bir devleti muazzamayı asker sevkettirmeyecek derecede harbe karşı nefret ve galeyana şarkı karip umurunun yine sureti muslihanede halli ihtiyacını tevlit eylemiş olmakla Ferit Paşa kabinesi tekrar sahnei siyasetten çekilmeğe mecbur olmuş ve zati samii sadaretpenahilerinin riyaseti altındaki kabine resi idareye geçmiştir [5].

Kabinenin maksat ve gayesi Anadolu Millicileriyle bir tarzı itilâf bulmak ve **Sevr Muahedesini tadil ve tehvin suretile biran evvel aktı sulh eylemekten ibaretti** [6]. Ve bu maksatla harekâtı milliye müdiranı ile akti münasebata sây ve gayret edildi. Ancak bu tarihe kadar Kuvayi Milliye Ruslarla münasebeti samimiye aktine ve ordularını da bir dereceye kadar teşkil ve tensika muvaffak olmuş ve şurada burada ika edilen ihtilâlleri kesrû teskin etmekle beraber bunun mes'uliyetlerini İstanbul hükûmetile ricaline yükliyerek umum Anadoluda mevkiini tahkim ve tarsin eylemiş **diğer cihetten mükerreren siyasetini tebdil ve meva-idinde hulf etmiş olan garp hükûmatına** ve İstanbul'a karşı da emniyet edememekte bulunmuş olduğundan pek kolaylıkla elindeki silâhı terketmemeğe azmetmiştir [7]. Düveli İtilâfiye ise anlaşılın Kıral Konstantinin tahkimi mevki için Venizelosun cür'et edemediği harekâtı taarruziyeye mübaderet edeceğini bildiğinden neticeye intizaren **yeni İstanbul kabinesine karşı sadra şifa verecek resmî ve gayri resmî bir vaitte bulunmamıştır. İşte şu vaziyeti siyasiye ve bu halâtı fikriye ve ruhiye meyanesinde Ankaraya izam olunan heyet ki, çakerleri de cümlei eczasındandım, sergüzeşti malûma maruz ve hiç muvaffakiyet ihraz edemeden avdete mecbur kalmıştır** [8].

Bu esnada Yunanlıların Eskişehire doğru vaki olan taarruzları İñönündeki mukavemeti dilirane ile def olmakla beraber eski

[5] Yine kabineyi büyük devletlerin teşkil ettirdiklerinin itirafı.

[6] Sevrin her esaslı hükmünün bir idam hükmü olduğu hatırdada tutulursa onun *tadil ve tehvini* ile milleti mahıvıdan korumanın mümkün olmayacağı derhal görülür.

[7] Garp hükümetlerinin bu dönem siyasetlerine rağmen lâyiha sahibi daha aşağıda milli hükümet aleyhinde onlarla anlaşmağı tavsiyeden çekinmeyecektir.

[8] Bundan anlaşıldığına göre kendisi Ankaraya geldiği vakit yukarıda söylediği veçhile Sevrin «tadil ve tehvini» için dahi hiç bir vaat almamıştır.

İzzet Paşa heyeti Ankarada iken İstanbul hükümetinin Londra mümessili bulunan Mustafa Reşit Paşanın İngiliz Hariciye Müsteşarı Sir Eyr Kru ile vuku bulan bir görüşmesini anlatan 15 kânunusani 1921 tarihli tahriratının şu fıkraları çok dikkate değer. İngiliz Müsteşarının sözlerini nakleden Reşit Paşa derki:

«Muahedenin tasdikının menafiimize muvafık olacağını ve İzzet Paşa hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bulunan heyetin İstanbulla müteveccihen yolda bulunduğu zannında idüğünü, Anadolu da bulunanların da muahedenin tasdikındaki menafii teslim eyliyecekleri fikrini irat ve ilâve eyledi.

Tasdik için heyetin İstanbulla vüruduna intizar olunacağı müşarünileyhin şu son sözlerle anlaşılmakta ve hissiyatım da bu merkezdedir.»

Bu yazılardan İzzet Paşanın Sevri kabul ettirmek maksadile Ankaraya geldiği ve havayı müsait bulmayınca bu fikri ileri sürmeğe cesaret etmediği anlaşılır.

çete teşkilâtının bakiyesi olan Cerkez Ethem ve Demirci Efe gailelerinin dahi bertaraf edilmesile Anadolu taşkilâtı ezserinev kesbi resanet eylediğinden hükûmeti seniye ile beraber Anadolu murahhasları dahi Londra Konferansına davet olunarak **mukarreratı malûme ile Sevr Muahedesinin esası kal' ve ihlâl olunmuştur[9].**

[9] Osmanlı Hariciye Nazırının bu sözlerine hayret etmemek imkânsızdır; zira işbu Londra Konferansı sonunda yapılan teklifler hep şekle ait değişikliklerden ibarettir. En barizleri şunlardır:

a) İzmir şehri Yunan işgali altında kalacak, fakat İzmir sancağının diğer kısımlarında asayiş, müttefik zabitlerin kumandası altında muhtelif unsurlardan nüfus nisbetine göre teşekkül edecek yerli bir jandarma tarafından temin edilecek.

b) Şark vilâyetlerimizin Ermenistana ilhak olunacak veya Ermeni yurdu teşkili için kullanılacak kısmı ufaltılacak.

c) Çanakkale boğazında, müttefiklerin sulhtan sonra da, daimi işgal altında bulunduracakları yerler ufaltılacak.

ç) Ücretli asker kullanmak mecburiyeti, ecnebi zabit ve mürakabesi gibi hükümler baki kalmak şartile Türk müsellâh kuvvetleri az arttırılacak; jandarma 35,000 den 45,000 e, ona muavin kıt'aların kuvveti 15,000 den 35,000 e çıkarılacak.

En öldürücü mahiyette olan mali ve iktisadi hükümlerde bariz hiç bir değişiklik yoktur.

En ziyade nazarı dikkati mucip olan cihet şudur ki, Osmanlı Hariciye Nazırı, bu kabil teklifleri "Sevr Muahedesinin esasını kal' ve ihlâl edici,, addederken bunları ve bunlardan bir yıl sonra Mart 1922 de yapılmış olup meselâ, İzmirin şehir ve sancak dahil, tamamen hem Yunan hem de müttefiklerce tahliyesini, şarki Trakyanın yarısının bize bırakılmasını ihtiva eden teklifleri inceliyen bir İngiliz yarı resmî eseri, şu cümleleri yazmaktadır :

« Bu müsaadat toptan çok mühimdiler, fakat Türkleri güç tatmin edebilirlerdi, *zira umumî durumu esasından değiştirmiyorlardı.*»

Bu sözler « A history of the Peace Conference of Paris» yani «Paris Sulh Konferansının bir tarihi» adlı eserden alınmıştır. (C. VI. S. 66). Bu eser ise İngiliz vesikalarını neşredenlerden H.W.V. Temperley'nin riyasetinde çalışan bir heyet tarafından İngiliz Beynelmîl Meseleler Enstitüsünün himayesi altında çıkarılmıştır.

Kuvvet ve cürete karşı meftun ve zebun olmak şiarı beşeriyettendir. Devletin Harbi Umumide duçar olduğu mesaib ve mağlûbiyet ve bunun müstelzim olduğu zâf ve harabiye rağmen **Anadolunun gösterdiği celâdeti fevkalâdeî vatanperverane Fransa ve İngilterede bazı hasbî dostlarımızın neşriyatile bir kat daha ı'zam ve tezyin edlerek [10] Avrupa efkârı umumiyesinde bize karşı bir nevi teveccüh ve takdir celbetmiş olduğundan âkilâne hareket olunsa [11] zaten kat'î bir mahiyeti haiz olmıyan Londra teklifat ve müsaadatının alelhusus İkinci İnönü zaferinden sonra lehimizde tadil ve tevsii ihtimalâtı kaviyedendi.**

Fakat Anadolu zımamdararı metalbinde pek müfrit ve muannit ve muamelâtında nezaketî siyasiyeden mütebait bulunarak inikadı sulh ve teessüsü asayışe mâni olmuştur [12].

[10] Anadolunun gösterdiği “celâdeti fevkalâdei vatanperverane,, her türlü “izam,, ve “tezyinin,, üstünde idi, zira Osmanlı devletinin müttefiklerinin hepsi, yani Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan, en ezici sulh şartlarına boyun eğdikten sonra Türk milleti yalnız başına cihan harbi galiplerine kafa tutmayı göze almış ve onların ezici şartlarına “hayır,, demişti. Onun Ulu Önderi daha 1919 yılı ortasında Osmanlı İmparatorluğunun Türk kısımları için kaybolan büyük harpten evvelkinden nisbetsiz derecede daha müsait bir vaziyetin şartlarını “Misakı Milli,, adile tesbit etmiş ve milletle beraber bunu tahakkuk ettirmeğe koyulmuştu. Bunlar Türk milletini, herhangi bir büyük millete müsavi şartlar içinde yaşatmağa matuftu.

Bu amaca irişmek için girişilen mücadelelerin azametini “izam,, ve “tezyin,, şöyle dursun kimse lâyıkile takdir edememişti. Meselâ, Dumlupınar zaferinden az evvel Fransız erkânı askeriyesinin şayet Afyon Karahisarı alıp orada 15-20 gün tutunabilecek olursak bunun sulh şartlarını lehimize tadile medar olabileceğini söylemesi bizi hakikatin çok altına takdir ettiklerini gösterir. Fakat her halde Osmanlı ricalinden daha çok iyi takdir etmiş oldukları bu lâyihadan anlaşılmaktadır.

[11] Vak’alar kimin akıllı ve kimin akılsız hareket etmiş olduğunu kâfi derecede gösterdiğinden bu hususta ayrıca bir şey söylemeyeceğiz.

[12] Müfrit ve muannit metalibatın Misakı Milliden ibaret olduğu düşünülürse bunları yazdıran son devredeki Osmanlı zihniyetinin mahiyeti anlaşılır. Bu zihniyete göre Türk için diğer büyük milletler gibi “şerefle ve müstakil yaşamağı istemek,, müfritlik ve muannitliktir. Büyük devlet ricalinin Türklere reva gördükleri muamelelere aynı şekilde mukabele etmek nezaketi siyasiyeden mütebait bulunmaktır :

O anda Türkiye’ye yeniden verilen sulh şartlarının Sevr’de esaslı hiçbir değişiklik yapmadığını az yukarda gösterdik. Sulh aktine Türklerin mâni oldukları iddiasını ileri süren sabık Osmanlı hariciye nazırının sözlerinin karşısına müsâlâhaya Yunanlıların mâni olduklarını iddia eden sabık bir Yunan hariciye nazırının sözlerini koymak ibret bakımından faydalı olur. Bu sözler M. Rentis tarafından, mağlûbiyet suçlarını muhakeme etmek üzere kurulan divanı harp huzurunda 4-11-922 tarihinde kıral Konstantin vükelâsı aleyhinde söylemiştir. Y. T. D. H. S. 2-inci tabı: S. 81).

Londra protokolunun ihtiva ettiği teklifatı umumiyyeye la ve naam cevap verilmediğinden başka Bekir Sami Bey Hariciye nezaretinden istifaya mecbur edilmiş. Fransa ve İtalya ile yapılan mukavelâtı hususiye reddolunmuş İngilizler hasbelmukavele Malta mevkufininin bir kısmını tahliye etmişlerken kendi esirleri salıverilmemiş. [13]

“Şubat 1921 Londra Konferansı iki teklifte bulundu; birincisi iki muhasım tarafı tahkik komisyonları (bir nevi Plebisit) vasıtası ile itilâf ettirmek idi; bunu millî meclis (yani Yunan Meb’usan Meclisi) reddetti; ikincisine göre Sevr Muahedesince tesbit edilmiş olan hudutlar dahilinde Trakya Yunanistana kalıyordu, Küçük Asya ise (eski İzmir Vilâyeti olacak) hıristiyan bir vali, mahalli bir zabıta ve İzmir şehrinde bir Yunanlı askerî garnizonla muhtar bir vilâyet oluyordu. Bu teklif Yunan Hükûmeti tarafından reddedilmedi, bilâkis “Katimerini,” nin yazdığına göre bilâhare başvekil olan o vaktiki Harbiye Nazırı Gonaris İngiliz Hükûmetine verdiği bir muhtıradâ Yunan menfaatlerinin müdafaasını İngiltereye tevdi etmiş olduğunu bildirmiş ve İngiltere de bunu kabul etmişti. Binaenaleyh işbu teklif (sulh teklifi) lâfla değil, fiille reddedilmiş bulundu, zira cephede taarruz emri verildi; cephede taarruzî faaliyete geçilince bedihi idi ki anlaşma teklifi reddedilmişti ve şifahen veya tahriren işbu anlaşma teklifini kabul ettiğimizi, bildirmiş dahi olsaydık 10 mart tarihli ilk Eskişehir askerî muvaffakiyetsizliği ile neticelenen (İkinci İnönü) hücum yüzünden reddedilmiş veya lüzumsuz bırakılmış bir mahiyet almış bulundu. Bu hareketten sonra Yunanistan askerî bir muvaffakiyetsizlikle birlikte sulh hakkında teklifsiz kaldı.»

[13] Lâyiha sahibinin reddini ayıpladığı bu mukavelelerin birincisine göre aşağı yukarı şimdiki Adana, Maraş, Gazi Antep ve Urfa vilâyetlerinde muhtelit jandarma olacak bunda Fransız zabıtları bulunacak; bu vilâyetlerle Mardin, Diyarbekir, Elâziz, Malatya, Sivas ve Kayseri vilâyetlerinin ekonomik hayatının tanzim ve inkişafı Fransızlara havale edilecek.

2 incisine göre aşağı yukarı şimdiki Muğla, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya vilâyetleriyle Aydın, Manisa, Kütahya, Balıkesir, Afyon Karahisar, Konya ve Bursa vilâyetlerinin bir kısmının ekonomik hayatının keza tanzim ve inkişafı İtalyanlara bırakılıyordu. Ekonomik tahakkümün arkasından siyasi tahakkümün nasıl geldiğini ise bütün tarih göstermektedir.

İngilizlerle yapılan esir mübadelesi mukavelesi dahi bir kısım Türk esirlerinin salıverilmesine mukabil bütün İngiliz esirlerinin bırakılmasını, ve vaki veya gayrivaki, Türkler tarafından Türkiyede işlenmiş cürümler dolayısıyla ecnebilere onlar üzerinde kaza hakkı verilmesini tazammun ediyordu.

Türklüğün diğer milletlere karşı maduniyetini esas itibarile kabul eden Osmanlı ricali bu gibi anlaşmaları beğenebilirdi. Davasını

Antalya'da bir İngiliz vapurundan yolcular cebren alınmış İngiliz vapurlarının Anadolu sahiline uğraması menolunmuş ve bir tayyare yüzünden tahaddüs eden ihtilâf üzerine cenup cephesi kumandanı tarafından Kuşadası civarındaki İtalya kuvvetleri kumandanlığına ultimatom verilmiş birriza Antalyayı terkeden İtalyanlara muhakkirane muameleler icrasında dahi ihmal edilmemiştir. [14]

Bir cihetten de **Pontus propagandası vesile ittihaz edilerek** sahildeki Rumları tehcire kıyam olunduğu gibi İstiklâl Mahkemele-
rinin bu meseledeki şiddeti seksen yaşındaki heremzedeleri idama mahkûm etmek derecesine varmış olduğundan Avrupa ve Amerikada gayreti hıristiyaniye yeniden için için tuğyan ve galeyana başlamıştır. [15] Yalnız Fransızlar Suriyeden emin olmak dolayısıyla ve oraya karşı serbest kalmak emelile Ankara ile uyuşmakta diğer müttefiklerinden daha ileri giderek iki defa Ankaraya gidip gelen Franklen Buyonun mesaisi, Madam Golisin gayreti ve daha birçok avamil sevkile ve Kilikya ile beraber Kilis, Antep, Urfa, Mardin ve Cezirei İbni Ömer, Nusaybin kaza ve sancaklarının ve Bağdad şimendiferinin Nuseybine kadar olan kısmı-

esasını Türklüğün herhangi bir büyük milletle eşitliği üzerine kurmuş olan Millî Hükûmet bunları münakaşa bile edemezdi.

[14] Buradaki müteaddit yanlışlık ve mubalâğaları düzeltmek uzun sürer. Fakat şurası hatırdâ tutulmalıdır ki bütün bu ve buna benzer anlaşamamazlıkların ve zikredilen vak'aların zuhûrunda esaslı amil, büyük devletleri Türk Millî Hükûmetini saymağa mecbur etmek ve bunları Anadolu'da İstanbul'daki veya eski Osmanlı topraklarındaki tarzda hareket etmekten vazgeçirmek arzusu idi. Ve bu bakımdan Millî Hükûmetin tedbirleri zarurî bulunuyorlardı.

[15] «Pontus propogandası vesile ittihaz edilerek» sözü kadar gayri vatanî bir söz tasavvur edilemez ve bunu, Damat Feridin, Ermeni tehcirlerini durup dururken yapılmış fuzulî zulüm şeklinde göstermesinden ayırmak imkânsızdır.

Karadeniz kıyılarındaki Rumlar, tıpkı Büyük Harpteki Ermeniler gibi, hem siyasi hem askerî maksatlarla filen ayaklanmışlar, ve Türk askerine, ahâlisine ve bilhassa nakliye kollarına karşı silâh kullanmışlar. Burada mevzuubahs olan mesele 10 temmuz 1921 de Afyon - Eskişehir hattına karşı başlayan ve Sakarya Muharebesiyle neticelenen Büyük Yunan Taarruzundan az evvel vukubulan harekettir. Yukarıda söylediğimiz havâli Rumları bir taraftan Karadeniz limanları vasıtasıyla Türk ordusuna gelen silâh ve cephanelerin cepheye sevklerine mâni olmak, ve diğer taraftan o cihetlere bir kısım Türk kuvvetlerini çekerek hazırlanan Yunan taarruzunu kolaylaştırmak gayesini güderek, silâhlı bir isyan çıkarmış ve yolları kesmeğe teşebbüs etmişlerdir. Lâ-yiha sahibi sırf müdafaa mahiyetinde olan Türk tedip hareketinin şiddet derecesi üzerinde münakaşa yürütseydi, onu haksız bulmakla iktifa edebilirdik, fakat «Pontus propogandası vesile ittihaz edilerek», tabiri yukarıda dediğimiz gibi vatanperverlikle kabili telif değildir. ve bu sözü ile Osmanlı hariciye nazırı az evvel bahsetmiş yarıresmî İngiliz eserinden daha ileri gitmek tedir, zira orada (C VI S. 72) deki haşiyede:

«Mürettep mezalime Yunan tarafından nisan 1921 de ve Türk tarafından haziran 1921 de başlanmıştır.» denilmekle hiç olmazsa bu işteki Yunan takaddümü tasrih edilmektedir.

Esasen Yunan mezalimi bütün cihanca o kadar biliniyordu ki, hiçbir ciddi eser Osmanlı hariciye nazırı tarzında yazı yazmazdı; ve onun kullandığı tarzı, sırf Türklük aleyhinde propoganda maksadını güden eser veya nutuklarda görmek kabildir.

nın terki suretile ve daha bazı şeraiti nafıa ile tahsili itilâf edilebilmiştir. [16]

İtalyanlar hayli müddet balâda arzolunan muamelâtı anifeye iğmazı ayn ve birçok hususatta manen ve maddeten muavenetlerine yine devam eylemiş iseler de nihayetülemir Kont Sforca itizal ve Giolitti kabinesi istifa ederek Bonami-Della Toretta kabinesi mevkii iktidara geçince İtalya Hükûmeti de itilâfcuyane politikasını terk ile İngiltere siyasetine tebaiyyet eylemiştir. [17] İngilizler Antalya vak'asını müteakıp aleyhtarane ve şedit bir tavrı tehdit almış ve Yunanlılara resmen muavenet ve Dersaadeti alenen üs-sülhareke ittihaz etmelerine müsaade olunacağından, bize karşı tedabiri zecriyei bahriye ittihazından bahisler cereyan etmeğe başlamıştır. Bu esnada heyeti vükelâda cüz'i bir tebeddül husule gelerek çakerleri hariciye nezaretine geldim. Ve fakat lehülhamd

[16] Fransızlarla yapılan bu anlaşmanın bize geri getirdiği bu kadar araziden başka daha çok esaslı ve belki bundan da mühim bir faydası da şu idi: Fransızlar bu topraklarımızı bir anlaşma imzalıyarak tahliye ve terk ederken mukabilinde Sevr'deki bin bir müdahale ve murakabeden hiç birini ve hattâ Büyük Harpten evvel mevcut kapitülasyon hükümlerini veya onlara benzer hiçbir şeyi istihsal ve temin etmiyorlardı. Yani Misakı Milliye» zımnen tanıyorlardı. Yunanistan ve diğer devletlerde aynı surette tahliyede bulunsalardı «Misakı Milli» kendiliğinden tahakkuk etmiş bulunurdu; zira kimsenin elinde ona mugayir bir hükmü bize kabul ettirebilecek bir vasita kalmamış olurdu.

Bu anlaşma üzerine İngiltere ile Fransa arasında kopan şiddetli diplomatik fırtınanın esas, sebebi bu idi. Lâyiha sahibi bu pek esaslı hususların fariki görünmüyor.

Osmanlı hariciye nazırı maddi bir yanlışlık ta yaymaktadır. Zira yazısından Ankarada M. Franklen - Buyonla imzalanan anlaşmanın 1921 yazındaki Büyük Yunan Taarruzundan ve Sakarya Muharebesinden evvel olduğu manası çıkmaktadır. Halbuki Yunan taarruzu 1921 de başlar, Sakarya Muharebesi 13 eylül 1921 de biter, Franklen - Buyon anlaşması ise 20 teşrinievvel 1921 de imzalanır.

[17] Millî Mücadele müddetince İtalyanlarla münasebetlerimizin mahiyeti lâyiha sahibince meçhul görünmektedir, bunları hulâsa edelim:

İtalya ne Millî Hükûmete bir yardımda bulunmuş ne de onunla mücadeleye girişmiştir. Büyük Harp esnasında gizli bir muahede ile kendisine verilmiş olan İzmirin Yunanlılar tarafından işgali sırasındaki kısa asabiyet devresi müstesna umumî siyasette daima İngilterenin arkasından gitmiş fakat Yunanlıların Menderes cunbuna, yani kendisine verilmiş olan nüfuz mıntkasına tecavüzlerine karşı çok hassas ve kıskanç davranmıştır.

Londrada Bekir Sami Bey tarafından imzalanan anlaşma Büyük Millet Meclisince tasdik edilmedikten sonra birkaç kere Millî Hükûmetle anlaşma yapmağa çalışmış, fakat daima mahut nüfuz mıntkası işini muhtelif şekil ve derecede ona kabul ettirmeği esas şart olarak ileri sürdüğü için, Lozan Muahedesine kadar onunla birşey aktedilmemiştir.

siyasette ani bir tahavvülü hasene şahit ve musadif oldum. [18] Ticaret vesilesile İneboluya giden mütekait İngiliz Binbaşısı Hanri ve Ştürton, Refet Paşa ile müzakere ettikten sonra General Harington Hariciye konağına gelerek Mustafa Kemal Paşaya hitaben İneboludan bir zirhlıda kendisile mülâkata daveti mutazammın bir telgrafı, âcizlerine tevdi etmekle Osmanlı Bankası meclisi âzasından Hilâliahmer Reisi Sanisi Hâmit Bey marifetile adresine iblâğ edildi. General Haringtonun telgrafında mülâkat arzusunun Mustafa Kemal Paşa tarafından izhar edildiği hakkındaki telmih ve yalnız Millicilerin arzu ve ifadelerini istimaa memur olup icrayi müzakerata mezun olmadığı emrindeki beyanatı hoş görülmemiş olmalı ki, verilen cevapta arzui mülâkatın İngilizler tarafından dermeyan olunduğu bilhassa ihtar olunduktan sonra mülâkatın karada icra ve Generalin telgrafında kendilerine zirhlıda yapılaçağı bildirilen merasimi ihtiramiyenin sahilde Generale ifa olunabileceği ve kendilerinin metalibi evvel ve ahır tasrih ve tavzih olunduğu cihetle bunlar esasen kabul olunmadan teatii efkârdan fayda hâsıl olmayacağı yolunda cidden ağır bir cevap verilerek babı mukarenet bu kere de kapanmıştır. Bu defa da bu vak'adan az müddet sonra General Papulas üçüncü defa olarak cesim bir kuvvet ile harekâtı harbiyeye kıyam ve Karahisar, Kütahya, Eskişehir hattını zapt ve tahkim eyledise de bir ay kadar istihzaratta bulunduktan sonra Ankara aleyhine tevcih ettiği taarruzu Sakarya tarafeyninde vaki olan hunrizane muharebatta akamete duçar olarak Eskişehir ve Karahisar hattına kadar ricate mecbur oldu.

Millicilerin muvaffakıyeti suretinde tecelli eden bu mesele üzerine dahi temayülâtı itilâfcuyane baş göstererek M. Franklen Buyon tekrar Anadoluya gittiği gibi İngilizler de yine hükûmeti merkeziyenin tavassutu ile mubadeleyi mevkufeyn ve üsera meselesine teşebbüs etmişlerdir. Fikri acizanem alehusus Ermeni mesailinden dolayı mevkuf bulunanların Maltadan firarından sonra bu mubadele meselesinden bilistifade Anadolu ile İngiliz memurini beyninde bir müşafehe zemini bulmak ve **İngiliz üserasına sui muamele ile maznun olanların İstanbul veya Anadolu muhakemesi**

[18] Buradaki mütalealar iki koldan yürüyen teşebbüslere aittir.

Mayıs ve haziran 1921 de Yunan Hükûmeti hummalı bir surette büyük bir taarruz hazırlamaktadır. Büyük devletler bunun muvafakiyetini istemekle beraber muvaffak olmadığı takdirde vaziyetin vahim olmasından korkarlar. Bu endişe ile büyük devlet mümessilleri Pariste toplanır ve sulh hakkında şu hususlarda mutabık kalırlar.

Trakya Yunanistanda kalacak ve İzmir havalisi Cemiyeti Akvamca tayin edilecek bir valinin idaresinde muhtar olacak, oradaki askerler yerlilerden olup işbu valiye tâbi olacak, bu suretle teşkil edilecek kuvvet vali tarafından kâfi görününce Yunan ordusu orayı tahliye edecek ve ileride oraya herhangi bir sebeple dışardan bir kuvvet göndermek lâzımgelirse bu kuvvet Yunan ordusu olabilecektir.

Bu esaslar tesbit edildikten sonra büyük devletler 21 haziran 1921 de Yunanistana bir nota verip askeri hareketleri tavsiye etmediklerini bunlarla kat'i netice alınamayacağını ve menafiini kendilerine tevdi etmesini söylediler.

Yunan Hükûmeti 25 haziranda cevap verir, askeri hareketleri durduramayacağını fakat bunların inkişafının herhangi bir anında muttefikleri dinliyebileceğini bildirir. Lâyiha sahibi bu hâdiselerden haberdar görünmemektedir.

Büyük devletler, aralarında ve Yunanistanla bu müzakerelerde bulunurken Milli Hükûmetle de temasa gelirler.

İlk teması Osmanlı hariciye nazırının dediği gibi ticaret behanesiyle İneboluya gelen Binbaşı Hanri ve Şurton yapar, müphem teklifleri arasında Mustafa Kemal Paşanın İstanbulla gidip General Haringtonla görüşmesi de vardır, konuşmağa hazır olduğumuz fakat Mustafa Kemal Paşanın meclise verdiği söz dolayısıyla Anadolu dışına çıkmıyacağı kendilerine bildirilir.

İkinci teşebbüsü 18 haziranda, yani Yunan Hükûmetine müracaat edildiği günde İstanbuldaki İngiliz Komiserliği yapar ve Hâmit Bey vasıtasıyla İngiltere çabuk sulha varmak üzere Mustafa Kemal Paşa ile müzakereye hazır olduğunu bildirir, konuşmağa hazır olduğumuza dair derhal kendisine telgraf çekilir. Aradan 17 gün geçer, hiçbir ses çıkmaz. Taarruzdan vazgeçmeyeceğini bildiren Yunanistan askeri hazırlıklarına alabildiğine devam eder, derken 5 temmuzda General Haringtonun zırhlıda konuşmak, hattâ konuşmak ta değil Mustafa Kemali dinlemek üzere malûm daveti

alenîye neticesinde tecziyesi vaadi ita ve incaz edilmek suretile [19] bir cemile ibraz olunarak mesaili umumiyei siyasiyeye dair de teatii efkâra vesile ve bu suretle tarafeynin takrinine imkân hazırlamaktan ibaret ise de Ankara bu cihete de yanaşmamış ve mümessillikle bu bapta müzakereye memur edilen Hâmit Bey bilâkaydû şart emri mübadeleye muvaffak olmakla kendisine bir hissei mefharet çıkarmıştır.

Franklen - Buyonun akti itilâfa muvaffakiyetini müteakip İngiltere fevkalâde komiseri **Yunanlıların tavassut talebinde buldukları** ve biran evvel in'ikadı sülhu İngiltere Hükûmeti de gerek kendisinin gerekse bütün cihanın menfaati icabından gördüğü cihetle umumî bir sulh in'ikadı için tarafeyni davete hazır olduğundan Anadolunun böyle bir tavassuta muvafakat edip etmiyeceğinin bilinmesine ihtiyaç olduğunu fakat **Ankara ricalı Misakı Millinin aynen kabulü veyahut İzmir ve Trakyanın hemen tahliyesi gibi bazı şeraiti mutekaddime dermeyan ederse bunun ret manasında telâkki edileceğini bilbeyan** [20] birkaç gün içerisinde Ankaranın fikir ve mütaleasının istihsalini çakerlerinden iltimas eyledi. Keyfiyet bilvasıta Ankaraya iblâğ olunmakla Hâmit Bey namına mehfufen takdim edilen cevap vürut etti. **Bu telgraf fransızcaya**

alınır ve bunda güya Mustafa Kemalın önce görüşmek arzusunu izhar ettiği gibi hakikate serahaten mugayir bir fikir görülür. Mustafa Kemalın cevabında hakikatin tasrihini, Misakı Milli şartlarının zikrini maksat sadece teatii efkâr ise bu işi başka birinin de görebileceğini söylemesini, ve nihayet Türk milletinin Başının, öyle hayati bir anda kendi memleketinde bir kolordu kumandanı mevkiinde bulunan bir zatın ayağına ve el'an Türkiye ile resmen harp halinde olan bir devletin bir harp gemisine gitmeyip o zatı karaya davet etmesini Osmanlı hariciye nazırı cidden ağır bir cevap ad ve bununla «babı mukarenetin» kapatılmış olduğunu iddia ediyor. Bundan dört gün sonra 9 temmuz 1921 de resmî Röyter ajansının Mustafa Kemal Paşanın fevkalâde komiserlerle görüşmek arzusunu izhar ettiği hakkındaki tebliğinin hiç te doğru olmadığını tabii biliyor, zira muhaberatı kontrol ediyor ve bazende, kendi itirafına göre, değiştiriyor. Bu tebliğden bir gün sonra 10 temmuzda Yunan taarruzu başlayınca bütün bu işlerde ve hiç olmazsa General Haringtonun son davetinde bir avutma maksadı olduğunu ve taarruz arifesinde maskenin atıldığını ve hattâ daha başka şeyleri de düşünmesi ve tahmin etmesi lâzımdı. Fakat o bu işte de tek kabahatli olarak Milli Hükûmeti görmekte iktifa etmektedir.

[19] Burada Büyük devletlerle Türkiye arasında müsavati havsalasına sığdıramama zihniyeti yine kendini göstermektedir.

İngilizlerin eline düşen Türk esirlerinin gördükleri fena muameleler hakkında mevcut rapor ve şikâyetler, Türklerin eline düşen İngiliz esirlerinin gördükleri fena muamelelere ait rapor ve şikâyetlerden her halde az ve ehemmiyetsiz değildir. Büyük Harpte ordu kumandanlığı etmiş olan lâyiha sahibinin bu bapta bir şey duymamış olduğunu kabul etmek güçtür; binaenaleyh Pontus işinde olduğu gibi Türklük aleyhinde tarafgirlik ettiğine hükmetmek icap eder.

Onun zannettiği gibi milli hakimiyetten bu kabil fedakârlıklar yapıldığı takdirde İngilizlerin Misakı Milliye kabul edeceklerini hatıra bile getirmek çocukluktur. Misakı Milli onlarca kabul edilmeyecek olduktan sonra zaten konuşmanın bir kıymeti yoktu.

[20] Yunanın tavassut istemesi artık askerlik bakımından muvaffakiyetten ümit kestiğine pek esaslı bir delildir. Lâyiha sahibi bunun farkında görünmüyor veyahut bu cihete işareti politikasına uygun görmüyor.

Anadoluda Yunan işgalini devam ettirmek suretile müzakereye girişmekten, o zamanki düşmanlarımızca umulan faydalar evvelce anlatılmıştır.

tercümesinde hayli tadil ve telyin edilmekle beraber [21] yine İngiltere Hükûmetince bihakkın cevabı ret makamında telâkki edilmiştir. Bu esnada General Harington'un telgrafı malûmundan evvel Rafet Paşa ile görüşmüş olan Binbaşı Hanri bir iki refikî ile İneboluya giderek Paşayı mumaileyh ile görüşmüşse de neticeî müzakerat hafi kalmış ve ancak bu heyetin kat'iyen bir sıfatı resmîyeyi ve hattâ ne hükûmet, ne General Harington ile bir münasebeti haiz olmadığı Komiser Bey tarafından kerrat ile beyan ve temin edilmiştir [22].

Umuru hariciyeyi temşite başladığındanberi İngiltere Hükûmeti bittabi haysiyet ve izzeti nefsinî muhafazaya dikkatle beraber Anadolu ile biltilâf istihsali sulh ve salâha vesile aramış ve bu baptaki teşebbüsâtı resmîyesinden daima hükûmeti merkeziyeyi Osmaniyeyi agâh ederek vak' ve hakkını muhafazaya itina eylemiştir. Gerçi bahşedeceği müsaadat derecesi açıktan açığa bildirilmemiş ve tarafı âcizanemden metalibimizi hulâsaten müş'ir olup sureti gayri resmîyede bilâimza komiserliğe verilen muhtıra hakkında beyanı mütalea edilmemişse de ademi kabulünü işrap edecek bir hal ve kavilde irae ve isma olunmamış ve gerek **heyeti cillelî vükelâ ve gerek şahsî kemteranem hakkında el'an muhip ve müteveccih görülmesi** metalibi mezkûrenin pek müfrit bulunmadığına delâlet etmekte bulunmuştur [23].

Ancak İngiltere Hükûmeti için Asya ve Afrika kıt'asında milyonlarca ahali İslâmiyeyi havi olan müstemlekâtının emniyetini istihsal bir meselei hayatiye olup bizim vaz'ı coğrafi ve hali etnoğrafimiz icabınca bu meseledeki ehemmiyetimiz azim ve binaenaleyh bu bapta devleti müşarünileyhaya kavlen kalemen ve filen emniyet ilka edilmedikçe izalei adaveti mümkün olmyacağı ezcümle kendisine âlemi islâmda rekabet edebilecek bir devleti muazzamaya takarrüp ile kendisine iraei cebin etmekliğimize vechenminelvüch sabrı tahammül edemeyeceği emri müsellemdir. Buna binaen Ankaranın bidayeti meselede Rusyanın temayülâtından istifade ile para ve silâh alması ve diğer gûna menafi istihsal eylemesi ve bu kere Fransa ile nafi bir ihtilâf aktetmesi pek akilâne bir hareket ve ciddi bir muvaffakiyet olmakla beraber bundan sonra İngiltereye karşı temerrütte devamın netayici muzırreyi istilzam edeceğinden de şüphe edil-

[21] Çok şayanı dikkat olan bir cihet te şudur ki milli hükûmet tarafından büyük devletlerin tekliflerine verilen cevaplar İstanbulda değiştirilmekte imiş. Aradaki anlaşmazlığın uzamasında bu kabil cüretlerin tesiri az olmamış olsa gerektir.

[22] Burada lâyiha sahibi büyük devletlerin yeni bir samimi-yetsizliğini müşahede etmekle beraber bunda hiç ısrar etmemektedir. Ve bundan sonra da işbu devletlere karşı güveni hiç azalmıyacaktır.

[23] Kendisile harp halinde bulunan ve payitahtı işgali altında tutan bir devletin memurlarının teveccühile övünmek o devredeki Osmanlı zihniyetinin en acı tecellilerinden biridir.

Osmanlı hariciye nazırı resmen el'an harp halinde olan İngilizlerin kendisine ve İstanbul hükûmetine karşı samimi olduklarına inanmakla anlayışsızlığının derecesini göstermektedir. O sıralarda, haziran 1921 Paris toplantısında hazırlanan sulh şartları ve bunların kendisine bildirilmemiş olması eğer ispata hacet varsa Türk-lüğe karşı samimi bulunulmadığını ispat eder. Şayet bunları öğrenmişse o vaki lâyiha sahibinin bu tarzda lisan kullanmakla işlediği kabahat daha çok büyüktür.

mez [24]. Franklen-Buyon ihtilâfını müteakip Foreyn-Ofis [*] Fransa hükûmetine açıktan açığa itirazatını dermeyan eylediği gibi Pontus meselesinde Millicilerin hıristiyanlara gösterdikleri muamelâtı şedide bahane ittihaz edilerek pek mühim ricali mezhebiyye ve siyasiyenin iştirakile Trakya akalliyeti hıristiyanıyesinin muhafaza ve siyanetini talep zımnında Londrada mitingler teşekkül ve avam kamarasında aleyhimizde hasmane mübahase ve münakaşalar cereyan eylemiştir.

Fransızların şarktaki menfaatlerini hükûmeti Osmanıyeye hulûl ile temin etmek istemeleri tabii ise de vatani aslıleri hududuna, umum cihana ve hıristiyanıyet alemine karşı olan menfaat, münasebet, ihtiraz ve mecburiyetleri menafii şarkıyelerine bilvücuha faik olmakla bunların ukdesini elinde tutan İngiltereyi bizim hatırımız için tamamen ihmal edemeyeceği her akli selim sahibince bedihıyattandır. Filhakika bu mübarezede M. Briyan İngilizlerin şüphe ve itirazlarını def ve tatmin edecek izahat ve teminat vermiş olduğu gibi buradaki mümessili siyasi ile cereyan eden hususî mübahaselerimizde müşarünileyh de Fransanın menafii hakikiyyemizi temin için çalışacağı derkâr ise de eski mütteliklerden ayrılamıyacağına nazarı dikkatten dur tutulmıyarak iltizamı itidal edilmesi lüzumunu kerrat ile beyan ve itiraf ve iltiması acizanem üzerine bilvasıta Ankaraya dahi isma eylemiştir.

Ankarada bulunduğumuz esnada şifahen ve tahriren Kuvayi Milliye rüesasını sulha ve garp ile tesisi münasebata imale için çalışıldığı gibi avdetten sonra dahi orada zinüfuz ve sahibi kelâm olan rüfeka ve eviddaya aynı zeminde ve İstanbul hükûmetile bir mukareneti maneviye tesisi vadisinde bir hayli vesaya ve nasayıhte bulunuldu. Bu baptaki muharreratım azim bir dosya teşkil eylediğinden burada velev icmalen zikr ve telhise imkân yoksa da vükelâyi fihamdan arzu

[*] İngiliz Hariciye Nezareti.

[24] Rusya ve Fransa ile yapılan anlaşmalar Misakı Millî hükümetlerine uygundur, ve Fransız anlaşması lâyiha sahibinin pek beğendiği Bekir Sami Bey anlaşmasının reddi sayesinde yapılabılmıştır, yani buradaki menfaatler ancak ve ancak kendisinin beğenmediği yollardan yürümek suretile elde edilebilmiştir.

Bütün bunlar «akılâne» ad edildikten sonra İngiltere ile de aynı esaslar dairesinde anlaşmayı istemenin ve o tarzda anlaşmaları mümkün kılan yoldan gitmenin neden “temerrut,, ad edildiğini anlamak güçtür. Bahususki lâyiha sahibi, az aşağıda, evvelkilerine nisbeten daha müsait sulh şartları teklif edilmek üzere olduğunu yazmaktadır. Bundan anlaşılın şudur ki millî hükümetin sebatının mütemadiyen Türklük için daha müsait şartlar teklifini mucip olduğunu kendisi dahi müşahedeye mecbur kalmaktadır. Lâyiha sahibinin düşünce ve yazılarında bu kadar açık tezatlarla düşmesinin amilleri daha yukarda tahlil edilmiştir.

buyrulanlara lieclil mütalea takdim olunacağı tabiidir[25]. Maaha-za bununla da iktifa edilmiyerek Yunanın son taarruzatı hengâmında Bahriye Nazırı Paşa Hazretleri Avrupaya kadar ihtiyarı külfet ederek Ankaranın oradaki mümessileri vesair zevatı mühimme ile bilmüzakere siyaseti şarkiyeye dair şuhuda iktiran eden efkâr ve hissiyatını Anadolu ricaline iblâğ ile ve tarikı seddace celp ve imalelerine gayret buyurdıkları gibi diğer taraftan Hilâiahmer ve Darülfünundan birerzat ile İsmet Paşanın biraderi dahi Ankaraya gönderilmiş ve İstanbula Anadolu dan salâhiyeti haiz iki zat izam olunarak hükûmeti merkeziye ile umuru mühimmede teati ve tevhide efkâr olunması takarrür ettirilmişse de bu mükâlemat esnasında cephe de bulunan Mustafa Kemal Paşa heyeti vekilenin bu kararını kabul etmemiş olsa gerek ki ne kimse gelmiş ve ne de tevhide efkâra delâlet edecek bir emmare zuhûr eylemiştir. Hariciye Nazaretine tayini çakeranemdenberi ve daha evvel fevkalâde komiserlere amali milliyeye tevafuk edecek mutedil ve makul bazı metalip ve teklifat iblağ ile bunların nezdinde ümidi itilâf uyandırıldığı gibi temayülâti mukarenetcuyanelerine mukabil Ankaradan zuhûra gelen mukabelâtı hatırşikenaneyi mazur göstermek ve tesiratını tehvin etmek için elden gelen de diriğ edilmiyerek şimdiye kadar idarei maslahat olunabilmiştir. Ancak Ankara ricali İstanbulda bir hükûmet vücudünü inkâr edercesine ittihaz eylediği tavrı müteğafilâne ve serfirazane ve iltizam eylediği sükût ve inat ve irae eylediği muamelâtı makûseyi itilâf girizane ile bütün mesaiyi mahkûmu akamet ve sâyi acizi de duçarı mahçubiyet eylemiştir.

Tavassutun kabul olunup olunmayacağı hakkında Ankaradan vukubulan son istimzaç üzerine de bir cevabı şafiye mazhar olunamayınca Avrupa hükûmatı bir kararı kat'i ittihazı zımında beyinlerinde müzakerata girişmiştir. Mümessillerimizden alınan malûmata nazaran Kan Konferansını müteakip üç hariciye nazırı Pariste içtima ederek doğrudan doğruya hakkımızda bir karar ittihaz ve bunu da bize bir müdahale suretinde (Intervention) tebliği ve

[25] Lâyiha sahibi burada bir ihanet teşebbüsünü itiraf etmektedir. Zira Türklüğe yaşama hakkı veren bir sulh ancak zafer kazanmakla temin edilebilirdi.

Osmanlı hariciye nazırı Sevr muahedесinin değiştirilmesi hakkında büyük devletlerden hiçbir vaat almadan Ankaraya gittiğini daha yukarıda söylemektedir, ortada Türk milletine yaşama imkânı verecek bir sulh teklifi olmadan can ve başlarıyla cihan harbi galiplerine karşı harp edenleri söz ve mektupla sulha ve garpla temasa teşvik etmek onların silâhlarını elden düşürmeğe çalışmaktan başka bir şey değildir.

Lâyiha sahibi bu teşebbüsünde Ankarada iken yani 1920 - 1921 kışında muvaffak olsaydı, şark muvaffakiyetlerinden istifade edilerek Ermenistan işinin lehimize hallinin ve Ruslarla dostluk tesisinin önüne geçmiş olacaktı. 1921 içinde muvaffak olsaydı Fransızlarla bir çok vatan topraklarını kurtaran ve Misakı Milli'nin zımnen kabulünü ifade eden bir anlaşmanın yapılmasının önüne geçmiş olacaktı.

Daha sonra muvaffak olsaydı Dumlupınar zaferinin ve ondan doğan Lozan sulhunun önüne geçmiş bulunacaktı.

Bunların yerine ne ikame edecekti? Sarıh söylemiyor. Fakat Trakya ve İzmir Yunanda bırakan ve Fransa ve İtalyaya nüfuz mıntakası olarak bir çok vilâyetimizi veren 1921 martındaki Londra teklif ve anlaşmalarının neticesiz kalmasına acıyışına bakılırsa 1921 ilkbaharından itibaren amacı nihayet bunlara benzer şeylerdir. Ancak şunu da söylemek lâzımdır ki, herhangi bir anda Türk milletle harp halinde bulunan büyük devletler hesabına Anadolu kalesini içinden yıkmaya muvaffak olsaydı, bunu müteakip yapılacak sulh Sevr sulh taslağından daha çok, pek çok ağır olurdu. Ve orada Türk milletine zahiren bırakılmış gibi gösterilen istiklâl ve yaşamak hakkı ismen dahi ortadan kaldırılırdı.

Bütün bunlar Mustafa Kemal'in İstanbul hükümeti hakkında beslemiş olduğu itimatsızlığın nekadar yerinde olduğunu gösteren pek bariz delillerdir. Ve lâyiha sahibinin dediği gibi "bütün mesaiyi mahkûmu akamet ve sâyi âcizi duçarı mahcubiyet,, eylemeğe muvaffak olması Mustafa Kemal'in en esaslı ve millet için en faydalı muvaffakiyetleri arasında sayılmalıdır.

yahut alâkadaran mümessilleri Londra konferansında olduğu gibi bir meclisi âliye davet olunarak müddeiyatımızın istimaından sonra bir karar ittihazı mı lâzımgelceği meselesi ile mukarreratın sureti tenfizi tezkir olunacaktır. Tarafımızdan bittabi şıkkı saninin takriri için teşebbüsâtı siyasiyede bulunulmuştur. Yine aynı malûmat ile Müsyü Briyanın nutuklarından ve bazı mühim Avrupa gazetelerinin ifşaat ve münakaşatından ve suveri saire ile alınan haberlerden bu kere evvelce Londrada vukubulan teklifattan daha vasi ve mutedil mevat ve şerait teklifi hususunun düveli muhtelifce takarrür eylediği istidlâl olunmaktadır [26]. Ancak şurası da pek zahirdir ki, İngiltere Devleti in'ikat edecek içtima veya konferanslarda efkâr ve maneviyatını kabul ettirerek kat'i kararlar ittihaz ve mukarreratı vakıyı infaz etmek için hazırlanmaktadır. Bu cümleden olarak Mısır ve Hint te tedabiri zecriyei askeriyeye iptidar ile oralardan ümidimizi kestirmeğe teşebbüs eylemiştir [27]. Müzakerat ve münakaşatı amika neticesinde Müsyü Briyan ile tevhide efkâr eylemiş ve memleketimiz hakkındaki nazariyat ve ihtirasatı iktisadiyesi malûm olan İtalyayı siyasetine ittiba ettirmiştir. Kendi memleketinde dahi yine hıristiyanlara edilen mezalimi ortaya atarak efkârı umumiyeyi tehyice sây eylemekte bulunmuştur.

İşte şu mühim ve kat'i zamanlarda Yunanlıların Ermenilerin mütemevvilani, siyasiyunu, zimamdaranı kapı kapı dolaşiyor. Dünya mehafili siyasiye ve ricali hükûmatının harimine dimağına hulûl ediyor. Fakat duçar olduğumuz tefrika yüzünden Hükûmeti merkeziyei Osmaniye elleri bağlı denecek bir vaz'ı garipte mahkûmu intizar ve atalet. Çünkü biz sözüme kıymet ve ehemmiyet atfedilmeyecek derecede âciz, membaı kuvvet olan Anadolu ise bilcümle hukuku meşruayı feramuş ederek bizden rugerdan [28].

Anadolu zimamdaranı gerek garbe gerek İstanbulla karşı ittihaz eylediği siyaseti itilâf girizaneyi ademi emniyet ve itimat esasına bina eylemektedirler. Bunlar düveli muazzamayı garbiyenin ve lâsiyemma İngilterenin taassubundan Ermenilerin intikamını almak daiyesine ve İslâmiyete noktai istinat olabilecek hiçbir hükûmeti müstakillei islâmiye bırakmamak azmi kat'isinde bulunduğundan ve binaenaleyh gösterdiği sulh ve itilâf teşebbüslerinin sırf bizi şarka karşı yalnız bırakmak dahilde iğtişâş hâsıl etmek niyetine matuf bir hud'adan ibaret olduğundan bahisle bundan tevakkı ve ihtiraz lüzumunu ortaya atıyorlar. Şu halde garbe ve bilhassa İngiltereye karşı idamei maadatı iltizam ettik-

[26] Burada millî mücadelenin muvaffakiyetle devamının yeni bir semeresi görülmekte yani büyük devletler tarafından evvelkilerine nisbeten daha iyi sulh şartlarının teklif edileceği anlaşılmaktadır. Muharririn bundan dolayı millî hükûmeti takdir ve ona mutavaat lüzumunu ileri sürmesi lâzımgelirken tamamilen aksini yapacağını az sonra göreceğiz

[27] Almanya Avusturya Macaristan ve Bulgaristana her istediklerini kabul ettirmiş olan cihan harbi galiplerine karşı girişilen savaşta Mısır ve Hindistana ümit bağlanmış olduğunu sanmak kadar basit düşünce olamaz.

[28] Lâyiha sahibinin bunları yazdığı sırada Ermeni, Asuri, Geldani ve hattâ Arapların akibeti gözönünde idi. «Mütemerrit» diye tavsif ettiği Türk millî hükûmetinin ise, gün geçtikçe daha iyi sulh teklifleri ile karşılaşmakta olduğunu istemiyerek müşahedeye mecbur kalmaktadır. Fakat bunlardan muradına ermek için Rum ve Ermenilerin ileri gelenleri gibi kapı kapı dolaşmak değil mücadele etmek lâzımgeldiği neticesini çıkaracağı yerde bu gibi şeylere hiç te ihtiyacı olmayan Türk milleti namına kapı kapı dolaşmadığına esef etmektedir.

Anadolunun hukuku meşruayı feramuş ettiği hakkındaki sözü, ancak meşru hukukun millet hukuku değil padişah hukuku olduğuna kail olan biri söyleyebilir ki, padişah vükelâsından bu gibi garip fikirlerin çıkmasına pek o kadar hayret edilmemelidir.

lerini lisanı hal ile itiraf ediyorlar[29]. Artık şarkın yani Bolşevik Rusyanın iflâs ettiği ve belki Garp ile uyuşmak üzere bulunduğu şu zamanda garbin tezahüratı itilâfcüyanesi Anadoluyu Rusyadan ayırmak fikrine haml olunamayacağını ve istinat olunacak ve muhasama ciddiyete binerse emniyetle havayıç ve levazımı harbiye celbedilecek başka bir mahreç ve medhalde kalmıyacağına nazaran böyle bir siyaset ve iddia meyusane ve mezbuhane çarpışıp intihar etmekten başka bir mana ifade etmez [30]. Halbuki harekâtı milliye mevki ve amillerinin her bir hal ve ameli azim ve kuvvet ve kiyaset mahsulü olduğu meydanda dururken böyle bir siyaseti muhterizane ve meyusanenin neye haml ve isnat edileceğine zihinler duruyur. İstanbulu tanımamakta gösterilen esbapdan siyaseti hariciyeye raci olan kısım ki, İstanbulun tahti işgalde olmasile hürriyet ve istiklâline malik olmaması keyfiyettir. Bittabi makul ve musiptir, fakat akibeti devlet ve millet emrinde hafi ve celi teatii efkârdan dahi içtinap edecek derecede istiğna ve istikbarda bir sebebi makul ve mantıkî görülüyor [31]. Maamafih şu muakesata rağmen hükûmeti merkeziyenin Ankarayı bilküllüye ihmal ile müstakil bir siyaset ittihaz edip meydana atılması zamanının hulûl edip etmediği meselesi yine cayi münakaşadır. İstidlâl ve istişmami acizanem ve emsali sabıkaya kıyasen böyle bir halde husemai hariciyenin tefrikadan bilistifade teşdit şerait ve tekâlif eylemesi kaviyyen muhtemel fakat **şu aralık hükûmeti merkeziyenin galebesini temin edecek bir sebep ve amilî cedit zuhûra gelmediğinden vadil muhalefet ve muhasamaya sapıldığı takdirde bizim de Ferit Paşa kabinesi vaziyetinde kalmamız ve bu suretle hafazanallah bünyanı devlete son darbei indirası vurmamız gayri müstebattir.** [32] Bu münasebetle şurasını da arz ve izaha müsaraat eylerim ki, gerek zikr ve tasvir edilen ef'al ve malûmatı makûse ve gerek bu yakınlarda Ankara kürsülerinde tefevvüh edilen ahval ve beyanatı gayri lâyıkanın uyandırabileceği zunun ve şüpehat pek az kimse hakkında varit olabilir, ekseriyeti azime sevki hamiyet ve vatanperveri ile bu tarıkı mücadeleye salik olmuş makamı kudsiyet ittisamı hilâfet ve saltanata kalben ve fikren muhafazai merbutiyet etmekte bulunmuştur. Yalnız vakayi ve hatiati salife umumda merkezi saltanata karşı bir nevi infial ve ademi itimat hissi ilka eylemiştir. İşte Anadoludaki muhalefetin ruh ve kuvveti de budur. İnsaf ile de mülâhaza olunursa nazır makamını işgal eden zevat evrakı havadis ile Yunanlıların kariben Ankarayı işgal et-

[29] Milli hükûmet ne İngiltere ne de kimseye karşı " idamei muavedeti iltizam,, etmemiştir. Yani kimse ile harbi istiyerek devam ettirmemiştir. O misakı milliyi kabul edenlerle kabul anından itibaren derhal sulh ve dostluk yoluna girmiştir.

[30] Bolşevik Rusya hakkındaki bu yazılar tahakkuk etmemiştir ve Rusyanın bazı garp devletleriyle anlaşması bu son yıllarda yani milli mücadele devresinden pek sonraları ve Türkiye ile dostluğu ihlâl etmiyecek şekilde olmuştur. Binaenaleyh buradaki kehanet, matuf olduğu devir ve hâdiselere göre, tamamen boşa çıkmıştır. Fakat bu iddiada dikkate değer başka bir cihet vardır.

Bu cümleleri yazan zatın, ekser garp büyük devletlerinin paitahtlarında mümessilleri bulunduğu gibi, kendisi de bu devletlerin İstanbuldaki mümessilleri ile temastadır ve hattâ kendi yazdığına göre bunlardan birinin muhabbet ve teveccühüne de mazhardır. Bütün bunlara rağmen işbu memleketlerde hakkımızda hazırlanan esaslı şeylerden haberi yoktur. Bolşevik Rusya ile hiçbir münasebeti yoktur. Fakat onun gittiği yoldan haberdardır, onun yıkılmak ve belki de garple anlaşmak üzere olduğunu sadrazama resmî bir lâyiha da yazmakta tereddüt etmemektedir. Bu hal ancak Osmanlı hariciye nazırının akıl ve muhakemesini Osmanlı ricalinde ve onlar vasıtasile milli ricalde bu gibi yanlış kanaatleri husule getirmek isteyenlere, rametmiş olmasile izah olunabilir.

Şurası da hatırda tutulabilir ki Rus dostluğu milli mukaveletin temeli değildir; bu dostluk iki tarafa birçok fayda temin eden ve bozuluşu keza iki taraf için birçok mahzur doğuracak olan bir keyfiyetti. Milli hareket bu dostluk kurulmadan çok evvel başlamış milli hükûmet keza ondan çok evvel kurulmuş ve muvaffakiyetler kazanmıştır.

[31] Lâyiha sahibi daha yukarda milli hükûmeti pek kötü şartlarla sulha sevk etmek istediğini söylediği gibi bu yolda bir sürü mektuplar da yazmış olduğunu itiraf etmiştir. En mühim erkânından biri ve belki de birkaçı bu tarzda mesaide bulunan bir hükûmetle iş birliği yapmak ve hattâ «teatii efkâr» etmek millî hükûmet için ancak bir zâf ve tehlike kaynağı olabilirdi.

[32] «Fakat şu aralık hükûmeti merkeziyenin galebesini temin edecek bir sebep ve amili cedit zuhuruna gelmediğinden» sözü İstanbul hükûmetinin Damat Ferit rolünü yeniden oynamak için pusuda beklediğinin itirafıdır; o sırada bunu yapmıyorsa muvaffakiyet ihtimali görmediğinden ve Damat Ferit akıbetine uğramaktan korktuğundandır. Böyle can alacak bir sırada her ge-

meleri ümit ve temennisini izhar ve mütearrız düşman ordusunun önünde, müdafinin gerisinde birtakım hacılar hocalar ahaliyi türlü türlü tezvirat ile firar ve askeri kıyama teşvik ederse müdafaai vatan için can ve baş ile çalışan varını yoğunu bu yolda bezleden bir Türkün teessür ve infiali müstelzimi hayret ve hiddet olmamalıdır.

Fakat aynı zamanda efkâr ve amal ve ef'alinden endişe edebilecek kesianın bu misillü hissiyat ve teessüratı umumi-yeden müstefit olacağı da nazardan dur tutulmıyarak bunun izalesine kalben ve filen çalışmak lâzımedendir [33]. (Böyle mühim zamanlarda ve bu misillü velehresan mesaili mudıleyi hayatiyenin hallinde insan için elini kalbi üzerine koyarak ve atii tarihi ve uhreviyi pişi fikir ve nazara alarak hak ve mantık da-iresinde düşünmek ve itihazi tedbir eylemekten başka çare yoktur. Binaenaleyh makamâtı âliyece pek te haksız olmyan bu infiali umumiyeyi tedabiri saibe ile teskine himmet muktezayi hikmeti hükümet ve bir vecibei hamıyyettir) [*]. Şu mülâhazata nazaran bizim için pir müddet daha meslek sabır ve teennide devam ve sebat ve Ankara ile vahdeti fikir ve nazar tahlisine bir defa daha teşebbüs ve gayret muktezidir. Bir fayda tasavvur olsun olmasın vicdan ve tarihe karşı mes'uliyetten teberri için **Ankaraya son bir müracaatta daha bulunarak kendilerine vaziyetin tasvir ve saltanat ve hilâfetin cihan müvacehesinde huku-ku siyasiyesinin tavzih ve bunların hiçbir vakit mahv ve pamal ettirilmeyeceğinin tefhim ve şu ihtilâfların devlet ve memlekete iras edeceği mahazir ve mazarrat hakkında nazarı dikkatlerinin ehemmiyetle celbedilmesine ihtiyacı müb-rem vardır.**

Akti musalâha emrinde an karip düveli muazzama tarafından maruz kalacağımız teklifat hakkında ihtimalâtı atıye varittir.

Evvelâ — Konferansa celbolunmıyarak teklifat ve şeraitin müdahale (intervention) tarzında resmen tebliği.

b — Bu surette şeraitin kabule şayan görülmemesi.

c — Tarafımızdan şayanı kabul görünüp Ankaraca muvafakat edilmemesi.

Saniyen — Konferansta vaki olâcak davete. Ankaraca icabet olunmaması.

Salisen — Konferansa her iki taraf iştirak edip te şeraitin kabili kabul olmaması, tekâlifi vakıa bizce şayanı kabul görünüp Ankaraca reddedilmesi.

[*] Müsveddede mevcut olup yanında yazılmıyacak kaydı vardır.

çen ayda millet lehine yeni bir menfaat koparan milli hükûmete karşı uğraşmağı hatırına getirmek ve o anda buna girişmekten ihtiraz sebepleri arasında Damat Ferit akibetine uğramak endişesini zikretmek ancak hiyanetle tavsif edilebilir. Ve buna harici düşmanların bu vaziyetten istifade etmeleri düşüncesinin ilâvesi ancak zevahiri kurtarmak için konulmuş bir ek mahiyetinden ileri gidemez.

[33] Bu sözlerin hulâsası şudur :

Ankarada büyük ekseriyet kalben hilâfet ve saltanata bağlıdır. Damat Ferit devrinin hataları bunların hamiyetini işbu makamlar aleyhinde samimi olarak galeyana getirmiştir. Bazı menfaatperestler (burada Mustafa Kemal ve en yakın arkadaşları kastediliyor) bundan istifade etmek istiyorlar; bunun önüne geçmek ve saltanat ve hilâfet haklarına hiçbir vakit dokundurulmayacağını onlara anlatmak lâzımdır.

Lâyiha sahibinin bu ifadesi samimi olamaz. Padişah ve hükümetinin millete karşı esas ihanet ve cinayeti Damat Feridin kuvayi inzibatîyesi, fetva ve iradeleri veya Ali Kemal ve emsalinin makaleleri değildir. Bunlar esasa eklenen munzam ihanet ve cinayetlerdir. Temeldeki ihanet ve cinayet Türklüğü millet olarak yer yüzünden silmeğe matuf olan bir muahedeyi kabuldedir, mütarekedenberi öyle bir muahedenin kabul edilmesi ihtimalini düşmanlara anlatacak bir siyaset gütmüş bulunmaktadır ve ondan sonra rahatını, tahtını ve hayatını tehlikeye koyarak milletin başında mücadeleye iştirak etmemiş olmaktadır.

Bu hususlarda ise mütarekeden Dumlupınar zaferine kadar İstanbulda iktidar mevkiine geçen bütün hükümetler aynı suretle hareket etmişlerdir. Osmanlı hariciye nazırı hiçbir yerde Sevr muahedesinin kat'i öldürücülüğünü tebarüz ettirmemektedir, hattâ onda en ehemmiyetsiz tadilleri minnetle kabule ve elinde olsa bunları millete cebren kabul ettirmeğe hazırdır. Bu öldürücülük meydana konmadıktan sonra millî hareketin ruh, mana ve hikmeti anlaşılmaz. Ve Damat Ferit siyasetinin ve Ali Kemal tarzında makalelerin aleyhinde ne söylenirse söylensin bunlar tabii veya hut ancak şiddet bakımından fazla ileri götürülmüş şeyler olur; nitekim lâyiha sahibi muvaffakiyet ümidi görse o siyasete sapmağı tavsiye edeceğini söylemektedir.

Burada tetkik edilmesi lâzımgelen bir cihet daha vardır. Acaba Mondros mütarekesile Dumlupınar zaferi arasında geçen

devredeki padişahın ve bütün hükümetlerinin bu siyaseti tarih bakımından arızı bir şey midir? Bazı mahdut şahısların güttükleri veya tesadüfen toplanmaları ile kararlaştırdıkları bir siyaset miydi? Yoksa saltanatın ruhunda mündemiç duygu ve ihtiyaçların bir mahsulü müdür? Uzak ve yakın tarih ve hattâ gözümüz önünde duran bir çok örnekler ikinci şıkkın pek az istisna kabul eden bir asıl olduğunu ispat eder. Yani hükümdar tahtını, hayatını ve hattâ rahatını tehlikede görünce bu tehlikeyi atlatmak için ecnebiye boyun eğmekten, onun maiyetine girmekten ve onun aleti olmaktan çekinmez. Vahdettinin hareketi bu bakımdan tabii bir hareketti, Mısır Paşası Mehmet Ali korkusile Hünkâr İskelesi muahedesini yapan ve Rus himayesini kabul eden onun büyük babası ikinci Mahmudun hareketi de tabiidir. Ve bu yolda küçük büyük örnekler göstermek için Asya ve Afrikanın müstemleke ve yarı müstemleke halinde bulunan hükümetlerine göz atmak kâfidir.

Binaenaleyh zafer sayesinde varılan netice, yani saltanat ve hilâfetin kaldırılması, millet için en hayırlı netice olmuştur. Ancak bu neticeye muharririn haklarında kullandığı tabir veçhile, "efkâr âmal ve ef'alinden endişe edilebilecek kesanın» mesaisile varılmamıştır, doğrudan doğruya Halife - Sultan ve lâyiha sahibi dahil, vükelâsının temerrüdü neticesinde varılmıştır. Yani bunlar düştükleri kuyuyu bizzat kendileri inat ve ısrarla kazmışlardır.

Vahdettin ve vükelâsına Mondros mütarekesinden, Sevr muahedesinin onlarca kabul ve imzasından ve Damat Feridin delicesine faaliyetlerinden sonra 2 incikânun 1921 sonlarında milletle barışmak, bütün hiyanetlerini unutarak, onunla beraber çalışmak için hiç te lâyük olmadıkları parlak bir fırsat verilmiştir ve bu fırsatı onlara, hakkında yukardaki tabirleri kullanılan Mustafa Kemal bizzat vermiştir.

Londrada 1921 şubat ve mart aylarında toplanacak olan sulh konferansına gidilmeden evvel dış düşmanlara karşı birlik yapmaktaki milli menfaati her şey üstünde tutan Mustafa Kemal'in 28 kânunusani 1921 de Sadrazam Tevfik Paşaya çektiği aşağıdaki 2 telgrafı (Nutuk ilk tabı s. 356, 2 inci tabı c. II s. 89-90) bunu pek iyi gösterir. Muharririn bunlardan ve bunlara verilen ret cevabından haberi olmaması imkânı yoktur. Yukarda samimiyetsizliğinden bahsedişimizin sebebi budur.

İLK TELGRAF

Ankara 28 Kânunusani 337

İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine

Zatı samileri gibi bütün bir ömür bu millet ve memlekete bilâ-fasıla meşkûr hizmetlerde bulunmuş bir recülü muhtereme, bütün hidematı sabıkanızı tetviç ve ikmal edecek müstesna ve tarihi bir fırsat zuhûr ettiğine kaniiz. Biz, vahdeti tamme üzere hareket etmek istiyoruz. Bilvasıta med'u olduğumuz konferansta memleketi ayrı ayrı temsil edecek iki heyetin nekadar me haziri dai olduğunu tamamilen takdir buyurduğunuza eminiz.

Milletin, sırf hukuku hakimiyetini muhafaza daiyesile sarfettiği emekler, akıttığı hesapsız kanlar dahilî ve haricî bir çok müşkülâta karşı gösterdiği sebat ve mukavemet, bugün karşısında bulunduğumuz müsait yeni vaziyeti ihdas etti. Bir taraftan da, hâdisat-âlem, sebat ve mukavemetin hedefi aslî olan istiklâlî tamımızı teyit edecek surette inkişaf etmekte devam ediyor. Bizi esaret ve izmihlâle mahkûm etmek istemiş olan hükûmetler muvacehesinde hukuku milliyemizi müdafaa ederken... maddî ve manevî bütün kuvayı memleketin müttehiden hareket etmesi elzemdir. Bunun için, zatı şahanenin iradei milliyeye memlekette yegâne tecelligâh olan Türkiye Büyük Millet Meclisini tanıdığını resmen ilân etmesi artık icap etmiştir. Bu suretle İstanbulun memlekete mütevali zararlar ıka ettiği tecarübü meş'ume ile sabit olan ve ancak ecnebiler lehine idame edilen gayri tabii vaziyetine bir nihayet vermek müyesser olur. Düveli Mütelife mümessilleri tarafından vaki olan tebligat gösteriyor ki, İstanbuldan hareket edecek bir heyeti murahhasanın Londra konferansına iştirak edebilmesi ancak onun, Ankara Hükûmeti tarafından salâhiyeti tamme ile terhis edilmiş mümessilleri ihtiva etmesile meşruttur. Bu suretle itilâf devletleri, Türkiye namına, sulh müzakeratına girecek murahhasların, ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından gönderilebileceğini kâfi bir vuzuh ile itiraf etmiş oluyorlar. Filen ve hukukan memlekette yegâne hükûmeti meşrua olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin vaz ve ilân ettiği esasatı kabul ve bu esasatın düşmanlarımız tarafından tasdikını teshil için, bize iltihak suretile vaziyetinizi tashih ve tesbit buyurmanızı tarih ve millet muvacehesinde deruhte etmiş olduğumuz vazife ve salâhiyetle teklif ederiz. Bu suretle mücadelemizi bir neticeyi mesudeye iriştirmek hususu tesri edilmiş olur. Müttehiden hareket ve âmali milliyeyi azamî kuvvetle müdafaa

etmek fikrile vaki olan bu teklifatı samimanemiz, kabul ve infaz buyurulmadığı takdirde, calisi makamı saltanat ve hilâfet olan zatı şahanenin vaziyeti mütezelzil olmak tehlikesinden bihakkın korkulur ve biz, iradei milliyeinin bahşetmiş olduğu filî ve hukukî bütün salâhiyetleri haiz bir hükûmet sıfatile, şimdiden kayıt ve işaret ederiz ki bundan tevellüt edecek mes'uliyet nakabili tahmin olan bütün avakıbile doğrudan doğruya zatı şahaneye aittir. Zatı samilerin bu vaziyet karşısında vicdanî ve tarihi vazifenizi tamamile ifa ve netayicini tarafımıza kat'i ve sarih olarak iş'ar buyurmanıza intizar ediyoruz. Bu vesile ile ihtiramatı mahsusamızın kabulünü rica ederiz efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

İKİNCİ TELGRAF

Ankara 28 kânunusani 337

Dersaadette Tefik Paşa Hazretlerine

Resmî ve hususi telgrafnamemizdeki mütaleat ve teklifatımızı berveçhiati hulâsaten tekrar ve icabatının sürati ifasile neticesinin iş'arını rica ederiz:

1 — Zatı şahane, Türkiye Büyük Millet Meclisini tanıdığını kısa bir hattı humayun ile ilân buyuracaklardır. Bu hattı humayun makamı hilâfet ve saltanatın masuniyetini esas olarak kabul etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisini şekli mahiyet ve salâhiyeti hazırasile kabul buyurduklarını ihtiva edecektir. Tafsilât ve teferruatı sairenin ilâvesi, şimdilik mucibi teşevvüş olabilir.

2 — Birinci madde hükmü infaz olunduğu takdirde ailevi olan dahili vaziyetimizin tanzimi berveçhiati olabilir:

Zatı şahane kemafıssabık Dersaadette ikamet buyururlar. Sahibi salâhiyet ve mes'uliyet olup her türlü tecavüzden masun ve her türlü şeraiti istiklâli cami olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükûmet şimdilik Ankarada bulunur. Bittabi İstanbulda artık kabine namı altında bir heyet kalmaz. Ancak, İstanbulun vaziyeti mahsusası ilcasile nezdi şahanede Büyük Millet Meclisinden vazife ve salâhiyeti haiz bir heyet bulundurulur.

3 — İstanbul şehir ve havalisi umuru idaresinin sureti tanzimi badehu teemmül ve tatbik olunur.

4 — Şeraiti mezkûrenin kabul ve tatbikile beraber, Büyük Millet Meclisince musaddak bütçemizde, esasen mevcut tahsisatı

Bu ihtimalâta göre ittihaz olunacak hattı hareket bilvücu heyeti celilei vükelânın takdirine vabestedir. Efkârı acizanemce duru diraz münakaşadan sonra şayanı kabul görülmeyen teklifatın gerek müdahale suretinde gerek konferans muvacehesinde tebliğ edilsin. Mütevekkilenaallah reddi. [34]

Konferansa davet olunduğumuz takdirde Ankara kabul etmese dahi icabet olunması.

Konferansın son teklifatı şayanı kabul görüldüğü takdirde yine Ankaranın reddine bakılmıyarak kabulü ve o halde Anadoluya teklifatı kabul ettirmek ve ikiliği bertaraf ettirmek için lâzım tedabirin ilcaı hal ve zamana göre bilâhare ittihaz ve tatbiki münasip ve muvafık olur. Şu sureti halliyenin kabulü halinde evvelâ Avrupalılardan mümkün mertebe müsadat istihsal edebilmek için şimdiden Anadoluya iftirak alâim ve emareti gösterilmemek. Saniyen her ihtimale karşı Anadolu efkârı umumiyesini lehimize celp ve imale ve zimamdarının şüphe ve tevahhüşünü izaleye sâyigayret olunmak ve cibedendir.

Bu lâyihanın hazinesi evrakta birbirinden az farklı müsveddeleri vardır. 11 Kânunsani 1922 tarihlidir. Sureti neşrolunan müsvedde Ahmet İzzet Paşanın el yazısile tashihlerini havi olmaktadır.

seniyye ve hanedanı saltanat tahsisatı ile beraber, bilûmum memurini lâzıme ve sair ashabı maaşın muhassasatlarını itaya muk-tazi mebalîğ hükûmetçe temin ve tediye edilecektir. Kudreti maliyemiz bu hususu mütekeffildir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

[34] Padişah ve İstanbul hükûmeti bir de şûrayı saltanat topla-yıp onun da reyini aldıktan sonra Sevr muahedesini kabul etmiş-lerdi. Esasen lâyiha sahibinin büyük devletlerin İstanbul hükûme-tini istedikleri gibi değiştirdiklerini itiraf edişine bakılırsa onun bir şeyi kabul veya reddi hiç kimse için hiçbir şey ifade etmez. Ve muharririn kullandığı «mütevekkilenaallah tabiri ancak ecnebi işgal ordusu kumandanının onları iktidar mevkiinden düşürmesi keyfiyetine ait olabilir. Lâyiha sahibinin bu sözlerinin ancak bir tek şıkta manası olabilir, o da şudur :

Eğer büyük devletler İstanbul hükûmetini memnun edecek yeni sulh şartları teklif ederlerse o da Anadoluyu içinden kemir-meğe çalışmakta devam eder ve hattâ ona açıktan açığa hücumu dahi göze alır yoksa bu yolda birşey yapmaz ve şimdiye kadar yapageldiklerini de durdurur. Esas maksadın da bu olduğu az aş-ğıda tebarüz edecektir.

[35] Burada yine sarih bir ihanet teşebbüsü itiraf edilmektedir. Her yeni sulh teklifinin eskisinden daha iyi olduğu ve bunun sırf milli mücadele mahsulü bulunduğu lâyiha sahibinin muhtelif yer-lerdeki ifadesinden dahi sarahaten anlaşılmaktadır. Türk milletinin o sıradaki hakiki kuvvet ve kabiliyetini takdir ve ona göre bir netice alabilmekte, ancak ve ancak mütemadiyen yeni muvaffa-kıyetler kazanan milli hükûmet için mümkündür zira en şümüllü manada milli kuvvet onun sevk ve idaresinde bulunuyordu. Milletle çoktandır her türlü ilişik ve ilgisi kesilmiş olan ve düşman işgal ordu kumandanlığı elinde oyuncak olan İstanbul hükûmetinin bu bapta bir salâhiyet iddia etmesi, eğer bu kendine âmir vaziyetinde bulunan düşmana yardım maksadile yapılmıyorduyorsa sadece bir şuarsuzluk eseri olabilirdi.

Bu söylediklerimiz «konferansın son teklifatı şayanı kabul görüldüğü takdirde yine Ankaranın reddine bakmıyarak kabulü» cümlesine racidir. Ondan sonraki cümleler Damat Ferit tarzında mütecavizane ihanet tasavvurlarını ihtiva eder. Milli mukavemeti idare edenleri yenmek ve bu mukavemeti kırmak için « hal ve zamanın icap ettirdiği tedbirlerin » alınması için muhterisane bir

ihamet ruhile yapılan tavsiyenin doğurabileceği neticeleri Osmanlı hariciye nazırı bütün şumulile takdir edemiyor görünmektedir.

Zira “şu suveri halliyenin kabulü halinde dahi evvelâ Avrupalılardan mümkün mertebe müsaadat istihsal edebilmek için şimdiden Anadoluya iftirak alâim ve emaratı gösterilmemek,, cümlesine bakınca hatıra gelen şudur ki lâyiha sahibi evvelâ büyük devletlerden kendisince müsait şartlar koparacak ondan sonra «İlcayi hal ve zamana göre » ister propaganda ile ister Damat Ferit usulü kuvvet kullanarak Anadolunun üzerine atılacak, millî hükûmeti zor veya hile ile yenecek ve devirecektir.

Bunu yaptıktan sonra yani Yunana ve büyük devletlere karşı koyan ve Sevr'in cüz'i suretle olsada mütemediyen değiştirilmesinde amil olan kuvveti ortadan kaldırdıktan sonra padişah hükûmeti zımnen müttelik haline girmiş olacağı devletlerden kâğıt üzerine istihsal etmiş olduğu müsaadattan kendi aklınca istifade edecektir!!!

Bu derece saflığa karşı söylenecek söz bulmak güçtür. Osmanlı hariciye nazırı büyük harp devam ederken karşı tarafın maneviyatını zayıflatmağa yaramış olan Vilson prensiplerinin ne olduğunu unuttu mu?

Mondoros mütarekesinin nasıl sui istimal edildiğini unuttu mu?

Bunları unuttuğuna da inanmak zordur zira lâyihanın muhtelif yerlerinde büyük devletlerin sözlerinden dönmüş oldukları kaydedilmektedir.

Bunlara işaret etmiş bir zatın lâyihasının sonunda millî hükûmet aleyhinde mücadeleyi tavsiye ederken, muvaffakiyetten evvel nekadar vaitte bulunurlarsa bulunsunlar, maksat hâsıl olduktan, yani İstanbuldaki padişah hükûmetinin himmet ve yardımile millî mukavemet kırıldıktan veya zayıflatıldıktan sonra, büyük devletlerin lâyihada kullanılan tabir veçhile tekrar «siyasetini tebdil ve mevaidinde halef» etmeleri ve Sevr muahedesinden de daha çabuk öldürücü bir sulhu Türk milletine yüklemeleri ihtimalini de düşünmeliydi.

Bunu aklına getirmeyişi ancak gitgide daha tehlikeli görünen padişahın mevkiini her ne pahasına olursa olsun kurtarmak ve kendisi de iktidar mevkiinde kalmak düşüncesine atfolunabilir.

ALACA HÖYÜK CİVARINDA ELE GEÇEN BİR ETİ MÜHRÜ

Prof. Dr. Hans Gustav Güterbock

Burada neşredilen düğme mührü, *Alaca Höyük'ün* cenubu garbisine düşen *Çelebi Bağda*, Türk Alaca höyük - hafriyat heyeti tarafından 1936 yazında ele geçirilmiştir. Bu kazıları yaptıran *Türk Tarih Kurumuna* ve bu kazıları idare eden *Dr. Hamit Koşay'a*, bu parçanın neşri hususunda göstermiş oldukları hizmetten dolayı, burada samimî olarak teşekkür etmek isterim.

Mühür siyah serpentiden yapılmıştır. Şekil itibariyle, meselâ Alishardaki [1] diğer düğme mühürleri gibi malûm formdadır. Her iki tarafı aynı ölçüde ve hafif kubbelidir. Mühür, merkez noktasını kateden bir hat istikametinde delinmiş olduğuna göre, bir iple taşınabilir vaziyettedir.

Mührün iki tarafından birbirinin aynı olan Etice hiyeroglif kitabesi vardır. Şekiller hakkedilmiş bir vaziyettedir. Binaenaleyh mühür basıldığı zaman, şekiller kabarık hatlar arz ediyor ve bunları da, dairevî ince bir çizgi çerçevesiyor. Mührün bir tarafı bozulmuştur. Maamafih bozuk olmasına rağmen, öbür taraftaki şekillerin tıpkısını görebilmek mümkündür.

Kitabe, biribiri üzerine yapılmış üç şekilden ibarettir; dördüncü bir şekilde (basıldığı zaman sağda) yanda bulunmaktadır. Bunların aralarında ikişer müselles olduğu gibi, ikişer de nokta vardır. Buna benzer müselleslere, noktalara, aynı zamanda küçük küçük yıldızlara birçok mühürler üzerinde de tesadüf edilir. Bunların sırf «ornaman» olduklarını zannetmiyorum. İhtimal ki her hangi bir «sembolik» manaları vardır.

Üstüste yapılmış olan üç şekil başka bir mühür damgası üzerinde de - aynı intizam dahilinde - görülmüştür. Mevzuubahs olan bu mühür damgası, 1936 da Boğazköyde Etilere ait tabakada bulunmuştur [2]. Orada bu şekiller omuzunda yay taşıyan bir erkek figürü

[1] Mukayese: I. J. Gelb, *Inscriptions from Alishar and Vicinity* (Oriental Institute Publications, Vol. 27), Chicago 1935, Pl. 52 - 57 .

[2] Neşredilmiştir.

karşısında görülmektedir. En yukarki şekle Yazılıkayada [1] bir İlahın ismi olarak rasgeliniyor. Binaenaleyh Boğazköy - mührü üzerindeki figür de, aynı ilâh olmuş oluyor. Aşağıdaki şekillere diğer mühürlerde, muhtelif ilâh hiyeroglifleriyle beraber sık sık tesadüf edilir. Bizim mühürde Boğazköyde malûm olan Eti ilâhlarından birinin hiyeroglifi görülmektedir. Bu ilâh ismi mühür sahibinin adının bir parçasını mı teşkil ediyor, yoksa mühür sahibinin muhafızı olan yalnız Tanrının ismi mi bu mühür üzerinde yazılı bulunuyor; bunu kestiremiyorum. Bu suale cevap verebilmek için, ikinci ve üçüncü şekillerin, hattâ dördüncünün de manalarını bilmek lâzımdır. Dördüncü şekil, yukarda zikredilmiş olduğu gibi, üstüste olmayıp yanda bulunan şekildir ki, Boğazköy mühüründe bu şeklin olduğu yer, ya kırılmıştır veyahut ta aslında yoktur. Mühürün üzerindeki kitabeyi tamamen okuyup tercüme etmek, şimdilik mümkün değildir. Şu halde bu kitabeyi ne okuyabiliyoruz, ne tercüme edebiliyoruz ve ne de kitabede ismi geçen İlahın çivi yazısı metinlerinden tanıdığımız İlahlardan hangisi olduğunu bir türlü kestiremiyoruz.

[1] K. Bittel; Die Felsbilder von Yazılıkaya (Istanbuler Forschungen Band 5, 1934) Nr. 31, auf Taf. VIII und IX.

EIN HETHITISCHES SIEGEL AUS DER GEGEND VON ALACA HÖYÜK

Von Professor Dr. Hans Gustav Güterbock

Das hier veröffentlichte Knopfsiegel stammt aus *Çelibi Bağ* südwestlich von *Alaca Höyük* und wurde von der türkischen Alaca-höyük - Expedition im Sommer 1936 erworben. Der *Türkischen Geschichts - Kommission*, die diese Ausgrabungen veranstaltet, und Herrn Dr. *Hamit Koşay*, dem Leiter der Grabung, möchte ich für die freundliche Übertragung der Veröffentlichung dieses Stückes an dieser Stelle herzlich danken.

Das Siegel besteht aus schwarzem Serpetin und hat die von anderen Knopfsiegeln, z. B. aus Alishar [1], bekannte Form: Beide Seiten sind gleichmässig schwach gewölbt; in der Linie eines Durchmessers ist das Siegel der Länge nach durchbohrt, es konnte also an einer Schnur getragen werden.

Die beiden Seiten tragen die gleiche Legende in hethitischen Hieroglyphen. Die Zeichen sind in Umrissen eingeritzt, ergaben also im Abdruck erhabene Konturlinien, und sind von einer dünnen Kreislinie umrahmt. Eine Seite ist beschädigt, man kann aber noch erkennen, dass sie die gleichen Zeichen trug wie die andere Seite.

Die Legende besteht aus drei übereinander stehenden Zeichen und einem vierten an der (im Abdruck rechten) Seite; dazwischen finden sich je zwei Dreiecke und Punkte; solche Dreiecke und Punkte, auch kleine Sterne, kommen auf vielen Siegeln vor; sie dürften nicht blosse Ornamente sein, sondern irgend eine, vielleicht symbolische, Bedeutung haben.

Die drei übereinander stehenden Zeichen begegnen in derselben Anordnung auf einem Siegelabdruck, der 1936 in Boğazköy in hethitischer Schicht gefunden wurde [2]; dort stehen sie vor einer männlichen Figur mit umgehängtem Bogen. Das oberste Zeichen

[1] Vgl. I. J. Gelb, *Inscriptions from Alishar and Vicinity* (Oriental Institute Publications, Vol. 27), Chicago 1935, Pl. 52 - 57.

[2] Noch nicht veröffentlicht.

begegnet wieder als Name eines Gottes in Yazılıkaya [1]; danach wird auch die Figur auf dem Boğazköy - Siegel denselben Gott darstellen. Die beiden unteren Zeichen folgen auf Siegeln häufig auch auf andere Gotteshieroglyphen. Auf unserem Siegel kommt also die Hieroglyphe eines aus Boğazköy bekannten hethitischen Gottes vor. Ob der Gottesname einen Bestandteil des Namens des Siegelinhabers bildet, oder ob auf dem Siegel nur der Gott genannt ist, gleichsam als der Schutzherr des Siegelinhabers, möchte ich nicht entscheiden. Zur Beantwortung dieser Frage müsste man die Bedeutung des zweiten und dritten Zeichens kennen sowie diejenige des vierten, seitlich stehenden, das auf dem Siegel aus Boğazköy nicht erhalten ist und vielleicht nie gestanden hat. Eine Lesung und Übersetzung der ganzen Siegellegende ist also vorläufig ebensowenig möglich wie die Identifikation des in ihr genannten Gottes mit einem der aus den Keilschrifttexten bekannten Götter.

[1] K. Bittel, Die Felsbilder von Yazılıkaya (Istanbuler Forschungen Band 5, 1934) Nr. 31 auf Taf. VIII und IX.

Döğme mühür (tabii büyüklükte)
Knopfsiegel (natürliche grösse)

Aynı mührün kâğıt üzerine basılışı tabii büyüklükte)
Abdrücke desselben Siegels (nat. gr.)

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİNDE YENİ AÇILAN PARA, MADALYA VE MÜCEVHERAT KOLLEKSİYONLARI

Aziz Ogan

İstanbul Arkeoloji Müzesinde yarım asırdan fazla bir zamandan beri biriken para, madalya, mücevherat ve zinet eşyası koleksiyonlar halinde tertip ve tanzim edilerek 15 Mart 1937 tarihinden itibaren halkın istifadesine konmuştur.

Yurdun irfan hayatında olduğu kadar şüphesiz bütün arkeoloji ve müzecilik âleminde de bir hâdise telâkki olunması pek tabii bulunan ve maddî ve manevî değerlerine baha biçilmez bu güzel koleksiyonların teşhiri için müzenin üst katında ve şark tarafına bakan bir salon tahsis edilmiştir. Parkın yeşil ağaçları üzerinden Boğazın mavi sularını gören burası, Müzenin en büyük ve aydınlık salonlarından biridir.

Paralar umumiyetle ortada bir baştan öbür başa kadar sıralanan madenî dolaplar içinde ince çerçevelerle bölünmüş dört köşe yuvaların ortalarına kırmızı kadifelere teker teker gömülmüş olarak teşhir edilmiştir. Ziynet eşyaları da yine camları kristal olan madenî dolaplarda yerleştirilmiştir.

Zengin ve yüksek bir varlık teşkil eden değerleri ölçülmez bu koleksiyonların izahına girişmezden evvel bu paraların nasıl toplandığı hakkında biraz izahat verilmesi muvafık olur.

Malûmdur ki bizde ilk defa 1845 te Tophane Müşiri Fethi Ahmet Paşanın himmetile Askerî Müzesi olan eski Sent İren binasında antika toplamağa başlanmış ve 1868 de burası resmen müze ittihaz olunmuştur. Bilâhare 1875 te ve Subhi paşanın Maarif Nazırı bulunduğu sırada Türk Mimarisinin bir incisi olan Çinili Köşk [1] müze olarak mevcut eserler buraya taşınmıştır.

Bizde antika para toplanması hemen mezkûr müzenin tesisi ile

[1] Bugün Arkeoloji Müzesinin Türk ve İslâm eserleri şubesine tahsis edilen bu bina, kapısının üzerindeki kitabeye göre (877) 1472 tarihinde yani İstanbulun fethinden takriben yirmi sene sonra inşa edilmiştir.

beraber başlar. Aynı tarihte Maliye Nezaretinin bir tamimine göre, antika toplanması ve satın alınması için vilâyetlere birer tahrirat gönderiliyor ve bu tahrirata paraların mahiyet ve kıymetine dair Maarif Nezareti tarafından hazırlanmış bir tarifname konuluyor. Bu tarifnamenin münderecatına bakılırsa, bunun meskûkât ilmini bilen mütehasıs bir zat tarafından kaleme alındığı ve bu zatın da Suphi paşa olduğu tahmin olunur.

Bu tarifnamede, o zamanın bilgisine göre antika paralar üç nev'e ayrılarak her biri hakkında uzun tafsilât verilip değerleri şöyle bildirilmektedir.

«Meskûkâtı atika işırası hakkında kaidei umumiye, sikkenin üzerinde bulunan resim ve yazıların basıldığı vakitte olduğu gibi bozulmamış olması lâzımdır. Buna birinci derecede güzel tesmiye olunur ve yazıları okunur derecede bozuk olursa oldukça makbuldür. ve yazıları okunmaz ve resimleri fark olunmaz derecede olan meskûkât adeta toprak ve taş menzilesinde olduğundan hiç bir akçe etmez... Hasılıkelâm alınacak sikkelerin resimleri ve yazıları birinci derecede güzel olmak iktıza eder.»

1869 dan itibaren Müze Müdürlüğü yapan İngiltereli M. Goold'ın zamanında bile bir hayli para toplanmıştır. Fakat bu paralar 1871 de Kemal Paşanın Maarif Nazırı bulunduğu sırada: Maarif Nezaretine aldırılıyor.

1871 de Goold'ın yerine geçen M. Terenzio ismindeki bir Avusturyalı ile bunun 1872 de yerine gelen Almanyalı Dr. Dethier zamanlarında da bir hayli para toplanmıştır. M. Dethier'in bıraktığı notlara göre bu paraların miktarı 40 bin kadar imiş. Lâkin o vakit antika paralar Maarif Nezaretinin kasalarında durur imiş. 1876 da bu sikkelerin arasında fazla ve lüzumsuz görülen 850 kadar İskender Filip altınları müze masarifine karşılık olmak üzere o vakit hükümet tarafından satılmıştır ki buna ne kadar esef olursa azdır.

Dethier'in vefatı üzerine 1881 de yerine geçen Bay Osman Hamdi, muvaffakiyetli çalışmaları arasında meskûkât meselesile de ciddî surette meşgul olmağı kendisine bir vazife saymıştır. Meskûkâtın Maarif Nezareti kasalarında durmalarından bir fayda memul olmadığı gibi ilmî bir surette tetkik ve tasniflerine de imkân olamayacağı tahakkuk etmesi üzerine, 1883 te o vakit Maarif Nazırı olan Mustafa Paşanın emrile beş kişilik mütehasıs bir komisyon teşkil olunarak, Çinili Köşkte toplanmak şartile üç sene süren çalışma sonunda iki defter tanzim edilmiştir ki, birinci defterde 1035 Yunani kadim ve ikinci defterde de 458 Roma sikkeleri mukayyet bulunmaktadır.

Tesadüfen bulunan definelerin Müzenin para koleksiyonunu zenginleştirmeye hizmet ettiği malûmdur. Ancak ilk zamanlarda bulunan bu definelerden Müzeler istifade edememiş fakat bilâhare bu husus bir nizamname ile teyit edilmiştir. Bugün kendi mülkünde zuhûr eden antikayı haber veren mutasarrıfına Müzece nısfına muadil bir ikramiye verildiği gibi, kendine ait olmıyan bir mahalde zuhûr eden âsarı Hükûmete bildirene de yüzde yirmi nisbetinde ihbariye verilir.

Müzenin bugün sahibi olduğu meskûkâtın en büyük kısmı vilâyetlerden gelen paralar olup bir iki mühim koleksiyon da, meselâ pek mühim olan Bizantin sikke koleksiyonu, satın alınmış ve pek az sikke eşhas tarafından Müzeye teberru edilmiştir. Bugün teşhirde olan sikkelerin miktarı aşağıda arz olunacağı üzere gayri islâmî 1879 adet ve islâmî de 1400 adetten ibarettir. Şurası hatırda tutulmalıdır ki, bir müzede hiçbir zaman sahip olduğu paraların, heyeti mecmuasile koleksiyonlarda teşhir edilmesi âdet değildir. Bunlardan belki en temiz, en güzel, yazısı ve resimleri okunaklı olanlardan ayrılır ve teşhir edilir. Diğerleri tasnif olunarak gözlü kasalarda saklanır ve meskûkât ilmile uğraşanların müracaatlarında istifadelerine konur. Hattâ tanınmış bir meskûkât âlimi bir yazısında «teşhire konan eserler, bir koleksiyonun otuzda birini geçmez» diyor ki, nitekim İstanbul müzesinin de bu noktai nazarı takip ettiği görülür.

Bugün halkın istifadesine konan bu eserler, miktarı sade birçok binlere varmakla değil, bütün dünya müzelerinde bile eşleri az bulunan islâmî ve gayri islâmî muhtelif cinsteki paraların mevcudiyeti ile rüchaniyetini müzecilik âlemine göstermiş oluyor. Her sene miktarı artan bu zengin koleksiyonun islâmî kısmının tasnifi tanınmış bir para âlimimiz olan Bay Halil Edhem tarafından yapıldığı gibi, zaman zaman hariçten mütehasısların bilgilerinden de istifade edilmiştir. Miralay Ali, İsmail Galip, Ahmet Tevhid ve Mübarek gibi şahsiyetler bu cümleden olduğu gibi Berlin meskûkât Kabinesi Müdürü Profesör Regling de üç defa İstanbula davet edilerek gayri islâmî paralar tasnif olunmuştur. Bundan başka meşhur meskûkât âlimlerinden Avusturyalı Zambawer de Harbi Umumî sıralarında esash parçaların ve Halife sikkelerinden ibaret olan Bağdad definesinin kataloğunu tertip etmiştir. Elyevm İstanbul müzesindeki para koleksiyonlarına ait muhtelif lisanlarda neşredilmiş kataloğların adedi dokuzdur ve müzede satılmaktadır.

Altmış yıldan beri birçok müşküllere ve engellere rağmen Bay Hamdi ve Edhem gibi şahsiyetlerin her türlü sitayişin fevkinde gayret

ve fedakârlıklarla ve tam bir vukufle topladıkları para ve madalya koleksiyonlarının son senelerde gelenlerle nihaî tasnifleri ikmal olunarak bugün Cümhuriyet İdaresinin feyizli eserlerinden olarak en asrî ve mütekâmil ve öğretici bir şekilde halkın istifadesine konması bizlere nasib olmuştur.

Bu salonda aynı zamanda tarih ve san'at noktai nazarından çok değerli olan Tel - Halef, Cerablus, Asur, Sayda, Efes, Sart ve Bergama ilh. hafriyatlarında bulunan altın, gümüş, fildişi gibi zinet eşyasile Romen, Bizans ve Osmanlı Türklerine aid yüzük; küpe, bilezik gibi ziynet ve hulliyat eşyasını havi koleksiyonlar da kronolojik bir tarzda ve büyük bir dikkat ve itina ile sikkelerle beraber aynı salonda teşhir edilmiş bulunuyor.

İşte yukarda İstanbul Müzesinde altmış seneyi müteceviz bir zamandan beri toplanan para koleksiyonunun küçük bir tarihçesini kaydettikten sonra teşhir hususunda takip edilen usul ve kaidelerin izahına geçelim :

Kolleksiyon, paranın ibtidai zuhûrundan zamanımıza kadar sikke darbı san'atinin tekâmülü hakkında umumî bir fikir verecek mahiyette devirlere taksimi suretile tertip edilmiştir. Bununlabera-ber her devirde yalnız mühim devletlerin paraları gösterilmekle kalmamış, tedavülde hâkim olan para neveleri arasında tekâmülün eşaşı alâmetleri olan teknik bilgi derecesile sikke resminin san'at-kârane teecessüm ettirilmesini ve yazı ile resim arasındaki münasebetin tekâmülünü gösterecek ve sikke resimlerinin kültür tarihi ve siyasî propaganda noktai nazarından haiz oldukları manayı ifade edecek bir surette tanzim edilmiş olup, coğrafya usulü tabiatile terkedilmiştir. Bu suretle Yunan meskûkâtı başlığı altında : Yunan hükûmetleri ve şehirler tarafından basılan sikkelerden maada bunlara, başka kavimlerin meselâ Finikelilerin, Yahudilerin (İslâmdan evvel) Arab ve İranlıların, Anadolu Satrap ve Prenslarının, Roma Repüb-liğinin vesair bazı hükümetlerin paraları da idhal edilmiştir ki bütün bunlar, Arkaik, Klâsik ve Hellenistik tesmiye edilen ve tahminen milâddan evvel 700 ilâ 30 seneleri arasında üç devire taksim olunmuşlardır.

Roma meskûkâtı başlığı altında ise, Yunanlıları takip eden ve Ogüst'ten (M. e. 30) Diyoklesiyân'a (M. s. 300) kadar devam eden Roma İmparatorluğu paralarile İmparatorluğa ilhak olunan memleketler, şehirlerle Romalıların tabiiyeti altında bulunan prenslerin ve meselâ Partlar gibi müstakil bazı hükümetlerin paraları da idhal olunmuştur.

(M. s. 300 - 1453) seneleri arasında tedavül etmiş olan Bizantin paraları da: İlk Bizantin Devri, Parlak Devir ve İnhitat Devri tabirile üç devre ayrılır. İnhitat devrinde paraların üzerindeki resimler fakirleşmiş ve çehre hututları sertleşmiş ve istil tereddi etmiş olup portre san'ati tamamen sukuta uğramıştır.

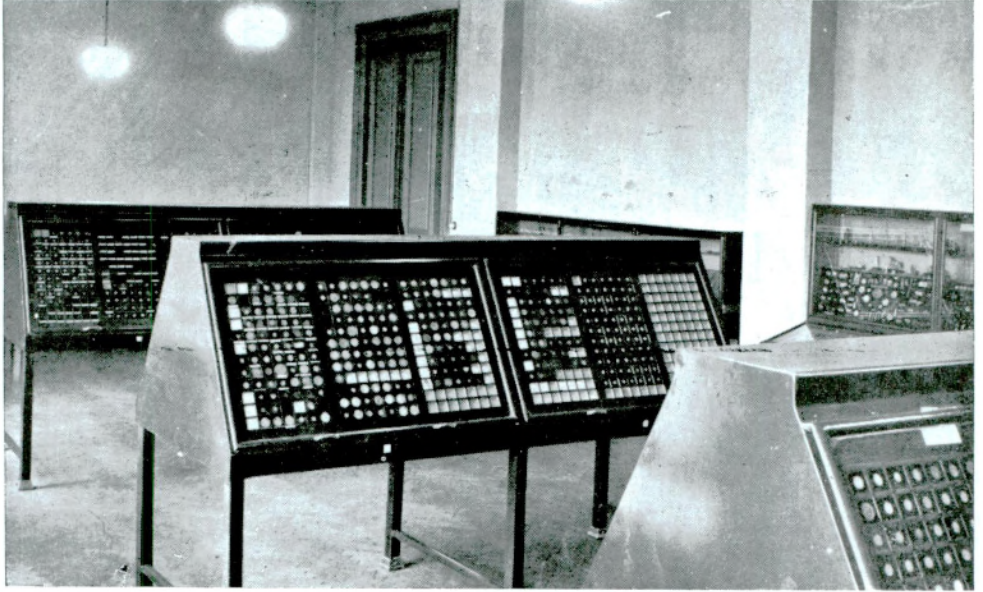
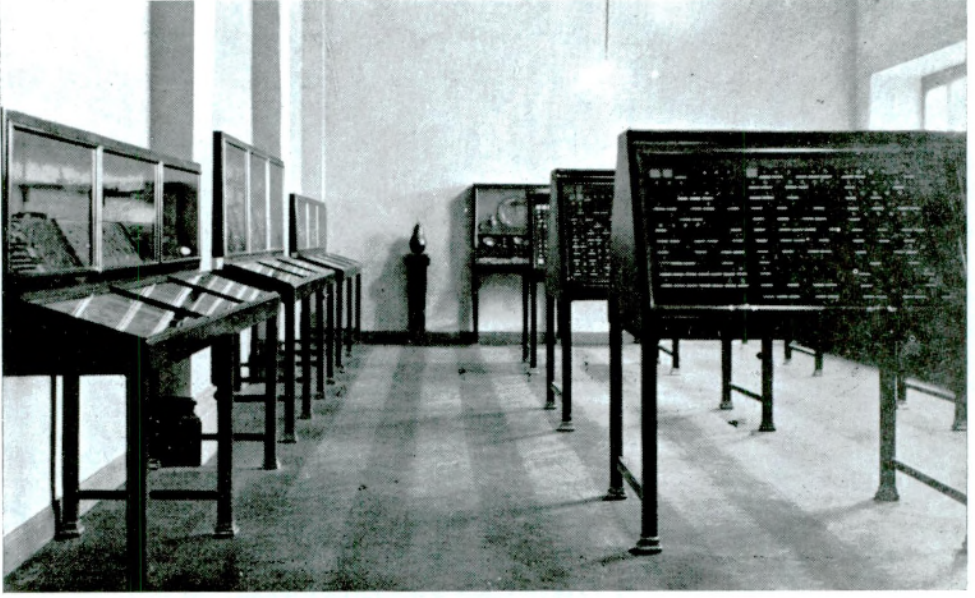
Bu son devir Bizantin paralarına Thesalonique (Selânik), Nikaia (İznık) ve Terapezus (Trabzon) İmperatorlarının paralarile Sâsânilerin, Hıristiyan Ermenilerin ve Selçukların paraları ilhak edilmişlerdir.

Milâdî 1200 senelerinden şimdiye kadar devam eden Avrupa paraları, aid oldukları memleketlere ve hükûmetlere göre tanzim edilmişlerdir. İşte bu gayri İslâmî koleksiyonun sonunda hususî levhaların birinde yüksek kıymeti haiz olan Büyükadada 1930 tarihinde bulunan altın sikke definesini teşkil eden Kizikos (Kapıdağı yarım adasında), Pantikope (Kırım yarım adasında) ve Lamsak (Çanakkalede Lapseki) paraları pek mühim parçalardır ve defineyi bulanlara müzece sekiz bin lira kadar ihbariye verilmiştir.

Müzenin islâmî koleksiyonu da büyük bir varlık arzeder. Bugün koleksiyonu teşkil eden on binlerce para içinde gayri islâmîler de olduğu gibi yazısı, resmi okunaklı ve temiz ve hattâ eşsiz olarak ayrılıp teşhire çıkarılan meskûkâtın adedi 1400 ü bulur ki başta Hulefayı Raşidin, Emeviye ve Abbasiye olmak üzere zamanımıza kadar velyeden hükümdar ve hükümdar sülâlelerinden sikke darbeden büyük, küçük 126 hükûmetin hemen cümlesine aid mühim parçalar bulunmaktadır. İlkönce İslâmlar zabtettikleri memleketlerde o zaman geçen sikkeleri taklid ederek para kesmişlerdi. Yani Şam ve Mısırdaki Bizantinlerin ve şarkta, İrak ve İranda hükûmet eden Sâsânilerin sikkelerini takliden para bastırıyorlardı. Bu itibarla Halife Ömer zamanında Mısırdaki Hicretin 21 inci yılında kesilmiş Bizantin tarzında ve üzerinde Heraklius, Konstantin ve Herakleonas adlı üç Bizantin İmperatorunun ayakta tasvirleri olduğu gibi, Sâsânî tarzındaki islâm sikkelerinin ve Danişmendlerin, Saltok, Artuk oğullarının paraları üzerinde resimler bulunmaktadır. Ve nihayet Osmanlı Türklerinin paralarında son zamanlara doğru yazı ve şekil itibarile büyük bir intizam görülüyor.

Bu koleksiyonda bir levhada da (Sikkelerden tarih) başlığı altında en son Türkiye paraları görülür. Bunlar, bir imparatorluğun Cümhuriyete tahvil edilmiş olduğunu ve yeni harflerle paralar darb ve kullanılmağa başlandığını gösterir ki yurdumuzda tekevün eden siyasî tebeddülât ve ilerlemenin ne kadar derin ve ne derece büyük olduğunu gösteren birer canlı misaldir.

Teşhirdede bulunan para koleksiyonu için gezicilere bir kolaylık olmak üzere muhtelif dillerde Müzemizce bir rehber hazırlanmaktadır. Kitab, baş tarafta meskûkât ilmine dair meraklıları tatmin edecek bir tarzda uzun bir mukaddimeyi ve sonda da nadir ve eşsiz olan sikkelerin resimlerini ihtiva edecektir. Teşhire konmuş olan her sikkenin bir numarası vardır. Ne olduklarını ve mahiyetlerini öğrenmek isteyenler, onu rehberin içinde arıyarak bilgi edinebileceklerdir.

Antika para ve ziynet eşyası salonundan birer köşe

Bergama'da bulunmuş altın taç

İstanbul Müzeleri

PİRİ REİSİN ŞİMALÎ AMERİKA HARİTASI

TELİFİ 1528

Prof. Sadi Selen

Büyük Türk âlimi Piri Reis Bahriye adlı çok değerli eserile ilim tarihinde kendine yüksek bir mevki ayırmıştı. XVI. asra ait Akdenizin bu kadar ilmi ve mükemmel bir tavsifi mevcut olmadığından dünya mütebassısları daima bu kitaba baş vurmaktadır[1]. Son zamanlarda Topkapı Sarayında ele geçen bir dünya haritası parçası Piri Reisin ilmi değerini büsbütün arttırdı. Bu harita Amerikanın en eski haritası olmak itibarile ilim âleminde büyük bir alâka uyandırdı ve buna dair birçok yazılar yazıldı[2]. Bu defa yine Topkapı Sarayı Kütüphanesinde Piri Reisin ikinci bir deniz haritası daha bulunmuştur ki, bu harita da üzerinde durulmağa değer çok kıymetli bir eserdir.

Topkapı Sarayı Kütüphanesinde 2754/9357 numarada bulunan ikinci Piri Reis haritası 68×69 santimetre eb'adında deri üzerine renkli olarak çizilmiştir. Kitabesinde "*Harrerehu hüvelehu hâkir Piri Reis bin Elhacı Mehmet elmüştehir birader zadei merhum Reis Gazi Kemal an şehri Gelibolu sene hamse selâsin ve tisa mia*," yazılıdır. Buna göre bu parça Hiçri 935 (1528) tarihinde Piri Reis tarafından yapılmış bir dünya haritasının Şimali Garbî köşe-

[1] 1902 denberi «Bahriye»nin bazı parçaları Avrupa dillerine tercüme edilmiştir. Bununlaberaber henüz tam bir tercümesi vücade getirilmemiştir. Prof. P. Kahle bu eserin mukaddimesini Almancaya tercüme ve neşretmiştir. (Piri Reis, Bahriye, Band I: Text, 1. Lief, Band II: Überzetzung 1. Lief. Berlin 1926). Türk Tarih Kurumu bu eserin tam bir nüshasını faksimile olarak bastırmıştır. (Kitabı Bahriye, İstanbul, 1935).

[2] Piri Reis haritası, İstanbul, 1933. Birinci Piri Reis haritasına dair yapılan neşriyat arasında: Oberhummer, Eine Türkische Karte zur Entdeckung Amerikas, aus dem Anzaiger der Akademie der Wissenschaften in Wien 1931 S. 99-112; P. Kahle, Die Verschollene Columbus karte von 1498, Berlin 1933.- T.T.K. tarafından The Illustrated London News, in 27-11-1932 ve 23-VIII-1932 nüshalarında neşredilen resimler ve makaleler.

sidir. Atlas Okyanusunun şimal kısmını ve Şimali Amerikanın yeni keşfedilmiş sahillerini ve orta Amerika'yı göstermektedir. Asıl haritanın takriben sekizde birine tekabül ediyor.

İçindekiler:

Harita Griniç meb'deine göre 25°-90° tulû garbi arasında olup cenupta 10° şimal arzından şimali kutup dairesine kadar uzanmaktadır. Haritanın şark kenarı şimalde Groenland sahillerinden başlar, cenuba doğru Azor (Azores) Adaları üzerinden geçer. Azor Adalarından birtakımı *Santo Marya* (Sta Maria) *Epiko* (= Pico), *San Mikal* (Miquel), *Evréal* (= Fayal), *San Corc* (= Jorge) *Oskoroles* (= Flores) adı altında gösterilmiştir.

Groenland'dan itibaren cenubu garbiye doğru evvelâ iki büyük kara parçası göze çarpmaktadır. Başdakine "*Bakale*," adını veriyor ve Portekizler tarafından keşfedildiğini ilâve ediyor. Bununla Labrador sahilleri gösterilmiştir. Bu sahiller Real'in 16 ıncı asır başındaki keşif seyahatlerinden sonra haritalara geçmiştir [1].

Labrador sahillerine ilk zamanlar *Baccala* (= Morina sahilleri) veya kâşifin adile *Corte Real* sahilleri denirdi. Kenardaki notta "*bulunduğu kadarı yazılmıştır*,". Deniyor ki, böylece karanın devam ettiğine işaret edilmiştir. Daha aşağıdaki "*bu alâmet başka bir kenardır Portakal kâfiri bulmuştur. Tamamı dahi malûm değildir. Bulunan yeri yazılmıştır*," deniyor. Haritadaki mevkiine göre bunların *Terre Neuve* sahilleri olduğu anlaşılıyor. Portekizli Corte-Real 1500 de *Terre Neuve* sahillerini, 1501 de kardeşi Miquel ile beraber Labrador sahillerini bulmuşlardı. Bu suretle bunların Portekiz menbalarından alınarak çizildiği anlaşılıyor.

Daha aşağıda bugünkü şekline pek yakın bir tarzda çizilmiş *Florida* Yarımadası göze çarpar. Floridanın üzerine yazılmış olan "*San Civan Batistu*," adı birinci Piri Reis haritasında da birçok yerlerde tekrar edilmiştir. Kenarda gözüken kara parçaları 1517 ve 1519 da keşfedilen *Honduras* ve *Yokatan* Yarımadalarıdır. *Küba* ve *Haiti* adaları da güzelce gösterilmiştir. *Küba* "*Izlvana*," adı verilmektedir ki bu isim *Kübanın* eski adı "*Juana*,"yı hatırlatmaktadır. Eskilerin "*Hispaniola*," adını verdikleri *Haiti* Adasının üzerine *Portorikoya* ait olması lâzımgelen "*San Civan*," kelimesi kon-

[1] *Baccalaos* ve *Labrador* Adaları için, *Forschungen und Fortschritte* (yahragang 12, N 9, S. 118) de H. Winter'in yazısına bakınız.

muştur. Bahama ve Antiller 1513 tarihli Piri Reis dünya haritasına nazaran çok daha sihhatli bir şekilde çizilmiş fakat isimleri silinmiştir. Venezuela sahillerinden birtakım isimler varsa da bunların ancak birkaçı takriben şu şekilde: "*San Cilormi, Monte, Frago, Detonos Dides, Ponte Sagon, Diye Sar,*" okunuyor.

Kartoğrafya tekniği:

Haritacılık bakımından orta zaman deniz haritalarının en mükâmil bir nümunesi sayılır. Rüzgâr gülleri ve istikamet çizgileri çok sıktır. Haritanın bir küçük parçasında dört rüzgâr gülü bulunmaktadır. Rüzgâr gülleri 32 taksimatlı olup haddi zâtında tam pusla kadrandır. Rüzgâr gülleri şimale cihetlendirilmiştir. Dikkatli bir şekilde çizilmiş iki mil mikyası da göze çarpmaktadır. Mikyaslar yirmi taksimatlıdır. Yanındaki izahata göre haneler arası 50 mil, noktalar arası da 10 mildir. Bu haritanın mikyası 1513 tarihli birinci haritadan daha büyüktür.

Orta zaman deniz haritalarında önceleri koylar ve körfezler yarım daire şeklinde çizilirdi. Bu haritada sahil şekilleri araziye ve bugünkü haritalara uygun bir biçim almıştır. Taşlık yerler, kör kayalar ayrı ayrı işaretlerle gösterilmiştir. Seretan medarı çizilmekle harita tekniği bakımından bir yenilik vucude getirmiştir. Medarlara Piri Reis "*gün uzadı*," adını veriyor. Küba Adası üzerinden geçirilen bu hattın biraz daha şimalden geçmesi ve Yokatan Yarımadasının da bu hattın altına çizilmesi icabederdi. Tabiidir ki, o zamanın haritalarından daha ince bir sihhat bekliye-meyiz.

Haritada Groenland, Labarador ve Terre Neouve'den başlayarak bütün memleketlerin vaziyetinde bugünün haritalarına nazaran şarka doğru bir inhiraf göze çarpmaktadır. Bu o zamanlar pusula inhirafının nazarı dikkate alınmamasından ileri gelmektedir. Yapılan tetkiklere göre o zamanki pusula inhirafının 10°-13° olduğu anlaşılmıştır. Bu hata yalnız Piri Reis haritasına münhasır değildir, bütün Şimalî Amerika haritaları bir asra yakın bir zaman bu hata ile malûl olmuştur. Nihayet 1600 den sonra Fransız kartografları bu inhirafın farkına vararak tashih etmişlerdir.

Haritanın ilmi kıymeti:

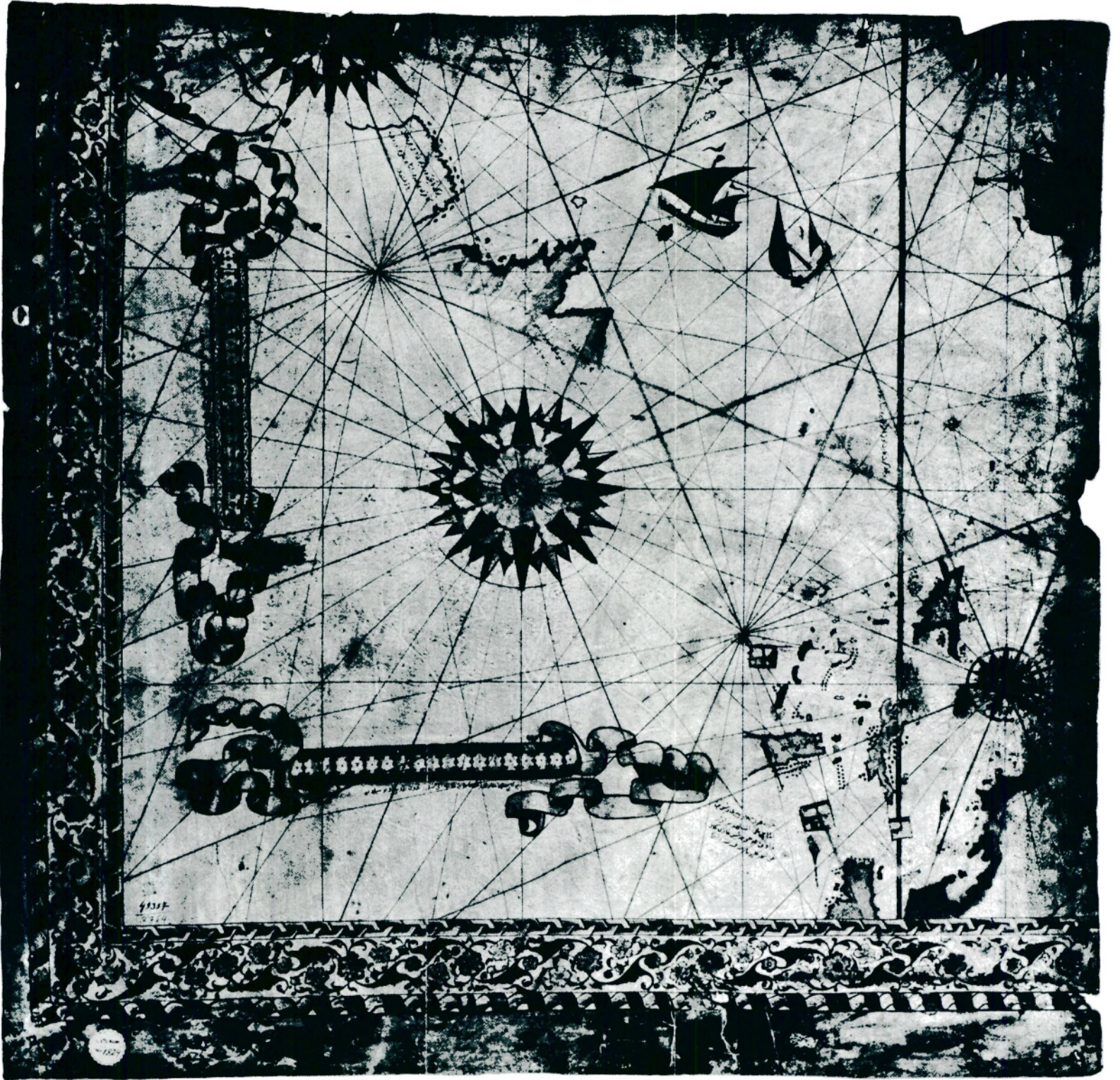
Birinci Piri Reis haritasından 15 sene sonra çizilmiş olan bu haritada o zamandanberi yapılan bütün keşiflerin adım adım takip edildiğini görüyoruz. Orta Amerika için Kolomb haritası

bırakılmış, daha yeni membalara müracaat edilmiştir. Küba doğru şeklini almış, Orta Amerikada nisbeten daha doğru çizilmiştir.

Orta Amerika üzerindeki not da ayrıca dikkate şavandır. Pek az bir kısmı okunabilen bu notta: "Karadan aşırıp... denizin aslı nedir deyu bilmek için...", "*vilâyet ki... andan ötede...*", sözleri vardır. Bunlar bize 1513 te Balbao'nun[1] Orta Amerika'yı aşarak Atlas Okyanusuna vardığını haber veriyor. Bunlar gösteriyor ki bu harita zamanının bütün membalarına müracaat edilerek vücade getirilmiştir.

Piri Reisin ilmi usullere ne derece riayetkâr olduğunu bu harita parçası da bize vüduhla göstermektedir. Burada yalnız harita tekniğinin mükemmelliği değil, aynı zamanda bütün orta zaman haritalarında görülen birçok kusurlardan arı olması da ayrıca dikkati çekmektedir. Piri Reis yalnız bilinen yerleri haritasında gösteriyor; henüz keşfedilmemiş yerleri boş bırakıyor. Hattâ notlarda *Bundan ötesi malûm olmadığından bu kadarı çizildi*, diye tasrih ediyor. Bu sebeple ikinci Piri Reis haritası da tamamen bugünkü ilmi zihniyetle vücade getirilmiş bir eserdir. Aynı zaman ve devirde yapılmış başka haritalarla mukayese edilince bu haritanın kıymeti çok artar. Dünya ilim âlemince Orta ve Cenubi Amerikanın en eski haritası olarak tanılan Birinci Piri Reis haritası yanında bu ikinci Piri Reis haritasını da Şimali Amerikanın aslı elde mevcut ilk ilmi haritası olarak tanıyabiliriz.

[1] Amerikanın ilk haritalarına dair tanınmış eser: K. Krestchmer'in Amerikanın keşfi (=Entd. Americas) kitabıdır. S. Ruge, Die Entwicklung der kartographi von Amerika Gotha 1891.

Piri Reis'in Şimali Amerika haritası

DIE NORD AMERIKA - KARTE DES PIRI REIS (1528)

Prof. Dr. Sadi Selen

Der bedeutende türkische Gelehrte Piri Reis hat sich mit seinem beachtlichen werke "Bahriye", ("Marin",) einen hervorragenden Platz in der Geschichte der Geographie gesichert. Da aus dem 16. jahrhundert über das Mittelmeer keine gleichwertige Arbeit vorliegt, hat sich die gesamte Wissenschaft für diese Epoche immer an dieses Werk halten müssen [1]. Ein vor kurzem im Topkapu-Saray aufgefundenes Bruchstück einer Weltkarte hat die Anerkennung der wissenschaftlichen Bedeutung des Piri Reis nur noch zu steigern vermocht. Die Tatsache, dass es sich hierbei um die aelteste Landkarte Amerikas handelt, hat in der wissenschaftlichen Welt grösstes Interesse nachgerufen, und augenblicklich liegen bereits mehrere Abhandlungen darüber vor. [2] Nun ist neuerdings, ebenfalls wieder in der Topkapu-Saray-Bibliothek, von demselben verfassers eine Landkarte aufgefunden worden, die derartige Bedeutung besitzt, dass es sich verlohnt, sie naeher zu besprechen.

[1] Seit dem jahre 1902 sind Teile des Werkes. «Bahriye» in verschiedene europaeische Sprachen übersetzt worden. Es fehlt jedoch bis heute eine vollstaendige übersetzung. Prof. P. Kahle hat die Einleitung ins Deutsche übersetzt und unter dem Titel Piri Reis, Bahriye (Bd. I. Text, 1 Lief. Bd. II. übersetzung, 1 Lief. Berlin 1926) veröffentlicht. Das türkische geschichtsforschungs-Institut hat ein vollstaendiges Faksimile dieses Werkes drucken lassen (Kitabi Bahriye, İstanbul 1935).

[2] Die Landkarte des Piri Reis, İstanbul 1933. Von den Publikationen, die sich mit der ersten Karte des Piri Reis beschaeftigen seien (ohne Anspruch auf Vollstaendigkeit zu erheben) erwaeht:

E. Oberhummer (Eine türkische Karte zur Entdeckung Amerikas, aus dem Anzeiger der Akademie der Wissenschaften in Wien 1391), P. Kahle, (Die verschollene Columbuskarte von 1498, Berlin 1933) ferner Veröffentlichungen des türkischen Geschichtsforschungs-Instituts (Photographien und Abhandlungen) in, The illustrated London New. (27. II. 1932 u. 23. VIII. 1932).

Die zweite Karte des Piri Reis, die in der Topkapu - Sarya-Bibliothek in der Nr. 2754-9357 aufgefunden worden ist, hat ein Ausmass von 68×69 cm. und ist in farbiger Ausführung auf Pergament aufgezeichnet. Der Titel lautet : *Entworfen im Jahre 935 von dem untertaenigen Diener Gottes Piri Reis, dem Sohn des mekkapilgers Mehmet, des Neffen des in Gott ruhenden Reis Gazi Kemal aus der Stadt Gallipoli.*

Hieraus ist zu entnehmen, dass dieses Bruchstück des Nordwest-Teil einer von Piri Reis im Jahre 935 der Hedchra (= 1528 n. Chr.) entworfenen Landkarte ist. Es stellt den nordwestlichen Teil des Atlantischen Ozeans, die neu entdeckten Küsten Nordamerikas und ausserdem Mittel-Amerika dar und entspricht etwa 1/8 der gesamten Original-karte.

Inhalt

Auf den Meridian von Greenwich umgerechnet, umfasst diese Karte das Gebiet von 25-90° westlicher Länge und von 10° nördlicher Breite bis zum Nordpolar-Kreis. Der Ostrand der Karte beginnt im Norden bei den Küsten Grönlands und erstreckt sich in der Richtung nach Süden bis über die Azoren hinaus. Einige Azoren-Inseln, naemlich Santa Maria, Pico, San Miguel, Fayal, San Giorgio & Flores : Sind unter den Bezeichnungen *Santo Marya, Epico, San Mikal, Evfral, San Dschordsch* und *Oskolores* eingezeichnet.

Von Grönland aus nach Südwesten fallen zunächst zwei grosse Festland-Streifen ins Auge. Den ersten nennt Piri Reis "*Bakalo*," und fügt hinzu, dass er von Portugiesen entdeckt worden sei. Damit die Küsten von Labrador sind eingezeichnet, was offenkundig erst nach den in den Anfang des 16. Jahrhunderts fallen den Entdeckungsreisen des Torreal geschehen ist. [1]

Die Küsten von Labrador wurden zuerst "*Baccala*," («Kabeljan-Küsten») oder nach dem Namen des Entdeckers Cortereal-Küsten genannt. Eine auf der Karte eingetragene Bemerkung lautet : "*Eingezeichnet, soweit bisher festgestellt werden konnte*," und es wird darauf verwiesen, dass das Festland sich etwa in der nur skizzierten Form weiterfortsetzen dürfte.

Weiter unten auf der Karte ist vermerkt : *Die angegebene Skizzierung stellt ein anderes Küstengebiet dar, das von einem Portugiesen entdeckt worden ist.* Der Stelle der Einzeichnung auf der

[1] Über die Namen Baccalaos und Labrador sei auf die Abhandlung von H. Winter in Forschungen und Fortschritte (Jahrgang 12, Nr. 9, S. 118) verwiesen.

Karte entsprechend, handelt es sich offensichtlich um die Küsten von Neufundland. Der Portugiese Corte Real hat im Jahre 1500 die Küsten von Neufundland und, im Jahre 1501, gemeinsam mit seinem Bruder Miguel die Küsten von Labrador entdeckt. Hieraus ist zu entnehmen, dass diese Küsten unter Benützung portugiesischer Quellen eingezeichnet worden sind.

Weiter nach Süden fällt die Halbinsel Florida ins Auge, die, beinahe der heutigen Form entsprechend, eingezeichnet ist. Der bei Florida eingetragene Name "*San Civan Batistu*," begegnet auf der ersten Karte des Piri Reis an verschiedenen Stellen. Die Teile des Festlandes, die am Rand der Karte eingetragen sind, sind die Halbinseln Honduras und Yukatan. Auch die Inseln Kuba und Haiti sind richtig dargestellt. Kuba trägt hier den Namen "*Izl Vana*," der die Erinnerung an den alten Namen von Kuba, "*Zuana*," wachruft, Oberhalb der Insel Haiti, die in früheren Zeiten den Namen "*Hispaniola*," trug, ist der Name "*San Civan*," eingetragen, der aber der Insel Portorico zukommt. Die Bahama-Inseln und die Antillen sind, im Vergleich zu der Weltkarte des Piri Reis von 1513, viel richtiger eingezeichnet, aber ihre Namen sind ausradiert. An der Küste von Venezuela sind eine Reihe Namen eingetragen, von denen jedoch nur einige, und dies auch nicht völlig sicher, zu lesen sind, nämlich *San Cilormi Monte Fragu*, *Detonus Dides*, *Ponte Sagon* und *Dige Sar*.

Technik der Kartographie

Vom Standpunkt der Kartentechnik aus gesehen ist unsere Karte eine der besten mittelalterlichen Seekarten. Die verschiedenen Himmelsrichtungen und allgemeine Richtungsangaben sind in grosser Menge vermerkt. In ihrer Einteilung in 32 Richtungen entspricht die eingezeichnete Windrose genau dem Zifferblatt des Kompasses, die Himmelsrichtungen sind jedoch alle auf die Nordrichtung bezogen. Sehr beachtlich ist der äusserst sorgfältig gezeichnete 2 Meilen Massstab der in 20 Unterabteilungen geteilt ist. Die nebenstehende Erklärung besagt, dass die Entfernung von einem Feld zum anderen 50 Meilen diejenige von einem Punkt zum anderen 10 Meilen beträgt. Der Massstab dieser Karte ist wesentlich grösser als derjenige der Karte von 1513.

Auf den mittelalterlichen Seekarten waren die Meeresbuchten ursprünglich in Halbkreisform eingetragen. Auf unserer Karte jedoch haben die Küsten eine Form, die derjenigen auf unseren

heutigen Landkarten wesentlich naeher kommt und auch die Bodengestaltung nicht unberücksichtigt laesst. Steinige Küsten und unsichtbare Felsen sind besonders angegeben. Die Einzeichnung des Krebs-Wendekreises laesst einen Fortschritt in der kartographischen Technik erkennen. Anstatt des Ansdruckes "Medar," (=Wendekreis) verwendet Piri Reis die Bezeichnung "gün uzadı," (Tageslaenge). Der Wendekreis des Krebses, der über der Insel Kuba eingezeichnet ist, haette etwas weiter nach Norden verlegt werden müssen, waehrend die Halbinsel yukatan unterhalb dieses Wendekreises zu liegen haette. Natürlich können wir von den Karten der damaligen Zeit keine sich bis in die letzten Einzelheiten erstreckende Exaktheit erwarten.

Beim Vergleich mit modernen Landkarten ist es auffallend, dass die einzelnen Laender auf unserer Karte, von Grönland, Labrador und Neufundland an mit einer gewissen Verlagerung nach Osten zu eingetragen sind. Das rührt daher, dass in damaliger Zeit die Abweichung der Kompassnadel nicht berücksichtigt wurde. Auf grund von Untersuchungen hierüber ist festgestellt worden, dass die Abweichung der Kompassnadel in der damaligen Zeit $10-13^{\circ}$ betrug. Dieser Fehler findet sich nicht nur auf der Karte des Piri Reis, sondern alle Karten von Nordamerika leiden ungefaehr ein ganzes Jahrhundert lang unter diesem Fehler, bis schliesslich französische Kartographen nach dem Jahre 1600 die Abweichung der Kompassnadel feststellten und dann erst Karten in verbesserter Gestalt entwerfen konnten.

Wissenschaftliche Bedeutung der Karte

Unsere Karte, die 15 Jahre nach der ersten Karte des Piri Reis gezeichnet ist, haelt Schritt mit allen neuen Entdeckungen. Für die Einzeichnung von Mittelamerika ist die Kolumbus-Karte als veraltet ausser Betracht gelassen worden und neure Unterlagen sind zu Rate gezogen worden, Kuba ist in seiner richtigen Gestalt und Mittelamerika ist annaeherd richtig eingezeichnet.

Von einer Mittelamerika betreffenden Bemerkung auf unserer Karte sind nur mehr ganz wenige Worte noch lesbar *über fahrt, vom Festland um die Entstehung des Meeres feststellen zu können Regierungsbezirke, die auf der anderen Seite*. Diese Wörter bedeutet die Entdeckung des Pasifik. [1]

[1] Über die aeltesten Amerika-Karten rgl. das bekannte Werk von K. Kretzschmer, Die Entdeckung Amerikas (Ort ? Jahr ?) ferner S. Riye, Die Entwicklung der Kartographie von Amerika, Gotha 89.

Mit welcher methodischen Exaktheit Piri Reis bei seiner Arbeit vorangegangen ist, zeigt uns dieses Stückchen Weltkarte sehr deutlich. Nicht nur hat die kartographische Technik hier bereits eine hohe Stufe der Entwicklung erreicht, es ist auch sehr beachtlich, dass bestimmte Fehler, die sich sonst auf allen mittelalterlichen Karten finden, hier nicht vorkommen. Piri Reis gibt auf seiner Karte lediglich an, Was wirklich bekannt ist. Unerforschte Gegenden laesst er weiss und erklaert ausdrücklich in Anmerkungen *„Da das übrige unbekannt ist, konnten weitere Eintragungen nicht vorgenommen werden.“* In dieser Hinsicht ist die zweite Karte des Piri Reis ganz im Geiste moderner Wissenschaft - abgefasst. Ein Vergleich mit anderen etwa zu gleicher Zeit entstandenen Karten laesst den Wert unserer Karte ganz besonders deutlich hervortreten.

Neben der, von der wissenschaftlichen Welt als aelteste Karte von Mittel- und Südamerika anerkannten ersten Karte des Piri Reis, besitzen wir in dieser zweiten Karte des Piri Reis heute die aelteste wissenschaftliche Originalkarte von Nordamerika.

TÜRK TARİH KURUMU TARAFINDAN ALACA HÖYÜKTE 1936 YAZINDA YAPTIRILAN HAFRİYATTA ELDE EDİLEN NETİCELER

Dr. Hamit Zübeyr Koşay

Hafriyat Direktörü

Türk Tarih Kurumu tarafından 1936 yaz mevsiminde yaptırılan Alaca Höyük hafriyatının raporu ayrı bir kitap halinde çıkacaktır. Belleten'de bu hafriyatla elde edilen neticeler hakkında kısaca malûmat vermekle iktifa edeceğiz.

Bu seneki ödevler ve dolayısıyla kazılacak alan azçok önceden taayyün etmişti. Başta, geçen sene rastlanan katları kat'i olarak aydınlatmak ve türlü mimari katları açık olarak ayırmak, imkân derecesinde bakır çağıının çok mühim olan yapı ve yerleşme şeraiti hakkında yeni belgeler elde etmek icap ediyordu. Ayrıca bu sene herhalde ana toprağı bularak Höyükte kültürlerin biribiri arkası teakubunu başlangıcından itibaren göstermek icap ediyordu. Bu ödevlerin geçen seneki hafriyat alanı yöresinde en iyi başarılabilceğı aşikârdı. 1935 te kazılan alanın şark ve garbına rasgelen evlerin istimplâk işi henüz bitmediğı, şimalinde ise Höyüğe yağın yağmurların mühim bir kısmı biriktiğı ve anası arkı da buradan geçtiğı için nisbeten serbest olan cenup alanında çalışmak imkânı kalıyordu.

Katların sıralanma tarzını tetkik edebilmek için 20 santimetreden 20 santimetreye kadar olan topraktaki bütün çanak-çömlek kalıntıları toplandı. Profiller özenle incelendi. Bundan başka hafriyat alanının garp tarafında 2,50-3,00 metre genişliğinde bir saha üzerinde kontrol hafriyatı yapılarak bu seneki kültürün silsile ve teakubu, mimari katların bölünüşü teftiş edildi. Geçen sene bulunan mezarların ait oldukları mimari katların tavzihine çalışıldı.

Hafriyatın cenup alanındaki derin kazı büyük teknik müşkülât içinde devam etmiştir. 9,50 metreden 10,00 metreye kadar kuvvetle gelmekte olan zemin suyu ile mücadele icap etti. Maamafih burada

da türlü ikametgâh hatlarını açık surette tesbit ve 13,81 metrede anatoprağı bulmağa muvaffak olduk.

Hafriyat safahatını takip ve tesbit eden fotoğraf belgelerine, plânlara, eserlerin tanıklığına ve nihayet kontrolü teshil için bililtizam yerinde bırakılan ve muayyen kültür katlarını temsil eden setlere nazaran Alaca Höyük'ün stratigrafik şemasını şu suretle çizebiliriz :

Derinlik	Kültür çağı	Mimarî kat	Takribî tarihi
1.45 - 200	I	Osmanlı	M. E. on birinci asırdan zamanı- mıza kadar
		Selçuk	
		Bizans	
		Roma	
		Hellenistik	
3.25 3.50 4.60	II	1 Posteti	M. E. takriben 1600 dan 1200 e kadar
		2 Boğazköy Bü-	
		3/a yük Eti	
4.60	3/b Devleti		
5.80		4 İlk Eti Devleti	M. E. 2000 den 1700 e kadar
6.50	III	5 Bakır çağı	Takriben M. E. 3 üncü bin yılın ilk nısfı, belki de 4 üncü bin yılın son- ları.
		B.M.	
		R.	
		T. A	
7.40		6 A. C	
9.06	7		
9.57	8		
10. 7	IV	9 Kalkolitik	M. E. 4 üncü bin yıl.
10.76		10	
11.40		11	
12.05		12	
12.80		13	
13.78		14	
13.81		15 Anatoprak	

Bu şemayı göz önünde bulundurarak kültür katlarını gözden geçirelim :

Kalkolitik: diye andığımız en eski kültür çağında (çağ: IV) altı ikamet edilmiş kat (8 inciden 14 üncüye kadar) tesbit edebildik. Bu katlarda rastgelen eserler-fakirliğinden sarfınazar edilecek olursa-mahiyet itibarile Alishar Kalkolitiğinden ayrılmıyor. Çanak çömlek ve tedfin tarzı (toprağa açılan basit çukur taşlarla sanduka haline konmuş ve ölü dizleri bükük yatırılmıştır) Alishar-dakinin aynidir. Burada bulunan iskeletlerden biri oldukça sağlam çıktığı için kafatası yapıştırılarak ölçülebilecektir. Fakat bu bir çocuk iskeletidir.

Kalkolitik çağın sonlarına doğru bakır çağına has iki çanak tipinin prototipini buluyoruz. (İç ve dışı kırmızı boya astarlı ve içi siyah dışı kırmızı olan çeşit). Bu kültür çağı en azı Milattan önce dördüncü bin yılın ortalarına ulaşmaktadır.

Bakır çağı:

Alishar ve Ahlatlıbele kıyasla bakır çağı adını verdiğimiz Höyükteki üçüncü kültür çağının dört metrelik kalınlığı dört mimari katı ihtiva ve Alaca Höyük'ün en mühim kültür katını teşkil etmektedir.

Hükümdar ailesine ait mezarlar geçen ve bu sene 6,25, 6,75, 7,80 ve 8,50 metre derinliklerde olmak üzere bu çağda bulundu.

Alaca Höyük bakır çağında şu çeşit çanaklara rastgelinir:

1 — Alishar 1. tarzında içi ve dışı kırmızı iyi boya astarlı ve perdahlı çanaklar.

2 — Yortan ve Ahlatlıbel tarzında siyah boya astarlı, perdahlı ve çok defa kabartmalı çanaklar.

3 — Ahlatlıbel tarzında dışı kırmızı ve içi siyah hulâsa alaca renkli çanaklar.

4 — Eti çağında tornada yapılmış örneklerine rastgelen fakat bakır çağında elde yapılan gri çanaklar.

5 — Parmak veya tırnakla yahut bir aletle derince iz yapma suretile süslenen kertikli çanaklar.

Bunlardan 1. ve 3. ün prototiplerine kalkolitik çağının sonlarında dağınık olarak rastgeliyoruz. 2. de gösterilen eserler nadir oldukları için belki de ithalât eşyasıdır. 4. te gösterilen griler de bu mıntakaya has görünmektedir. 5. teki kertikli çanaklar ise şimdiye kadar Turova, Kumtepe, Ahlatlıbel ve Alisharda meçhul yeni

bir unsurdur. (Alisharda ancak 3 parça malûmdur). Gündelik dirimde kullanılan bellibaşlı kapkaçak olduğu için ithalât eşyası olarak bakılmasına da imkân olmadığından esas halk kütesinin veyahut onu teşkil eden mühim bir unsurun birlikte getirdiği iptidai san'at mahsulüdür. Bu kertikli çanaklara Cenubî Rusyada, Urallarda mebzulen rasgelinektedir. Ve şarktan gelen göçmenler ta Avrupanın içerlerine kadar götürmüşlerdir. Buna nazaran Alaca Höyük Bakır Devri kültürüne şimali şarkiden gelen bir kültürün kuvvetli tesirini kabul etmek zaruridir. Altın ziynet eşyası ve plastik eserlerin Koban kültürü ile ilgisi de bunu teyit etmektedir. Diğer taraftan Ur'daki kral mezarlarından (meselâ Alaca M. A mezarında bulunan taç üzerindeki motifle Ur'un meşhur kaması üzerindeki motif ve saire) ve Mari'de bulunan tezyinat eşyası, Hazer denizi cenubundaki Gümüştepe'de bulunan eserlerle bariz münasebet ve benzerlikler mevcuttur:

Bu kültür çağının tarihini Milâttan önce üçüncü bin yılın başlangıçlarına yahut daha eski zamana almak hususunda Alishar I. de Cemdetnasır tipindeki mühürlerin bulunuşu ve Alishar I. çanaklarına Alacada da rasgelineşi saik olmaktadır.

Bakır çağının ilk mimarî katı (üstten itibaren 5 inci kat) nasıl dehşetli ve şimullü bir yangın geçirmişse 3 üncü mimarî katı (üstten itibaren 7 inci kat) ın zamanına göre muhteşem duvarları bir felâket neticesi tamamile yıkılmıştır. Bu sene 8, 00 - 8,50 metre derinlikte bulunan mezarlar bu katla yaşittir.

Eti Çağı:

Bu kültür çağını Boğazköy ve Alishar buluntuları etraflı surette tanıtmıştır.

Eski Eti mimarî katında (üstten itibaren kat 4) büyük bir yapının temelleri bulundu. (Bu yapının temelleri kısmen altındaki yangın ve yıkıntı tabakasına kadar sokulmuştur.) Burada bulunan küçük eserler bu çağ kültürünün yüksekliğine tanıklık ediyor. Bulunan yapıların ilk Eti Devleti çağına ait bir saray veya mabet aksamı olması muhtemeldir.

Nisbeten fakir olan 3/a ve 3/b katlarının eski Eti Devletinin söndüğü ve yeni Eti Devletinin henüz kurulmak üzere olduğu çağa tesadüf ettiğini sanıyoruz.

Son Eti mimarî katı (üstten itibaren 2) nin ait olduğu kültür çağı muhakkak Büyük İmparatorluk çağına rasgeliyor. Hafriyat alanının şarkında muazzam ve iyi muhafaza edilmiş bir mabet veya saray meydana çıkarıldı. Bu yapının büyük bir kısmı henüz

toprak altındadır. Hiçbir zaman ikmal edilmemiş olan İsfenksli Kapının bu büyük yapı ile uzaktan yakından bir münasebeti olduğu anlaşılıyor. Bu abidevî yapı ihtimal bu kültür çağının son eseridir. Ondan sonra Ege halklarının büyük göçü bu medeniyeti yıkmıştır. Bu tarihten itibaren şimdiki malûmatımıza istinaden, Alaca Höyük büyük yerleşmeğe saha olmuyor. Ancak Höyük'ün çok cüz'i bir kısmının kazıldığını göz önüne getirmeliyiz. Ezcümle isfenks seviyesinden 15 metre yüksek olan yerde bir kale mevcutsa Frikyalılara ait müstahkem burçların bulunması muhtemeldir. Burada Frikyalılar çağında bir şehir olduğu evelce tarlada bulunan Frikya yazıları ile sabittir ve Kalehisardaki Frikya Kalesi yeride buradan uzak değildir.

Şunu da ilâve edelim ki bu sene en üstteki bakır çağı katında (yangın katında) bulunan bazı çanakçömlek kırıkları Kültepe ve Alışar III. ün malûm renkli ve elle yapılmış çanakları gibidir. Bu halde kalede tıpkı Alışarda olduğu gibi bakır çağı katı ile Eti katı arasında eski bronz çağı kültürüne ilerki araştırmalarda rastgelinebilir.

Alaca Höyük kazısı tarih ilmine yeni ne verdi ?

Neticeleri şu suretle hulâsa mümkündür :

1 — Bu seneki hafriyat neticesinde Turova ve Alışardan sonra Anadolu da 3 üncü bir şehir bulunmuştur ki kablettarih ve tarihî devirlere ait kültür katlarını mukayeseli surette ve bugünden başlamak üzere tetkik imkânları hâsıl olmuştur. Höyükte muhtelif kültür katları birbirinden gayet bariz bir surette ayırt edilebildiği için bundan sonraki araştırmalarda Alaca Höyük bellibaşlı istinat noktası teşkil edecek ve yeni buluntular ona nisbet edilerek anılacaktır.

2 — Alaca Höyük hafriyatı neticesinde bakır çağı yapıları arasında Milâttan önce üçüncü bin yılın ilk nısfının (belki de dördüncü bin yıl sonunun) kültür tekâmülünü aydınlatan fevkalâde mühim eserler bulundu. Turovanın ikinci katında bulunan eserlerin tanıklığı ile Anadolunun garp sahillerinde Milâttan evel üçüncü bin yılın başlangıcından itibaren yüksek bir kültürün başlangıcını biliyorduk. Bulunan eserler bu şehrin daha ziyade bir ticaret yeri olduğunu öğretmişti. Alışar hafriyatı ise aynı çağda Orta Anadolu da bir şehir hayatının inkişaf ettiğini göstermişti. Ahlatlıbel hafriyatı ise her iki kültürün tahminen muasır olduğunu meydana koymuştu. Alaca Höyükte Turova II. nin hazinelerini gölgede bıraka-

cak ve kendi çağının Mezopotamya ve Mısır kültürü ile aynı derecede yüksek maddi kültürle müterafik siyasî bir merkez bulundu ki, şimdiye kadar bu meçhuldü.

3 — Turovanın alt katlarında rastlanan insan çehresi biçimindeki kaplarla, askı ipi geçmeğe mahsus deliklerle mücehhez bir çeşit kulplu çanaklar ve nihayet iki yanında mütenazır iki kulpu olan mahrutî içki bardaklarının Alaca Höyük'ün bakır çağında bulunuşu Turova II. kültürünün Orta Anadolu kültüründen müstakil olmadığı hakikatini meydana koydu.

4 — Bilindiği üzere uzun lâmalı, kabzesi içinde bu lâmanın incelmelerinden husule gelen bir dil ile mücehhez bulunan kılıca (Griff Zungenschwert) Nordik kılıç adı verilmekte ve menşei şimal memleketleri sayılmaktadır. Bu tarz kılıcın Alaca Höyükte bakır devri M. a. mezarında bulunmuş olması verilen hükümlerin tashihini icap ettirecek mahiyettedir.

5 — Bu seneki hafriyat mevsiminde Alaca Höyükte bakır devri tabakasında 8,00 - 8,50 metre derinlikteki mezarlarda ayrı ayrı olarak ölüye sunulan ziynet eşyaları arasında işlenmiş demir eserler bulundu. (M. a. 30 - 40). Bulunuş şeraitine göre bunların hariçten düşmüş veya atılmış olmasına ihtimal olmadığı gibi mezarların ait olduğu çağdan gayrı bir çağa aidiyetleri de imkânsızdır. Bu bulunuşun tarih için büyük ehemmiyeti vardır. Şöyle ki:

Kültepe yanındaki Asur ticaret kolonilerinin Milâttan evvel 2000 senelerine doğru (sonuncu sukut tarihi M. E. 1950) Asurdan kalay madeni ile kumaş getirdiklerini ve mukabilinde bilhassa bakır aldıklarını biliyoruz. Kıymetçe bakırın gümüşe nisbeti 1/46 dan 1/180 e kadar değişmektedir. Kültepedeki Asurca metinli tablette gümüşten 14 misli, altından 5 defa kıymetli bir madenin mevcudiyetinden ve bunun ziynet eşyasının imalinde kullanıldığından bahis vardır. Bu meçhul ve kıymetli madenin bugün demir olduğunu birçok ilim adamları zannediyorlar. (Bakınız: Götze K. A. Sayfa 75).

Garpta yazılan bazı tarihler demirin ana yurdunu şimdiye kadar Anadolunun şimali şarkisinde ve Cenubi Kafkasyada aramaktadırlar. Anadolu'da bakır ve demir madenlerinin maden işçiliğine büyük bir hamle verdiğini kabul etmekle beraber madencilik ilk inkişafının Orta Asyada olduğuna kaniiz.

Alaca Höyükteki demirler şüphesiz Asurca kaynaklarda zikri geçen ve altından 5 defa daha kıymetli olan demirden takriben bin sene daha eskidir. Ve hiç şüphesiz şimdiye kadar tesbit

olunabilen işlenmiş en eski demirlerden biridir. Kilolarca tutan altın ziynet eşyası arasında demirin bu kadar az oluşu onun kıymeti hakkında sarıh bir fikir verebilir.

Şimdiye kadar en eski işlenmiş olarak tesbit edilen demir Mısırdaki G. A. Weimvright tarafından 1911 de Gerzak'ta iki predinastik mezarda bulunmuştur. Bunlar ceman 9 adet demir ziynet boncuktan ibarettir. Ve zamanca predinastik çağın ortalarına isabet etmektedir. (Takriben Milattan evvel 3200 sene)

Wolley'in Ur'da bulunduğu, ağılebi ihtimal bir kamaya ait demir parçalar Milattan önce 3,100 senelerine aittir. Soğuk iken dövülerek işlenmesine ve meteor demirinin de tıpkı bunlar gibi muayyen nisbette nikeli ihtiva etmesine bakarak meteor demirinden yapılmış sanıyorlardı. Knosos'ta 1927 de Orta Minos çağına ait (M. E. 2000) bir mezarda demir parçaları bulunmuştur. Bulunan bu parçaların da meteor olduğu zannedilmektedir. Fakat Mısırdaki Cheops ehlamında (takriben M. E. 2900 sene) bulunan yassı demir parçası ve Suriyede Abidosta VI. ıncı sülâle çağında (takriben M. E. 2,600 sene) bir dokumaya kıymetli bir eser gibi sarılmış bulunan demir meteor olmayıp arzî (terreste) demir sanılmaktadır.

(Bakınız : A. Person : Eisen und Eisenbereitungin aeltester Zeit 1934 Lund. ; E. Kirsten : Gnomon. januar 1935 teki tenkid)

H. Frankfort'un Telasmerde bulunduğu demir eserler de hafirin kanaatine göre Milattan evvel 3 üncü bin yıla ait işlenmiş demir cümlesindedir. (Iraq Excavations of the Oriental Institute 1932 - 1933 H. Frankfort)

Alaca Höyükteki demir esersler meteor demirinden olmamakla beraber bulunuş şeraitine göre M. E. 3000 senesinden daha muahhar olmalarına imkân yoktur. Şu halde bu demir eserlere işlenmiş en eski demirlerden biri olarak bakmak lâzımdır.

6 — Alaca Höyük bakır devri kültürü Koban kültürü ve Cenubi Rusyanın preiskitik kültürü ile kuvvetle ilgilidir. Anadoludaki maden kültürünü şimali şarkiden gelen göçmenler inkişaf ettirmişlerdir. Höyükte istilleştirilmiş güneş kurslarla beraber bulunan hayvan figürinleri süs olmayıp zoomorph tefekkür tarzının sembolik ifadesi olan dinî alâmetlerdir. Sancakbaşı gibi kullanılan geyik ve inek heykelleri theriomorph dünya görüşüne tanıklık eden birer totem ve diğer tabirle mucizevî hayvan şekline bürünmüş efsanevî bir ceddi âlâdır. Şimdiye kadar bu kültürün izlerini Eurasia'nın bazı bilginlerce Atlıhalklar = Reitervölker adı verilen

göçmenlerinde de rasgeliyoruz. Ve şüphesiz bu "primer,, kültürün asıl ana yurdu şimdiye kadar yapılan tesbite göre Orta Asyadır. Sonra bu kültür Çinden İskandinavaya kadar derin izler bırakmış ve insanlığın tekâmülünün mühim bir kademesini teşkil etmiştir. Alföldi, Menghin ve bilhassa Koppers'e göre bu kültürün baş mümessilleri Altaylılar, belki de kısmen Ural - Altaylılardır. Koppers'e göre Indugermanlıların ecdadı bu kültürü Altaylılardan öğrenmişlerdir. (Anthropos. 1935. Koppers: Die Indogermanen Frage). Bu hükümlerin birinci derecede Türklere şümulü olduğu şüphesizdir.

Bilindiği üzere Garp Türklerinin Hükümdarı kurttan neşet etmekle beraber mukaddes dişi geyikleri vardır. Bu dişi geyik aynı zamanda oymağın halik anasıdır. Hün menşe efesanesine göre de mucizevi geyik yurt kuran kahramanlara rehberlik etmektedir. Bugün bile Anadolumuzda bu geyik efsanesi yaşamaktadır. [Kaygusuz Aptal ve Aptal Musa Sultan menkıbesinde Kaygusuz ava çıkıyor, bir geyik görüyor, ok atıyor geyik kaçıyor. Nihayet Elmalıda (Teke Köyünde) Aptal Musa zaviyesine kadar geliyor. Geyik izini oraya kadar takip ediyor. Zaviyeye giriyor, geyiği soruyor. Aptal Musa Sultan Kaygusuzu (ki o zaman adı Gaybî idi) hüsnükabul ediyor. Ve cübbesinin altında bir ok çıkarıp Kaygusuzu veriyor. Bu ok Kaygusuzun geyiğe attığı oktur.

Bay Naci Kumun topladığı bir Tahtacı nefesinde de aynen şu satırlar vardır :

Sana derim sana geyik erenler,
Bize sevda sana dalga verenler,
Diyorum Mevlâdan onmaz vuranlar
Kaçma geyik kaçma avcı değılim,

mısraları vardır.]

Zikri geçen bu İç - Asya kültürüne biz Türk Kültürü diyoruz. Tarihi devirlerde Hungunular, Siyempiler, Juvan Juvuanlar, Topalar, Gök Türkler, Uygurlar, Balamir ve Atillâ Hunları, Avarlar, Proto Bulgarlar, Yurt kuran Macarlar, Peçenekler, Kunlar, Karahanlılar, Kalaçlar, Selçukiler, Toloniler, Türk Memlûkleri, Altınordu Hanları, Harzimşahlar, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Karamanlar, Timoriler, Gürganiler, Osmanlılar gibi adlarla anılan Türk ırkına mensup halkların Bahrimuhitikebirden Akdeniz hattâ Atlas denizine kadar birinci derecede tarihi faktör olduklarını, Devlet teşkili hususunda büyük olgunluk gösterdiklerini, Budizm, Manihaizm, ve nihayet İslâm gibi büyük dini fikirlerin müdafaasını üzerlerine

aldıklarını ve san'at cereyanlarını doğudan batıya ve batıdan doğuya naklettiklerini ve bunların fevkinde asli değerde medeniyetler yarattıklarını görüyoruz. Türk ırkı kablettarih devirlerde de aynı derecede faaldi. Milâttan birkaç asır evel Bahrimuhitebirden Bahrihazere kadar büyük bir imparatorluk kuran Türklerin tarih sahifesine birden bire çıkıverdıklarını sanmak büyük saflık olur. Alacada ve diğer hafriyatlarda bulunan belgelerin ışığıle mazinin karanlıklarında yavaş yavaş İç Asyadan kopup dünyaya yayılan teşkilâtçı babalarımız beliriyor. İlerdeki araştırmaların bu hakikati daha iyi meydana koyacağına eminiz.

THE RESULTS OF THE EXCAVATIONS MADE ON BEHALF OF THE TURKISH HISTORICAL SOCIETY AT ALACA HÖYÜK IN THE SUMMER OF 1936

Dr. Hamit Zübeyr Koşay

Director of the Excavation

The results of the excavations made on behalf of the Turkish Historical Society will be published in book form. We shall be satisfied here by giving a summary of the results at hand.

The aims of the expedition and the area to be excavated this year were more or less determined in advance. First of all it was necessary to clarify definitely the layers uncovered last year, to separate plainly the different architectural levels and as far as possible to obtain new evidence concerning the important material culture of the Copper Age.

It was also desirable this year to establish the cultural sequence of the Alaca Höyük by penetrating to virgin soil. Obviously this could be investigated most conveniently in the area of last year's excavation.

As the expropriation of the houses East and West of the excavated area was not yet completed and as a large amount of rain-water had gathered in the North, where the main drainage of the village passes, there remained only in the South a free area where the work could be carried on. In order to study methodically the cultural contents of the layers, all pieces of pottery within the depth of 20 centimetres were collected separately and their profiles were carefully studied.

Furthermore, in a control excavation made within an area of 2.50-3.00 metres to the East of the main excavated area the subdivisions of the architectural layers were clarified. Here also explanation was sought and found regarding the attribution of the tombs found last year to definite architectural levels.

The deep excavation in the Southern area was continued under great technical difficulties. A constant struggle had to be carried on against the ground water rushing in from the depth of 5.90-10.00 metres on. In spite of this, here also we were able to determine clearly layers of various habitations and, reached the virgin soil at a depth of 13.81 metres.

The stratigraphic outline, based on the evidence given here in the form of photographs and plans showing the different stages of the excavation, and the area (which intentionally was not excavated in order to facilitate subsequent control work) may be drawn as follows:

<u>Depth</u>	<u>Cultural period</u>	<u>Architectural layers</u>	<u>Approximate date</u>
I. 45-200	I	Osmanli Seldjuk Byzantine Roman Hellenistic Phrygian Post-Hittite	11 th century B. C. to present day.
3.25	II	Hittite Great Empire (Boğazköy)	2 1600 - 1200 B. C.
3.50			3/a
4.60			3/b
5.80		Old Hittite State	4 2000 - 1700 B. C.
6.50	III	Copper Age (tomb B. M., R. M. - à)	5 Approximately the first half of the 3rd millenium B. C.
7.40		(tomb M. a, M. c.)	6 and perhaps the later part of the 4th millennium B. C.
9.06			7
9.57			8

Chalcolithic.		
10.7		9
10.76		10
11.40	IV	11
12.05		12
12.80		13
13.78		14
13.81		15

VIRGIN SOİL

With this table in mind let us take a look into the cultural periods:

Chalcolithic Age:

We were able to determine the inhabited layers (9-14) of the oldest cultural period here (IV) — the Chalcolithic Age. The material discovered in these layers—in spite of their poor quality—are the same as the Alishar Chalcolithic. The pottery made here and the burial methods are similar to those of Alishar. The bodies are deposited in a stone box in a flexed position. The skull of one of the preserved skeletons found will be measured. However, this is a child's skeleton.

Towards the latter part of the Chalcolithic period, we found the prototypes of two kinds of pottery ware of the Copper Age. One with red slip inside and outside, and the other with a black slip inside and a red slip outside. This cultural period may be assigned to the 4th millennium B. C.

The Copper Age:

The 3rd cultural period of the Alaca Höyük is called Copper Age, which we know also from Alishar and Ahlatlibel, and it consists of four architectural layers here occupying a thickness of four metres. It is the most important cultural layer of Alaca Höyük. The "royal" tombs found during the last two years, located at a depth of 6.25; 6.75; 7.80 and 8.50 metres, belong to this period.

The following pottery types may be differentiated in the Copper Age deposits of Alaca Höyük:

1 — Inside and outside red-slipped and burnished, like the Alishar I ware (Copper Age)

2 — Black slipped, burnished and very often grooved like the Ahlatlibel and Yortan type.

3 — Outside red slip and inside black slip, like the Ahlatlibel type.

4 — Hand made grey pottery similar to the later wheel-made ware of the Hittite Period.

5 — Incised pottery with deep traces made either with finger nails or with an instrument.

The prototypes of Nos. 1 and 3 are found scattered in the latter part of the Chalcolithic period. The fragments of the pottery ware No. 2 are so rare that they may have been imported. The grey ware No. 4 is proper to the district. The notched pottery No. 5 is unknown to Troy, Kumtepe, Ahlatlibel and Alishar (only three pieces of this type were found at Alishar). As pots are among the principal things used in daily life, they cannot be looked upon as imported. This ware is either autochthonous or made by the ruling element of this autochthonous people. The notched pottery exists in abundance in Southern Russia and in the Urals. The immigrants coming from the East brought this pottery to Central Europe. With this point in view, it must be accepted that the Copper Age of Alaca Höyük has been strongly influenced by the culture of the North-East. This is confirmed in the relation between the golden and silver objects, and the plastic objects with the Koban culture. On the other hand, for instance, the motive of the diadem found in tomb M. a at Alaca Höyük and the well known double edged dagger of Ur found in the "royal" cemetery, the ornamental articles at Mari and other objects found at Gümüştepe, south of the Caspian Sea are related and bear strong resemblance to the objects mentioned above. The seals of the Jemdetnasr type found at Alishar and the presence of the Alishar I. pottery here compels us to place the beginning of this cultural period either early in the 3rd. millennium B. C. or even earlier.

The first architectural layer (fifth layer from above) of the Copper Age was destroyed by an extensive fire, as were also the walls of the architectural layer No. 3, (seventh from above). The tombs found this year at a depth of 8.00 - 8.50 metres are of the same layer.

The Hittite Period:

The finds at Boğazköy and Alishar have made this cultural phase extensively known. The foundations of a large building were found in the architectural level of the older Hittite Period, (fourth from above). The small objects found here help to show the high culture of this period. The buildings found may be parts of a palace or temple belonging to the first part of the period of the old Hittite State.

The relatively poor layers 3 (a.) and 3 (b.) are supposed to belong to the period when the ancient Hittite State was disappearing and the New Hittite Empire was under organization. The cultural period of the last Hittite architectural layer (second from above) corresponds, definitely, with the Empire period. A huge and well preserved temple or palace was uncovered in the Eastern side of the excavation. The larger part of this huge construction bears some kind of relation to the never completed Sphinx gate. It is probable that this monumental construction is the last work of this cultural phase. Later on this civilization was destroyed by the great Aegean migration. According to our present knowledge, after this date, Alaca Höyük was not settled any more on a large scale. However, it must be remembered here that only a very small part of the Höyük has so far been excavated. For instance, if a citadel exists at a place 15 metres higher than the level of the Sphinx gate, it may be assumed then that a fortification of the Phrygian period may also have existed there. With the Phrygian inscriptions previously found here it has been proved that a city of the Phrygian period had existed here. Furthermore, the Phrygian citadel at Kalehisar is not very far from this site.

It must be added also that some of the pot-sherds found this year in the topmost layer (burned layer) of the Copper Age deposit resemble the painted and hand-made pottery known from Kültepe and Alishar. It may be possible that future excavations in the citadel will bring more material to light of the Early Bronze Age as found at Alishar between the Copper Age deposit and the Hittite period.

What has the excavation of Alaca Höyük contributed to our historical knowledge? The results may be summarized as follows:

1 — With this year's excavation, a third city in Anatolia is added to Troy and Alishar, which makes it possible to study the sequence of cultural layers from prehistoric to historic times.

The various cultural layers at Alaca Höyük are clearly separated from each other. Therefore, in later excavations Alaca Höyük will have to be considered as a reliable site which will help future studies as a firmly established basis.

2. As a result of the Alaca Höyük excavations very interesting material, which will throw light on the cultural developments of the first half of 3rd millenium B. C. (perhaps of the latter part of 4th millenium B. C.), was found in the buildings levels of the Copper Age. Through the material found in the second city of Troy we know about the existence of a high civilization on the Western coast of Anatolia, going back to the beginning of the 3rd mill. B. C. Judging from the material found there this city has been more of a commercial centre. The Ahlatlibel excavation, has proved that both cultures, the Copper Age of Alishar and the second city of Troy, are contemporary. Alaca höyük, both as a political centre and as regards its material remains, is of the same high standing as its contemporary cultures of Mesopotamia and Egypt. The remains, in fact, eclipse the treasures of the second city of Troy.

3 — The pottery fragments in the shape of human faces and the rim pieces with knobs perforated with stringholes which are found in the lower levels at Troy, are also found in the Copper Age deposits of Alaca Höyük. This shows clearly that the culture of Troy II is not entirely independent of the contemporary Central Anatolian Culture.

4 — The so-called Nordic long - sword (Griffzungenschwert) the origin of which is traced to Northern countries shows the attachment of the handle formed by the tongue - shaped thinning of blade. The finding of this kind of sword in the tomb M (a.) belonging to the Copper Age deposit of Alaca höyük requires a revision of this statement.

5 — In this season's excavation, worked iron was found among mortuary gifts in the tombs at 8.00-8.50 metres deep, (end of 4th or beginning of 3rd millennium B. C.). In view of the condition of the finds it is impossible to suppose that they were intrusive or to suppose that these tombs belong to any other period than the Copper Age Period. The historical importance of these discoveries may be summarized as follows: —

We know that the Assyrian merchant colonies at Kültepe brought with them, about 2000 B. C. (the date of the final fall, was 1950 B. C.), tin and clothing and exchanged it for copper. The value of copper in relation to silver varies between $\frac{1}{16}$ — $\frac{1}{15}$. In the

inscriptions of Assyrian tablets from Kültepe, the existence of a metal (14 times more valuable than silver and five times more valuable than gold) used for ornamental purposes is mentioned. Several scientists suppose that this unknown and valuable metal was iron (See, Götze K. A. Page 75). Some of the Western historians consider, to this day, North-East Anatolia and the Southern Caucasus as the mother countries of iron-working. We accept the fact that the iron and copper in Anatolia have given great impetus to the development of metal-work. Yet we are convinced that it originated in central Asia.

Undoubtedly the iron found at Alaca Höyük is approximately one thousand years older than the iron which is mentioned in Assyrian sources to be five times more valuable than gold. There is no doubt that this is among the oldest wrought iron to have been discovered thus far. The small amount of iron among the several kilogrammes of gold objects help to give a clear idea about its value. The most ancient wrought iron was found by G. A. Wainright in 1911 in two predynastic tombs in Gerzak, Egypt. The "finds" here consist of five iron beads which belong to the middle of the predynastic age. (about 3200 B. C.).

Woolley found at Ur pieces of what seems to be an iron dagger, now dated at 3,100, B. C. It is supposed that this dagger is made of meteoric iron, for, like meteoric iron, it contains a certain proportion of nickel. Further, meteoric iron can be worked while cold, as this dagger must have been. The iron pieces found in a tomb at Cnossos in 1927 belong to the middle Minoan period of 2000 B. C. These pieces also are supposed to be of meteoric iron. The flat piece of iron found at the Cheops Pyramid in Egypt (about 2900 B. C.) and the iron meteor found at Abidos, Syria, during the VI dynasty (about 2,900 B. C.) and wrapped up in a cloth like a valuable object, is supposed to be of terrestrial rather than a sidereal iron.

(See : A. Person: Eisen und Eisen Bereitung in Alteter Zeit 1934 Lund E. Kirsten: Criticism in Gnomon, January 1935).

The ironwork found by H. Frankfort at Telasmar belongs to the 3rd millenium. B. C. and is of wrought iron according to this authority. (Irak Excavations of the Oriental Institute, 1932/1933, H. Frankfort).

Although the iron objects found at Alaca höyük are not of meteoric iron, they cannot be later than 3,000. B. C.

Therefore, these iron objects may be looked upon as some of the most ancient ones of wrought iron.

6 — The Copper Age culture of Alaca Höyük is definitely related with the Koban culture and the Preskytic culture of Southern Russia. The metal culture in Anatolia was developed by immigrants coming from the North-east. The animal figures together with the conventionalized sun disks at Alaca Höyük represent cult objects which are symbolic expressions of zoomorphic thought. Each of the figures of the deers and bulls used as banner heads is a totem or, in other words, is an ancestor in the form of a miraculous animal showing the theriomorphic "Weltanschauung". According to authorities on Eurasian questions we find the vestiges of this culture in the so-called horse-back riding immigrants (Reitervölker). And, according to the evidence on hand, the mother country of this primary culture is certainly Central Asia. Later on this culture spread from China to Scandinavia and was an important step in the development of human culture. According to Alföldi, Menghin, and particularly Cooper, the peoples from the Altai perhaps to some extent from the Ural-Altai are the chief representatives of this culture. (Coopers, *Die Indogermanenfrage in Anthropos* 1935). These facts have a direct bearing on the Turkish history.

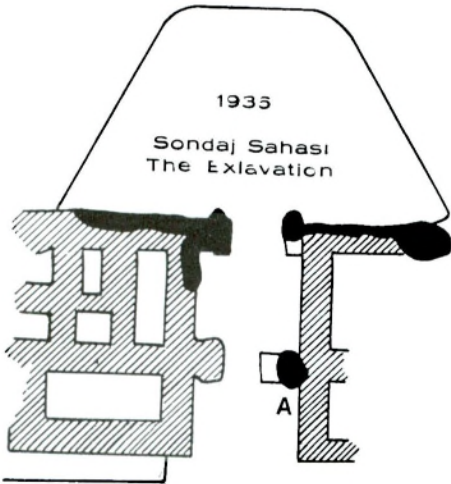
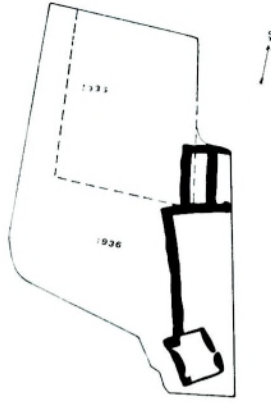
As is well known, although the ruler of the Western Turks was believed to descend from a wolf, they also had sacred deers. This deer was at the same time the *mater genatrix* of the tribe. According to the legend of the origin of the Huns this miraculous deer led the heroes who were the founders of their country. Even today this legend still exists in Antolia. [In the epic of Kaygusuz Aptal and Aptal Musa Sultan, Kaygusuz goes hunting. He sees a deer and thereupon shoots at it with his bow and arrow; but the deer escapes. He follows the deer and finally arrives at the place of worship of Aptal Musa at Elmali (Teke Köy). Then he enters into the holy place and asks about the deer. Whereupon Kaygusuz, called Gaybi at the time, is well received by Aptal Musa Sultan who takes from under his cloak the arrow and presents it to Kaygusuz. This was the arrow with which Kaygusuz had tried to shoot the deer.

We find the following verses in a poem collected by Mr. Naci Kumun: —

Sana derim sana geyik erenler,
 Bize sevda sana dalga verenler,
 Diyorum Mevlâdan onmaz vuranlar
 Kaçma geyik kaçma avcı değilim.]

We call the culture of Central Asia mentioned here the Turkish culture. The peoples of the Turkish race known by their historical names as Hungunus, Siyempis, Juvan - juvans, Topas, Gök Turks, Uygurs. Balamirs and Attila - Huns, Avars, Protobuigars, Ciuntry (home) building Macas, Pechenegs, Kuns, Karahanis, Kalçes, Seldjuks, Tolonis, Turkis - Mamelouks, Altınordu havs, Havarizshahs, Akkoyuns, Karakoyuns, Karamans, Timoris, the dynasty of the Indian Turkish Empire and Ottomans have been historical factors of the first importance. On the shores of the Pacific, on the shores of the Mediterranean and even on the shores of the Atlantic, they have shown great ability in state organization. They undertook the defence of the ideas of great religions like Buddhism, Manichaeism, and finally Islam. They carried artistic conceptions from East to West and from West to East, and, above all, they created worthy civilizations.

The Turkish race is active now as it has been in prehistoric periods. It would be foolish to suppose that the Turks who, a few centuries ago, established a great empire extending from the Pacific Ocean to the Caspian Sea, appeared suddenly in history. With the light shed from the documents found at Alaca and other excavations, our organizing ancestors are emerging out of the darkness of the past from where they went forth from Asia all over the world. We are certain that future studies will reveal the truth in a still better light.

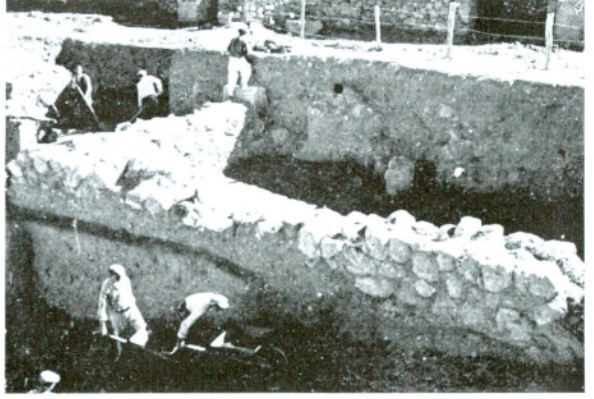

A

Sfenksli Kapı ve Saray
1936 The Sphinx gate and part of a palace

2.30 m. de görünen Eti
Sarayı şimal ve garp
duvarları

The North and West
walls of a Hittite Palace
at the depth of 2.30 m.

Eti sarayının şimalden
görünüŧü

View of
the Hittite palace seen
from the north

Saray cenup garp köŧesi
The South - west Corner
of the Palace

3/a Mimari tabakasında
Fırın (Eti)
Oven in level 3/a (Hittite)

Üstte Eski Eti ve altında
Bakır çağları temelleri
Above-the foundation of
the ancient Hittite and
below the foundations
of the Copper Age.

Eti eserlerinden
Al. a 73
Hittite object

Eti eserlerinden
Al. a. 90
Hittite object

4 ve 5 inci mimarî
katları
The 4th and 5th
architectural layers

5 inci mimarî kat
duvar altında çıkan
üç insan iskeleti
Three human skeletons
below the wall of
the 5th architectural
layer

M. A. mezarı. İskelet
kısmen görünüyor
The M. A. Tomb.
Skeleton partly visible

M. A'. mezarı genel
görünüş
General view of
M. A'. Tomb,

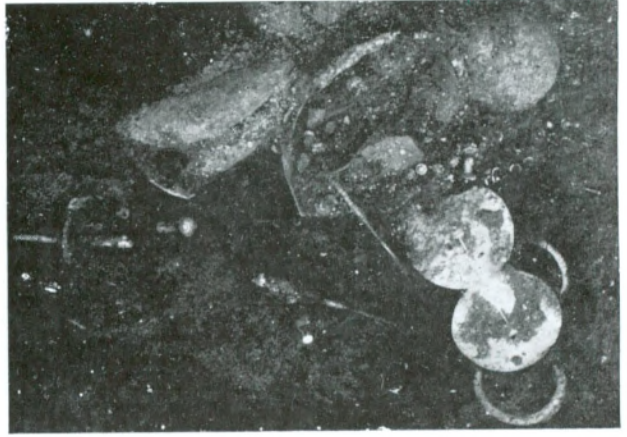
M. C. mezarı
The M. C. Tomb.

M. A'. mezarında bulunan altın bilezikler ve gümüş taslar
Gold bracelets and silver bowls found in the M. A'. Tomb.

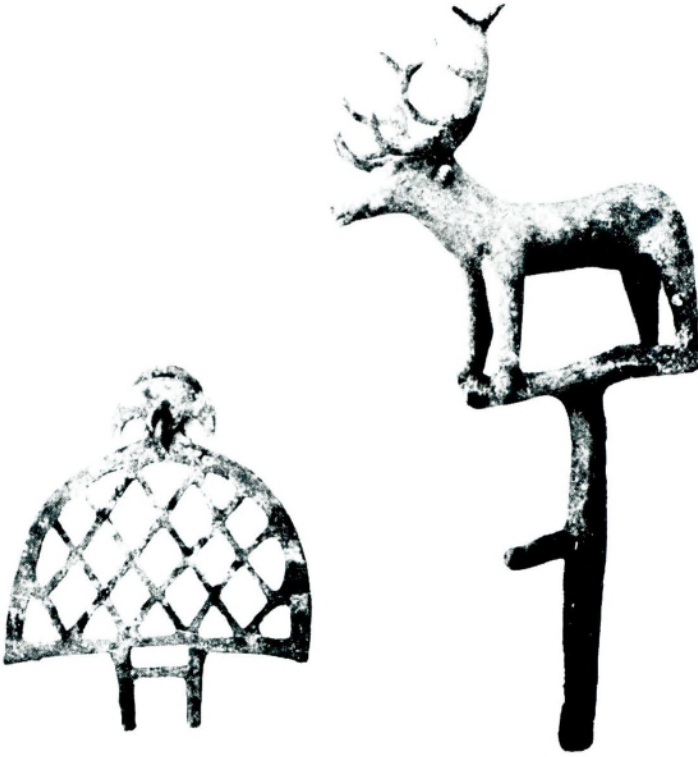
M. A'. mezarında bulunan altın toka ve süs taneleri
The golden objects found in the M. A'. Tomb.

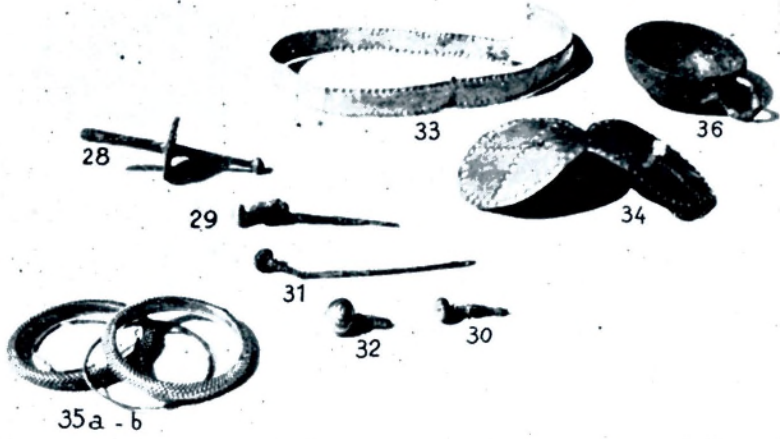
M. A. mezarında bulunan eşyadan bazıları
Some of the objects found in the M. A. Tomb.

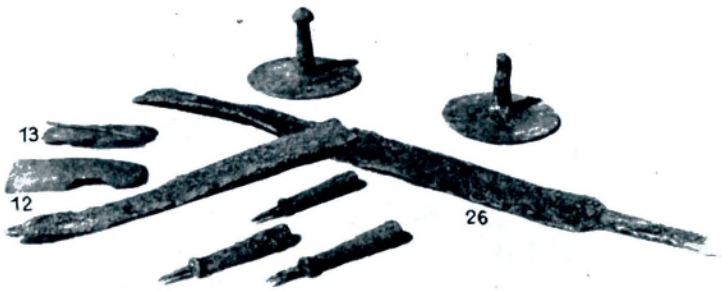
M. A. da çıkan altın eserlerden
Golden objects found at M. A.

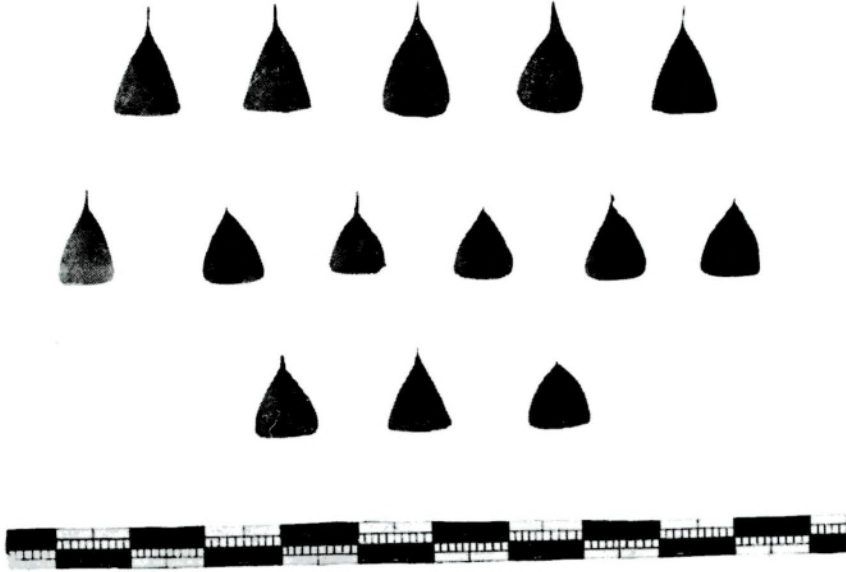
M. A. da çıkan bronz geyik figürünü ve güneş kurslarından biri
The bronze figure of a deer and of the sun disk found in M. A.

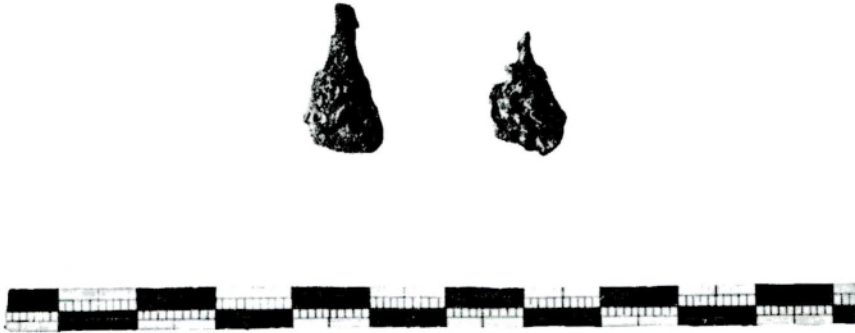
M. A'. de çıkan altın ve gümüş eserlerden bir kısmı
Some of the golden and silver objects found in M. A'.

M. A'. mezarında bulunan bronz eserlerden bazıları
Some of the bronze object found in the M. A'. Tomb.

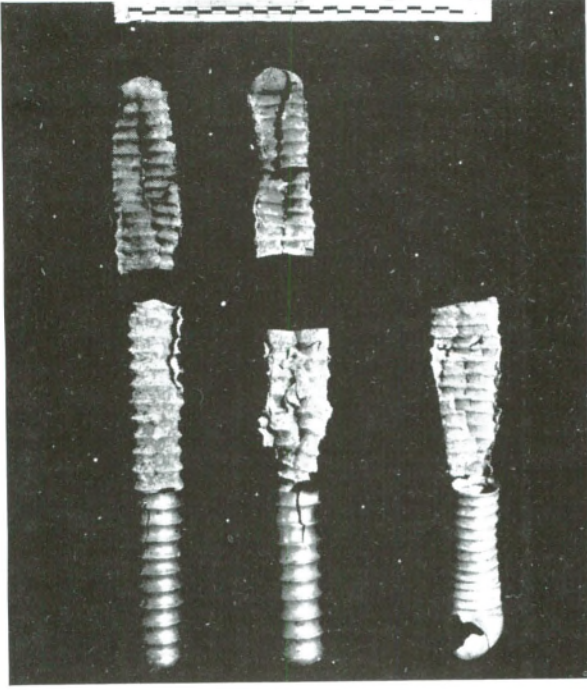
M. a' mezarında bulunan altın tezyinat daneleri
The golden ornaments found in the Tomb M. A.

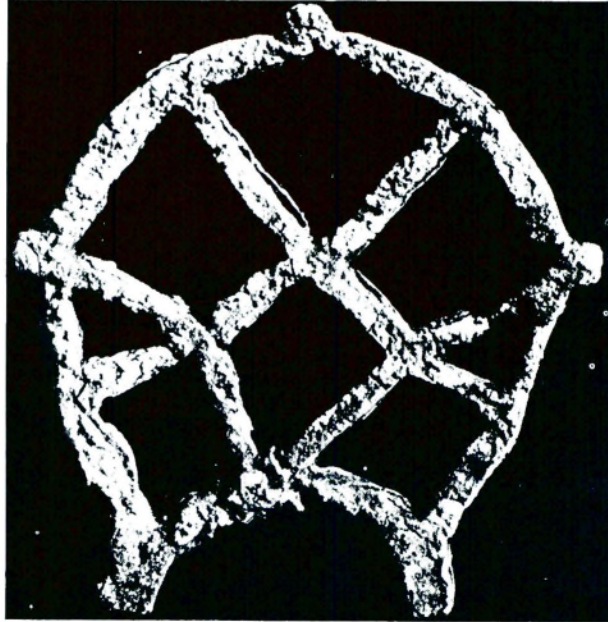
Aynı danelerden ikisi demirdir.
Two iron objects

M. C. mezarında ıka figürin Al. 1.
A figure found in the M. C. Tomb.

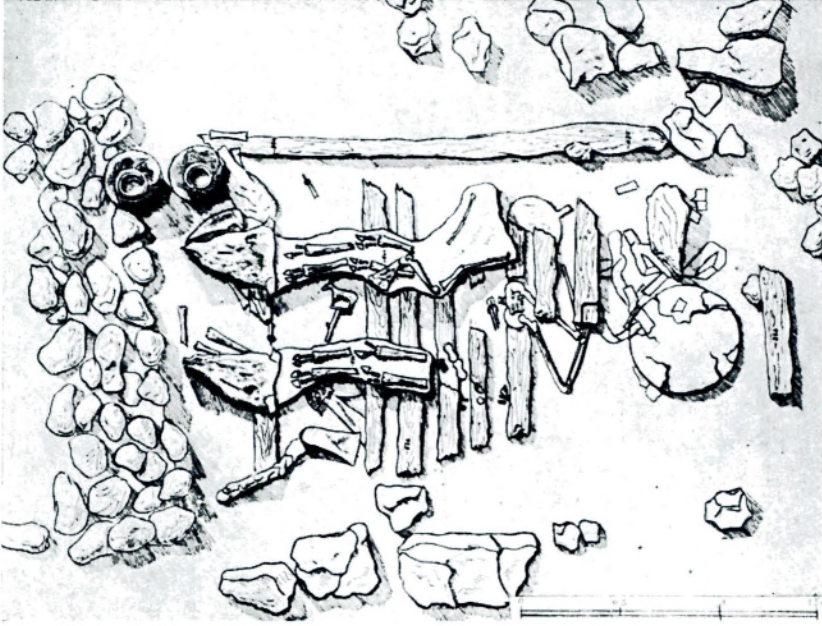
M. C. mezarından çıkan
altın ve gümüş parçalar
Gold and silver pieces
found in the M. C. Tomb

M. C. de çıkan Bronz
(Alem başı)
The Bronze banner head
found in M. C.

Mezarların genel planı
General plan of the Tombs

A. mezarı
Tomb M. A.

Bakır çağı ilk mimari katı, kat : VIII, derinlik : 9.57 m.
The first architectural layer of the Copper Age, level : VIII, depth : 9.57 m.

Kalkolitik çağ kerpiç duvar.
Kat IX, devrimlik 10,7 m.
Chalcolithic Period. Mud wall.
level IX. depth 10.7 m.

Kalkolitik çağ, XII inci mimari kat derinlik 12,05m.
The XII architectural level. Chalcolithic
depth : 12,05 m.

12.05 m. de çamurlar arasında Kalkolitik çağ mezarı
Chalolithic Tomb.
at 12.05 metres
depth.

KUMTEPE NEOLİTİK KEMİKLERİ ÜZERİNDE ANTROPOLOJİK TETKİK

Dr. Şevket Aziz Kansu

*Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesinde Antropoloji Profesörü
ve Türk Antropoloji Enstitüsü Direktörü*

Bu tebliğin mevzuu 1934 yılında Cincinnati Üniversitesi Arkeoloji Profesörü ve *Turova* hafriyatı Başkanı Profesör *C. W. Blegen*'in dileği üzerine Kültür Bakanlığı iznile Antikitele ve Müzeler Direktörü Bay *H. Koşay*; *Turova* Hafriyatı Heyeti Azasından *Jerome Sperling* tarafından Çanakkale Vilâyetine bağlı Ballıdağı, Eskihisarlık, Karatepe, Kumtepe mevkilerinde yapılan sondajlar neticesi *Troad*'da tesbit ve tetkik edilen bu dört yerleşme yerinden ancak *Kumtepe*'de meydana çıkarılan ve tetkikleri için Türk Antropoloji Enstitüsüne gönderilen insan iskeletlerine aittir. Bu sahada araştırma yapan müellifler neşrettikleri bir raporda [1] bize *Kumtepe* de bulunan iskeletler üzerine aşağıdaki malûmatı vermektedirler :

Kumtepe "Turovanın 5 kilometre şimali garbisinde Menderes Çayının garp kenarında Babafingo tepesinden 200 metre şimalde takriben 4 metre yükseklikte, 100 metre uzunluk ve 80 metre genişliktedir.

Çanak çömlek bakımından Kumtepenin kültür tabakalarını başlıca iki devreye ayırmak mümkündür. Birincisi ve en alttaki *Turova I.* den daha yeni değildir. İkinci devre Kumtepe ise takriben *Turova IV.* e tekabül eder... Kumtepe I. Kumtepe II. den sonra gelmektedir. Ve I. a. I. b. I. c. olmak üzere üç tâli tabakaya ayrılmaktadır.

I. a Kumtepenin en eski kültür katıdır. Çanaklar diğer katlara benzemekle beraber I. b için karakteristik içeriye kıvrımlı çeşitlere rastgelmemiştir. I. a deki çanakların başları dikçe, dibi düz ve kenarları başlangıçta incedir.,,

[1] *Hâmüt Koşay* ve *Jerome Sperling* - *Troad* da dört yerleşme yeri. Devlet Basımevi: İstanbul 1936.

“Kumtepenin I. inci kültür tabakasının muhtelif tâli katlarında bulunan dört iskeletten hepsi *Hocker* durumunda, yani dizler büküktür. Garptaki yarmada 210 cm. derinlikte bulunan c. I. ye ait olması muhtemel mezarda iskelet sağa yatmış, başı ise şimaldedir. Bükük diz çeneye yakın olmayıp, kollar güğüste yumruk hizasında kavuşturulmuş elâyası aşağı bakmakta, sağ el çene altında, sol el ise az ileridedir. Baş sağa yatmakla beraber altına yastık konulmuş gibi az yüksekçedir.

b. 4 yarmasında bulunan iskelet 420 cm. derinlikte idi. Bunun *Kumtepe* I. b ye ait olması muhtemeldir. Bu iskelet çok bozuktur.

A. 1. işaretli yarmada 460 cm. derinlikte ve *Kumtepe* I. in en eski tabakasında iki iskelet bulundu. Bunlardan biri beyzi bir taş oyuğuna yerleştirilmişti. Oyuğun uzunluğu 80 cm. genişliği daha az derinliği ise 16 cm. idi. İkinci iskelet bundan bir metreden daha az mesafede aynı derinlikte bulundu. Fakat kaya üstüne yatırılmamıştı. Üzerinde bariz bir şekilde yapı izleri görüldüğüne göre tetfinin derin yapılmadığına hükümlenabilir. Taş oyuğundaki iskeletin daha eski olması muhtemeldir. Bu sağ yana meyletmekle beraber sırtüstü yatmaktadır. Başı cenubu şarkıye eğilmiştir. Ayakları dizden sıkı surette bükük olmakla beraber çeneye yakın da değildir. Sol el karın üstünde sağ el dizlere doğru sarkıktır. Yanağı kayaya gelmektedir... İkinci iskelet ile ana kaya arasında 15 cm. kalınlığında bir toprak (kültür) tabakası vardır. Bu iskelet te sağa mail bir durumda sırtüstü yatmaktadır. Baş cenubu garbide olup altındaki bir taş onu dikçe tutmaktadır. Ayaklar dizden sıkı surette bükük olmakla beraber çeneye yakın değildir. Sol kol karın üstünde; sağ kol tıpkı evvelki gibi sarkıktır.,,

Nihayet, *Kumtepede* hafriyat yapan B. Hâmit Koşay ve Jerome Sperling “*bu araştırma sonucunda Kumtepe I. in muhtelif tabakalara ayrıldığı fakat bu tabakalar arasında bir tecanüs olduğu meydana çıkmıştır. İnkişaf ve tekâmülü sekteye uğratan büyük hâdiselerin izi görülmemiştir. Bugün bilinen belge'lere göre Kumtepe'nin en alt tabakalarını teşkil eden a I. ve b. I. Turova I. den daha eskidir.*”, demektedirler.

*
* *

Bu iskelet malzemesi büyük bir ihtimalle (çünkü cinsini tayine yarıyan kemik aksam meselâ kafa ve havsala kemikleri tam değildirler) Kadın iskeletleridirler. *Kumtepe* iskelet malzemesi

aşağıdaki tarzda ve çıktıkları kültür tabakalarının işaretleriyle beraber sıralanmışlardır :

Kumtepe I	♀	I. b.
Kumtepe II	♀	I. c.
Kumtepe III	♀	A. I.
Kumtepe IV	♀	—

Aşağıdaki tetkikte beher iskeletin antropolojik hususiyetlerini tesbite ve bunlardan genel bir netice çıkarmağa çalışacağız :

K A F A

Tablo : I.

	No : 1	No : 2	No : 3	No : 4
	♀	♀	♀	♀
	+	+	+	+
Kafanın önden arkaya en büyük uzunluğu	—	17,9	—	—
Kafanın en büyük genişliği	—	14,8	—	—
Glabel - inion kutru	—	17	—	—
Metopik kutru	—	17,9	—	—
Metopion - inion kutru	—	17,4	—	—
Kulak deliği - bregma kutru	—	11,5	—	—
Opistion - bregma kutru	—	14,5	—	—
Alnın endar genişliği	—	9,7	9,6	—
Nutuu halemiler arası kutru	—	13,4	—	—
Kafa kemiği alt genişliği	—	8,4	—	—
Opistion - glabel kutru	—	13,7	—	—
Zygomlar (elmacık) arası genişliği	—	13,5	—	—

Birinci tabloda görüldüğü üzere Kumtepe serisinde ancak bir iskeletin ölçü alınabilecek halde tamca bir kafa kutusu vardır (No. 2). Bu iskelet Kumtepe I. nin I. c tâli tabakasında 210 cm. derinlikte bulunmuştur. Diğer iskeletlere ait kafa kutuları dağılmış bir halde ele geçtiğinden laboratuvara gönderilen bu tamamen noksan parçalarla kısmen olsa bile bir restorasyon tecrübesi yapmak kabil olamamıştır. Bu 2 numaralı kafa üzerinde alınan ölçüler ve hesap edilen karineler 1 ve 2 numaralı tablolarda gösterilmiştir.

Kumtepe 1. c ye ait olan bu kafanın yuvarlak kafalı (braki - kran) (karine 82.68), ve bir kadın iskeletine ait olduğu anlaşılmaktadır. İrtifa - genişlik, irtifa - uzunluk karinelerine nazaran da aynı kafanın *Hypsikran* (karine: 64.24) ve *tapeinokran* (karine: 77.70) olduğu görülmektedir.

KARİNELER

Tablo: II

	No. 1	No. 2	No. 3	No. 4
	⊕	⊕	⊕	⊕
Kafa karinesi	—	82,68	—	—
Metopik karine	—	82,68	—	—
Alın karinesi	—	65,54	—	—
{ Kulak deliği - bregma	—	77,70	—	—
{ Kafanın azamî genişliği	—	64,24	—	—
{ Kulak deliği - bregma	—	64,24	—	—
{ Kafanın azamî uzunluğu	—	56,08	—	—
{ Kafa kemiği alt genişliği	—	56,08	—	—
{ Kafanın azamî genişliği	—	85,56	—	—
{ Kafa kemiği alt genişliği	—	85,56	—	—
{ Alnın en dar genişliği	—	61,48	—	—
{ Kafa kemiği alt genişliği	—	61,48	—	—
{ Yüz (zygomlar) genişliği	—	61,94	—	—
{ Kafa kemiği alt genişliği	—	61,94	—	—
{ nutuu halemiler kutru	—	72,38	—	—
{ Alnın en dar genişliği	—	72,38	—	—
{ nutuu halemiler kutru	—	90,54	—	—
{ Nutuu halemiler kutru	—	90,54	—	—
{ kafanın azamî genişliği	—	99,25	—	—
{ Nutuu halemiler kutru	—	99,25	—	—
{ yüz (zygomatique) genişlik	—	99,25	—	—
{ Yüz genişliği	—	91,21	—	—
{ kafanın azamî genişliği	—	91,21	—	—

III. üncü tabloda 2, 3 ve 4 numaralı iskeletlerin alt çeneleri üzerinde alınan ölçüleri kaydediyoruz. 2 ve 3 numaralı iskeletlere ait alt çenelerde çene kolu (branche montante) karineleri 57,6 ve 53,7 dir. 2 numaralı çene zaviyesi 120° ve 3 numaralı çenin ise 123° dür. Kaynak zaviyeleri 2, 3 ve 4 numaralı çenelerde 60°, 68° ve 69° derecedirler.

ALT ÇENE**Tablo : III**

	No. 2 ○ +	No. 3 ○ +	No. 4 ○ +
Çene kolunun irtifai	3,1	2,8	—
Kaynak irtifai	3,4	3	3,4
Çene cismi irtifai	3,3	3	3,2
Çene cisminin azami kalınlığı	1,3	1,1	1,2
Çene delikleri arası genişliği	47	43	41
Çene zaviyesi	120°	123°	—
Kaynak zaviyesi	60°	68°	69°

Üst taraf:

Çok noksan bir halde bulunan 3 kürek kemiği üzerinde ancak ünap çukurunun ölçülerini ve karinelerini tayin edebildim:

ÜNAP ÇUKURU

No :	Uzunluk		Genişlik		Karine	
	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
3	—	36	—	24	—	66,6
4	34	33	23	22	67,7	66,6

PAZU KEMİĞİ — Humerus**Tablo : IV.**

	No: 2 ○ +	No: 3 ○ +	No: 4 ○ +	Vasatı	
En dar çevre	{ Sağ	6,1	5,5	5,5	5,70
	{ Sol	5,8	—	5,5	5,65
Pazu kemiğinin ortasındaki asgarî genişlik.	{ Sağ	1,7	1,7	1,8	1,73
	{ Sol	1,8	—	—	1,8
Pazunun ortasında azami genişlik.	{ Sağ	2,2	—	2	2,06
	{ Sol	2	—	—	2
Lokma üstü ve makara üstü arası genişliği	{ Sağ	—	5,5	—	5,5
	{ Sol	—	5,5	—	5,5
Cisim karinesi.	{ Sağ	77,27	85,00	90,00	84,09
	{ Sol	90,00	—	—	90,00
Tebaüt zaviyesi.	{ Sağ	—	8°	6°	7°
	{ Sol	—	8°	—	8°

IV. üncü tabloda da görüldüğü üzere Kumtepe kol kemikleri üzerinde alabildiğim ölçülere ve bu ölçülere dayanarak hesap edilen karinelere göre 2 numaralı iskelete ait sağ kol kemiğinin cisim karinesi 77.27 ve sol kol kemiğinin ise 90 dir. 3 numaralı iskelete ait sağ adudun ise 85 ve 4 numaralı adudun da 90 dir. Genel vasatı 87,45 dir. Cismin tebaüt zaviyesi 3 numaralı iskelete ait sağ ve sol humeruslarda 8° dir. 4 numaralı iskelete ise 6° dir. Bazan kolkemikleri üzerinde müşahade olunan morfolojik hususiyetlere bu seride tesadüf olunmamıştır,

DÖNER KEMİK — RADIUS

Döner kemik (Radius) üzerinde 5 inci tabloda kaydedilen ölçüler alınmış ve birkaç karine hesap edilmiştir. Bu ölçü ve karinelere göre vasatı cisim karinesi bu seride 73.24 ve vasatı kuvvet karinesi 17 dir.

Tablo: V.

		No: 2	No: 3	No: 4	vasatı
		○ +	○ +	○ +	
önden arkaya kutur.	} Sağ	1,1	1	0,9	1
	} Sol	1,1	1	1	1
Mustaraz kutur.	} Sağ	1,4	1,3	1,4	1,36
	} Sol	1,4	1,3	1,4	1,36
Cisim karinesi.	} Sağ	78,97	76,92	64,24	73,24
	} Sol	71,42	76,92	71,42	73,25
Endar çevre.	} Sağ	3,7	3,9	3,4	3,66
	} Sol	—	4	3,4	3,70
Azamî uzunluk.	} Sağ	22,7	22,1	22	22,40
	} Sol	22,7	22,1	21	21,93
Kuvvet karinesi.	} Sağ	16,29	17,64	—	16,86
	} Sol	—	18,09	16,19	17,14

DİRSEK KEMİĞİ — Cubitus

6 inci tabloda dirsek kemiği Cubitus üzerinde alınan belli başlı ölçüler görülmektedir. Kumtepe dirsek kemikleri üzerinde bu kemiğin cisminin üst ucunun yassılığını ifade eden ve *verneau*'nun

Platoleni karinesi (indice de platolénie) denilen karine bu seride vasatı 85, 01 dir. Olekran irtifalı karinesi 3 dirsek kemiğinde vasatı olarak 77,41 dir,

Manouvrier ve Anthony tarafından üç tip olarak tarif ve tesbit edilen ve dirsek kemiğinin üst nihayetindeki dirsek ve gaga çıkıntılarını birbirinden ayıran oluk (sillon olécrano - coronoidien) bu seride şu tarzda müşahede olunmuştur: 2 numralı iskeletin sağ dirsek kemiğinde bu oluk yukarıdaki müelliflerin tarifine göre II. numaralı tipe dahildir. (Oluk tam değildir). 4 numaralı iskeletin sağ ve sol dirsek kemiklerinde bu oluk I. numaralı tipe girer, Yani bu iki dirsek kemiğinde de cavité sigmoide'in bu oluk vasıtasile ikiye ayrılışı tamdır. III. numaralı tipte de ise bu oluk mevcut değildir. Bu sonuncu tarza bu seride tesadüf etmedim.

Tablo: VI

		No: 2	No: 3	No: 4	Vasatı
Önden arkaya kutur.	Sağ	2,1	2,3	2,2	2,20
	Sol	2	—	2,2	2,10
Mustaraz kutur.	Sağ	2,1	1,8	1,6	1,83
	Sol	2	—	1,6	1,80
Platôlenie karinesi.	Sağ	100	78,26	72,72	83,66
	Sol	100	—	72,72	86,36
Azami uzunluk.	Sağ	24,7	24,1	22,9	24,10
	Sol	—	—	—	23,80
Olekran irtifalı karinesi	Sağ	80,9	—	71,4	—
	Sol	—	—	80	—

ALT TARAF

UYLUK KEMİĞİ — Femur

7 inci tabloda Kumtepe uyluk kemikleri üzerinde tesbit edilen bir seri ölçü ve karineleri görüyoruz:

Tablo: VII

	No: 1 ♀ +	No: 2 ♀ +	No: 3 ♀ +	No: 4 ♀ +	Vasatı
Tabii duruşta uzunluk.	{ sa. — so. —	—	— 41	—	— 41
Trohanter uzunluğu.	{ sa. — so. —	—	— 39,7	—	— 39,7
Önden arkaya pilastrik kutur	{ sa. 2,6 so. 2,6	3,1 —	2,3 2,4	2,4 2,4	2,60 2,46
Pilastrik genişlik	{ sa. 2,6 so. 2,8	2,6 —	2,4 2,5	2,4 2,4	2,50 2,56
Kuvvet karinesi	{ sa. — so. —	—	— 11,95	—	— 11,95
Pilastrik karinesi	{ sa. 100 so. 92,85	119,23 —	95,83 96,00	100 100	103,76 96,28
Önden arkaya kutur (boyun)	{ sa. 2,2 so. 2,2	2,3 —	2,2 2,2	2,1 2,1	2,20 2,16
Mustaraz kutur (boyun)	{ sa. 3,1 so. 3,2	3,2 —	3 3	2,9 2,8	3,05 3,00
Platimerik karine	{ sa. 70,96 so. 68,75	71,87 —	73,33 73,33	72,41 75,00	72,14 72,36
Uyluk kemiği başının önden arkaya kutru	{ sa. — so. —	—	4,4 4,3	—	4,4 4,3
Uyluk kemiği başının irtifai	{ sa. — so. —	—	4,5 4,4	—	4,5 4,5
Uyluk kemiği başı karinesi	{ sa. — so. —	—	97,77 97,72	—	97,77 97,72
Başın kuvvet karinesi	{ sa. — so. —	—	— 21,21	—	— 21,21
Boyun irtifai	{ sa. — so. —	3,2 —	3,3 3	—	3,25 3

Boyun kalınlığı	{	sa. —	2,4	2,4	—	2,55
		so. —	—	2,5	—	2,5
Boyun uzunluğu	{	sa. —	—	6,3	—	6,3
		so. —	—	6,4	—	6,4
Boyun kalınlık karinesi	{	sa. —	75,00	81,81	—	78,40
		so. —	—	83,33	—	83,33
Boyun uzunluk karinesi.	{	sa. —	—	—	—	—
		so. —	—	15,60	—	15,60

Bu tabloya göre 3 numaralı iskelete ait sol uyluk kemiğinde kuvvet karinesi 11.95 dir. Plastik karine bu seride vasatı olarak 100.2 dir. Bu karinenin minima kıymeti 92.85 ve maksima kıymeti 119,23 dir. Bu rakkamlara nazaran Kumtepe uyluk kemiklerinin "kolonlu uyluk kemiği," denilen katagoriye girmediklerini yani bu uyluk kemiklerinde arka kenarın (*Sarp çizgi*) nin fazla bir tebarüz göstermediklerini kaydedeceğiz.

Bu serideki uyluk kemiklerinin platimeri karinesi vasatı olarak 72.25 dir. 80 rakkamından aşağı bir platimeri karinesi gösteren uyluk kemikleri platimer olarak kabul edildiklerine göre Kumtepe uyluklarının aşikâr olarak platimer oldukları görülmektedir. Bu seride asgarî ve azamî karine 68.75 ve 75 dir. Bu seride ancak iki uyluk kemiği'nin baş karinesini hesap edebildim. 3 numaralı iskelete ait fahiz'lerin sağ ve sol başlarında karine aynı kıymette yani 97.77 ve 97.77 dir. 3 numaralı iskelete ait bir tek fahiz de başın kuvvet karinesi 21.21 dir. Sonra 4 numaralı iskeletin sol uyluk kemiği bükülme (Torsion) zaviyesi ise 16 ve tebaüt "divergence," zaviyesi ise 2° dir.

Boyun (Col) ve cisim (diaphyse) zaviyesi 3 numaralı iskeletin sağ ve sol uyluklarında 14° ve 130° derecedirler. Aşağıda zaviye ve karineler için çizilen kısa tabloya bakınız:

No.	Tedevvür zaviyesi		Boyun - cisim zaviyesi		Tebaüt zaviyesi		Kuvvet karinesi	
	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
1 ○ +	—	—	—	—	—	—	—	—
2 ○ +	—	—	—	—	—	—	—	—
3 ○ +	—	—	140°	130°	—	—	—	11,95
4 ○ +	—	16°	—	—	2°	—	—	—

Plastrik karine		Platlmöri karinesi		Başın kuvvet karinesi		Boyun kalınlığı karinesi		Boyun uzunluğu karinesi	
sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
100	92,85	70,96	68,75	—	—	—	—	—	—
119,23	—	71,87	—	—	—	75	—	7	—
95,83	96	73,33	73,33	21,21	—	81,81	83,33	—	15,16
100	100	72,41	75—	—	—	—	—	—	—

Bu seride 3 numaralı iskeletin sol fahzin de diz ardı karinesi (indice de poplité) 59.5 dir. Ve keza aynı uyluk kemiğinde uyluk kemiği uzunluğu ile iki lokma genişliği arasındaki nisbet de (indice fémuro-biépicondylien) 61.7 dir.

Kumtepe uyluk kemikleri üzerinde *Crête fessière* ler genel olarak oldukça mütebarizdirler. Yalnız bir fahiz üzerinde (2 numaralı iskeletin sağ uyluğu) gayet aşikâr bir döndürek (trohanter) altı çukurunu kaydettim. Bütün bu seri uyluk kemiklerinde üçüncü döndürece tesadüf etmedim.

KAVAL KEMİĞİ — Tibla

Tablo : VIII

		No. 1	No. 2	No. 3	No. 4	Vasatı
Önden arkaya kutur	{ sağ.	3,2	—	3,1	3,1	3,13
	{ sol.	3,1	—	3,1	3,2	3,13
Genişlik	{ sağ.	2,2	—	2,3	2,2	2,23
	{ sol.	2,2	—	2	2,1	2,10
Platynémique karine	{ sağ.	68,75	—	74,19	70,96	71,30
	{ sol.	70,96	—	64,51	65,62	67,03

Üç kaval kemiği (kasaba) da platiknemi karinesi vasatı 69,16 dır. Minima karine bu seride 64,51 ve Maksima karine de 74,19 dur.

Aşikâr platiknemi gösteren kasabalar (yani kaval kemiği cisminin yanlılmasına yassılığı - karine kıymeti: 55-62,9) Kumtepe serisinde yoktur,

Kumtepe serisinde hafif platiknemi gösteren (karine: 63-69,9) 3 kaval kemiği vardır.

Keza hiç platiknemi mevcut olmıyan (karine: 70 ve yukarısı) 3 kaval kemiği kaydediyoruz.

4 numaralı iskeletin sol kaval kemiği ile 2 numaralı iskeletin sağ kaval kemiğinin alt mafsals ucunda munzam oynak yüzüne

(facette supplémentaire) tesadüf ettim. 3 numaralı sağ kaval kemiğinin dış lokmasının şekli Thomson'un 1 numaralı tipine girer (düz veya biraz mukaar lokma platosu).

İĞNE KEMİĞİ — Péroné

Kumtepe kemikleri içinde 5 tane iğne (şaziye) kemiği vardır. Bu kemiklerin uzunluklarını uçları kırık olduğundan tayin edemedim. Bu kemiklerin asgari çevreleri vasatı 2,92. Cisim ortasında asgari ve azami kuturlar vasatı 144 ve 126 milimetredir. Cismin karinesi 70.43 tür. 3 numaralı iskelete ait sağ ve sol iğne kemiklerle 4 numaralı iskeletin sol iğne kemiği oluklu (Cannelé) denilen şekildedirler.

Tablo : IX

		No. 1	No. 2	No. 3	No. 4	Vasatı
		⊕	⊕	⊕	⊕	
Cismin en dar çevresi.	sağ.	—	2,9	—	2,5	2,70
	sol.	—	3,3	3	—	3,15
Cismin ortasında azami ölçü	sağ.	—	1,5	1,4	1,4	1,13
	sol.	—	1,5	1,4	—	1,45
Cismin ortasında asgari ölçü	sağ.	—	1,1	1,1	0,9	1,03
	sol.	—	1,1	0,9	—	1,50
Cismin karinesi	sağ.	—	73,33	78,57	64,28	72,06
	sol.	—	73,33	64,28	—	68,80

Ayak kemiklerinden aşık ve topuk kemikleri üzerinde 10 ve 11 inci tablolarda görülen bir seri esaslı ölçüler aldım. Ve karinelerini tesbit ettim.

AŞIK KEMİĞİ — Astragal

Tablo : X

N.	Uzunluk (projeksiyon)		Genişlik (projeksiyon)		İrtifa (projeksiyon)		Makara uzunluğu		Makara oynak yüzünün tam genişliği		Aşık kemiğinin başının tebaüt zaviyesi	
	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
1	5,2	—	4	—	2,7	—	3,5	—	3,5	—	18°	—
2	4,6	4,7	3,8	3,8	2,5	2,6	3,1	3,2	3,2	3,2	20°	19°

KARİNELER

N.	Genişlik X 100		İrtifa X 100		Makara uzunluğu X 100	
	Uzunluk		Uzunluk		Uzunluk	
	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
1	76,92	—	51,92	—	87,5	—
2	82,61	80,85	54,35	55,32	81,58	84,21

TOPUK KEMİĞİ – Colcaneum

Tablo: XI

N.	Tam uzunluk		Topuk arkası ve oynak yüzü uzunluğu		Cismin uzunluğu		Cisim irtifai		Orta genişlik		Arka genişlik		Sustantakulum genişliği		Arka oynak genişliği		Arka oynak yüzü uzunluğu	
	sa	so	sa	so	sa	so	sa	so	sa	so	sa	so	sa	so	sa	so	sa	so
2	7,7	—	7,1	—	5,4	—	4,1	—	4,1	—	—	—	1,2	—	3,1	—	2,7	—
3	—	6,7	—	6,3	—	4,6	—	3,6	—	4,1	—	3	—	1,3	2,5	2,5	—	2,6

KARİNELER

No.	Oynak yüzü		Sustantakulum		Arka genişlik azami uzunluk		Orta genişlik azami uzunluk	
	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
2	50	—	29,27	—	—	—	53,25	—
3	—	56,52	—	31,71	—	44,78	—	54,48

BOY TAYİNİ

No.	Uzun kemikler: döner kemik		Tekabül eden boy
	sağ	sol	
2	227	227	160,3
3	221	221	157
5	210	—	153,5

DİRSEK KEMİĞİ

	sağ	sol	
2 ♀	—	247	1612
3 ♀	241	—	1588
4 ♀	—	229	1549

UYLUK KEMİĞİ

	sağ	sol	
1 ♀	—	—	
2 ♀	—	—	
3 ♀	—	410	1549
4 ♀	—	—	<u>157,22</u> vasati boy

Kumtepe Kemik vesikalarının Osteometrik genel tetkiki bundan ibarettir. Şimdi bilhassa elimizde bulunan birkaç kol ve bacak kemiklerinin uzunluklarına istinat ederek Troad'ın bu en eski sakinlerinin boylarını tesbit edelim. Yukardaki tabloda boy tayini için istifade ettiğim uzun kemiklerle bu uzunluklara tekabül eden boy ve nihayet vasatı boyu göreceğiz. Kumtepe serisindeki vasatı boy 157 dir. Bu vasatı de Kumtepede ele geçen bu iskeletlerin daha ziyade kadın iskeletlerine ait oldukları hakkında güzel bir delildir.

Keza Prehistorik *troad* da alpli tipe bağlı *Braki kafa* unsurların mevcudiyetini bu vesikalar, ilk defa, bize göstermektedir.

ETUDE ANTHROPOLOGIQUE
SUR
LES OSSEMENTS DE KUMTEPE (TROADE)

Dr. Şevket Aziz Kansu

*Professeur d'Anthropologie à l'Université
d'Ankara, Directeur de l'Institut turc d'Anthropologie.*

La présente communication étudie les squelettes humains envoyés à l'Institut turc d'Anthropologie en vue d'être examinés et qui ont été découverts à Kumtepe seulement, à la suite des sondages pratiqués en 1934 à Ballıdağ, Eskihişarlık, Karatepe et Kumtepe, quatre localités de Troade, dans le vilayet de Çanakkale, par Jérôme Sperling, membre de la commission des fouilles de Troie, et par Hâmit Koşay, directeur des Musées et des Antiquités, sur la proposition de C. W. Blegen, professeur d'archéologie à l'université de Cincinnati, directeur des fouilles de Troie, et avec l'autorisation du Ministère turc de l'Education nationale.

Hâmit Koşay et Jérôme Sperling nous fournissent les renseignements suivants concernant les squelettes trouvés à Kumtepe, dans le rapport publié [1] par eux sur leurs recherches :

«Kumtepe est situé à cinq kilomètres au nord-ouest de Troie, sur la rive occidentale du Menderes (le Méandre), à deux cent mètres au nord de la colline de Babafingo et il a environ quatre mètres de hauteur, cent mètres de longueur et quatrevingt de largeur. Du point de vue de la poterie, les couches de civilisation de Kumtepe, appartiennent à deux époques. La première, la plus profonde, n'est pas plus récente que Troie I. Quant à la seconde, elle correspond à peu près à Troie IV. Kumtepe I. Vient après Kumtepe II. et se subdivise en trois couches aI, bI et cI.

[1] Hâmit Koşay et Jérôme Sperling. - Troade'ta dört yerleşme yeri. Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.

a,I, est la couche de civilisation la plus ancienne de Kumtepe. Les vases, tout en ressemblant à ceux des autres couches, ne présentent pas comme dans bI des formes variées et caractéristiques, à bords relevés et très repliés vers l'intérieur. Les vases de aI ont des bords à l'extrémité très mince et un fond plat.

Dans la première couche, aux étages inférieurs, on a trouvé quatre squelettes sont tous dans l'attitude Hocker, c'est-à-dire qu'ils ont les genoux pliés.

Dans l'excavation qu'on a pratiquée à l'ouest, on a trouvé, à 2 mètres 10 de profondeur, une tombe appartenant à cI probablement, et dans cette tombe, un squelette couché sur le côté droit et la tête tournée vers le nord. Le genou plié n'est pas près des mandibules et les bras sont croisés au niveau des poignets; la paume est tournée vers le bas et la main droite se trouve placée sous les mandibules et la main gauche un peu plus loin. La tête est couchée sur le côté droit; elle est un peu haute comme si on avait placé dessous un oreiller.

Le squelette qu'on a trouvé dans l'excavation de b4, se trouvait à une profondeur de 4 mètres 20. Il appartient probablement à bI. Il est dans un état très fragmenté.

On a trouvé deux squelettes dans l'excavation aI, dans la couche la plus ancienne de Kumtepe I et à une profondeur de 4 mètres 60. L'un de ces deux squelettes était placé dans un creux de roche ovale. Cette excavation mesure 80 cm. de longueur; la largeur en est plus petite et la profondeur 16 cm. On a trouvé le second squelette à un mètre plus loin que le premier et à la même profondeur. Mais il n'était pas couché sur la roche. Comme on a discerné nettement des traces de construction sur ce squelette, nous pouvons affirmer que l'enterrement n'a pas été très profond. Le squelette couché dans le creux de la roche est probablement plus ancien. Ce dernier, qui semble se pencher vers le côté droit, est couché sur le dos. La tête est penchée vers le sud-est. Les jambes, très repliées, ne se rapprochent pas de mandibules. Le bras gauche se trouve sur le ventre et le bras droit pend vers les genoux. La joue s'appuie sur la roche. Entre le second squelette et la roche principale, il y a une couche de civilisation d'une épaisseur de 15 cm. Ce squelette se penche tout comme l'autre sur le côté droit et est couché sur le dos. La tête est tournée vers le sud-ouest et une pierre la tient un peu élevée. Les jambes sont très repliées; mais elles ne se rapprochent pas de la tête. Le bras

gauche est sur le ventre et le bras droit pend, tout comme dans l'autre.»

Hâmit Koşay et Jérôme Sperling, qui ont fait des fouilles à Kumtepe, disent enfin que à la fin de ces recherches, il est apparu que Kumtepe I se divisait en plusieurs couches, mais qu'il y avait entre celles-ci une homogénéité. On n'y a pas aperçu les traces des grands événements qui entravent le développement et l'évolution. D'après des documents qu'on possède actuellement, aI et bI, qui constituent les couches les plus inférieures de Kumtepe, sont plus anciennes que Troie I.

Ces ossements appartiennent, très probablement, à des squelettes féminins.

Les ossements de Kumtepe sont rangés ci-dessous d'après les couches D'archéologique dont ils proviennent :

Kumtepe I	♀	b I
Kumtepe II	♀	c I
Kumtepe III	♀	a I
Kumtepe IV	♀	—

TÊTE

Tableau : I

	No : 1	No : 2	No : 3	No : 4
	♀	♀	♀	♀
D. ant. Post. Max.	—	17,9	—	—
D. trans. Max.	—	14,8	—	—
D. iniaque	—	17	—	—
D. métopique	—	17,9	—	—
D. métopique - iniaque	—	17,4	—	—
D. auriculo - breg.	—	11,5	—	—
D. Opisthion - bregma.	—	14,5	—	—
D. Frontal minima	—	9,7	9,6	—
D. Bimastoidien	—	13,4	—	—
Larg. accipitale	—	8,4	—	—
D. opisthion - glabel	—	13,7	—	—
D. bizygomatique	—	13,5	—	—

LES INDICES

Tableau: II

	No : 1	No : 2	No : 3	No : 4
	♀	♀	♀	♀
Indice cranien	—	82,68	—	—
Indice métopique	—	82,68	—	—
Ind. frontal	—	65,54	—	—
<i>Auriculo - bregmatique</i>				
D. trans. max.	—	77,70	—	—
<i>Auriculo - bregmatique</i>				
D. and. post. max.	—	64,24	—	—
<i>Larg. occipitale</i>				
D. trans. Max.	—	56,08	—	—
<i>Larg. accipitale</i>				
D. frontal mm.	—	85,56	—	—
<i>Larg. occipitale</i>				
D. bizygomatique	—	61,48	—	—
<i>Larg. occipitale</i>				
D. bimaïtoidien	—	61,94	—	—
<i>Larg. frontale mn.</i>				
D. bimaïtoidien	—	72,38	—	—
<i>D. bimaïtoidien</i>				
D. trans. max.	—	90,54	—	—
<i>D. bimaïtoidien</i>				
D. bizygomatique	—	99,25	—	—
<i>D. bizygomatique</i>				
D. trans. max.	—	91,21	—	—

Comme on le voit sur le tableau (1), les ossements de Kumtepe contiennent seulement un crâne à peu près complet; tous les autres étant très fragmentés, leur reconstitution même partielle était impossible. Sur cette seule boîte crânienne peu complète, j'ai pu prendre les mesures nécessaires. Le crâne No. 2 nous donne les indices suivants: Larg. occipitale - D. trans. max. 56,08. Larg. frontale - bimaïtoidien 72,38 ind. auriculo-bregmatique-D. trans. max. (indice largeur-hauteur) 77.70, ind. auriculo-brégmatique-D. ant. post. max. (indice Longueur-hauteur) 64,24. Le crâne présente une morphologie sphéroïde. La saillie glabellaire est peu accentuée. Il est *brachycrâne*, *Hypsicrâne*. et Tapeino-crâne.

MANDIBULE**Tableau : III**

	♀ No : 2	♀ No : 3	♀ No : 4	La mo- yenne
Larg. bigoniaque	10,8	9—	—	10,2
Long. de la branche montante	5,2	5,2	—	5,2
Larg. mn. de la branche montante	3,1	2,8	—	2,95
Hauteur symphysienne	3,4	3	3,4	3,26
H. du corps mandibulaire	3,2	3	3,2	3,06
Epaisseur max. du corps mandibulaire	1,3	1,1	1,2	1,15
Largeur bimentonnier	47	43	41	
Angle mandibulaire	120°	123°	—	
» symphysienne	60°	68°	69°	

Sur les mandibules, nous avons pris les mesures indiquées dans le tableau 2. L'indice de la branche montante de la mandibule No. II est 57,6 et No. III 53,7. - Les Angles mandibulaires du No. (2) et du No. (3) sont respectivement 120° et 123° et les angles symphyiens des Numéros 2,3 et 4 sont 60°, 68°, 69°.

HEMÈRES**Tableau : IV**

	No : 2	No : 3	No : 4	La mo- yenne
	♀	♀	♀	
Long. Max.	D.	—	—	—
	g.	—	—	—
Circonférence mn.	D.	6,1	5,5	5,5
	g.	5,8	—	5,5
Ind. de robusticité	D.	—	—	—
	g.	—	—	—
Diamètre mn.	D.	1,7	1,7	1,8
	g.	1,8	—	—
Diamètre max.	D.	2,2	2	2
	g.	2	—	—
Largeur epi cond. + epitrochlé	D.	—	5,5	—
	g.	—	5,5	—

Ind. diaphysaire	{	D.	77,27	85,00	90,00	84,09
		g.	90,00	—	—	90,00
Angle de divergence	{	D.	—	8°	6°	7°—
		g.	—	8°	—	8°—

Sur les humérus de *Kumtepe* je n'ai calculé que les indices diaphysaires (voir le tableau 3.) L'indice diaphysaire de l'humérus droit No. 2 est 77.27 et de l'humérus gauche 90. Pour l'humérus droit No. 3, cet indice es 85. Pour l'humérus droit No. (4) il est 90. je fixe la moyenne générale comme 87, 45. l'Angle de divergence mesure pour l'humérus droit et gauche (No. 3) 8° et 8° et pour l'humérus droit (No. 4) 6°. Il n'y a aucune des particularités morphologiques qu'on observe parfois sur l'humérus,

Sur trois omoplates très incomplètes j'ai déterminé seulement l'indice glénoïde.

No.	Cavité glénoïde		Indice glénoïde	
	Lon.g		D.	
	D.	g.	D.	g.
3	—	3,6	—	66,6
4	3,4,	3,3	2,3,	2,2 66,6

RADIES

Tableau : V

	{		No : 2	No : 3	No : 4	La moyenne
			♀	♀	♀	
D. ant. post.	{	D.	1,1	1	0,9	1
		g.	1	1	1	1
D. transverse	{	D.	1,4	1,3	1,4	1,36
		g.	1,4	1,3	1,4	1,36
Ind. diaphysaire (Verneau)	{	D.	78,57	76,92	64,24	73,24
		g.	71,42	76,92	71,42	73,25
Circonférence mn.	{	D.	3,7	3,9	3,4	3,66
		g.	—	4	3,4	3,70
Long. max.	{	D.	22,7	22,1	—	22,40
		g.	22,7	22,1	21	21,93
Ind. de robusticité	{	D.	16,29	17,64	—	16'86
		g.	—	18.09	16,19	17,14

Sur douze radius, appartenant à 6 individus de Kumtepe, j'ai établi comme on le voit dans le tableau 4 les voleurs des indices diaphysaires (verneau) et de la robusticité, Nous voyons que l'indice diaphysaire est en moyenne 73.24 et l'indice de robusticité, 17.

CEBITES

Tableau : VI

		No : 2	No : 3	No : 4	La mo- yenne
D. ant. post.	{ D.	2,1	2,3	2,2	2,20
	{ g.	2	—	2,2	2,10
D. transverse	{ D.	2,1	1,8	1,6	1,83
	{ g.	2	—	1,6	1,80
Ind. platôlenie	{ D.	100	78,26	72,72	83,66
	{ g.	100	—	72,72	86,36
} 85,01					
Long. max.	{ D.	—	24,1	—	24,10
	{ g.	24,7	—	22,9	23,80
Indice de hauteur olécranien	{ D.	80,9	—	71,4	—
	{ g.	—	—	80	—

J'ai noté dans le tableau le degré de platolénie c'est-à-dire l'aplatissement transversal de l'extrémité supérieure du cubitus qui se traduit par l'indice de Platolénie (verneau). La moyenne de cet indice est 85,01. pour les cubitus de Kumtepe. L'indice de hauteur olécranien est calculé seulement sur 3 cubitus. La moyenne de cet indice est fixée comme 77,41. Parmi les trois types du sillon olécano-coronoïdien (Anthony - Manouvrier) j'ai rencontré sur ces 3 cubitus, une fois le type II (la séparation est incomplète) (cubitus droit No. 2.) et deux fois le type I (séparation totale de la grande cavité sigmoïde par un sillon transversal) (Cubitus droit et gauche No. 4).

FEMUR

Tableau : VII

	No. 1 ♂	No. 2 ♀	No. 3 ♀	No. 4 ♀	La mo- yenne
Long. max. en position	{ D.	—	—	—	—
	{ G.	—	—	4,1	—
} 41					
Longueur trochanterien	{ D.	—	—	—	—
	{ G.	—	—	39,7	—

D. pilastr. ant post.	{ D. 2,6	3,1	2,3	2,4	2,60
	{ G. 2,6	—	2,4	2,4	2,46
D. pilastr. trans.	{ D. 2,6	2,6	2,5	2,4	2,50
	{ G. 2,8	—	2,5	2,4	2,56
Ind. de robusticité	{ D. —	—	—	—	—
	{ G. —	—	11,95	—	11,95
Ind pilastrique	{ D. 100	119,23	95,83	100	103,76
	{ G. 92,85	—	96,00	100	96,28
D. ant. post.	{ D. 2,2	2,3	2,2	2,1	2,20
	{ G. 2,2	—	2,2	2,1	2,16
D. transversal	{ D. 3,1	3,2	3	2,9	3,05
	{ G. 3,2	—	3	2,8	3,00
Ind. platymerique	{ D. 70,96	71,87	73,33	72,14	72,14
	{ G. 68,75	—	73,33	75,00	72,36
D. ant. post. de la tête du femur	{ D. —	—	4,4	—	4,4
	{ G. —	—	4,3	—	4,3
D. Vertical dela tête du femur	{ D. —	—	4,5	—	4,5
	{ G. —	—	4,4	—	4,4
Ind. de la tête du femur	{ D. —	—	97,77	—	97,77
	{ G. —	—	97,72	—	97,72
Ind. de robusticité de la tête	{ D. —	—	—	—	—
	{ G. —	—	21,21	—	21,21
Hauteur du col	{ D. —	3,2	3,3	—	3,25
	{ G. —	—	3	—	3
Epaisseur du col	{ D. —	2,4	2,7	—	2,55
	{ G. —	—	2,5	—	2,5
Ind. epaisseur du col	{ D. —	75,00	81,81	—	78,40
	{ G. —	—	83,33	—	87,33
Ind. de longueur du col	{ D. —	—	—	—	—
	{ G. —	—	15,60	—	15,60

Comme on le voit sur le tableau 7, l'indice de robusticité d'un seul fémur (F. gauche No. 3) est 11,95. L'indice pilastrique moyen est 100,02. Les valeurs minimum et maximum de cet indice sont

respectivement 92,85 et 119,23. D'après ces chiffres, les fémurs de Kumtepe ne rentrent pas dans la catégorie de fémur à colon où nous assistons à un grand développement de ligne âpre de l'os.

L'indice platymérique de ces fémurs est en moyenne 72,25. Or si l'on considère, ainsi qu'on le sais, comme platymère les fémurs ayant un indice au-dessous de 80, nous pouvons classer les fémurs de Kumtepe comme étant franchement platymères; ici, les indices platymériques minimum et maximum sont 68,75 et 75,

Nous avons deux fémurs se prêtant un calcul de l'indice de la tête. Pour les fémurs droit et gauche No. 3, les indices sont 97,77 et 97,77; l'Indice de robusticité de la tête d'un seul fémur (No. 3) est 21,21. Et aussi, l'angle de torsion du fémur gauche (No. 4) est 15°. l'angle de divergence du même fémur se mesure 2°.

Les angles col - diaphyse des fémurs droit et gauche (No. 3) sont 140° et 130°. Voyez le tableau récapitulatif ci-dessous :

No.	Torsion		Col fémur		Divergence		Indice de robusticité		Indice platymérique	
	D.	G.	D.	G.	D.	G.	D.	G.	D.	G.
1 ○ +	—	—	—	—	—	—	—	—	100	92,85
2 ○ +	—	—	—	—	—	—	—	—	119,23	—
3 ○ +	—	—	140°	130°	—	—	—	11,95	95,83	96
4 ○ +	—	16°	—	—	—	2°	—	—	100	100

Indice platymérique		Ind. de robusticité du tête		Ind. épais. col		Ind. long col	
D.	G.	D.	G.	D.	G.	D.	G.
70,96	68,75	—	—	—	—	—	—
71,87	—	—	—	75	—	7	—
73,33	73,33	—	21,21	81,81	83,33	—	15,16
72,4	75	—	—	—	—	—	—

L'Indice de poplité d'un seul fémur (F. gauche No. 3) est 59,5. Sur le même fémur encore, indice fémuro biépicondylien est 61,7.

Sur les fémurs de Kumtepe les crêtes fessières sont en général assez accentuées. Toutefois sur un fémur (F. droit No. 2), j'ai observé une très nette fosse hypotrochantérienne. Sur tous ces fémurs, je n'ai pas remarqué l'existence du troisième trochanter.

TIBIA**Tableau : VII**

		No : 1	No : 2	No : 3	No : 4	La moyenne
D. ant. post.	{ D.	3,2	—	3,1	3,1	3,13
	{ g.	3,1	—	3,1	3,2	3,13
D. trans.	{ D.	2,2	—	2,3	2,2	2,23
	{ g.	2,2	—	2	2,1	2,10
Ind. platycnémique	{ D.	68,75	—	74,19	70,96	71,30
	{ g.	70,96	—	64,51	65,62	67,03

Sur trois tibias, j'ai établi la valeur de l'indice platycnémique. L'indice minimum est *64,51* et l'indices maximum: 74,19. La moyenne générale de cet indice est *69,16*.

Platycnémie nettement marquée de 55 à 62,9 Kumtepe

» peu sensible: de 63 à 69,9 » »

» nulle: Plus de 70 —

D'après la moyenne générale de l'indice platycnémique, nous remarquons que ce caractère est peu sensible sur les tibias de *Kumtepe*.

J'ai noté l'existence de la facette supplémentaire de l'extrémité inférieur du Tibia (partie extere). Sur le tibia gauche No. 4. et aussi sur le tibia droit No. 2, la forme du condyle externe du Tibia droit (No. 3) rentre dans le type I. (Thomson).

PÉRONÉ**Tableau : VIII**

		No : 1	No : 2	No : 3	No : 4	La moyenne
		♀	♀	♀	♀	
Long. max.	{ D.	—	—	—	—	—
	{ G.	—	—	—	—	—
Circonférence mn.	{ D.	—	2,9	—	2,5	2,70
	{ G.	—	3,3	3	—	3,15
D. max. au milieu	{ D.	—	1,5	1,4	1,4	1,43
	{ G.	—	1,5	1,4	—	1,45
D. mn. au milieu	{ D.	—	1,1	1,1	0,9	1,03
	{ G.	—	1,1	0,9	—	1,50

Ind. de robusticité	{ D. — — — — —				
	{ G. — — — — —				
Ind. diaphysaire	{ D. — 73,33 78,57 64'28 72,06				
	{ G. — 73,33 64,28 — 68,80				

Nous avons, parmi les ossements de Kumtepe, 5 péronés. Tous sont fragmentés. Nous n'avons pas déterminé leur longueur maximum. Leur circonférence minimum est en moyenne: 2,92. Les diamètres maximum et minimum sont au milieu: 1,44 et 1,26. l'indice diaphysaire: 70,43. les péronés droit et gauche No. 3 et le péroné gauche No. 4 sont cannelés.

ASTRAGALE

Tableau : IX

No.	Long. en Projection		Larg. en Projection		Hauter en Projection		Long. de la poulle		Larg. tot. en projection de la surf. arti. poulle		Angle d'écartement de la tête de l'astragale	
	D.	G.	D.	G.	D.	G.	D.	G.	D.	G.	D.	G.
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	5,2	—	4	—	2,7	—	3,5	—	3,5	—	18°	—
3	4,6	4,7	3,8	3,8	2,5	2,6	3,1	3,2	3,2	3,3	20°	19°
4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

LES INDICES

No.	Largeur 100		Hauteur 100		Longueur trochlé 100	
	Longueur		Longueur		Longueur talus	
	D.	G.	D.	G.	D.	G.
1	—	—	—	—	—	—
2	76,92	—	51,92	—	87,5	—
3	82,61	80,85	54,35	55,37	81,58	84,21
4	—	—	—	—	—	—

Comme on le voit dans le tableau 9, J'ai pris les mesuers essentielles sur trois talus de Kumtepe. Ce sont en moyenne des talus de petites dimensions.

CALCANEUM**Tableau: X**

No.	Long. totale		Long. tubero-articulaire		Long. corps		Hauteur du corps		Larg. médi.		Larg. post		Larg. sustentaculum		Larg. Facies art. post		Long. Facies art. post.		
	D.	G.	D.	G.	D.	G.	D.	G.	D.	G.	D.	G.	D.	G.	D.	G.	D.	G.	
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	7,7	—	7,1	—	5,4	—	4,1	—	4,1	—	—	—	1,2	—	3,1	—	2,7	—	—
3	—	6,7	—	6,3	—	4,6	—	3,6	—	4,1	—	3	—	1,3	—	2,5	—	2,6	—
4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

INDICES

No	Facies articularis		Sustentaculum		Larg. post. Lon. max.		Larg. méd. Long. max.	
	D.	G.	D.	G.	D.	G.	D.	G.
1	—	—	—	—	—	—	—	—
2	50	—	29,27	—	—	—	53,25	—
3	—	56,52	—	31,71	—	44,78	—	54,48
4	—	—	—	—	—	—	—	—

Comme sur l'astragale, j'ai pris les principales mesures sur les calcaneums. Les mesures et leurs rapports sont inscrits dans le tableau. X

EVALUATION DE LA TAILLE

No	Os	Taille correspondante		
		Radius:		
		D.	G.	
2	○	227	227	160,3
3	○+	221	221	157
4	○+	210	—	153,5

		Cubitus		
		D.	G.	
2	○ +	—	247	1612
3	○ +	241	—	1588
4	○ +	—	229	1549
		Femurs		
		D.	G.	
1	○ +	—	—	
2	○ +	—	—	
3	○ +	—	410	154,9
4	○ +	—	—	

la taille moyenne:

157,22

La taille moyenne cadavérique des squelettes néolithiques de Kumtepe est 157,22. J'ai dit, dans mes recherches sur les ossements d'Alacahöyük, la raison pour laquelle Je ne suis pas d'avis de retrancher 2 Centimètres sur cette moyenne pour obtenir la taille cadavérique, comme on le fait d'ordinaire.

Şekil — 1. Kumtepe No 1 iskeletinin alt taraf kemikleri önden ve arkadan görünüş.

Şekil — 2. Kumtepe No 2 kadın kafası, Norma verticalis

Şekil — 3. Kumtepe No 2 Norma occipitalis.

Şekil — 4. Kumtepe No 2. Norma lateralis.

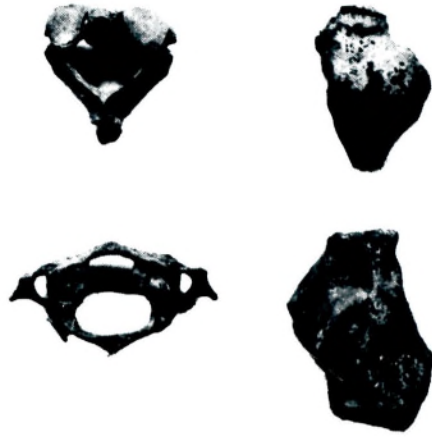
Şekil — 5. Kumtepe No 2. kürek ve köprüçük kemikleri

Şekil — 6. Kumtepe No 2. üst taraf kemikleri

Şekil — 7. Kumtepe No 2. alt taraf kemikleri.

Şekil — 8. Kumtepe No. 2 mihver, atlas, aşık ve topuk kemikleri

Şekil — 9. Kumtepe No 2. Sol el iskeleti

Şekil - 10. Kumtepe No 3. üst taraf kemikleri

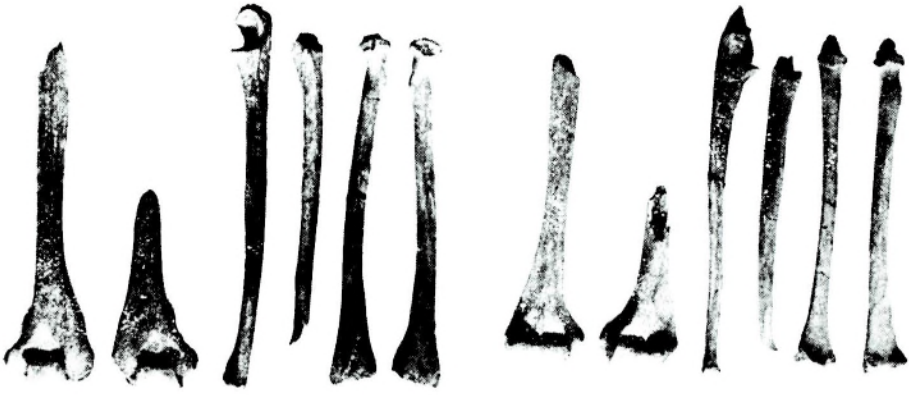
Şekil - 11. Kumtepe No 3. Kürek kemigi.

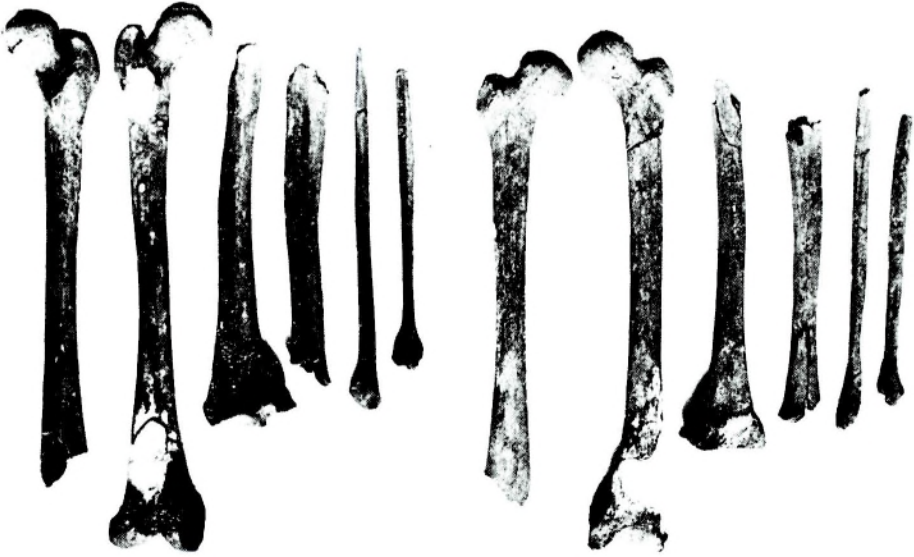
Şekil - 12. Kumtepe No 3 sağ el

Şekil 13. - Aynı iskelet, sol el.

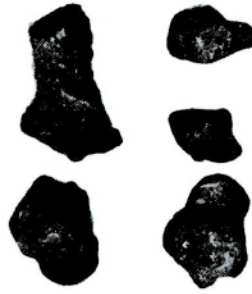
Şekil — 14. Kumtepe No 3. üst taraf kemikleri serisi. Arka ve ön görüşleri.

Şekil — 15. Kumtepe No 4. alt taraf kemikleri serisi. Arka ve ön görüşleri.

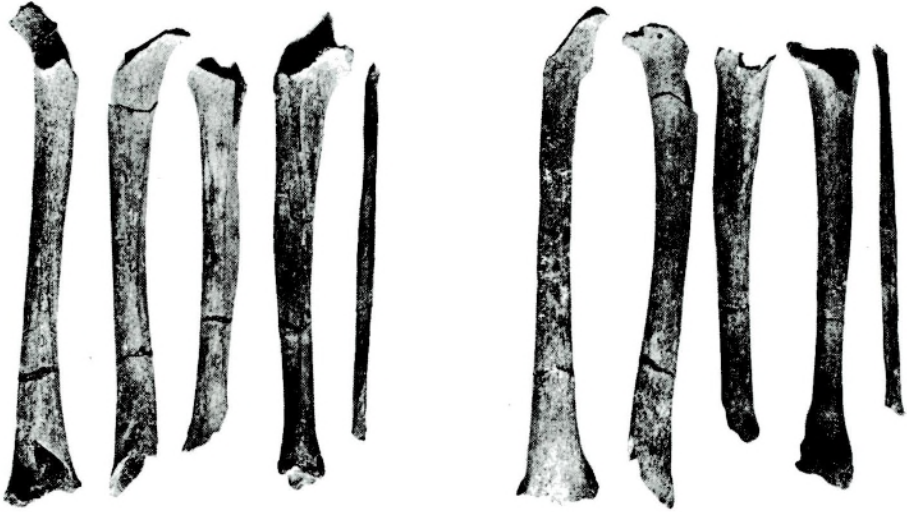
Şekil — 16. Aynı iskelet
sağ ayak

Şekil — 17. Kumtepe No 3. aşık,
topuk ve kazık kemikleri

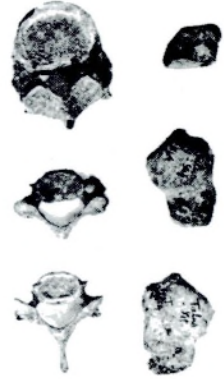
Şekil — 18. Kumtepe No 4. üst taraf kemikleri arka ve ön görüşleri.

Şekil — 19. Kumtepe No 4. alt taraf kemikleri arka ve ön görüşleri

Şekil — 20. Kumtepe No. 4 Sol ayak.

Şekil — 21. Aynı iskelet. Fıkralar ve aşık kemikleri.

Şekil — 22. Aynı iskelet. Sağ el.

Şekil — 23. Aynı iskelet. Sol el.

NOTLAR VE VESİKALAR

YILDIRIM BEYAZID'IN ESARETİ VE İNTİHARI HAKKINDA

I

DEMİR KAFES RİVAYETİ

Yıldırım Beyazid'in Timur'a esir düştükten sonra demir kafese konduğu hakkındaki meşhur rivayet, osmanlı tarihine dair neşriyatta bulunan birtakım avrupa tarihçilerinden sonra, iptida E. Gibbon [*Histoire de la décadence et de la chute de l'Empire romain*, trad. M. F. Guizot, Paris 1819, Tome XII, P. 362 - 369] ve sonra da Hammer [*Histoire de l'Empire ottoman*, trad. J. J. Heller, Paris 1835, Vol. II, P. 97-101; türkçe tercümesi, C. II, S. 69-72] tarafından oldukça metodik bir şekilde tetkik edilmiştir. Onun fikrine göre, ne Ducas, Chalcondyl gibi bizans kaynakları, ne bu vak'aların şahidi olan Schiltberger, ne de Timur'a ait muasır membalardan istifade ederek *Zafernâme*'sini yazan Şerefeddin Yazdi, bu kafes rivayetinden bahsetmezler; İbn Hacer ve İbn Şahne gibi muasır arap tarihçilerinde de bu rivayet yoktur; Lâri, Cenâbi gibi muahhar umumî tarihlerle onlardan iktibas etmiş eserlerde de böyle bir rivayete tesadüf edilmez; Sa'deddin, *Zafernâme* sahibinin bu rivayeti kaydetmemesini en büyük bir delil gibi kullanarak, kafes rivayetinden bahsedilen bazı türkçe tarih müelliflerini şiddetle tenkit eder; ve onların, «tahtrevan ile kafesi birbirinden ayıramıyacak kadar» idraksiz olduklarını söyler; demir kafes rivayetini sarih surette kaydedenler, Phranzes, İbn Arabşâh'tır; Osmanlı vekayinâmelerinden Âşıkpaşazâde, Ankara harbinde Beyazid'in maiyetinde bulunan bir solaktan naklen, esir Padişah'ın tıpkı bir kafes gibi ve iki atın ortasına konulmuş bir tahtrevan ile götürüldüğünü söyler; Neşri de aynı rivayeti tekrar eder. İşte, bütün bu kaynaklara müracaat etmiş olan Hammer, osmanlı vekayinâmelerindeki «kafes gibi tahtrevan» ifadesinin — İbn Arabşâh'taki demir kafes rivayetinin tesirile — yanlış tefsir edildiğini ve itimada lâıyk olmanın birtakım osmanlı müverrihlerindeki demir kafes rivayetinin bundan doğduğunu söyler; ve büyük tarihçi Gibbon'un zıddına olarak, bunun sadece bir efsane olduğuna hükmeder.

H. A. Gibbons [*The Foundation of The Ottoman Empire*, Oxford, 1916] adlı eserinin bir haşiyesinde [P. 255; bu eserin türkçe tercümesinde: S. 229] bu kafes rivayetinden bahsederek, bunun aleyhinde bulunan ve Hammer'in çıkardığı neticeyi kabûl eden bazı müellifleri zıkmakla beraber, bu rivayetin tarihi bir hakikat olduğunu kabûl eder; ve «Osmanlı hanedanının şerefini muhafaza

etmek mecburiyetinde olan saray vak'anüvisleri haricinde, Osmanlılar arasındaki umumi an'anenin demir kafes rivayetini kabul ettiğini, Muhyiddin'in eseriyle Evliya Çelebi'yi delil göstererek, kaydeder.

Son olarak N. Martinovitch, «Sultan Beyazıd'ın kafesi: *Le cage du Sultan Bayazid*» ismi altında küçük bir mekale neşretti: burada Hammer'in bu husustaki fikrini hülâsa ederek, M. A. E. Krymsky'nin 1916 da çıkardığı *Türkiye ve Edebiyatı Tarihi* (rusca) nde tamamen onu takib ettiğini söyledikten sonra, F. Babinger'in neşrettiği *Uruc Bey Tarihi*'indeki bir fıkraya dayanarak, bu demir kafes rivayetinin tarihi bir hakikat olduğunu ve bu son delil karşısında artık hiçbir aksi mutalâada bulunulamıyacağını iddia ediyor [*Journal asiatique*, Tome CCXI, No. 1, Juillet-Septembre 1927, P. 135 - 137].

Bu mes'ele hakkında hattâ Gibbons'un verdiği mütemmim malûmatı görmeden, sadece *Uruc Bey Tarihi*'indeki «demir kafes» fıkrasına dayanan [*Die Frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch*, Hanover 1925, S. 35-36, 104] Martinovitch'in, bununla bu mes'eleyi tam ve kat'i surette kesip attığını iddia etmesi, tarih metodolojisi bakımından tamamen yanlıştır! Babinger'in istidlâllerine göre bu eser, Yıldırım'ın esaretinden yarım asır sonra yazılmış olsa bile, ona bu kadar büyük ve kat'i bir ehemmiyet isnad etmek aslâ caiz olamaz; bundan başka, mevcudiyetlerini bildiğimiz birtakım anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*'ların bu eserden ıktibas edilerek vücade getirildiği hakkında Babinger tarafından ileri sürülen iddia da, bunlar üzerinde çalışmış olanlar tarafından aslâ kabul edilmeyecek kadar indî ve yanlıştır. Nitekim Babinger, bu husustaki iddiasını hiçbir delil ile teyit edememektedir [*Uruc Bey Tarihi*'nin, nâşir tarafından yazılan *türkçe medhal*'ine bakınız: S. b]. Bütün bu izahlardan sonra, *Uruc Bey Tarihi*'indeki rivayetin, şimdiye kadar bilinen - ve ehemmiyet itibarile ondan aşağı olmıyan - kaynaklardaki aynı mahiyette rivayetlere fazla bir şey ilâve etmediği kendiliğinden meydana çıkıyor. Bu kaynakları bilen Hammer ve Gibbons, bu demir kafes rivayetini, hiç şüphe yok ki, Martinovitch'den daha metodik bir şekilde tetkik ettikleri hâlde, birbirine tamamen zıt neticelere vasıl olmuşlardır. Yalnız, Hammer bunu kat'i surette bir masal mahiyetinde telâkki ettiği hâlde, buna tarihi bir mahiyet isnad eden Gibbons, tarihi bakımdan her iki mütalâanın da aynı kuvvetle müdafaa olunabileceğini itiraf etmektedir ki, onun ilmi ihtiyata uygun olan bu *Relativisme*'i Hammer'in ve - *Uruc Bey Tarihi*'nin neşrinden sonra bile - Martinovitch'in *Dogmatisme*'nden daha doğrudur. Demek oluyor ki bu mes'ele henüz halledilmiş olmaktan uzaktır... İşte bundan dolayıdır ki bu küçük yazımızda, şimdiye kadar müracaat edilmiş kaynaklardan başkalarına da müracaat suretile, ve bilhassa, bütün bunların tenkit ve mukayesesi yolile, tarihi *réalité*'ye daha yaklaşmak istiyoruz. Hâlbuki, şimdiye kadar bu mes'ele üzerinde uğraşanlar, kaynakların dahili tenkidi ve buna dayanılarak kıymet derecelerinin objektif bir şekilde tesbiti lüzumunu hiç göz önünde tutmamışlardı.

Türkçe en eski manzum osmanlı kroniği olan Ahmedî *İskendernâme*'si sonundaki osmanlı tarihi kısmında [muhtelif yazma nüshaları bulunan bu eser ve muharriri hakkında *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki *Türk Edebiyatı* mekalemize bakınız], Şük'ullâh'ın *Behcet-üt-Tevârih*'inde bu mes'ele hakkında hiçbir şey yoktur [bu eserin farisi metni almanca tercümesiyle beraber Th. Seif tarafından *MOG*, Band II, Heft 1-2, S. 63-128 de neşredilmiştir], Mohammed b. Hacı Halil Konev'in *Tarihi*'nde [E. Blochet, *Catalogue des manuscrits persans de*

la *Bibliothèque nationale*, Tome I, P. 322] de birşey yoktur. Maamafih bunlarda ve bu gibi bazı eski ve çok muhtasar kroniklerde bu hususta hiçbir kayıt bulunmamasına rağmen, anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*'larda [F. Giese, *Die Allosmanischen anonymen Chroniken*, I, Breslau, 1922, S. 43-44. — sair yazma anonim nüshalarında da ekseriyetle bu rivayete tesadüf edilir], *Uruc Bey Tarihi*'nde, *Âşıkpaşazâde*'de [İstanbul basması, S. 71; Giese basması, S. 79: fakat «demir kafes» olarak değil, «kafes gibi bir tahtirevan» mahiyetinde gösterilerek]; *Muhyiddin Tarihi*'nde [bu eser hakkında bakınız: F. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927, S. 72-74], *Lûtfi Paşa Tarihi*'nde [İstanbul basması, S. 59], *Neşri*'de [Th. Nöldeke tarafından ZDMG, Band XV, 1861, S. 367 de neşredilen parçaya bakınız], *Hadidi'nin* manzum *Osmanlı Tarihi*'nde, [bu eser ve muharriri hakkında Babinger'in biraz evvel zikrettiğimiz eserine bakınız: S. 59], bu demir kafes rivayetine tesadüf edilir. Bu rivayet, *Âşıkpaşazâde* ile *Neşri* de «kafese benzer tahtirevan» ve biraz aşağıda göreceğimiz vechile, Şehnâmeçi Lokmân'da «tahta benzer demir kafes» şekline sokularak biraz hafifletilmek istenmişse de, diğer kaynaklarla mukayese edilince bunun bir «demir kafes» olduğu pek iyi anlaşılıyor. Bunlar arasında bilhassa *Âşıkpaşazâde*, Ankara harbinde Sultan Beyazıd'ın solaklarından olup Akşehir'de ölümüne kadar yanında bulunan ve muahharan Mehmed I zamanında Amasya dizdarı ve Murad II zamanında Bursa naibi olan bir şahitten naklen, Timur'un kafes gibi bir tahtirevan yaptırıp iki at arasına koydurduğunu ve Beyazıd'ın onun içinde naklettirdiğini kaydeder. Diğer kaynaklar, ya sadece demir kafesten bahsederler; yahut, Timur ile Beyazıd arasında geçen bir muhavereyi müteakip, Beyazıd'ın kendisini esir ettiği takdirde demir kafese koydurmak niyetinde olduğunu öğrendikten sonra, Timur'un hiddetlenerek — at veya deve sırtında naklolan — bu kafesi yaptırdığını söylerler. Sa'deddin Hoca, bazı türkçe tarihlerdeki bu rivayeti kaydetmekle beraber, asılsız olduğunu, eğer aslı olsa Şerefeddin Yezdi'nin mutlaka bundan bahsedeceğini, bu rivayeti kaydedenlerin kafes ile tahtirevan birbirinden ayıramıyacak kadar idraksiz olduklarını söyleyerek onların müelliflerini şiddetle tenkit eder. *Tâc-ül-Tevârih*, C. I, S. 186]. Görülüyor ki Sa'deddin Hoca, *Âşıkpaşazâde*'deki ifadenin bazı müellifler tarafından yanlış anlaşıldığını ve demir kafes rivayetinin bundan çıktığını anlatmak istemektedir. Hammer, Sa'deddin'in eserini daima en inanılacak bir memba farzettüğinden, onun bu mütalâasına tamamen iştirak ediyor; ve «pencereleri kafesli kadın odalarına, padişahların İstanbul sarayındaki dairelerine, kadınların seyahat esnasında bindikleri tahtirevana da kafes dendiğini» söylüyor; onun fikrine göre «pek itimada lâyık olmıyan bazı osmanlı tarihçileri, İbn Arabşâh'in — biraz aşağıda bahsedeceğimiz — ifadesinin tesirile, tahtirevanı demir kafese tahvil etmişlerdir.»

Kafes kelimesi hakkında Hammer'in verdiği izahat, filoloji bakımından, daha çok evvel Weil tarafından (*Gescheichte der Chalifen*, II, S. 92) şiddetle tenkit olunmuştu [Gibbons, P. 255; türkçe tercümesi: S. 229]. Biz, biraz aşağıda bu hususta daha kuvvetli tenkitlerde bulunacağımız için şimdilik bundan bahsetmiyeceğiz. Yalnız şunu söyleyelim ki, *Âşıkpaşazâde*'nin ifadesi, «esir hükümdarın nakline mahsus olan kafesin bir tahtirevan olmayıp, her hâlde, firar mani olabilecek muhkem ve mahfuz bir vasıta olduğunu» anlatmaktadır. Bundan başka, demir kafes rivayetini kaydeden kroniklerin sadece *Âşıkpaşazâde*'yi bir menba olarak kullandıkları da kolay kolay isbat edilemez. Her hâlde XVnci asır

vekayii için Sa' d e d d i n' den çok daha ehemmiyetli ve itimada lâyık olan kaynaklar, gerek sarahaten gerek Âşık paşazâde' de olduğu gibi biraz kaçamaklı tarzda, demir kafes rivayetini teyit etmektedirler. Timur - Beyazıd mes'alesini yazarken, bir tarihciye yakışacak tarzda çok bitarafâne hareket ettiğini söyleyen müverrih Âli'nin, bu demir kafes rivayetini tamamen meskût geçmesi de çok mânâlıdır: eğer o, kendi devrinde pek yayılmış olan bu rivayeti reddetmek imkânını bulsa idi, her hâlde bundan geri durmıyacaktı. Devletin âdeta resmi müverrihi olan Sa' d e d d i n, kendi telâkkisine göre, sırf Osmanlı hanedanının şerefini ve nüfuzunu muhafaza kaygusile, bu rivayeti çürütmek için çabalamıştır. Maamafih, Gibbons'un dediği gibi, resmi vak'anüvislerin, şehnâmecilerin bütün gayretlerine rağmen, bu rivayetin halk arasında XVII inci asırda da hâlâ yaşadığını Evliya Çelebi bize anlatıyor.

Osmanlı hanedanı vak'anüvislerinin bu mes'eledeki noktai nazarlarına bilmeyerek ittiba eden Hammer, tıpkı Sa' d e d d i n gibi, Timur vak'anüvislerinde, daha doğrusu, Timur zamanı vak'anüvislerinin eserlerinden iltikaten yazan *Zafernâme* sahibi Şerefeddin Yezdi'de bu demir kafes rivayetinin mevcut olmadığını ileri sürmektedir. Hakikaten ne onda, ne de Nizâmeddin Şâmi ve Hâfız Ebrû gibi Timur muasırı müverrihlerde bu rivayetten hiç bahsedilmez [Timur'un emrile yazılan ve Şerefeddin'in başlıca menbaı olan *Nizâmeddin Şâmî Zafernâmesi* hakkında: Felix Tauer, *Nizâmuddin Şâmî, Histoire des conquêtes de Tamerlan*, Tom I, 1937; Hâfız Ebru hakkında: *İslâm Ansiklopedisi*'ne ve şu eserin mukaddemesine bakınız: K. Bayani, *Hâfız-ı Abrû, Chronique des rois mongols en Iran*, Paris, 1936; ayrıca: C. A. Storey, *Persian Literature*, section II, fasciculus 2, 1936]. Timur'un resmi vekayinâmelerinde bu «demir kafes» rivayetinin bulunmaması, bu devir hakkında onlara istinaden yazılan daha sonraki iltikat eserlerinde de bu rivayetin bulunmamasını intaç etmiştir. Maamafih bu sükût, Timur vak'anüvislerinin, kendi metbûlarının mağlûb hükümdara karşı çok âlicenabane hareket ettiğini göstermek istemelerine isnad olunabilir.

Hammer, Ducas ve Chalçondyl gibi bizans kaynaklarile Schiltberger'in kafes rivayetinden bahsetmemelerini de iddiasına bir delil olarak kullanmak istiyor. Yalnız bunlarda değil, meselâ Clavijo'da ve Dominiken Rahibinde de bu hususta birşey yoktur. Fakat bütün bunlar, bu rivayeti inkâr için bir sebep teşkil edemez; Gibbons'un haklı olarak söylediği gibi, eğer bu usûl tatbik edilecek olursa, Schiltberger'in sükûtuna bakarak, Timur'un İzmir'de zaptetmediğine hükmetmek icap eder! Timur devrini çok iyi bilen İbn Arabşâh'in demir kafes hikâyesini zikretmesi, ve hattâ bunu vaktile galib Bizans İmparatorunun İran Şehinşahu Şâpûr'u esir ettiği zaman demir kafese koydurmuş olmasının bir mukabelesi olarak göstermesi, çok dikkate şayandır [*Acâib-ül-Makdûr*, Mısır tab'ı, 1285, S. 146]. Vaktile büyük tarihçi Gibbons'un demir kafes hikâyesini müdafaa için başlıca bir delil olarak kullandığı bu kaynak, Timur aleyhdarı olan İbn Arabşâh'in bu mes'elede, Timur vak'anüvislerinin zıddına olarak, bu hakikati saklamadığını göstermektedir. Osmanlı sülâlesi annalistlerine ittiba' ederek bu rivayeti bir masal şeklinde göstermek isteyen Salaberry, Gibbons'un başlıca istinadgâhlarından biri olan bu kuvvetli şahadeti çürütmek için, İbn Arabşâh metninde bu rivayetin bulunmadığını ve türkçe mütercimi Nazmi zâde tarafından sonradan ilâve edildiğini iddia etmişti ki [*Histoire de l'Empire ottoman*, Paris 1817, Vol. IV, P. 200-201], doğru

değildir. İbn Arabşâh'ın bu rivayetini teyid eden diğer bir Mısır tarihçisinin şahadetini de zikrederim: eserini XVI nci asırda yazmış olan İbn İyâs da Yıldırım'ın demir kafese konulduğunu kaydeder [*Die Chronik des İbn İyâs*, 5 Teil, Bibliotheca İslamica, 5e, 1932, S. 71]. Osmanlı hanedanına dost olmıyan bu müellif, bu rivayeti zikretmekle, Timur düşmanı olan XV nci asır mısır kromikçilerinin an'anesinden ayrılmıştır. Acaba İbn İyâs bunu İbn Arabşâh'dan mı aldı? Yoksa, Osmanlılar arasındaki an'aneyi mi tesbit etti? Bunu kestirmek kabîl edğildir. Bütün bu izahlardan kendi kendine çıkan neticeleri şu suretle tesbit edebiliriz :

I — Osmanlı hükümdarlarının gurûrunu okşamak isteyen muahhar türk annalistleri, kafes rivayetini ya büsbütün meskût geçmeğe yahut inkâr etmeğe çalışmışlardır. İdris Bitlisi, den İbn Kemal'e ve Sa'deddin'e kadar bunu açıkca görüyoruz. Eserlerini osmanlı padişahlarına takdim etmek üzere yazan ve srray mensuplarından olan Ahmedî, Şükru'llâh, Konevî gibi müelliflerin de bu hususta bir şey yazmamalarının sebebi kendiliğinden anlaşılıyor. Buna bir istisna olmak üzere, eserini XVI nci asır sonlarında yazan Şehnâmeçi Lokmân'ın *Mücmil-üt - Tevârih*'ini gösterebiliriz [Hususî] kütüphanedeki yazma, V. 37 b]. Burada : «Timur'un demirden taht şeklinde bir kafes yapıdır Yıldırım'ı içine koydu» kaydedilir. Lokmân, Sa'deddin Hoca'ya takdim ettiği bu eseri, «kendisinden evvel bazı müelliflerin yazmış oldukları Osmanlı *Nesebnâme*'lerini hulâsa ve onlara ilâve» suretile vücade getirdiğini söylüyor. Demek oluyor ki, Lokmân'ın istifade ettiği eski kroniklerde bu demir kafes rivayeti mevcuttur. Maamafih, Lokmân eğer Sa'deddin Hoca'nın buna kızacağını bilseydi, bu rivayeti kitabına nakletmezdi! Onun bu gafleti, bize, demir kafes rivayetinin eskiliği ve kuvveti hakkın bir delil daha kazandırmış oluyor. Timur'un resmi tarihçileri de, galip hükümdarı yüksek bir âlicenaplık hâlesi içinde tasvir etmek için, bundan hiç bahsetmemişlerdir.

II — Hükümdarlara yaranmak lüzumunu duymayan serbest tarihçiler, Anadolu Türkleri arasında daha Ankara harbini takip eden ilk günlerdenberi yayılmış olan demir kafes rivayetini tesbit etmişlerdir. En eski osmanlı kaynaklarında mevcut olan bu rivayetin XV inci asrın ilk yarısında Anadolu'da bulunmuş olan İbn Arabşâh' da, ve yine o asırda osmanlı sarayı ve türk muhitlerle temas eden Phranzes' de bulunması da bunu teyit eder (bu iki müellifin de Murad II sarayında buldukları malûmdur). Gibbon'un işaret ettiği veçhile, 1409 senesinden evvel yazılmış olan - ve o sırada Bizans'daki rivayetlere istinad eden - Mareşal Boucicault' nun *Hâtrât*'ında da, Beyazıd'ın Timur tarafından hapse konduğu yazılmıştır [*Mém. de Boucicault*, I, 37]. Bu fikrimizi büsbütün kuvvetlendirecek diğer bir delil daha zikrederim: XVI nci asrın ikinci yarısında Türkiye'de bulunan ve saray muhitile, büyük ricâl ile sıkı temasları olan Th. Spandouyn Cantacasin, Timur'un Yıldırım'ı esir ettiği zaman demir zincirle bağlatıldığını — bu rivayet Ducas' da da vardır — ve kafes içine koydurduğunu açıkca yazmaktadır [*Petit Traicté de l'origine des Turqz*, publié et annoté par Charles Schefer, Paris 1896, P. 282 — 283]. Şu hâlde kat'i surette anlaşılıyor ki, demir kafes rivayeti, doğrudan doğruya o vak'aların şahidi olan Anadolu muhitinden çıkmış ve yine o asırda sür'atle Garb âlemine yayılmıştır.

III — Şark kaynakları hakkında Hammer'den çok az malûmata sahib olmasına rağmen, bu demir kafes mes'elesi hakkında en metodik hareket eden

ve en sağlam istidlâllerde bulunan, Roma İmparatorluğu inhitatının büyük müverrihi meşhur Gibbon'dur [*Histoire de la décadence et de la chute de l'Empire romain*, trad. par M. F. Guizot, Paris 1819, Tome XII, P. 362-369]. O, elindeki mütenakız rivayetlerin mukayese ve tenkidi neticesinde, Timur'un esir hükümdara iptida iyi muamele ettiğini, fakat onun yersiz kibri ve firar ihtimâli karşısında Timur'un böyle bir tedbir aldığını, ve demir kafesin galiba bir tahkir aleti değil bir muhafaza vasıtası olduğunu, hiçbir *dogmatisme'e* düşmeden, ileri sürüyor. Hâlbuki, Salaberry, d'Herbelot [*Bibl. orient.*, P. 882], ve şark kaynaklarını bütün bunlardan çok iyi bilen Hammer, resmî şark vak'ânüvisliğinin sırf hükümdarlara yaranmak için müdafaa ettiği teze, bunun mahiyetini anlamayarak, aldanmışlardır.

IV — Bu mes'ele hakkında-şimdiye kadar müracaat edilmemiş olanlar da dahil olmak üzere - hemen bütün membaların ve bilhassa şark membalarının tarihi kıymetleri bakımından tetkik ve mukayesesi suretile yaptığımız bu küçük araştırma, bu demir kafes rivayetinin halk muhayyelesinde doğmuş bir masal değil, tarihi bir vâkıa olduğunu, çok kuvvetli bir ihtimâlle meydana çıkarmış oluyor; ve bu suretle Gibbon'un vaktile büyük bir tarihçi *intuition*'ile vardığı neticeyi büyük bir nisbette kuvvetlendiriyor.

Sıkı bir tarihi tenkid sonunda varmış olduğumuz bu neticeye rağmen, N. Martinovitch'in — kıymet derecesini çok yanlış takdir ettiği bir tek kaynağa dayanarak — düşmüş olduğu safdilce *dogmatisme'e* düşmemek için, bir mes'eleyi daha tebarüz ettirmek istiyoruz :

Acaba Şark İslâm dünyasında, esir edilen büyük şahsiyetleri demir kafese koymak usûlü mevcut mudur? İbn Arabşâh, demir kafesten bahsederken, Rum Kayseri olan Yıldırım Beyazıd'ın İran Şahinşahi Timur tarafından bu muameleye mâruz bırakılmasını, vaktile Şâpûr'un mâruz kaldığı aynı muamelenin bir intikamı, bir mukabelesi gibi gösteriyor. Acaba bu âlim tarihçi, demir kafes rivayetini ortaya atmakla, bu eski edebi an'anenin te'siri altında böyle bir hikâye mi uydurmuştur? Gerçi biz, gerek onun gerek aynı rivayeti kaydeden Franzes'in Anadolu muhitinde ve osmanlı sarayında Murad II zamanında mevcut mahalli rivayetleri aksettirdiklerini iddia ettik; ve ilk osmanlı kroniklerinin de yine aynı an'aneleri kaydetmiş olduklarını — yâni Hammer'in iddia ettiği gibi «sadece İbn Arabşâh'ın kitabındaki rivayeti nakletmiş» olmadıklarını — kuvvetle ileri sürdük. Lâkin, Şark İslâm dünyasında bu demir kafes âdetinin fi'len mevcut olduğunu isbat edemezsek, iddiamız bir dereceye kadar olsun zayıf kalmaz mı? Açıkça itiraf etmek lâzımdır ki, bütün Ortazaman İslâm tarihinde bunu teyid edebilecek bir misâl bulamazsak, demir kafesin bir masal değil tarihi bir vâkıa olduğu hakkındaki iddiamız hiçbir zaman kat'i bir mahiyet kazanamayacaktır. Bunun zıddına olarak, esir edilen büyük şahsiyetlerin — hükümdar veya büyük kumandanların, büyük ihtilâlcilerin — demir kafese konulması âdetinin Şark İslâm dünyasında mevcudiyetini isbat edebilirsek, iddiamız kat'i surette isbat edilmiş olacaktır. Şimdi, Beyazıd'ın demir kafesi mes'elesile uğraşanlardan hiçbirinin nedense hiç düşünmedikleri bu ciheti tebarüz ettirmek için, bazı misâller getirelim :

I. § Hicri dördüncü asırda Saman Oğulları'nın Sistan'da valileri olan Emir Tâhir Bû Ali, meşhur sergerde Mâkân tarafından esir edildiği zaman onu ve adamlarını demir kafese koymuşlardı [Melik-üş-Şu'arâ Bahâr tarafından bastırılan *Târîh-i Sistan*, Tahran, 1314, S. 330].

II. § Büyük Selçuk İmparatoru Sencer, (548 Hicri — 1153 Milâdi) de Huttalân, Çağanyân, ve Belh - Kunduz civarındaki kırkbin çadırılık Oğuz kabilelerini te'dib için üzerlerine yürüyerek mağlûb olduğu ve esir düştüğü zaman, Oğuz beyleri ona büyük bir hürmet göstermekle beraber, ellerinden kaçırmamak için bütün ihtiyat tedbirlerini almaktan geri durmamışlardı. 'Îmâd-eddin İsfahânî' den ihtisaren Bondârî'nin yazdığı Selçuk Tarihi'nde [Th. Houtsma, *Receuil de textes relatifs à l'histoire des Seldjoucides*, Vol. II, P. 284] ve muahhar bir iltikat mahsulü olmakla beraber muhtelif eski kaynaklardan istifade etmiş olan *Habîb-üs-Siyer*'de [Bombay basması, 1857, C. II. Cüz. IV, S. 100] verilen malûmata göre, onu geceleri demir kafeste muhafaza ediyorlar, gündüzleri hükümdarlık tahtına oturtuyorlardı.

III. § Hind hükümdarlarından Sultan Mohammed 'Âdil bin Tuğlukşâh (725 - 752 Hicri), kendi aleyhinde bulunan Şeyhzâde-i Câmî'yi yakalatarak demir kafese koydurmuş, ve yollarda bu kafes, içindeki zavallı ile beraber, bir fil sırtına yükletilerek naklolunmuştu [Badâonî, *Muntakhab al-Tawârih*, Vol. I, P. 240, Calcutta 1868].

IV. § (719 Hicri) de İlhanî hükümdarı Ebû Said Bahadır'ın Yezd havalisi valiliğine tayin ettiği Emir Mohammed Muzaffer, oraların asayişini ihlâlden geri durmayan Nekûderi aşiretile harb ederek reislerinden bazılarını katletmiş ve esir ettiği reislerden Körbe'yi bir kafese koydurarak ordugâha o şekilde naklettirmişti [*Ravzat-üs-Safâ*, Bombay tabî'i, 1261, C. IV, S. 190].

V. § (909 Hicri) de Safevi kuvvetleri Ustâ kalesini zabtederek Hüseyin Kiyâ'ı esir ettikleri zaman onu bir demir kafese koyarak o suretle nakletmişlerdi. Esir, muhafızlarının gâfletinden istifade ederek intihar maksadile kendisini yaralamış, ve birdenbire ölmemişse de, yolda yaralarının tesirile vefat etmişti [Hasanî-Rûmlû, *Ahsanu't-Tawârih*, Vol. I, (persian text), edited by C. N. Seddon, Baroda 1931, P. 80; Vol. II (english translation) 1934, P. 34].

VI. § (910 Hicri) de Safevi ordusu, Yezd şehrini zabtetmiş olan Mohammed Karrâ'ı mağlup ve esir ettiği zaman, hükümdarın emrile onu da demir kafese koymuşlar ve arıların tâzibine uğraması için çıplak vücudüne bal sürmüşlerdi [*Aynı eser*, C. I, S. 84; C. II, S. 35].

VII. § (942 Hicri) de Safevi devletine hiyanet eden Reşt hakimî Muzaffer Sultanyakalanarak Tebriz'e getirildiği zaman, sokaklarda teşhir ve terzil edilmiş ve sonra demir kafese konularak yakılmıştı [*Aynı eser*, C. I, S. 274; C. II, S. 125].

Doğrudan doğruya veya dolayısıyla muasır kaynaklara dayanılarak zikredilen - ve icab ederse daha da çoğaltılabilecek olan - bu tarihi vak'alar, hicri dördüncü asırdan onuncu asra kadar İslâm dünyasının muhtelif sahalarında bu demir kafes âdetinin mevcudiyetini inkâr edilmez bir şekilde göstermektedir. Saint Louis'nin vak'anüvisi olup (1317 Milâdi) de ölen ve eseri Haçlılar tarihinin mühim kaynaklarından sayılan Joinville, hıristiyan tüccarlarından naklen, son Abbasi Halifesi'nin Hülâgû tarafından demir kafese konulduğunu söyler;

tarihi bakımdan bu rivayetin aslı olmamakla beraber, o devir İslâm dünyasında demir kafes usulünün mevcudiyetini teyid etmek itibarile mühimdir [J. de G a u l l e, *Vie de Saint Louis*, Tome IV, Paris 1858, P. 427].

İran ve türk tasavvuf edebiyatlarında eskiden beri «cismanî varlığın, rûh için demir bir kafes olduğu, asıl lâhuti menbâna ulaşmak isteyen rûhu hapsettiği» mazmunu daima tekerrür idüb durur [meselâ: *Nâsır Khusrev Külliyyatı*, Kitabhâne-i Tahran, 1304 - 1307, S. 350: ماندۀ اندر قفس آهنین * مانده از کشف *]. Bu da, Ortazaman İslâm âleminde demir kafes âdetinin mevcudiyetini gösteren mühim bir delildir; eğer böyle bir âdet mevcut olmasaydı, semantik tekâmül bakımından böyle bir edebi mecazın teşekkülü imkânsız olurdu.

H a m m e r'in, kendi tezini müdafaa maksadile, «kafes» kelimesine «tahturevan» mânâsı vermek istemesi, ve yine osmanlı padişahlarının divan müzakerelerinde doğrudan doğruya bulunmıyarak hususi ve yüksek bir yerden ve kafes arkasından dinledikleri cihetle bu yere de «kafes» denildiğini söylemesi, bu mes'eledede aslâ bir delil gibi kullanılamaz. Yukarıda zikrettiğimiz tarihi metinlerde, daima, *kafes* ve *demir kafes* kelimesi geçmekte ve bunun mânâsı da gayet açık olarak anlaşıl-maktadır. Hele, tahturevana kafes de denildiği hakkındaki iddia, vaktile bu eseri türkçeye çeviren Atâ Bey'in de tasrih ettiği gibi, temamilen asılsızdır. H a m m e r bu hususta da Sa'deddin'i körü körüne tekrardan başka birşey yapmamıştır. İşte bütün bu izahattan sonra, demir kafes rivayetinin, Anadolu halkının muhayyilesinde doğmuş veya herhangi bir müellif tarafından edebi an'anelerin tesirile uydurulmuş bir efsâne değil, daha evvelki ve daha sonraki zamanlarda dam-saline sık sık tesadüf edilen bir Tarihi vâkıa olduğu kat'i surette meydana konmuş oluyor.

II

İNTİHAR MES'ELESİ

Yıldırım Beyazıt'ın ölümü hakkında, umumiyetle bilindiği veçhile, başlıca iki esaslî rivayet vardır: XVI ncı asır vekayinâmelerinden başlayarak muahhar osmanlı vekayinâmelerinde ve H a m m e r'den G i b b o n s'a kadar Osmanlı tarihine dair tetkikatta bulunan garp müverrihlerinde, onun bir hastalık neticesinde yâni ecelile öldüğü kabul edilir; en mühim arab ve fars kaynaklarile ekser hıristiyan müelliflerinde de, onun ecelile ölmediğini gösteren kayıtlara tesadüf olunmaz. İkinci rivayete gelince, bu, esir hükümdarın esaret zilletine katlanamıyarak, Timur'un kendisini Semerkand'e götürceğini anladıktan sonra intihar ettiği tarzındadır. H a m m e r, manzum bir osmanlı tarihi yazan şair H a d i d i'nin, Yıldırım'ın «Yüzüğünde gizli zehirle intihar ettiği» yolundaki iddiasını zikretmekle beraber, H o c a S a d e d d i'nin de şiddetle tenkid ettiği bu rivayeti itimada lâyıf görmez; ve bunun yalnız H a d i d i tarafından ileri sürülmüş bir iddia olduğunu kaydeder [*Histoire de l'Empire ottoman*, Tome II, P. 460; türkçe tercümesi, C. II, S. 324]. Hiç itibara alınmağa lâyıf olmıyan üçüncü bir rivayet «esir hükümdarın Timur tarafından öldürüldüğü» tarzındadır ki, XV ve XVI ncı asırlardaki bazı nadir müelliflerde bulunan bu rivayeti bahse mevzu etmek bile fazladır. Biz bu küçük notumuzda, şimdiye kadar esaslî bir surette tetkik edilmıyen bu *intihar* mes'elesini,

demir kafes rivayetinin tetkikinde takib ettiğimiz usûl ile tetkik edeceğiz. Yani, bu husustaki tarihi kayıtları ve bunu reddedici iddiaları - menbaların kıymet dereceleri bakımından - tenkid ve mukayese ettikten sonra, Ortazaman İslâm dünyasında bu gibi intiharlara tesadüf edilip edilmediğini ve yüzük taşında zehir taşımak âdetinin mevcut olup olmadığını araştıracağız.

Şimdiye kadar bu mes'ele hakkında Necip Âsım'ın küçük bir mekalesinden [*Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, C. II, Sayı 1, 1922, S. 78-79] başka hiçbir şey yazılmamıştır [bu mekalenin F. Kraeplitz tarafından yapılan bir tercümesi yine aynı yılda *MOG*, Band I, 3, S. 239 da çıkmıştır]. Hadîdi ve Âşıkpaşazâde ile üç yazma *Tevârih-i Âl-i Osman* nüshasında intihar hakkında mevcut kayıtları zikreden Necip Âsım, muahhar osmanlı tarihlerinin intihar hâdisesini kabul etmemelerine mukabil, eski kroniklerin bu rivayeti terviç ettiklerini söylüyor. Onun zikrettiği rivayetlerden en mühimmi yâni en tâfsilâtlısı, hususî kütüphanemdeki bir *Tevârih-i Âl-i Osman*'dadır: Buna göre, Yıldırım, yanında sakladığı bir yüzük kaşına zehir koymuş, ve esaret acısına dayanamıyarak nihayet o zehiri yalamak suretile intihar etmiştir. Biz bu husustaki tetkikatımızın neticelerini şu suretle hulâsa edebiliriz:

I — Timur devri vak'anüvisleri ve onlara istinad eden daha muahhar İran müellifleri, Yıldırım'ın ecelile öldüğünü yazıp intihardan hiç bahsetmezler. Yukarıda anlattığımız gibi, Asyalı Cihangir'in mağlûb Padişaha karşı çok âlicenabane hareket ettiğini her suretle tebarüz ettirmek isteyen bu resmî müelliflerin intihardan bahsetmemeleri gayet tabiidir; çünkü Yıldırım'ın intiharı, Timur'un kendisine karşı yaptığı muamelenin — Timur vak'anüvislerinin göstermek istedikleri gibi — âlicenabane olmadığını meydana koyabilirdi. Timur'un Mısır'a elçi olarak gönderdiği Mes'ûd, Yıldırım'ın ecclî ile öldüğünü söyleyerek buna terceman olmuştur [İbn Kadî Sehbeyn'in Zehabi ve İbn Kethir'e yazdığı *Zeyl'de*]. Ekser Mısır ve Suriye müelliflerinin bu intihardan bahsetmemeleri ve Yıldırım'ı ecelile ölmüş [Makrizî, *Al-Sülûk*; Abû-l-Mahâsin, *Al-Nücûm al-Zâhira*, W. Popper tab'ı, Vol. VI. Part I. No. 1, P. 84; aynı müellifin *Manhal al-Sâfi*'sinde], nadiren «Timur tarafından öldürülmüş» [İbn Hacer, *Anbâ'ül-Gumr'de*, ve yine rivayet şeklinde 'Aynî, *'İkd-al-Cumân'da* zehirletilmiş] tarzında göstermeleri de, Timur'a karşı ne kadar aleyhdar iseler, hristiyan âlemi üzerine büyük zaferler kazanmış bu İslâm hükümdarına karşı da o kadar çok tarafdar olmalarından dolayıdır. Bu çok mutaassıp âlimler, Yıldırım gibi bir İslâm mücahidini intihar etmiş göstermekle onu şiddetle tezlil etmiş olacaklarını sanıyorlardı; ve işte bu psikolojik zaruret, Yıldırım'ın hastalıktan ölmediğine inanmış olanları bile, bu ölümü Timur'un suikasdine atfetmeye sevketmiştir; onlar, bu suretle, hem İslâm efkârı umumiyesine karşı mağlûp hükümdarın *dindar müslüman* cephesini müdafaa etmiş, hem de, muhtelif âmiller sebebiyle nefret ettikleri Timur'u götülemiş oluyorlardı.

II — En eski osmanlı kronikleri, ve bilhassa bunlar arasında halk an'anelerini daha sadakatle—ve hanedan menfaatlarını korumak endişesinden azâde olarak - tesbit etmiş olanlar, Beyazid'in intihar ettiğini açıkca kaydederler; F. Giese'nin neşrettiği *Tevârih-i Âl-i Osman* [S. 46], bu isim altındaki diğer birtakım anonim vekayinâmeler, *Uruc Bey Tarihi* [S. 37], *Hadîdi vekayinâmesi*, *Âşıkpaşazâde Tarihi* [İstanbul basması, S. 80; Giese basması, S 72], *Lütfü Paşa Tarihi* [S. 59] gibi. Yalnız, bunların bir kısmı onun intiharını kısaca iki kelime ile kaydettikleri hâlde,

Uruc, Hadidi, ve bizdeki *Anonim* ile Berlin'deki diğer bir *Anonim* [J. H. Mordtmann, *Rûhî Edrenevî, MOG*, Band II, 1-2, S. 134, 1925] yüzük kaşındaki zehirle intiharını tesbit ederler. Anlaşıyor ki XV - XVI ncı asırlarda Türkiye'de esir hükümdarın intihar ettiği an'anesi, *demir kafes* hikâyesi gibi, bilhassa halk arasında ve orduda yayılmıştı. Muhtelif sebeplerden dolayı - meselâ Mısır ve Suriye halkı ile mukayese edilemeyecek kadar - geniş düşünceli ve taassubdan âzade olan Türklerle imparatorluğun hıristiyan ahalisi arasında, bu *intihar hâdisesi*, aslâ çirkin ve fena bir şey gibi telâkki edilmiyordu. 'Aynî'deki rivayet bunu teyid ettiği gibi, demir krfes rivayetini zikreden İbn İyâs da yüzükdeki zehirle intiharı tekrar eder. O asırda Türklerle sıkı münasebetlerde bulunan ve bu husustaki türk an'anelerini bilen hıristiyan müelliflerin eserlerinde de Yıldırım'ın intihar ettiği rivayetine tesadüf olunur (hattâ, bu intiharın, başını kafesin demirlerine çarpa çarpa vuku bulduğu da rivayet edilir: Gibbons'un türkçe tercümesi, S. 231). Şekli ne olursa olsun, gerek bu rivayetler gerek bazı arab menbalarının onu Timur tarafından öldürtülmüş (zehirletilmiş) göstermeleri, intihar vakiasını teyid edecek delillerdir. Anadolu membalarının rivayetleri ise, intiharın zehirle vukua geldiğini anlatmaktadır.

III — İntiharın, ortodoks İslâm muhitlerinde, ne kadar menfur bir cinayet, bir küfür telâkki edildiği malûmdur. Gördükleri tahsil itibarile bu telâkkiye saplanmaları tabii olan kronikçilerden bir kısmı, mağlub Osmanlı Hükümdarı'nın irtikâp ettiği bu büyük günahı meskût geçmekle iktifa etmişlerdir. Fakat yarı resmi mahiyette vekayinâmeler yazmakla mükellef olan bir kısım tarihçiler, meselâ Sa'deddin, «İslâm dininin kahramanı» olarak göstermek istedikleri Osmanlı Hanedanından birini, bilhassa Kosova ve Niğbolu kahramanını İslâm dinine mugayir bir harekette bulunmuş olarak tasvir edemezlerdi. Yavuz'un Mısır - Suriye fütuhâtından sonra, Osmanlı sarayında büsbütün kuvvetlenen dini taassub ve ulemâ zümresinin tahakkümü, bu sülâle erkânından herhangi biri hakkında - sülâlenin dini prestijini ihlâl edebilecek - isnadların reddini de, hühdümdara ve saraya yaranmak için, bir mecburiyet haline koymuştu. İşte Sa'deddin'in intihar rivayetini o kadar asabiyetle redde kalkışması bundan dolaydır. Âli gibi, zamanının bozukluklarını, saray israflarını şiddetle tenkidden çekinmeyecek kadar müstakil ve tenkidci bir müverrih bile, zamanının umumi telâkkilerinden kurtulamıyarak, bu intihar rivayetini çürütmeğe çalışmaktan geri durmamıştır. Lutfi Paşa gibi, ilk devirler hakkında eski kaynakları hemen aynen kopye ile iktifa edenleri bir tarafa bırakacak olursak, XVI ncı asrın âlim ve edip tarihçileri, hükümdar sülâlesinin şerefine mugayir gördükleri bu rivayeti tamamen meskût geçmişler, ve XVII ncı asırdan itibaren yazılan iltikati mahiyette tarih eserleri ise, adetâ resmi mahiyet almış olan bu noktânazara sadık kalmışlardır. Maamafih Âlî'nin [*Küh-ül-Ahbâr*, C. V, S. 102] ve bilhassa Sa'deddin'in çok telâşlı müdafaaları [*Tâc-ül-Tevârih*, C. 1, S. 217], intihar rivayetinin XVİnci asır Türkiye'sinde ne kadar kuvvetle yayılmış olduğunu gösteren çok mühim psikolojik vesikalar-
dır. Hammer gibi muahhar avrupa tarihçileri, demir kafes mes'elesinde oldu-
ğu gibi — hattâ ondan fazla — bu mes'eledede resmi osmanlı vak'anüvisliğinin an'anesinden ayrılamamışlardır.

Esir Hükümdarın intiharını gösteren bütün bu kuvvetli delillerden sonra, Ortazaman İslâm dünyasında — dinin şiddetle menetmesine rağmen — intiharın mevcut olduğunu, ve bilhassa, yüzükte zehir saklıyarak lüzumunda onu kullanmak âdetinin yayılmış bulunduğunu birkaç vesika ile tebarüz ettirelim :

I. § Selçuk imparatoru Melikşah, tahta cülûsunu müteakip amcası Kavurd ile harb ederek onu esir ettiği zaman, bu galibiyetten mağrur olan askerler, aylıklarının artırılmasını talep ettiler ve arzuları yapılmadığı takdirde Kavurd'u tahta çıkaracaklarını anlattılar. Bundan telâş eden vezir Nizâmülmük, bu arzularını hemen o gece Melikşah'a arzedeceğini ve is'afına çalışacağını söyledi; Kavurd'u o gece şerbet vererek öldürttü; ve ertesi gün, zavallı Prensın hapis sıkıntısından kurtulmak için yüzüğündeki zehirle intihar ettiğini ilân etti [*Râvendî, The Râhat-us-Sudûr, G M S, New Series, Vol. II, P. 127*]. *Târih-i Güzide*, [*G M S silsilesi, Vol. XIV, S. 443*], *al-Urâza* [*Karl Süsseim, das Geschenk aus der Saldschukengeschichte, Leiden 1905, S. 60*] ve daha bu gibi birtakım muahhar eserlerde de bu rivayetin tekrar edildiğini görürüz. Hâlbuki *İbn-ül-Ethir* tarihinde, *Bondârî*'de *Sa'dreddin'in Zübdetü'ttevârih*'inde, onun zehirlenerek değil boğularak öldürüldüğü yazılıdır. Bu rivayetlerden hangisinin daha doğru olduğunu burada tetkik edecek değiliz. Yalnız, Râvendî'nin (599 Hicri) de yazdığı eserindeki bu kayıt, o zamanlar «yüzük taşındaki zehirle intihar» âdetinin mevcut olduğunu gösteriyor. Eğer böyle olmasa, bu şekilde bir rivayetin selçuk an'anelerini çok iyi bilen bu müellifin eserinde yer bulması imkânsız olurdu.

II. § Maamafih bundan daha evvel de yine bir intihar hâdisesi zikredebiliriz: Gaznevi imparatoru Mahmud, Gür Emiri Melik Mohammed Sûri'yi esir ettiği zaman, bu zillete katlanamıyan Emir yüzük taşının altında sakladığı zehirle intihar etmişti [*Cüzcânî, Tabakât-ı Nâsiri, Calcutta, 1864, P. 40*]. Eserini XIII üncü asırda yazan bu İslâm müellifi, bu intihar rivayetini kaydederken, 'Âli ve Hoca Sa'deddin gibi dini bir taassuba kapılmıyarak, tıpkı Yıldırım'ın intiharı rivayetini kaydeden Osmanlı kronikçileri gibi, bunu, esir hükümdarın hamiyetine isnad ediyor.

III. § Yine birkaç sahife evvel (909 Hicri) de Safeviler'in eline düşen ve demir kafese konulan Hüseyin Kiyâ'nın intihar maksadile kendisini vahim surette yaraladığını ve öldüğünü zikretmiştik. Demek oluyor ki intihar hâdiseleri — dinin şiddetle menetmesine ve binaenaleyh nadir olmasına rağmen — müslüman Şark âlemi için meçhul birşey değildir.

Biraz sonra Yıldırım'ı intihara sevkeden psikolojik âmilleri kısaca izaha çalışacağız. Fakat ondan evvel, yüzük taşında zehir gizlemek ve icabında onunla intihar etmek âdetinin daha asırlarca evvel mevcudiyeti hakkında şu zikrettiğimiz tarihi delilleri daha birkaç vesika ile teyid edelim; ve bunun, daha İslâmiyetten evvelki zamanlara kadar çıkan eski bir şark an'anesi olduğunu gösterelim:

Halife Süleyman bin Abdülmelik, meşhur *Barmak* hanedanından Ca'fer'in medhini ve müslüman olduğunu işiterek kendine vezir yapmak üzere Şam'a getirtmişti. Onu huzuruna ilk kabûl ettiği zaman, Ca'fer'in yanında zehir bulunduğunu hissetti ve fena hâlde canı sıkıldı. Ertesi gün adamlarından birini işi tahkik için Ca'fer'in yanına yolladı. Ca'fer, hiç telâşa ve inkâra sapmıyarak mes'eleyi itiraf etti: yanında babasından ve dedelerinden kalma zehir saklı bir yüzük bulunduğunu, tahammül edilemeyecek bir vaziyet karşısında kaldığı zaman sıkıntı ve

zilletten kurtulmak yâni intihar etmek için onu yanından ayırmadığını söyledi. Bunu haber alan Halife çok memnun oldu, onu tekrar huzuruna çağırarak büyük iltifatlarda bulundu ve vezârete tayin etti [*Siyâsetnâme*, Tahran tab'ı, S. 130]. Sair tarihi kaynaklarda bu hikâyenin farklı şekillerine tesadüf edilirse de [Mirza Abdülâzîm Han Gürgâni, *Târîh-i Berâmîke*, Tahran, 1313], maksudumuz burada onların tenkidine girişmek veya *historicité*'leri hakkında tetkikatta bulunmak değildir. Yalnız, bu rivayet bize kat'i surette gösteriyor ki, yüküğe zehir taşımak ve icabında onunla intihar etmek, Şark'ta, daha İslâmiyetten evvel mevcut bir âdettir. Nakledeceğimiz ikinci bir tarihi vakıa, bu iki noktayı da teyid edecektir: (141 Hicri) yılında Taberistân'ın Abbasilere tâbi olan yerli hükümdarı, oradaki bütün müslümanları kestirdi ve Halife'ye isyan etti. İslâm ordularını bir yıldan fazla uğraştırdıktan sonra, kendisi için artık hiç bir ümid kalmadığını görünce, yüzüğündeki zehirle intihar etti [M. Minovi, *Mâziyâr*, Tahran 1933, S. 5]. Mevzuun dışına çıkmamak için fazla izahata girişmemekle beraber şunu söyleyebiliriz ki, zikrettiğimiz vâkıalar, daha İslâmiyetten evvel Şark'ta mevcut olan bu *zehirli yüzük* ve *intihar* âdetlerinin, İslâmiyetin menetmesine rağmen, müslümanlar arasında da asırlarca devam ettiğini inkâr kabul etmez bir surette meydana çıkarmaktadır.

Eşir Osmanlı Hükümdarı'nın intiharı hakkında daha kat'i bir neticeye varmak için, buna âmîl olan psikolojik sebepleri de aramak lâzımdır: Bazı müelliflere göre, Timur - İslâmiyetten evvelki ve sonraki Türk devletleri'nde, sonra, Cengiz Çocukları'nda ve onların an'anelerini takib eden sülâlelerde mütad olduğu vechile - verdiği ziyafetlerde, Beyazıd'ın zevcesi Prenses Despina'yı çıplak olarak şarap sunmağa icbar etmiş ve Beyazıd bu hakarete dayanamıyarak intihar etmiştir. Timur vak'anüvislerinde bulunmayan bu rivayetin tetkikine girişmek, ve müverrih Âli'nin bu husustaki bazı mülâhazalarını tenkidten geçirmek uzun sürer. İbn Arabşâh tarafından zikredildiği hâlde Hammer'in kabul ettiği bu rivayeti Gibbon ve sonra Gibbons - bilhassa XV - XVI ncı asır hristiyan müelliflerine dayanarak - inanılmağa lâyık görürler. Eski Osmanlı kroniklerine gelince, bunlar, Timur tarafından Semerkand'e götürüleceğini anlayınca Beyazıd'ın büsbütün ümitsizliğe düşerek intihar ettiğini söylerler. Psikolojik bakımdan, bu intiharı yalnız bir tek sebebe isnad etmek yanlıştır. Bütün hayatında zaferden zafere koşmuş olan azametli Padişah, esaret zilletine alışmamakla beraber, bazı tarihi kayıtlara nazaran, Timur'un kendisini tekrar tahtına iade edeceğini ummuştu. Lâkin bu ümidi tahakkuk etmiyerek Semerkand'e götürüleceğini anlayınca, zorla tutabildiği ruhi müvazenesi bozuldu ve intihar etti. Gerçi, yine bazı tarihi kayıtlara göre, Timur, Semerkand'den sonra kendisini tekrar Anadolu'ya göndereceğini de vâdetmişti; fakat Timur'un sözlerine inanılmıyacağını artık iyice öğrenmiş olan Beyazıd, bu «Semerkand'e gidiş» in ifade ettiği mânâyı anlamıştı: Anadolu'nun siyasi vahdetini parçalamış ve küçük Osmanlı devletini şehzadelerin taht kavgalarıyla anarşiye düşürmüş olan Cihangir, Beyazıd gibi bir şahsiyeti tekrar Osmanlı tahtına iade etmek gibi bir gâlette bulunamazdı. Fakat, Semerkand'e gidişin başka bir mânâsı vardı: Timur, payitahtına girerken, muhteşem zafer alayını tetvic edecek en parlak galibiyet yadigarını, Rûm ikliminin muazzam Kayserini teşhirden geri durmıyacaktı! Kuvvetle tahmin olunabilir ki, daha mağlûbiyetinin ilk günündenberi türlü türlü hâdiselerle zaten cümleiasabiyesi bozulmuş olan Yıldırım için, bu tasavvur, bardağı taşıran son damla vazifesini görmüş, onu intihara sevk etmiştir.

Osmanlı Padişahı, Timur'un zafer alayında teşhir edilmekten niçin bu kadar korkuyordu ve bunda haklı mıydı? O zamanki ruhi vaziyetine göre, hiç şüphe yok ki haklıydı. Ortazaman Şark tarihile uğraşanlar, bu gibi merasimde meselâ esir bir hükümdarın yahut bir kumandan veya ihtilâlcinin nasıl teşhir edildiğini bilirler. Bu teşhirden sonra esirin —bilhassa siyasi ve dini ihtilâller yapanların— türlü işkencelere maruz bırakıldığı, yahut, herhangi bir sebep icad edilerek — meselâ bir kısas dâvâsı gibi — veya buna lüzum görülmiyerek herhangi surette öldürüldüğü de çok olurdu. Burada bunların tavsifine girişmek çok uzun sürer. Müverrih M e s ' û d i 'nin (223 Hicri) de Hurremdini ihtilâlinin reisi B â b e k 'in esir edilip Bağdad'a getirilişi hakkında verdiği tafsilât ile, (942 Hicri) de Muzaffer Sul-tan'ın Tebriz'e getirilişi husunda *Ahsen-ül-Tevârih*'de mevcut malûmat, bunu az çok anlatır: Bâbek'i kırmızı ve yeşil kumaşlarla, renk renk ipeklilerle süslenmiş büyük bir file, kardeşini de yine o suretle süslenmiş bir deveye bindirmişler, kendilerine kıymetli taşlarla süslü sırmalı kırmızı libaslar ve büyük, kıymetli külâhlar giydirmişler, iki sıra dizilmiş suvari ve piyade safları arasından geçirmişlerdi. [Maçoudi, *les Prairies d'or*, texte et traduction par Barbier de Meynard, Tome VII, P. 127-129]. Bu alayların geçeceği sokaklardaki bütün dükkânlar donatılır, ahali seyre çıkar, şehrin bütün ayak takımı esire ait alaylı türküler okuyarak, çalgılar çalarak, el ve ayak vurarak, türlü maskaralıklar yaparak esirin arkasından gelirlerdi. Bâzan, teşhir ve terzil edilmek istenen zavallıyı ters eşeğe bindirirler, sakalını keserler, sırtına çeşit çeşit şeyler giydirirler, başına çingiraklı külâhlar, loynuzlar takarlar, suratına tükürürler, taşa tutarlardı.

Acaba, Büyük Cihangir, esirine karşı böyle bir muamelede bulunacak mıydı? Onun Beyazıd'a karşı böyle bir muamelede bulunacağını tahmin etmeğe hiç sebep yoktur. Gerçi esirine karşı kendi resmi vak'anüvislerinin yazdıkları derecede âlicenablık gösterdiğine, onu tekrar tahtatına iade edeceğine inanmak büyük bir safdillik olur; fakat onu Semerkand'de büyük hakaretlere mâruz bırakacağına, teşhir ve terzilden sonra herhangi bir sebeble öldürmek niyetinde olduğuna hükmetmek için de hiçbir sebep yoktur. Maamafih, sinirleri bozulmuş ve tahtına iade edilmekten ümidini kesmiş olan Yıldırım, Semerkand'e götürül-mek istenmesini en fena şekillerde te'vil edebilirdi; ve intihar hâdisesi gösteriyor ki böyle olmuştur da. Bütün bu izahlardan sonra, Yıldırım Beyazıd'ın intihar etmeyip ecelile öldüğüne inanmak, bir tarihçi için, çok müşkildir sanırız.

O. PROF. DR. M. FUAD KÖPRÜLÜ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sahife</u>
<i>AFET, T. T. K. Asbaşkanı</i> - Vatan ve Hürriyet	289-298
La Soci�t� «Partie et Libert�»	299-309
Belleten	311-316
<i>AFET, T. T. K. Asbaşkanı</i> - Bir Türk amiralı, XVIıncı asrın büyük Geografı : Piri Reis	317-332
Un amiral, geographe Turc du XVI� si�cle Piri Reis, auteur de la plus ancienne carte de l'Am�rique	333-354
<i>Ord. Prof. İ. HAKKI UZUNÇARŞILIOĞLU</i> , - �medi Galib efendinin mu- rahhaslığı ve Paristen gönderdiği Şifreli mektuplar.	357-448
<i>Prof. HİKMET BAYUR</i> , - Son Osmanlı hariciye nazırının bir lâyihası	449-499
<i>Prof. Dr. HANS GUSTAV GÜTERBOCK</i> - Alaca Höyük civarında ele geçen bir Eti mührü	501-502
Ein hethitiches sigeel aus der gegend von Alaca Höyük	503-505
<i>AZİZ OGAN</i> - İstanbul Arkeoloji Müzelerinde yeni açılan para, madalya ve mücevherat koleksiyonları	507-514
<i>Prof. H. SADİ SELEN</i> - Piri Reisin Şimali Amerika haritası	515-518
Die Nordamerika - Karte des Piri Reis (1528)	519-523
<i>Dr. HAMİT ZÜBEYR KOŞAY</i> - Türk Tarih Kurumu tarafından Alaca H�- yükte 1936 yazında yaptırılan hafriyatta elde edilen neticeler	525-533
The results of the excavations made on behalf of the Turkish Historical Society at Alaca Höyük in the Summer of 1936	534-556
<i>Dr. ŞEVKET AZİZ KANSU</i> - Kumtepe neolitik kemikleri üzerinde an- tropolojik tetkik	557-569
Etude anthropologique sur les ossements n�olithiques de Kumtepe	570-590
<i>Ord. Prof. Dr. FUAD K�PR�L�</i> - Yıldırım Beyazıd'ın esareti ve intiharı	591-603

BELLETEN

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Tome : I

No. 2

Avril 1937

ANKARA—IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 9 5

